سەرجەمی بەرهەمی

عەبدولعەزیز یامولکی

یەکەم بەرگ

ئامادەکردنی
سدیق ساڵح

بنکەی ژین
سلێمانی ٢٠٠٥

پێشکەشە بە:

- فەقێ ساڵحی سۆفی ئەحمەدی خمانەیی باوکم، یادی بەخێر.
- گوڵچین حەمەسەعیدی دایکم.

پێڕست

پێشەکی..	٧-١٤
* ئـەوی لـە سـایەی حـوکمی حـەوت حوکمـدارو سـێ کۆماردا دیومە..	١٥-٨٦
* خێزانی خەندان	٨٧-١١٩
شەجەرەی بنەماڵەی خەندان	١٢٠-١٣٨
* مێـژووی خێزانـی یـامولکی و ژیـانی مـصطەفاپاشـا یامولکی..	١٣٩-١٦٨
* خانەدانی بابان..	١٦٩-١٨٤
* هەندێ لە مەترووکاتی مصطەفاپاشا یامولکی	١٨٥-١٩٤

سەرجەمی بەرهەمی عەبدولعەزیز یامولکی

پێشەکی

ئەم کتێبەی بەردەست بریتییە لە یەکەم بەرگی سەرجەمی بەرهەمی خوالێخۆشبوو عەبدولعەزیز یامولکی و, پێک هاتووە لە پێنج بابەت, کە بریتین لەمانە:

١-"یدی حکمدار و اوچ جمهوریت حکمی آلتندە کوردیکلرم- ئەوی لەسایەی حوکمی حەوت حوکمدار و سێ کۆماردا دیومە".

ساڵی ١٩٩٦ لەگەڵ کاکە ڕەفیقدا وێنەیەکی دەستخەتی وەرگێڕانی کوردیی ئەم نووسینەمان لەلای خاڵە غەفووری میرزا کەریم دەست کەوت. نەزانرا کێ کردوویە بە کوردی، ئەوە نەبێ کە زانیمان دەقە تورکیە ئەسڵییەکەی لەلای خوالێخۆشبوو جەمالی حەمەسەعیدی خەیاتە. ئەویش لەو زاتە وەرگیرا، یادی بەخێر. ئیتر کوردیەکەی وەکوو خۆی نووسرایەوە و، ناونیشانی "بیرەوەریەکانی عەبدولعەزیز یامولکی"ی خرایە سەر و، کاکم ناردی بۆ گۆڤاری "مامۆستای کورد لە (سوید) بە چەند پەراوێزێکی مامۆستا محەمەد ڕەسووڵ هاوارەوە لە هەردوو ژمارەی ٢٧ و ٢٨ی ئەو گۆڤارەدا بڵاوبووەوە.

دوایی دەرکەوت ئەو دەقە تورکییە، پێش ڕاپەڕینی ١٩٩١، لەلایەن مامۆستا عەلی عەبدوڵڵا شەونمی شاعیرەوە دراوەتە کاک شێرزاد کەریم شالوومی تورکیی عوسمانیزان و، سەروبەندی ڕاپەڕین بە چوار مانگێک لە وەرگێڕانی بووەتەوە. ئەو ڕاستییەیش بۆ مێژوو لە ژمارە (٣٠-٣١)ی هەمان گۆڤاردا ڕوون کرایەوە.

سەرجەمی بەرهەمی عەبدولعەزیز یامولکی

کوردیەکەی کاک شێرزاد لەو وەرگێڕانەدا عەرەبیئامێز و داڕشتنەکەی ناپوخت و بێداروبار و لێرە و لەوێ لە ڕێزمانی کوردی بەدەرە. ئەمە هانی دام، بەپێی شارەزایی و سەلیقەی خۆم، لەگەڵ دەقە تورکیەکەدا بەراوردی بکەمەوە. سەرەنجام بۆم دەرکەوت پتر لە دوو لاپەڕە و گەلێك بڕگە و دێڕ و وشەی نەکراونەتە وردی و، چەند ناو و ساڵ و شوێنێکی هەڵەیان تێکەوتووە. جگە لەوە، هەوڵ نەدراوە بیرەوەریەکان بە زنجیرەی مێژوویی، وەك خۆیان لەبنەڕەتدا وا بوون، ڕێك بخرێنەوە. سەرباسی "یاخیبوونی مەکتەبی حەربییە" پەڕیوە و، دوابەدوای باسی "لە ئیمپراطۆرییەتی عوثمانیدا بانگەوازی مەشروطیەت" هاتووە و تێکەڵی کراوە. باسی "ئەو موجەوهەراتەی کە لە سەرای ییلدز تاڵان کراوە"، نیوەی زیاتری لێ قرتاوە و، تێکەڵ بە باسەکەی دوای خۆی بووە. ئەوە یەکەم وەرگێڕانی کاک شێرزاد بووە، بۆیە زۆر جێی گلەیی نییە.

جا بۆ پوختەکردنەوەی دەقە کوردیەکە، بە سوودم زانی ئامادەی بکەمەوە. پێشەکی زنجیرەی مێژوویی باسەکانم ڕێکخستەوە و، هەڵەکانم ڕاست کردەوە و، کاک شێرزادیش لاپەڕە و بڕگە و دێڕە پەڕێنراوەکانی کردنەوە بە کوردی. پاشان هەموویم داڕشتەوە و، چەند پەراوێزێکم بۆ ڕاست و ڕوون کردنەوەی چەند شوێنێکی کرد.

دەقە تورکیەکە ٣٩ پەڕەی فولسکابی یەك دیو تایپ کراوە و، هەر لاپەڕەیەکی تەواوی تێکڕا ٣٠ دێڕ کەمتر نییە. ١٦ پەڕەی سەرەتا بە دەستخەت لەیەکەوە تا ١٦ ژمارەی لێدراوە. لەوەبەدوا پەڕەکانی تر بە تایپ ژمارە کراون و، لە (ص١)ـەوە دەست پێئەکەن تا (ص١٨). (٥) پەڕەی دواییش کە بۆ ژیاننامەی مستەفاپاشا یامولکی تەرخان کراوە،

بنکەی ژین
www.zheen.org

به تایپ لەیەکەوە تا (٥) ژمارەیان لە سەرە. لەبەرئەوەی ئەم ژیاننامەیە لە باسی "بنەماڵەی یامولکی"شدا بە کوردی دووبارە کراوەتەوە، ئەمەیانم لابرد.

ئەم بابەتە ژیاننامە و بیرەوەریی عەبدولعەزیز یامولکییە، بۆیە دروست وابوو ئەو ١٨ پەڕەیەی دوایی لە (ص١-١٨) بهێنمە پێشەوە و، بیکەمە سەرەتای بیرەوەرییەکان، کە گومانم نییە خۆیشی بەئەسڵ وەها بووە. جگە لە وردە سەرباسەکان، (ص١) ناونیشانێکی دیاری لەسەرە و، هیچ شکی تێدا نییە کە سەرەتای بیرەوەرییەکانە. ١٦ پەڕەی پێشەوەی دەقە تورکیەکەیشم خستە دواوە و، بەپێی بەرودواکەوتنی بەسەرهاتەکان ڕێکم خستنەوە.

عەبدولعەزیز یامولکی لە پێشەکیی یەکەم بەشی بیرەوەرییە بە عەرەبی نووسراوەکانیدا (كشف القناع عن بعض الوقائع العراقية، بغداد، ١٩٥٧، ص٥) کە ساڵی ١٩٢٤ بەرەوژوور ئەگرێتەوە، وتوویە:((بیرەوەرییەکانی خۆمم بە دوو کتێب نووسیوە، یەکەمیان لەسەر ڕووداو و کودەتا و شەڕەکانی سەردەمی عوسمانی و خیانەتی دەوروپشتی دەرباری سوڵتان و چۆنێتیی سەرهەڵدانی "ئیتیحاد و تەرەقی" و "حوڕییەت و ئیئتیلاف" و، کورد تا هەڵاتنی خەلیفەی موسڵمانان و دوورکەوتنەوەم لە تورکیا و پەنابردنم بۆ ئەڵمانیایە. ئەمە بە زمانی تورکی بڵاوئەبێتەوە)).

ئەمە، مەبەستی پێ ئەم بیرەوەرییە بە تورکی نووسراوەیە. جێی باسە، عەبدولعەزیز یامولکی، بەپێی (هەمان سەرچاوە، ل ١٠،١١)، یاوەری تایبەتی سوڵتان وەحیدەدین "محەمەدی شەشەم" بووە و، کاتێ سوڵتان ساڵی ١٩٢٢ لە تورکیا هەڵاتووە، ئەویش پەنای بردووەتە بەر فەڕەنسە و

ئەڵمانیا و، پێئەچێ دواوایییەکانی ١٩٢٣ یا سەرەتای ١٩٢٤ هاتبێتەوە بۆ عێراق.

بەڵام بە خوێندنەوەی ئەم ژیاننامەیەدا دەرئەکەوێ کە تا ساڵی ١٩٠٩ی هێناوە، ئەوە نەبێ کە باسێکی بۆ کۆچی دوایی سوڵتان محەمەد ڕەشاد لە ١٩١٨ تەرخان کردووە. واتە ماوەی نێوان ١٩٠٩-١٩٢٢ و، بگرە تا هاتنەوە بۆ عێراقیشی تێدا نییە. بۆیە زۆر ڕێی تێئەچێ ئەو بەشە لەم دانەیەی لای ئێمە کەوتبێ، یان ون بووبێ. ئەگەنا بەجێ نییە کابرایەکی بەسەلیقەی وەك عەبدولعەزیز ئاوا بە کەموکورتی هێشتبێتییەوە. دیارە ئەبێ ئەم ژیاننامەیە دانەی تریشی هەبن و کەوتبنە ئەملاو ئەولا. سەرباری ئەوە، ئەو بەشە نادیارەی ژیاننامەکە، بە تایبەت دوای مەشرووتییەت و ئاگربەستی یەکەمین جەنگی جیهانی، لەڕووی سەرهەڵدانی کێشەی کوردەوە زۆر گرنگە و، هیچ دوور نییە لای لێ کردبێتەوە، چونکە ئەوی بزانم دواتر ئەندامێکی "جەمعییەتی تەعالیی کوردستان" بووە و، نووسینی لە هەردوو گۆڤاری "ژین" و "کوردستان"ی ئەستەموولیشدا بڵاوکردووەتەوە.

چەند ساڵێکە لە هەوڵی پەیداکردنی نەك هەر پاشماوەی ئەم ژیاننامەیە، بەڵکە بەرهەمەکانی تری ناوبراویشدام و، دڵنیام نووسینی تری تائێستا بڵاونەکروەی هەن و بەردەست نەکەوتوون. لە کتێبی "کوردستان و ڕاپەڕینەکانی کورد"دا وتوویە: بیرەوەریی تایبەتی لەسەر شەڕی باڵکان (١٩١٢) تۆمار کردووە و، بیرەوەریی تایبەتیشی بە کتێب لەبارەی یەکەم جەنگی جیهانییەوە هەیە" بەڵام هیچیان سۆراخیان نییە.

٢-"خێزانی خەندان":

بنکەی ژین
www.zheen.org

ئەم بابەتە, دوو دەقی کوردیی تایپکراوی لەڕووی داڕشتنەوە جیاوازی هەیە. یەکەمیان دەقە ئەسڵییەکەی لەلای کاك کەمالی مەجید بەگە و، مامۆستا عەبدوڕڕەقیب یووسف وێنەیەکیی بۆ بڵاوکردنەوە داومێ، سوپاسی ئەکەم. ئەمیان بە (دانە کۆنەکە– د.ك) ناوئەبەم. بە قسەی کاك کەمال، کاتی خۆی حەمەسەعید بەگی ئامۆزای، ئەم نووسینەی لە عەبدوڵڵابەگی حەمەعەلی‌بەگی سەردەمێك بریکاری وەزارەتی ناوخۆی عێراق وەرگرتووە و، ئەویش لە ماڵی ئەمین یامولکی هێناویە. بەو زمانە عوسمانیئامێزە پڕ لە زاراوە عەرەبی و تورکییەیدا دیارە کە هەر عەبدولعەزیز یامولکی خۆی نووسیویە. ئەم دانەیە, ١١ پەڕەی فولسکابی یەك دیو تایپکراوە و، سەراوردی یەکەم پەڕە مۆری (عەبدولعەزیز یامولکی)ی پێوەیە.

دووەم دانە، ٢٠ بیست پەڕەی فولسکابی یەك دیو تایپکراوی دوایی (١٦–٣٦)ی هەردوو باسی ژمارە (٣ و ٤)ی ئەو ٣٧ پەڕەیە پێکئەهێنێ کە بەڕێز د. دارا ئەحمەد تۆفیق ڕۆژی ١٩٩٧/٨/٣١ خستیە بەردەستم و ڕێی دام وێنەی بگرمەوە، سوپاسی ئەکەم. ئەمیان بە (دانەی نوێ– د. ن) ئاماژەی بۆ کراوە.

ناونیشانی ئەم دوو بەشە بەم شێوەیەیە:

٣–مێژووی بنەچەی خێزانی خەندان

٤–مێژووی ژیانی سەعید پاشا

مێژووی ژیانی عیززەت بەگ

مێژووی ژیانی سلێمان بەگ

مێژووی ژیانی شەریف پاشا

مێژووی ژیانی فوئاد پاشا

د. دارا وتی: ئەم پەڕانە هی عەبدولعەزیز یامولکیی خزممە. هاوینی ١٩٧١ کاتێك لەبەغداوە هاتەوە سلێمانی، دانەیەکی لێ دامێ و، منیش بۆ یادگار لەلای خۆم پاراستم. ساڵی ١٩٧٤ دامە بەڕێز دکتۆر کەمال فوئاد تا سوودی لێ وەربگرێ. هەر لەلای مایەوە، تا ساڵی ١٩٩٤ بۆی هێنامەوە. بە ناوەڕۆکیدا دەرئەکەوێ کە عەبدولعەزیز یامولکی خاوەنیەتی، تەنانەت کە لە مستەفاپاشا یامولکی ئەدوێ، بە "باوکم" ناوی ئەهێنێ. باسی ژمارە (٥)ی ئەو پەڕانە (شیعر و وتاری مصطەفاپاشا یامولکی)، وەك د. دارا و د. کەمال فوئادیش جەختیان لەسەر کردەوە، لەناو ئەو پەڕانەدا نەبوە.

ڕێنووسی (د. ك) لە چاو هی (د. ن)دا، هەڵەی تا ڕادەیەك زیاترە. بەڵام (د. ن) لێرە و لەوێ هێندێ ناو و بڕگە و دێڕی کورت کراونەتەوە یا لابراون یا پەڕیون، زۆر بێگومانم کە یەکێکی کوردیزان ساڵانێکی دوای نووسینی (د. ك)، جارێکی تر دایڕشتووەتەوە. لەبەرئەوە (د. ك)م بەئەسڵ دانا و، بە ڕێنووسی نوێ نووسیمەوە و، پیتە عەرەبیەکانی وەك (ص، ط، ض، ظ)یشم وەك خۆیان تێدا هێشتەوە. هەر بڕگە و دێڕ و زیادەیەکی تری (د. ن)یش هەبووبێ، لە پەراوێز و شوێنی خۆیدا هێناومەتەوە. پیتەکانی (گ، ژ، ێ، ۆ، ڕ، ڵ) لە هەردوو دەقەکەدا جیانەکراونەتەوە و نیشانەیان نییە. جگە لەوە، هیچکام لە دەقەکان مێژووی نووسین و دانانی لێنەدراوە.

دوو شەجەرەی کۆن و نوێی بنەماڵەی خەندانیش کە هەر عەبدولعەزیز یامولکی ئامادەی کردوون و ڕێکی خستوون و لەلای کاك کەمالی مەجید بەگ بوون، بۆ زیاتر دەوڵەمەندکردنی ئەم بابەتە،

بنکەی ژین
www.zheen.org

بەسوپاسەوە وەرمگرتن؛ دوای ساخکردنەوە و یەکخستن، شەجەرەیەکی تاڕادەیەك تەواوم لێ پێکهێنان و خستمە دوای ئەم نووسینە.

٣-"مێژووی خێزانی یامولکی و ژیانی مصطفەفاپاشا یامولکی":

ئەمە بڕگەکانی یەکەم و دووەمی ناوەڕۆکی ئەو ٣٧ پەڕەیەی لای د. دارا ئەحمەدە کە پێشتر ئاماژەم بۆ کرد و، تایبەتە بە مێژووی بنەماڵەی یامولکی و ژیاننامەی مستەفاپاشا یامولکی؛ پەڕەکانی (١-١٥)ی لێ گرتووەتەوە. بە هەمان شێوە خستوومەتە سەر ڕێنووسی نوێ و، کۆمەڵێك پەراوێزی پێویستم لێداوە، هەمان ناتەواویی پەڕەکانی تر، لێرەیشدا دووبارە کراونەتەوە.

٤-"خانەدانی بابان":

بابەتێکی پێنج ئەڵقەیی بە تورکیی عوسمانی نووسراوە، لە گۆڤاری "ژین"ی ئەستەموڵدا بڵاوبووەتەوە. کاك شێرزادی کەریم شالووم کردوویە بە کوردی و، منیش دامڕشتووەتەوە و ئامادەم کردووە. ئەم مێژووەی بابان, بە بەراورد لەگەڵ زۆربەی مێژوەکانی تری بابان, جیاوازیو کەموکوڕیی زۆرە. بەڵام وەك یادگارێکی ئەو زاتە, پێم باش بوو دەقاودەق بە کوردی بهێڵرێتەوە.

٥- هەندێ لە مەترووکاتی مصطفەفاپاشا یامولکی:

ئەمە نامیلکەیەکی ١٧ لاپەڕەییە, شیعرەکانی مستەفا پاشای تێدا کۆکراونەتەوە. عەبدولعەزیز یامولکی ساڵی ١٩٥٦ لە چاپخانەی (دار المعرفة)ی بەغدا لەچاپیداوە.

شایانی وتنە, عەبدولعەزیز یامولکی ئەم وتارە بە تورکی بڵاوکراوانەیشی لە ڕۆژنامەوانیی کوردیی ئەستەموڵدا هەن:

١. گرد سیوان, ژ٨ی ٩ی ك٢ی ١٣٣٥ی گۆڤاری "ژین".

٢. کرد نە ایدی نەلر ایستر, ژ٥ی ك١ی ١٣٣٤ی گۆڤاری "ژین".

٣. کورد قادینلری تعالی جمعیتی مسامرەسی مناسبتیلە, ژ٢٥ی ت١ی ١٣٣٥ی گۆڤاری "ژین".

٤. تاریخ اکرادن: مدیا حکمداری کیخسرو, ژمارەکانی ١٤ی ٢١٣ی ئەیلوول و ١٥ی ت١و ١٦ی ٢٨ی ت٢ی ١٣٣٥و ١٧و ژ١٨و ١٩ی ٢٩ی مارتی ١٣٣٦ی گۆڤاری "کردستان".

دواجار هیوامە ئەم بەرهەمە کەلێنێك لە کتێبخانەی مێژووی کورد بگرێو, بتوانم پاشماوەی نووسینەکانی تری بە بەرگێکی تر بڵاو بکەمەوە.

سدیق ساڵح

٢٠٠٢/٤/٥

بنکەی ژین
www.zheen.org

ئەوەی لە سایەی حوکمی حەوت حوکمدار و سێ کۆماردا دیومە*

دایك و باوکم و لەدایکبوونم:

دایکم، وەکوو لە شەجەرەی "یامولکی و خەندان"دا[1] دیاری کراوە، خاتوو صەفییە "صفیة"ی کچی حسێن پاشای خەندانە کە ژنەکەی ناوی زەفەر "ظفر"خانم بووە. مستەفا پاشا یامولکیی باوکم، پاش تەواوکردنی ڕوشدیەی سلێمانی و ئامادەیی عەسکەریی بەغدا؛ چووە مەکتەبی حەربییەی ئەستەموولْو, پاشان جیابووەوە بۆ پۆلی ئەرکانی جەنگ. حسێن پاشای باپیرم, بە خانەدانێکی کورد ناسرابوو. "حەبیبەخانم" ی پوورم, مێردەکەی ناوی عەبدولقادر بەگو قایمقامی عەسکەریو خەڵکی سلێمانی بوو. باوکم هێشتا لە قوتابخانەی ئەرکانی جەنگ بووە, کە صەفییەخانمی دایکمی لە ٢٥ی ئابی ١٣٠٢ی ڕۆمی (١٨٨٦)دا مارەکردووەو, ساڵی١٣٠٤ی ڕۆمیی ڕێکەوتی ٣ی مایسی ١٨٨٨, بە تەواوکردنی خوێندنی ئەرکان، ئاهەنگی ژن گواستنەوەی لە ئەسکەلەی (صەلاجق)ی ئوسکۆدار گێڕاوە.

* ئەم بابەتە پێشتر لە: "پەیڤین"(گۆڤار), سلێمانی, ژ٢, ئۆکتۆبەری ١٩٩٩دا بڵاوبووەتەوە.

[1] دیارە ئەبێ دوو شەجەرەی بۆ ئەو دوو بنەماڵەیە ڕێکخستبێ. تائێستا هەر شەجەرەی (خەندان)یانم دیوە کە لەگەڵ بابەتێکی نووسراوی عەبدولعەزیز یامولکی خۆیدا لەسەر ئەوبنەماڵەیە، پاش ئامادەو پەراوێزبۆکردن لە گۆڤاری (پەیڤین، ژ ٢, ئۆکتۆبەری ١٩٩٧)دا بڵاوم کردووەتەوە. بابەتێکی ناوبراو خۆیشیم لەسەر بنەماڵەی یامولکی لە گۆڤاری (هەزارمێرد، ژ ٤، حوزەیرانی ١٩٩٨)دا, بە کۆمەڵێك پەراوێزەوە, بڵاو کردووەتەوە. بەڵام هێشتا (شەجەرەی یامولکی)م بەردەست نەکەوتووە. بۆ زانیاریی زیاتر لەسەر بنەچەو کەسانی ئەو دوو بنەماڵەیە، بڕوانە ئەو دوو بابەتە ئاماژەبۆکراوەی سەرەوە.

سەرجەمی بەرهەمی عەبدولعەزیز یامولکی

دایکم, ئەگەرچی خوێندنی سەرەتاییی تەواوکردبوو، بەڵام زۆر ژیرو لە ڕیزی ئەوانەدا بوو کە خوێندنی بەرزیان بەدەست هێنابوو و, شارەزاییی لە هەمووشتێکدا هەبوو. ٢ی تەمووزی ١٣٠٣ی ڕۆمی[2] بەبۆنەی کۆچی دوایی حسێن پاشای باپیرمەوە، سوڵتان عەبدولحەمیدی دووەم , بۆ دڵدانەوەی نەنکم و زەفەرخانم و سەرافرازخانم و سێ پوورەکەم و دایکم, هەریەکە پێنجسەد قرۆشی ساغ مووچەی بۆ بڕینەوە. ئەو مووچانە بەپێی ئەو فەرمانە کە دەرچووبوو، تا ڕاگەیاندنی کۆمار (جمهوورییەت) لە تورکیا بەردەوام بوو.

باوکم, لە کۆتاییی خوێندندا, نزیکەی ساڵێك لە دائیرەی ئەرکانی گشتیی جەنگدا دەوامی کردووە. دوایی زەفەرخانمی دایەگەورە (دایکی دایك)م ویستوویە بچێ بۆ حەج، لەبەر خاتری ئەو وەزیفەکەیی گواستووەتەوە بۆ فیرقەی ئەرکانی جەنگی حیجاز. من ئەوکاتە, بانگی بەیانیی ڕۆژی شەممەی ڕێکەوتی ٨ی کانوونی یەکەمی ١٣٠٦ی ڕۆمیو ٨ی (جمادي الاولی)ی ١٣٠٨ی کۆچیو ٢١ی کانوونی یەکەمی١٨٩٠, لە خانوویەکی سەر چیای (ئەبووقوبەیس)ی (مەککە)ی پیرۆز لەدایك بووم. باوکم ڕۆژی دوایی بردوومیەتە نێو کەعبەی شەریفو، کە لەوێ هێنراومەتە دەرێ, پاسەوانەکانی باوکم بۆ تەبەڕڕوك کەوتوونەتە ماچکردنم. نەنکیشم, بەوبۆنەیەوە تا دواڕۆژی ژیانی, بۆ تەبەڕڕوك هەموو گیانمی ماچ ئەکرد.

[2] ئەکاتە ١٥ی تەمووزی ١٨٨٧.

بنکەی ژین
www.zheen.org

لەدایکبوونی من[3]، ڕێکەوتی مێژووی هەم کردنەوەی (سدة الهندية)ی بەغدا لەسەر فورات‌و، هەم کۆچی دوایی‌ی محەمەدفەیزی زەهاویی زانای بەناوبانگ لە تەمەنی نەوەد ساڵی‌و ٣ی (جمادي الاولى)ی ١٣٠٨ی ك[4] دا ئەکا.

ئەو ساڵ‌ونیوە کە لە (مەککە)ی پیرۆز ماینەوە، لە تایف (طائف) دانیشتبووین‌و هەموومان حەجمان کرد. ئەوکاتە نەخۆشی‌ی کۆلێرا لەوێ بڵاوبووەوە، دایکیشم تووشی بوو، بەڵام بە هیممەتی دڵسۆزێکی هیندی ڕزگاری بوو. ئەوماوەیە کە لە مەککە بووین، دایکم و باوکم کەنیزەکێکی سودانییان کڕی و ناویان نا "قەدەم"، خزمەتی منی دەکردو تا تەمەنی ٩ ساڵیم لەلامان بوو. پاش ئەوەی هاتینە بەغدا، شووی بە قۆمیسەرێکی پۆلیس کردو لێمان جیابوەوە.

ئەو سەردەمانە باوکم حیکایەتی حوشتری بۆ ئەکردم‌و خەوم لێ‌ئەکەوت. تا تەواوبوونی ئەو بینا گەورەیە کە کرابوو بە قشڵەی باوکم، لە حیجاز ماینەوە. دوای تەواوبوونی بیناکە، ئێمەی گەڕاندەوە بۆ ئەستەموڵ. کاتێك خەریك بووین سواری پاپۆڕێك بین، چووینە بەلەمێکەوەو سەعاتەکەی باوکمم بە گوێمەوە نا" پاش تاوێك فڕێم دایە ئاوەکەوە. تائێستا ئەم کردەوەیەم لەبیرە.

لە ماڵی سەعیدپاشای خاڵەگەورەمدا کە بەرامبەر بە مزگەوتی (تەشویقییە)و لە ناوچەی (نیشانتاش-نشانطاش)ی ئەستەموڵ بوو، نیشتەجێ بووین. لێرەدا عەبدولقادری مامم کە لە تەمەنێکی لاویدا بوو، لە سلێمانی‌یەوە گەیشت‌و هاتە لامان. وەختێك تەمەنم گەیشتە چوار ساڵی، باوکم ئارەزووی دەکرد بچێتەوە (عیراق)ی زێدی لەدایکبوونی

[3] مادامێکی وتوویە ڕۆژی کۆچی‌دوایی‌ی محەمەدفەیزی زەهاوی لەدایك بووم، ئەبێ ئەم مێژوە ٨ی (جمادي الأولى)ی ١٣٠٨بێ کە ئەوزاتە کۆچی تێدا کردووە، نەك ٣.

[4] ١٥ی کانوونی یەکەمی ١٨٩٠.

خۆی. ساڵی ١٣١٠ی ڕۆمی[5] کرا بە قونسڵی (خۆی و سەڵماس)، ئێمەیش لەگەڵ ئەنکمدا بە دەریای ڕەشدا کە ڕێگایەکی ئەمین بوو، بەسەر سامسوون — ئەرزڕۆمدا پەڕینەوە بۆ ئێران.

لەسەر سنوور، لە ماڵی قونسڵێکی عوسمانی میوان بووین. مامم لەگەڵماندا بوو. باوکم، پێش ئێمە ڕۆیشتبوو وەزیفەکەی وەربگرێ. خانەخوێکەمان زۆر دەوڵەمەندو موڵکدار و بەکەش‌وفش بوو، بەڵام یەکجار دەست قووچاو بوو. ئەوخواردنە کە بۆی ئەهێناین، بەشی نەئەکردین، بە برسێتی ئەماینەوە. هەموو هەوڵێکی دایکم و مامم بۆ خواردن کڕین لە دەرەوە ، بێهوودە بوو، چونکە خاوەنماڵ لە هەمووشتێك ئاگادار بوو و، خەنجەرەکەیی بە بەرسنگیەوە ئەناو ئەیوت: ئەم موڵك‌و ماڵ‌و نازو نیعمەتەم بۆ ئێوە نەبێ، بۆ کێیە ؟ لەخۆبوردوویی‌ی ئەنواند. بەڵام خواردنەکە هەروەك خۆی بوو ، هەموومان بەبرسێتی ئەماینەوە. پاش ماوەیەك باوکم چەند پیاوێکی ناردبوو بمانبەنە ئەوشارەی کە بۆی ئەچین، بەمە لە برسێتی ڕزگارمان بوو. قسەی کابرای دەوڵەمەندی خانەخوێمان کە ئەیوت: ئەم دەوڵەمەندی و دەبدەبەیە بۆ ئێوە نەبێ بۆکێیە ؟ لەناو خێزانەکەماندا بووبووە حیکایەتێکی پێکەنیناوی‌و، هەمووکاتێك بۆ پێکەنین باسمان ئەکرد.

لە ئێران:

کاتێك لە شاری (خۆی) بووین کە لە باکووری ئێران‌و نزیکی سنووری عوسمانییە، "زەهرا زەڕین تاج"ی خوشکم شەوی بەراتی ڕیکەوتی ١٥ی شەعبانی ١٣١٢ی ك هاتەدنیا[6].

[5] ١٨٩٤.

[6] ئەم مێژوە، لە بابەتی (بنەماڵەی یامولکی)دا، ١٥ی شەعبانی ١٣١٠ (١٨٩٢) یە.

بنکەی ژین
www.zheen.org

سەرجەمی بەرهەمی عەبدولعەزیز یامولکی

یەکەم قونسڵخانەی خۆی، باوکم بنیاتی ناوەو دایمەزراندووە. دوای ئەوەی کرایە سەرۆکی قونسڵخانەی سنە (سەنەندەج)، بیناکەی بە هەموو شتەکانیەوە بە دیاری دایە حکوومەتی ئێران. لە ناوچەی (ئامانییە)ی شاری سنە نیشتەجێ بووین. گردێکی بەرزی جوان نزیك بە ئامانییە بوو , ئێمە لەسەر لوتکەکەی بووین. بارەگای حاکمی ویلایەت, لە ناوقەدی گردەکە بوو. حوسامولمولك "حسام الملك"[٧] حاکم‌و، کوڕەکەی کە ناوی ئیحتیشامولدەولە "احتشام الدوله" بوو، قەمەرولسەڵتەنە "قمرالسلطنه"ی کچی موزەفەرەددینی شای ئێران هاوسەری‌و ناسناوی "ئەمیرتومان"ی پێ بەخشرابوو. خەڵکی سنە, سەرجەم کوردی ئەردەڵان‌و سوننەمەزەبن‌و, ئەوزەمانە زۆربەیان لایەنگریی عوسمانییان ئەکردو گوێیان نەئەدایە حکوومەتی ئێران‌و ملکەچی قونسڵخانەی عوسمانی بوون.

چاك لەبیرمە ڕۆژێکیان کوردێك ویستی ئەسپەکەی لە حەوزی نێو باخی حاکم ئاو بدات، خزمەتکارەکانی نەیانهێشت. کابرای کوردە هەڵیکێشایە خەنجەرو یەکێکیانی بریندار کرد. بەوهۆیەوە, بوو بە شەڕو هەراو, خەڵك هەموو هەستان‌و ئابڵووقەی دائیرەی حکوومەتیان داو, کەوتنە کوشتنی عەسکەری ئێرانی‌و هێندێ گەورەپیاو و کۆشکی حاکمیان تالان کرد. لەبەرئەوەی ڕێگای ڕاستیان گرتبوو, بەتایبەت قەمەرولسەڵتەنە داوای کرد باوکم فریای بکەوێ. ئەویش سواری ئەسپەکەی بوو و, ڕۆیشت ئاژاوەکەی

---

[٧] زەینەلعابدین خان حوسامولمولك (ذي القعدة)ی ١٣١٢ی ك (١٨٩٤) بوو بە حاکمی کوردستان‌و, ٢٩ی (ربيع الاول)ی ١٣١٤(١٨٩٦) لابرا و، حەسەن عەلیخانی ئەمیر نیزامی گەڕووسی جێی گرتەوە (شيخ محمد مردوخ کردستانی، تاريخ کرد و کردستان و توابع، جلد٢, چاپ سوم، ص٢٢٤–٢٢٨).

سەرجەمی بەرهەمی عەبدولعەزیز یامولکی

وەستاندو قەمەرولسەڵتەنەو پیاوەکانیی هێنایەماڵی خۆمان‌و, دائیرەی حکوومەتی لە ئابڵووقە ڕزگار کرد.

ئەو سەروبەندە، بۆ دیاریکردنی ژنە شازادەکانی قاجار، لێوی سەرەوەی ژنەکانیان وەك سمێڵ بە بۆیە ڕەش ئەکرد. کە لەناو ژنە میوانەکاندا چاوم بەو کەوت، زۆر ڕێزم لێگرت. ماوەی مانگێك لە ماڵی ئێمە مانەوە. ئەوماوەیە منی زۆر خۆش ویست. وەختێك ماڵی ئێمەی بەجێهێشت، تووتییەکی قسەکەری بۆ دانام. باوکم, بەپێی فەرمانی ئەستەمووڵ, لەگەڵ قەمەرولسەڵتەنەو مێردەکەیدا چووە تاران. بۆیە هەردوو حکوومەتی عوسمانی و ئێرانیش, ڕیزیان لە باوکم ناو چەند نیشانێکیان پێبەخشی، چونکە ئەوانی بە سەلامەتی گەیاندبووە تاران.

ڕێکەوتێکی سەیرە، بیست ساڵێك زیاتر پاش ئەم بەسەرهاتەی سەرەوە، ساڵی ١٩١٥ لە یەکەم جەنگی جیهانیدا, من بوومە یاوەری لیوای سوارەی سەربەخۆ (موستەقل) لە ئێران. شاری هەمەدان‌و دەوروبەریمان داگیر کرد. کۆشکی قەمەرولسەڵتەنەمان لە ناوچەی (شیوەرین) کرد بە بارەگای لیوا. شازادەو مێردەکەی بۆ دوور ڕۆیشتبوون. منیش بەهۆی وەکیلەکانیەوە کە خۆمم پێ ناساندبوون، هەواڵم بۆ ناردن کە کۆشکەکەیان باش دەپارێزم و دڵیان هیچ نەکات، لەوبارەیەوە خەمیان نەبێ‌و دڵنیا بن. شازادە ڕۆژانی ڕابردووی بیر کەوتبوەوەو، بە چاوی فرمێسکاوییەوە زۆر سوپاسی کردبووم‌و, فەرمانی بە وەکیلەکانی دابوو کە هەرچییەکمان پێویست بێ بۆمانی جێبەجێ بکەن.

لەوەبەدوا, ساڵی ١٩٤٧ کە چوومە تاران، شازادەم دۆزیەوەو زۆر سوپاسی کردم. لەکاتێکدا نە ئەوان تاج‌و تەخت‌و دەبدەبەو, نە سوپای

بنکەی ژین
www.zheen.org

عوسمانی و خەلیفەی ئیسلامیش مەزنایەتیەکەیان مابوو !! ئەو موڵکانە ئێستا بە دەست ئەمیر ئەفخەمی کوڕیەوەیەتی.

ئێمە کە لە سنە بووین، یاپیرۆزخانی نەنکم (دایکی باوکم) لەسلێمانیەوە هاتە لامان. تا لەوێ بووین، لەگەڵماندا مایەوە. لەوە دەستەپاچەترم بتوانم تاریفی خۆشەویستی‌ی نێوان من و ئەو و ڕێزگرتنی دایکم لەو بکەم. ئافرەتێکی زۆر دیندار بوو، بەیانیان زۆر زوو لەخەو هەڵئەستا، لەگەڵمدا پێکەوە بە دەشتاییی دەوروپشتی گردەکەدا ئەگەڕاین، گوڵ و گیای ڕوواوی سەر گردەکەمان کۆئەکردەوە. بۆی باس ئەکردم، هەر گوڵ و گیایەك بۆ چ دەردو نەخۆشییەك ئەشێ. پاش ئەوە، لەگەڵ دایکمدا بەردەوام قورئانیان ئەخوێندو نوێژیان ئەکرد. کاتێك لە سنە بووین، ئەنجوم ئەسما "أنجم أسماء"ی خوشکم لەدایك بوو. دوابەدوای ئەوە، باوکم لە ٥ی (جمادي الاولى)ی ١٣١٣دا[٨] گوازرایەوە بۆ قونسڵخانەی موستەحکەمی ناوچەی قارس لە قەفقاسیای سەر بە ڕووسیا. خۆی لەگەڵ مامەمدا بەڕێگای ئێراندا چووە قەفقاسیاو، ئێمەیشی لەگەڵ هێندێ لە خزماندا کە هاتبوونە لامان، بە سواریی ئەسپ و ئێستر ناردەوە بۆ سلێمانی.

کاتێك لە بەرزایی‌ی شاخی (ئەزمڕ)ی نزیکی شاری سلێمانی هاتینە خوارەوە، دەوری حەفتا هەشتا کەسێکی خزمی دایکم و باوکم کە قەرەباڵغیيان دروست کردبوو، پێشوازییان کردین و، ئێمەیان بردە ئەوخانوەی پشت مزگەوتی گەورە لە گەڕەکی کانیسکان کە کاتی خۆی حسێن پاشای باپیرم ساڵی ١٨٥١ بەجێی هێشتبوو. خانوویەکی زۆر گەورە بوو؛ بەشی حەرەم و

[٨] ١٨٩٥.

[٩] جەمال عیرفان، شەوی چوارشەممەی ڕێکەوتی ١٢\١٣ی کانوونی یەکەمی١٣٣٨ی ڕۆمی (١٩٢٢)، خافڵکوژ کرا (جەمال خەزنەدار، ڕۆژی کوردستان ١٩٢٢-١٩٢٣، بەغدا، ١٩٧٣، ل٣٣).

دیوەخانەکەی گەورە بوو. ئەم خانوە، دوای ئەوەی باپیرم بەجێی هێشتووە، دراوە بە عوسمان پاشای ئامۆزای‌و، دوای ئەویش دراوە بە موتەسەڕیفی خوالێخۆشبوو ئەحمەد بەگی تۆفیق بەگ. خانوەکانی نزیکی (مزگەوتی گەورە)، لەبنەڕەتدا بەشێکی گرنگیان تائێستایش بەدەست خزمەکانی دایکمەوەن. خانوەکەی باوکیشم، بەرامبەر بە (حەمامی موفتی)و لە گەڕەکی (گوێژە)یە.

لە سلێمانی:

خوێندنم، یەکەمجار لە سلێمانی دەستی پێکرد. مامۆستاکەم کە مامۆستای باوکیشم بووە، عیرفان ئەفەندی بوو. ناوبراو، پڕبەپێستی ناوەکەی خۆی، زاتێکی خاوەن عیرفان بوو" کوڕێکی هەبوو بەناوی جەمال عیرفانەوە، ساڵی ١٩٠٦ قوتابخانەی جەنگی ئەستەموڵی تەواوکردبوو و بووبوو بە ئەفسەری سوارە" ساڵی ١٩٢١ لە سایەی ئیدارەی شێخ مەحموودا، لەبەرئەوەی چەند قسەیەکی دژی مەلا نەزانەکان کردبوو، کوژرا[٩]. بکوژەکە ، نەناسراو نەگیرا. خوالێخۆشبوو، کوڕێکی چکۆلەی "عادیل" ناوی لەپاش بەجێما، کە "کەمیلە"ی کچی محەمەدئەمینی پووروزامی هێناوەو منداڵێکی زۆریان بووە.

هەرگیز بیرم ناچێتەوە، کە گەیشتینە شاری سلێمانی، خزمان دیارییەکی زۆریان بۆ هێناین، لەوانە چەند کۆترێك و بێچوە گورگێك کە سەعیدبەگی ئامۆزای دایکم بۆی هێنابووم. من بێچوە گورگەکەم لەسەر حەوزەکەی ماڵمان بەستبوەوە. ڕۆژێك کاتی دەرس خوێندن، دەرسەکەمان سوورەتی (ئەلفەجر) بوو. بێچوە گورگەکە یاریی ئەکردو، منیش چاوم تێ بڕیبوو. مامۆستاکەم

بنکەی ژین
www.zheen.org

سەرجەمی بەرهەمی عەبدولعەزیز یامولکی

شەقازللەیەکی لێدام، نەنکم ژیری کردمەوەو وتی: ئەولایەی کە مامۆستا شەقازللەی لێداوە , بە ئاگری دۆزەخ ناسووتێ.

خزمان، دوای نوێژی هەموو جومعەیەك, پۆل پۆل ئەهاتنە دیدەنی‌ی نەنکم, بەوپێیە کە ژنەگەورەی حسێن پاشایە. هەمووڵایەکی ماڵەکە پڕ ئەبوو لە خزموخوێش، پۆلێك ئەهاتو پۆلێك ئەڕۆیشت. ئەو ڕۆژگارە, خزمایەتی زۆر توندوتۆڵ بوو. مەعرووف بەگو عەبدوڕڕەحمان بەگی جووتە مامی دایکم، پلەوپایەیەکی بەرزیان هەبوو و, لەژیاندا مابوونو, خۆیانو مناڵەکانیان لە دووسەد کەس پتر بوون. مەعرووف بەگ کە تەمەنی نەوەد ساڵ زیاتر بوو، کچێکی سیانزە ساڵانەی دایەنی کوڕەکەیی مارە کردبوو، کوڕێکی وەك شێری "محەمەدبەگ" ناوی لێ بووبوو. تەمەنم حەوت ساڵان بوو, کە ڕۆژێکی مانگی نیسانی ساڵی ١٣١٣[10] دەست کرا بە مۆسیقای عەسکەری لێدانو, بوو بە بەزم و ئاهەنگ. تومەز ئەوڕۆژە یادی ساڵانەی سەرکەوتنی سوپای عوسمانی بوو لە شەڕی (دومکە)دا.

باوکم ساڵی ١٣١٤ی ڕۆمی[11] لە قونسڵێتی‌ی (قارس)ـەوە گوازرایەوە بۆ ئەرکانی ئۆردووی شەشەم لە بەغدا. بەڕێگای تەورێزدا هاتە سلێمانیو, ئێمەی لەگەڵ خۆیدا برد بۆ بەغدا. مناڵانی (گوێژە)و (کانێسکان) لە سلێمانی, زۆرجار ئەبوو بە شەڕیان (شەڕەگەڕەك). ئەمە یادگارێکی لەبیرنەچووەی لەلای من بەجێهێشتووە. بە سواری‌ی ئەسپ لە سلێمانییەوە بە ڕێگای (سەگرمە)دا بەڕێ کەوتین، چونکە ئەودەمە تەنیا ئەو ڕێگایە هەبوو بۆ هاتوچۆ.

---

[10] ١٨٩٧.

[11] ١٨٩٨.

سەرجەمی بەرهەمی عەبدولعەزیز یامولکی

لە بەغدا:

لە بەغدا, سەرەتا خانوویەکمان لە سەری کڵێسەکە بەکرێ گرت. ئێستا ئەوشوێنە بڕاوەو کراوە بە شەقام. باوکم , لەوێ ١٠ی مایسی ١٣١٧ی ڕۆمی[12] بە پلەی قایمقام لە سەرۆکایەتی‌ی ئەرکانی جەنگی ئۆردووی شەشەم دامەزرابوو. منیش لە ٨ی ئەیلوولی ١٨٩٨دا چوومە پۆلی یەکەمی قوتابخانەی ئەعدادی‌ی مولکی.

حەبیبەخانمی پوورم لەو مێژوەدا لە ئەستەموول بوو و، لەگەڵ عەبدولقادر بەگی مێردیدا کە سەرۆکی کۆمسیۆنی سەبزەی عەسکەری بوو بە پلەی قایمقام، لەیەکتر جیابووبوونەوە. کە ئەم هەواڵەمان پێگەیشت، نەنکم چوو بۆ ئەستەموول. پاش ماوەیەك خانوویەکی گەورەمان لە گەڕەکی مەیدان, لەسەر سووچی ئێستای (سوق الهرج) کە ئوتێلە، کرێو گوێزامانەوە بۆ ئەوێ. ماڵی نامیق پاشای والی بەغدا لەپشتمانەوە بوو، سەری ئەوکۆڵانەیش کە ئەچێ بۆ سابوونچییەکان , ماڵی موشیری ئۆردوو "ئەحمەدفەیزی پاشا" بوو. مەیدان , ئەوسەردەمە گەڕەکێکی بەناوبانگی بەغدا بوو. چواردەوری شار، لەباکوورەوە دەرگاکانی (باب المعظم)و شوورا دەوری دابوو و، لەباشووریشەوە گەڕەکی (رأس القرية) کۆتایی‌ی بوو.

شوێنی ئێستای وەزارەتی بەرگری , قەڵایەکی کۆنو قشڵەی تۆپخانە بوو. شوێنی سەعاتەکەیش , قشڵەی پیادە بوو. ئەم شوێنانە خوالێخۆشبوو "مەدحەت پاشا" ئاوای کردبوونەوە. ئەوجێگایەی کە ناوی (الثکنة الشمالية)یە، بینای کەرەنتێنەی قشڵەی سوارە بوو و، دەوروپشتی بەتەواوی چۆڵ بوو. کە خۆر ئاوا ئەبوو، کەس نەیئەتوانی لە (باب المعظم) بێتەدەرێ،

بنکەی ژین
www.zheen.org

---

[12] ئەکاتە ٢٣ی مایسی ١٩٠١.

سەرجەمی بەرهەمی عەبدولعەزیز یامولکی

چونکه بێسێودوو ڕووت ئەکرایەوە . قشڵەی کەرەنتێنە, لەبنەڕەتدا جێی کەرەنتێنەی ئەوانە بوو کە لەئێرانەوە بۆ زیارەتی شوێنە دینیەکانی کەربەلا ئەهاتن. دوایی کەرەنتێنە برایە خانەقین‌و, بیناکە کرا بە قشڵەی سوارە.

دەوروبەری (الصرافية)و (العيواضية), سەرتاسەر کێڵگەی پاقلە بوو. ئەوناوە, پاش ساڵی ١٩٢٩ دەستی تێدا کرا بە دروستکردنی بینا لە باشووری شاری بەغدا. لەدوای (رأس القرية)وە, هیچ جۆرە خانووبەرەیەک نەبوو" تەنیا قونسڵخانەی ئینگلیز لە شوێنی دائیرەی ئێستای گومرگی بەغدادا هەبوو و، باخی گەورەو بێستانی لەدەور بوون‌و, بیناکەیش عەسکەری هیندی ئەیانپاراست.

لە لافاوێکی ساڵی ١٣١٦ی ڕۆمی (١٩٠٠)دا، ئاوی لافاو دەوروپشتی کەرەنتێنەی داپۆشی‌و، لەگەڵ (الأعظمية)دا لەیەکتری پچڕان. بەڵام ئاو, لە لافاوی ساڵی ١٩٢٦دا, گەیشتبوە سەربانی قشڵەی کەرەنتێنەو، زیانێکی زۆری لە هەمووشتێک دابوو. ساڵی ١٣١٦ی ڕۆمی بوو، لە گۆڕستانی (باب المعظم) مردوویەکیان ئەناشت. عەسکەرەکەی کە خزمەتکارمان بوو، منی بۆ سەیرکردن بردە ناو خەڵکەکەو تەماشای ناشتنیم کرد. یەکەمجار بوو ئەو دیمەنە ببینم، هەرگیز لەبیرم ناچێتەوە.

مەسەلەی خەزێنەکە:

ئەوکاتە کە لە بەغدا بووین، باوکم بەتەمای کڕینی خانوویەک بوو. لە قەراغی دیجلە نزیک بە خدر ئەلیاس (خضر الياس). لەبەر کۆنی‌و لاڕووخاوی خانوەکە، وازی لە کڕینی هێنا. پاش ماوەیەکی کورت, ڕۆژی

سەرجەمی بەرهەمی عەبدولعەزیز یامولکی

١٤ی شەعبان قوفەچییەک ویستوویە قوفەکەی[13] بەوداره بخاتە ئاوەکەوە کە لە قەراغی ڕووبار چەقاندوویەو, پاڵی داوە بە دیواری ئەو خانوە لاڕووخاوە کە باوکم نیازی کڕینی هەبوو. قوفەکە بەر کووپەیەکی گەورە ئەکەوێ‌و ئەشکێ, تومەز پڕئەبێ لە زێڕ, هەمووی ئەڕژێتە قەراغی ئاوەکە. کابرای قوفەچی ئەکەوێتە زێڕ کۆکردنەوە. ئەوکاتە چەند ئافرەتێک دێن بۆ ئاو. کە ئەوە ئەبینن، ئەوانیش هێندێ زێڕ کۆدەکەنەوە. حکوومەت بەمە ئەزانێ, پۆلیس دێن سێ‌هەزار پارچە لیرەی عەباسیی مۆری (المعتصم) لێدراو داگیر ئەکەن. دوایی زانرا خاوەن قوفەکە لە خێڵاتی (المشاهدة)و ناوی "صالح المشهداني" بوو و، بەهۆی ئەو زێڕەوە زۆر دەوڵەمەند بوو و, خانوەکەی ناونرا ماڵی موعتەسەم (بيت المعتصم).

لێدرانی دەفتەرداری ویلایەت:

ئەوڕۆژگارە مووچەی عەسکەری‌و موڵکی بە مانگ دوائەکەوت. مەفرەزەی عەسکەری هەموو مانگێک بۆ مووچە دابینکردن ئەچوو بۆ بەروبوومی کشتوکاڵ کۆکردنەوە. جاروبار، لەبری پارە، مەڕ یا بزنیان ئەدا بە فەرمانبەران.

ڕۆژێک چەند خێزانێکی خانەنشینان هاتنە لای باوکم, پێیانوت: مووچەی چەند مانگێکیان وەرنەگرتووە. ئەویش هەواڵی بۆ عەبدولوەهاب ئەفەندیی دەفتەرداری ویلایەت نارد, تا هاوکاریی ئەو زۆرلێکراوانە بکات‌و تکای لێکرد بەشێکی ئەو مووچانەیان بداتێ. بەڵام لەباتی یارمەتی، هەموویانی دابوە بەر جنێو و قسەی زۆر ناشیرین‌و بێ‌ئەدەبانە، چونکە هەر ئەوەی ئەزانی پارە بۆ سوودی خۆی کۆبکاتەوە. باوکم ئەمەی بیستەوە،

[13] قوفە, بەلەمێکی خڕی هێندەی قوڵینەیەکی گەورەیە, لە حەسیری دارخورما دروست ئەکرێ و دیوی ناوەوە و دەرەوەی بە قیر سواخ ئەدرێ. کابرای قوفەچی بە سەوڵ ئەیجووڵێنێ. زەلام و کەلوپەلێکی کەمی پێ ئەگوێزرێتەوە.

بنکەی ژین www.zheen.org

زۆری پـێ نـاخۆش‌و تـەواو بێتاقـەت بـوو. ڕۆژێـك لـەڕێگا تووشـی دەفتـەردار ئـەبێ, کـە بـە سـواری کـەرە سـپیەکەیەوە لـە سـەرای حکوومـەت دێتـەدەرێ‌و بەرەو ماڵ ئەبێتەوەو دوو زەبتیە لەملاوئەولایەوە ئەڕۆن. کاتێك خـۆی ئـەکات بە بازاڕی (مەیدان)دا کە سەری کۆڵانی ئێستای (سوق الهرج)ـە، باوکم شـەڕی پـێ ئەفرۆشـێ‌و پێـی ئـەڵێ: تـۆ بە کەرەکەتـەوە خـۆت لێداوم. لەسـەر کەرەکـە دایئەبەزێنێ‌و تێروپڕی لێ ئەدات. پاشان سواری کەرەکەی ئەکاتەوە.

هەموو خـەڵکی بەغدا بەم بەسەرهاتەیان زانـی‌و, خێزانـە خانەنشینەکان تێکـڕا هاتنــە ماڵمــان‌و, زۆر سوپاســی باوکمیــان کــرد لەســەر ئــەوکارەو, نــەفرەتیان لــە والــی‌و دەفتــەردار کــرد. موشـیر ئەحمەدفـەیزی پاشـا لــەم مەسـەلەیەدا لایـەنی بـاوکمی گـرت‌و، نێـوانی هـەردوو لایـەنی عەسـکەری‌و مـولکی تێـك چـوو. هێنـدێ سـەربازی تۆپـچی کەوتنـە تـالانکردنی بـازاڕ. ئـەمجا دەفتـەرداریێتی لەترسـاندا کەوتـە دابەشـکردنی ئـەو مووچـانە کـە چەند مانگ بوو ڕاگیرابوون.

ئەوسـەردەمە, وڵات نـە تەلـەفۆن‌و نـە ڕادیـۆی تێـدا نـەبوو. تاکـە هـۆی پێوەنـدی تـەلگراف بـوو، بـەڵام ئـەویش سەربەسـت بـوو و, هەمووکەسـێك ئەیتوانی بۆ هەرکوێیەکی ئەوێ تەلگراف بنێرێ. بەم شێوەیە, نە والی‌و نە قوماندانی سوپا دەستیان تـێ وەرنەئەدا. تەنانـەت بچووکترین کـەس بـۆی هەبوو پاشا بە تـەلگراف لـە سکالاو بەشخوراوی‌ی خـۆی ئاگاداربکاتـەوە. ئەم ئازادییە، لەپاش دەورانی سەڵتەنەت، سەروبەندی حکوومەتانی عیراق نەبینرایەوە. هەتا لە ڕووداوەکەی نێوان باوکم‌و دەفتـەرداردا، دەستەیەکی لێکۆڵینەوە بەپەلە لەئەستەمووڵەوە هاتنـە بەغدا. دەستەکە لـە سـێ پاشـا پێـك هـاتبوو. لەئەنجامـدا دەفتـەردار لابـرا. ڕێگـای ئەسـتەمووڵ گیرابـوو, بـــەڵام دەفتــەرداری دز و بــەرتیلخۆری نزیکـــی (ئــەبوغرێب) لەلایـــەن

عەشایەرەوە ڕووت کرایەوەو، چ پارەو ئاڵتوونێکی لـە بەغدا کۆکردبوەوە , هەمووی کەوتە دەست عەشایەر.

نامیق پاشای والی:

ماوەیـــەك پـــاش ڕووداوە باســـکراوەکەی پێـــشوو، ئێوارەیـــەك ژووری سەرەوەی ماڵەکەمان ئاگری گرت. بەڵام, بە هیممەتی دانیشتوانی خانوەکەی پـــشتمان, کوژێنرایـــەوە. بـــاوکم بەڕێکـــەوت ئـــەو ئێوارەیـــە چـــووبووە لای محەمـەدفازڵ پاشـای داغستانی، ماڵەکـەی ئەکەوتـە قـەراغی شـوورای شـارو شـێرو پڵنگـی تێـدا بـەخێو ئـەکرد. بـاوکم , لـەوێ هـەواڵی سـووتانی ژووری سـەرەوەمان ئەبیـستێ. ئەوانـەی لـە ماڵەکـەدا ئـەبن, لەگـەڵ گـەلێك ئەفسەرو خودی محەمەدفازڵ پاشادا, هاتن‌و چوونە سەربانی ماڵەکەمان‌و دەستیان بە لێکۆڵینەوە کرد. دەرکەوت دیـواری نێـوان مـاڵی ئێمـەو هـی والـی شـوێنەواری نەوتی پێوەیە، لەوێوە نەوت هێنراوە بۆ ژوورەکەو ئاگری پێوە نراوە. هـەموان کـە ئەمـەیان دی، دەنگـی نـەفرەتیان بـەرزکردەوە. مـن بـە چـاوی خـۆم بینـیم مووی سمێڵی ئەو پیاوە پیرە، واتە محەمەدفازڵ پاشا، لـە تووڕەییدا ئەلـەرزی . تائێـستا لەبیرمـە, ئـەو ئاگرکەوتنەوەیـە لـە ژووری سـەربانی ماڵەکـەمان زۆر کاری تێکردبووم، چونکە هێلانەی کۆترەکانی من لەوێ بوو.

ئـەم والییـە, نـاوی نرابـوو نـامیق پاشـای بـچووك؛ سـاڵی ١٣١٧ی ك[١٤] لـە تەڕابولـسی خـۆراواوە هێنرابـووە ویلایـەتی بەغـدا، مرۆڤێکـی زۆر دز و بەرتیلخۆر بوو. ماوەیەکی کورتی پاش هاتنە بەغدا, کچێکی گەنجی عەتووکە "عتوکـە" نـاوی مـارە کـرد. خێزانـی ئەوکـچە بـە "ئـا ..." نـاودێر کرابـوو و، گۆرانییان لەوبارەیەوە بەسەردا هەڵدابوو.

---

[١٤] ١٨٩٩–١٩٠٠.

بنکەی ژین
www.zheen.org

سەرجەمی بەرهەمی عەبدولعەزیز یاموڵکی

یەکەم چوونە ئەستەموڵم:

بارودۆخی بەغدا, زۆر بێبەسەرەوبەرە بووبوو. منیش تەمەنم گەیشتبوە نۆ ساڵ. باوکم خەتەنەسوورانێکی گەورەی بۆ کردم. پاشان ئێمەی ئامادە کرد بمانتێرێ بۆ ئەستەمووڵ. ڕاستیەکەی ئەوەبوو, سەعیدپاشای خاڵم سەرۆکی شوورای دەوڵەتو وەزیری دەرەوە بوو لە ئەستەمووڵ, داوای کردبوو ئێمە بچینە ئەوێ. بۆیە مارتی ١٣١٧[15] لەگەڵ کاروانێکی گەورەی ئامادەکراودا بەڕێ کەوتین.

من بڕوانامەی پۆلی دووەمی ئامادەیی موڵکیم وەرگرتبوو. کەلوپەلێکی زۆری بازرگانی بە کاروانەکە بوو. دایکی میرلیوا عارف بەگو سەبیح نەشئەت بەگو گەلێك خێزانی تریشمان لەگەڵدا بوو. سریەیەکی ئیسترسواریش, لێپرسراوی پاراستنی کاروانەکە بوو. بەشێکی خێزانەکان لە (تەختەڕەوان)و بەشێکی ترشیان لەکەژاوەدا بوون و, بارگیرە بارکراوەکانیش یەکی زەنگوڵەیەکی گەورەیان لەملدا بوو. دەنگی ئەم زەنگوڵانە, بووبووە شینوشەپۆر. بەم شێوەیە ڕێمان گرتبوە بەر.

یەکەم قۆناغ (ئەبووغرێب)ی گەڕەکێکی بەغدا بوو. دووەم قۆناغمان (فەللوجە) بوو. هەر قۆناغێك خێوەتی تێدا هەڵئەدراو مەڕ سەرئەبڕراو, بەیانیان بە مۆسیقای عەسکەری خەبەرمان ئەبوەوەو ملی ڕێمان ئەنا. ڕێگاکەمان زۆر ترسناك بوو, مەترسیی پەلاماری چەتەو ڕێگری لەسەر بوو. بەم پێیە, بە چلویەك ڕۆژی ڕەبەق بەسەر (دیرالزور)دا چووینە شاری (حەڵەب). تەختەڕەوانەکەی ئێمە, منو دایکمو زەهراو ئەنجومی جووتە خوشکمی تێدا بوو. کابرای لێخوڕی تەختەڕەوان , جاشوولکەیەکی چکۆلەی هەبوو. ئەمویست سواری ئەم جاشولکەیە ببم. بۆیە کەوتمە سەغڵەتکردنی زەهرای خوشکم و,

---

[15] ١٩٠١.

سەرجەمی بەرهەمی عەبدولعەزیز یاموڵکی

هەوڵم ئەدا دایکم ڕازی بکەم تا بهێڵێ سواری بم. لەئەنجامدا لە تەختەڕەوانەکە هاتمەدەرێو, کەرێکیان بۆ بەکرێ گرتمو سواری بووم. هەموو ڕێگاکەم بە سواریی ئەوکەرە تەواوکرد. لەم ڕووەوە زۆر شادمان بووم.

دوای شاری حەڵەب, بە سواری عەرەبانەی یایلی, بە سێ ڕۆژ گەیشتینە بەندەری ئەسکەندەروون. زۆر دیمەنی جوانمان لەنێوان شاری حەڵەبو ئەسکەندەرووندا بینی. بە ڕێگای پێچاوپێچی شاخی (بیلان)دا سەرکەوتین. باوکم , بۆ خزمەت, مەعرووف چاوەشی لەگەڵدا ناردبووین. ئەم مەعرووف چاوەشە کە دەریاکەو پاپۆرەکانی ناویی دی، ئەیوت: سواربوونی پاپۆر لەناو ئەم دەریایەدا بێعەقڵییە. دایکمی بەم قسانە خستبوە گێژاوەوە. دوو ڕۆژ لە شاری ئەسکەندروون مایەنەوە. لەوێوە, لەگەڵ عیززەت و ئیکرامی جووتە فەرماندەی ناوچەکەدا, بەسواریی پاپۆڕی نەمسایی (ڤینۆس) ناو کەوتینەڕێو, پاش ٥٣ ڕۆژ گەیشتینە ئەستەمووڵ.

لە ئەستەمووڵ:

لەوێ, چووینە خانوویەکی بەرامبەر بە مزگەوتی "ڕائیف ئاغا" لە نیشانتاش. خانوەکە لە بەرد دروست کرابوو و, نەنکمو حەبیبەخانمی پوورمی تێدا دانیشتبوون. سووتانی ئەستەموڵم بیستبوو. شەوێك بیستم لە گەڕەکی (قوم قبو) کە لەئێمەوە دووربوو, ئاگر کەوتووەتەوە. کەوتمە هاوارو دەموت ئێمەیش ئەسووتێین. بەمە خێزانیماڵەکەم خستبوە سەغڵەتییەوە.

سەعیدپاشای خاڵم, خانوەکەی لە گەڕەکی (تەشویقیە) بوو. خاڵەکانی تریشم، عیززەتبەگو سلێمانبەگو سلێمانبەگ, لە کۆشکی (مونجیم باشی)ی دێی (ئەرن), لەگەڵ "سەرافرازخانم"ی دایکیاندا, دائەنیشتن. عیززەت بەگی خاڵم, "ئامینە"ی کچی خدێو محەمەدپاشای بابان ژنی بوو. ئەم خاڵۆژنەم, بەدەگمەن لە وێنەی هەبوو؛ ڕەوشتوخوویەکی جوانی هەبوو. ئێمە زووزوو

بنکەی ژین
www.zheen.org

سەرجەمی بەرهەمی عەبدولعەزیز یاموڵکی

ئەچووینە لای. ئەوکاتە, عیزەتبەگی خاڵم پلەی ئالاساحیبی (آلا صاحبی)ی هەبوو و, یاریدەدەری یەکەمی وەرگێڕی دیوانی هومایۆن بوو. بەڵام سلێمانبەگ ژنی نەهێنابوو, پلەی میرلیوای یاوەرانی پاشایی (یاوران پادشاهی)ی هەبوو و تاکە مەراقی خوێندنەوەی مێژوو و یاریی شەترەنج بوو.

من لەبری ئەوەی بڵێم (خایر)، ئەموت (خێر)و، خاڵۆزاکانم و منداڵەکانی تر پێم پێئەکەنین. ڕۆژێك لەگەڵ ئەواندا چوومە ناو باخەکەیان. دیم نەمامی بامێی ناو باخەکەیان زۆر کورتەو، بامێیشی گرتووە. سەرسام بووم و پێموتن: نەمامی بامێ لە عیراق هێندەی بالای زەلامێك بەرزە. ئەوانیش وتیان: ئای لەودرۆیەو، کەوتنە گاڵتەپێکردنم. زۆر پەست و تووڕە بووم و, پەلاماری "بەڵقیس"ی خاڵۆزامم دا. لێدانێکی باشی بە دەستم خوارد. کە هەواڵ بە نەنکم و دایکم گەیشتەوە, بە قسەی زۆر ڕەق ئامۆژگارییان کردم. ئەوانیش سزایەکی باش دران. قسەی هەرەخۆش و ناوازەی ئەوڕۆژانە ئەوەبوو, کە وا بڵاوبوو ئەم بەڵقیسە دەزگیرانی منە.

مایسی ١٩٠١, چوومە پۆلی دووەمی ڕوشدیەی عەسکەریی بەشکتاش (بشکطاش). ئەوزەمانە زۆر بایەخ بە خوێندنی قوتابخانە عەسکەریەکان ئەدرا. ئەسپێکی بچووکیان بۆ کڕیبووم، لەگەڵ خزمەتکارێکدا, بەوئەسپە ئەچوومە قوتابخانەو ئەهاتمەوە. بەشەو لە تاوڵەکەی سەعید پاشای خاڵمدا کە نزیکمان بوو، خزمەت ئەکرا. ئەسپەکە, هەمووڕۆژێك فڕێی ئەدامە خوارەوەو, خۆیشی بە چوارناڵە ڕایئەکردە بەردەم دەرگای حەوشەی ماڵی خاڵم. منیش تا ئەوێ بەڕاکردن شوێنی ئەکەوتم . خاڵم ئەهاتە لای دەرگای دەرەوەو, چاوەڕێی ئەکردم. ڕەحمەتی سەعید پاشای خاڵم, بە کەوتنەخوارەوەم لەسەر پشتی ئەسپەکەم, زۆر پێئەکەنی. لە لایەکی ترەوە, بە سواریی ئەم ئەسپە بەشێوەیەکی زۆر باش فێری سوارچاکی بووم.

سەرجەمی بەرهەمی عەبدولعەزیز یاموڵکی

لێرەدا, برادەرانم هیدایەت و عوسمان شەفیق و هەردوو کوڕی "ئەتوابچیباشی" حیکمەت بەگ و حەلیم بەگ بوون. ئەوسەردەمە, فوئادپاشای خاڵۆزام لە یاوەرانی حەزرەتی پاشایی بوو" خوێندنی لە ئەڵمانیا تەواو کردووەو، لە (کۆنکوردوب[16])ێکا کە کراوە , بە یەکەم دەرچووە. ئیمپراتۆر "ڤیلهیلم", بەهۆی ئەوەوە, پیرۆزبایی لە پاشا کردووەو, لە پاداشتی ئەو یەکەمیەدا, لە پلەی قایمقامەوە بەرزیان کردووەتەوە بۆ میرلیوا (میرئالای)و بەوشێوەیە گەڕاوەتەوە. هەر کە "فەرید پاشا"ی ئەرناوود بووە بە سەرەوەزیر (صدر أعظم)، سوعادخانمی[17] برازای خۆیی لێ مارە کردووە. ئەوشاییەی کە بۆیان کراوە, بە دەبدەبەی ئەوزەمانە ناوبراوە.

تیرەی کوریچ:

کە دەوامی پۆلی سێیەمی ڕوشدیەی بەشکتاشم ئەکرد، کاتی پشوو, شت کڕین لە حانووت لەبەر قەرەباڵغی زۆر زەحمەت بوو. نازانم بە بیروبۆچوونی کێ حزبێك بەناوی (کوریچ)ەوە پێك هاتبوو. ئەندامێکی ئەوحزبە هاتبوو بۆ حانووتەکە بۆ شت کڕین. کە دیبووی زۆر قەرەباڵغە، پەنجەکانیی تێك پەڕاندبوو و هەردوو دەستیی بەرز کردبووەوەو, هاواری کردبوو (کوریچ). بەم پێیە ڕێگایان بۆ چۆڵ کردبوو. هەموو کوریچێك بەم شێوەیە یاریدەی ئەوی تری ئەدا بۆ شت کڕین. ئەم ناوی (کوریچ)ـە مانای چییەو لەچییەوە هاتووە؟ تائێستا بۆم ساخ نەبوەتەوە. منیش تێکەڵی ئەمانە بووم.

[16] پێشبڕکێ.

[17] ئەم ناوە لە (بنەماڵەی خەندان)دا, سوعادخانمی کچی سورەییابەگی بەڕێوەبەری ڕسوومە. ئەمیان بە ڕاستتر ئەزانرێ.

بنکەی ژین www.zheen.org

سەرجەمی بەرهەمی عەبدولعەزیز یامولکی

ئەوڕۆژانە من بلیتی ڕەنگاوڕەنگی تراموایم کۆئەکردەوەو، دەوری قوتوەکانم بە بۆیەی زەرکەفت ڕەنگ ئەکرد. ڕۆژێك ناوی کەسانی سەر بە سەرۆکی ئەم تیرەیەم لە دەفتەرێکدا نووسیءو، داوام کرد چەند نمرەیەکیان بدرێتێ، داواکەم پەسند کرا. "عەلی غالب قەندەلی"ی سەرۆکی پۆل‌و گەورەمان‌و "یەنگی بوغچەلی تەحسین"ی یاریدەدری، ناوی ئەمینداری دەفتەریان دامێ. ئەم تیرەیە, بە ماوەیەکی زۆر کورت, وای لێهات خەڵك لە دەست خراپەکارییان هەڵئەهات‌و، بووبووە تاقمێکی زۆر گرنگ. قوتابییەکان کە ئەمانەیان ئەبینی، دەستبەجێ ڕێگای حانووتیان بۆ چۆڵ ئەکردن‌و، ئەوی سەرکێشیی بکردایە, تێهەڵدانێکی باشی ئەخوارد.

ڕۆژێك قوتابییەکی "کەمال یەنگی مەحەللە" ناو بەدەستی ئەوان جەزرەبە درا. بەهۆی بەجەرگیی خۆیەوە, لە خانەی قوتابیان (قسمی داخلی) شکاتی کرد. ڕۆژی دوایی کاتی چوونە پۆل، کەمال یەنگی مەحەللە لەگەڵ ئەفسەرانی خانەی قوتابیاندا ڕاوەستابوو. کێ سەر بەوتیرەیە بوو، بە یەك ئیشارەتی کەمال ڕاگیر (توقیف)کرا. منیش لەناو ئەوانەدا بووم.

سێ پاشا لە کۆشکی هومایۆنەوە هاتبوون‌و, لەگەڵ چەند ئەفسەرێکدا لە ژووری بەڕێوەبەر دانیشتبوون , قسەی دەمی هەموان ئەنووسرایەوە. نۆرە هاتە سەر من, وتیان: تۆ کێیت‌و بۆچی چوویتە ڕیزی ئەم تیرەیەو مانای ناوەکەی چییە ؟ ئەوکاتەی تۆو هاوڕێکانت پێکهێنانی ئەم تیرەیەتان بە شتێکی ئایەخ زانیوە, گەورەکانی کۆشکی پاشا زۆر بەلایانەوە گرنگ بووە. ئەمجا بۆ دۆزینەوەی ناوی تیرەکەو بنچینەو نیشانەکانی, شەش حەوت فەرهەنگی گەورەیان هێناو خەریك بوون , هیچ مانایەکیان بۆ بنچینەی تیرەکە دەست نەکەوت. دواجار بۆیان دەرکەوت لەناوی هۆزێکی سویدی ئەچێ.

سەرجەمی بەرهەمی عەبدولعەزیز یامولکی

ئەوڕۆژە, لێکۆڵینەوەکە تا ئێوارە بەردەوام بوو. ئێوارە, لەبەرئەوەی من دوای سەرۆك‌و یاریدەدەرەکەی ئەمینداری دەفتەر بووم، واتە سێهەمین کەس بووم، ئەمە لە لێکۆڵینەوەکەدا نووسراو جێگیر کرا. بۆیە, من‌و نۆ قوتابیی هاوڕێم, فەرمانی دەرکردنمان لە قوتابخانە بۆ دەرچوو. بەڵام نەمانزانی سەرۆك‌و یاریدەدەرەکەی چییان لێ بەسەر هات.

لەبەر کەم تەمەنیم‌و، بەڵکە لەبەر شوێن‌و پایەی دیاری خاڵم لە حکوومەتدا, بەوە وازیان لێهێنام کە لە قوتابخانە دەریانکردم. من ئەودەمە حیسابی ئەوەم کردبوو, کە چۆن لەسایەی حکوومەتێکی وەها دەسەڵات ڕەهادا ئەوکارەم کردبوو و چووبوومە ناو ئەم تاقمە. بەڵام پاشتر لە هەموو ژیانمدا فێربووم چۆن ئیمزای خۆم بەکار بهێنم. کەمال یەنگی مەحەللەی شکاتکەرو ئەفسەرانی خانەی قوتابیان, بەهۆی ئەم ڕووداوەوە, مەدالیای مەجیدیی پلە پێنجیان پێبەخشرا.

ئەمەوێ بەم بۆنەیەوە ئەمەیشی بخەمەسەر: ئەوزەمانە ئەوترا ئیدارەی دەسەڵات ڕەها مایەی سەرسامیءو نەهامەتییە. ئەوی بەم ئیدارەیەوە یاد ئەکرێتەوەو, لەوانەی پاش نیوچەرخ بە ناوو شێوەی جیاجیاوە لە مەملەکەتە کۆنەکانی عوسمانیدا دەرکەوتن‌و, حاڵ‌وباری بینراوی بەڕێوەبردنی دەوڵەتیش, ئەگەر لەگەڵ یاساکانی پۆلیس‌و دەست تێوەردانیاندا بەراوردبکرێن, ویژدانم ناچارم ئەکات بڵێم ئازادیءو دادپەروەری لە دەورانی پێشوودا بەرقەرار بوون.

سەرەنجام کە گەڕامەوە بۆ ماڵەوە، بیرم ئەکردەوە کە سبەینێ چ بیانوویەك بدۆزمەوەو نەچوونەوەی قوتابخانەمی پێ پووش بەسەر بکەم. بەیانی بەئەنقەست دەستی خۆمم بەوئیسپرتۆیە کە شیری لەسەر گەرم ئەکرا، سووتاندو کردم بە هەراوزەنا. ئەوڕۆژە بەوبۆنەیەوە لە چوونە

بنکەی ژین
www.zheen.org

قوتابخانە ڕزگار بووم. ڕۆژی دوایی, ڕێکەوتی عارفەی ئەکردو, پاشان جەژنی قوربانی بەدوادا ئەهات. بەم شێوەیە, چەند ڕۆژێك تێپەڕی و دایکم نەیزانی. بەڵام دوای جەژن بۆ بەهانەیەکی تر ئەگەڕام. حەبیبەخانمی پوورم لێم کەوتە گومان و، بە زۆری دایکم, دانم بە مەسەلەکەدا نا. دایکم بەپەلە چووە لای سەعید پاشای کاکی. پاش سەعاتێکیش لە خزمان ماجید بەگی یاوەرێکی پاشا هاتە ماڵمان و، منی بردە لای ڕەزا پاشای بەڕێوەبەری قوتابخانە عەسکەریەکان. کە چوومە ژوورەکەی, بە یاوەرەکەیی وت: بزمارو چەکوش بێنە بۆ ئەوەی گوێچکەی بە دیوارەکەوە دابکوتین. کاتێك بزمارو چەکوشەکە هات , بڕوام بە هەمووشتێك کرد. دەستمم بەگوێمەوە گرت و کەوتمە هاوارکردن. یاوەر کە ئەمەی دی, بۆم تێکەوت و, داوای لە پاشا کرد لێم خۆش ببێ. پاشا لەئەنجامدا ئامۆژگارییەکی زۆری کردم و, فەرمانی بۆ دەرکردم کە بچمەوە بۆ قوتابخانە. لەوانەی کە لە قوتابخانە دەرکرابوون, تەنیا سێ هاوڕێی ترم هاتنەوە بۆ خوێندن.

ڕێکەوتێکی سەیر:

سی و نۆ ساڵ پاش ئەم بەسەرهاتە، من بووم بە بەڕێوەبەری ئامێرەکانی گواستنەوە (نقليات الآلية) لە سوپای عیراقدا. داوام لێکرا سزای شوفێرێکی ئۆتومبیلی فریاکەوتن (اسعاف) بدەم. کاتێك شوفێرەکەیان هێناو هۆی سەرپێچیکردنەکەیم لێ پرسی، پێموت: بۆچی ماوەیەکی درێژە عەسکەرە، تائێستا پلەی عەسکەریی بەرزنەبوەتەوە ؛ لەوەڵامدا وتی: من نەگبەتم، لەبەر بێبەختیمە کەوتوومەتە ئێرە. داوای کرد ئەمجارە لێی ببوورم و جارێکی تر ئاگای لە خۆی ئەبێ و سەرپێچی ناکات. پێی‌وتم دانیشتووی گەڕەکی (بەشکتاش)و لە تیرەی کوریچە " لەبەرئەوەی لە خوێندنی قوتابخانەدا سەرکەوتوو نەبوە، لە جەنگی گشتیدا کراوە بە سەرباز و

نێرراوە بۆ دەوروبەری بەغداو لێرە ژنی هێناوە. لە یەکەم ڕۆژیشەوە کە لێرە دامەزراوم، منی ناسیوەتەوە. منیش ئامۆژگاریم کردو دڵخۆشیم دایەوەو، دوایی پلەی عەسکەریم بەرزکردەوەو وەزیفەیەکی گونجاوم لە قوتابخانەی (الالية) پێسپارد. بەڵام ئەم بەدبەختە, ماوەیەك لەوەبەدوا, بە دەردی سنگ کۆچی دوایی کرد.

ڕووداوەکانی بەغدا, کاتێك لە ئەستەمووڵ بووین:

باسی مانەوەی باوکمم کرد لە بەغدا. ئەوێ, لەکۆنەوە پردێکی لەسەر (دوبە) تێدا دروست کرابوو, هەردوو بەری بەغدای بەیەکەوە ئەبەستەوە. تەنیا ئەم پردە هەبوو، لەبەر کۆنی خراپ بووبوو و, دیسان تازەکرابووەوە. ئاهەنگی کردنەوەکەی, لە ١٩ی ئابی١٩٠٤–٢٦ی (جمادي الاولى)ی١٣٢٠دا, ڕێکەوتی لەسەر تەخت دانیشتنی پاشای کرد. بەڵام خوتبەخوێنی مزگەوتی (مەیدان) حەفتەیەك پێش کردنەوەی، دوای خوتبەی جومعەو پاش دوعاکردن بۆ پاشا، بەشێوەیەکی زۆر ڕیاکارانە ناوی نامیق پاشای والیی بردووە. ئەوڕۆژگارە, ئەمە بە تاوانێکی گەورە ئەژمێررا. قول ئاغاسی (ڕائید) حەسوون فەرید بە برووسکە خوتبەکەی بۆ (مابەینی هومایۆن) ناردووە. ئەویش دەمودەست فەرمانی لابردنی والیی دەرکردووەو, ناردوویە بۆ موشیر ئەحمەدفەیزی پاشا تا جێبەجێی بکات.

ئەنجامی وتوویژی نێوان موشیرو کۆشکی هومایۆن, بە والی ڕانەگەیەنراوە. بڕیار دراوە کە ئامادەی ڕێوڕەسمی کردنەوەی پردەکە بوو , ئاگادار بکرێتەوە. ڕۆژی ناوبراو, لەکاتێکدا والی و عەتووکەخانمی ژنە تازە بەغداییەکەی و گەلێك ژن و پیاوی تر ئامادە ئەبن , تا بەمۆسیقاوە بکرێتەوە , برووسکەی لابردنەکەی دراوەتێ. یەکسەر بەناو قاقاو تریقانەوەی خەڵکەکەدا, ئەوناوەی بەجێهێشتووەو گەڕاوەتەوە بۆ ماڵی خۆی.

بنکەی ژین www.zheen.org

سەرجەمی بەرهەمی عەبدولعەزیز یامولکی

ڕێوڕەسمی ئاهەنگەکە, لەلایەن موفتی ئەفەندییەوە کە کرابوو بە وەکیلی والی , بەڕێوەبراوە. دوومانگ لەوەبەدوا, موشیر فەیزیپاشا بە وەکیلی والی دامەزرا. ئەوسەردەمە گەلێك شیعرو چامە, بەبۆنەی لابردنی والییەوە, لەدژی ئەو والییە بەرتیلخۆرە بلاوکرایەوە.

ئەم پردە ناوی (الجسر العتیق)ە ؛ سەرەڕای پارەی حکوومەت، گەلێك دارو ئامراز بۆ دروستکردنی بەزۆر و بە کارتێکردن لە خاوەن موڵك‌و بیستانەکان سەندراوە. والی بەم شێوەیە بڕێکی زۆر پارەی لەلا زیاد بووەو, خستوویەتیە نێو کیسەی خۆی. ئەم والییە لە یەکەم ژنی, کوڕێکی حەسەن ڕەزا پاشا ناوی هەبوە. کە نازم پاشا بووە والیی بەغدا، ئەویش بە وەزیفەی سەرۆکی ئەرکانی جەنگی ئۆردوو هاتووەتە بەغداو، ماوەیەك دوای ئەوە لە (ئەشقودەرە) بەدەستی ئەسعەد پاشای ناسراو بە ئەلبانیایی (ئەلبانیەلی) کوژراوە.

کاتێك ئەحمەدفەیزی پاشا وەکیلی والی بوو، دەستی بە ڕووتاندنەوەی گەورەکان کرد. ئەم هەواڵە گەیشتەوە بە ئەستەمووڵ. ئەویش, ٢١ی تشرینی یەکەمی ١٩٠٤[18] لابرا. باوکم ئەیوت ئەم زاتە لەووەختەوە کە لە یەمەن بووە، کەوتووەتە بەرتیلخۆری. سالانی ١٩١٠–١٩١١, ئەم زاتە بە لێخراوی لە ئەستەمووڵ بوو، من‌و باوکیشم لەوێ بووین. ڕۆژێك لەگەڵ باوکمدا, بۆ سەردانی, چووینەماڵیان لە گەڕەکی (یشیل طلومبە). بەڵام چەند مانگێك لەوەبەدوا ئاگر بەربووە ماڵەکەی، سووتاو، چ کەلوپەل‌و پارەیەکی تێدا بوو, بۆی دەرنەچوو. تەنانەت کوڕەکەی کە ناوی ڕەزا بەگ بوو، لەبەر دەستکورتی, لە دەرمانخانەی حەڵەبی ناوچەی (سرکەچی) دامەزرابوو, تا خۆی بژیەنێ.

[18] ئەحمەدفەیزی پاشا لە ٢٦ی شەعبانی ١٣٢٠ك (١٩٠٢) تا ١١ی شەعبانی ١٣٢٣ (١٩٠٥) بە وەکالەت والیی بەغدا بووە (الدکتور عماد عبدالسلام رؤوف, ادارة العراق, بغداد, ١٩٩٢, ص٨٦).

سەرجەمی بەرهەمی عەبدولعەزیز یامولکی

گوازرانەوەی باوکم بۆ سیواس:

باوکم, لە ٣ی کانوونی یەکەمی ١٣١٨[19]دا, لەبەغداوە گوازرایەوە بۆ سەرۆکایەتیی ئەرکانی جەنگی فیرقەی سیواس. ڕێگای حەڵەب–ئەسکەندەروونی, لەبەر بینینی ئێمە, هەڵبژاردووە. کە پاپۆڕەکەی لە ئزمیر وەستاوە، چووە سەر لە تۆفیق پاشای قوماندانی ناوچەکە بدات. بەڵام ئەم تۆفیق پاشایە, برووسکەیەکی بۆ ئەستەمووڵ لێداوەو, ئاگاداری کردووەتەوە کە مستەفا بەگ یەکەوڕاست نەچوە بۆ سیواس‌و, ڕێگای ئەستەمووڵی گرتووەتە بەر. کاتێك باوکم ئەگاتە لەنگەرگای غەڵەتە (غلطە), بە فەرمانی ڕەزا پاشای سەرعەسکەر, ئەبرێتە سەرعەسکەرییەو، دوو ڕۆژ لەوێ ڕاگیر ئەکرێ.

ئێمە پێمانزانی‌و, سەرمان لێ دا لەوژوورە کە لەڕێگای مزگەوتی (سلێمانییە)وە بۆی ئەچووی. ئەوسەردەمە بارەگای سەرعەسکەرییە لە بینایەکی گەورەدا بوو، قولەی ئاگرکوژاندنەوە بوو" زۆربەی بیناکە پاش حکوومەتی کۆماری, کرا بە زانکۆ.

باوکم کە بەڕێ کەوت بۆ سیواس، ئێمەیش دوابەدوای ئەو, بەڕێگای دەریای ڕەشدا, بەسەر (سامسوون)دا چووینە سیواس. سەعیدپاشای خاڵم , بەهۆی ئەو ڕاگیرکردنەی باوکمەوە، تا ئەهات نێوانی لەگەڵ سەرعەسکەردا تێك ئەچوو. بە عەرەبانەی یایلی لەسامسوونەوە چووینە سیواس. ئەسپەکەی خۆم‌و ئەومایینەی کە باوکم لەعیراقەوە ناردبووی، لەگەڵ خۆماندا بردبوومانن.

لە سیواس:

ئەوخانوە کە لە سیواس تێیدا بووین، ڕوشدیەی عەسکەری بەرامبەری بوو. چوومە دوا پۆلی ئەوێ. زۆرجار لەگەڵ باوکمدا غارغارێنمان ئەکردو،

[19] ئەکاتە ١٦ی کانوونی یەکەمی ١٩٠٢.

بنکەی ژین www.zheen.org

هەموو هەینییەك بە سواری ئەسپ ئەچووینە باخی (سەید بەتاڵ غازی). قوتابخانەکەمان, قاتی سەرەوەی ڕوشدیەی کوڕان و, قاتی خوارەوەی هی کچان بوو. من ئەوکاتە لە قوتابخانەکەی خوارەوە دەوامم ئەکرد. لەوێ, ئاگری عەشقی کچە چەرکەسێکی جەربەزەی "نەسیمە"ناو سووتاندمی. کە پێی زانرا، برای کچە هەوڵی کوشتنمی دا بە قەمە. بەڵام لێدانەکەی دەستی دایکم و، زەردەخەنەی باوکم کە پەڕەی ناو کتێبەکانم ئەگەڕاو، ئاگرخۆشکردنی زەهرای خوشکیشم کە بەردەوام دایکمی لێ تیژ ئەکردم, هەرگیز لەبیرم ناچنەوە. بەزۆری بەهۆی ئەو ڕووداوەوە بوو کە قوتابخانەکەی ئێمەیان گوێزایەوە بۆ شوێنێك ناوی (جفتە منارە)و پاشماوەی سەردەمی سەلجووقیەکان بوو.

٢٦ی تشرینی یەکەمی ١٣١٩ی ڕۆمی[20] , بە وەرگرتنی دیپلۆم, ڕوشدیەی سیواسم تەواوکرد. دیسانەوە, لەگەڵ دایکم و خوشکەکانمدا, بە عەرەبانەیەکی یایلی بەسەر (ئاماسیە – تۆقات – سامسوون)دا گەڕاینەوە بۆ ئەستەمووڵ. ئەم ڕێگایە پڕە لە دیمەنی زۆر جوان. لەڕێگا, کارێزێکی بچووك لە دەوروبەری (جاملی بێڵ) هەبوو، پێیان ئەوت (ترس ئاقان). نازانم بۆچی ئەنجومی خوشکم ڕقی بەم ناوە هەڵئەستاو نەیئەویست دووپاتی بکەینەوە ! من و زەهرای خوشکیشم ئەمانوت (ترس ئاقان ... ترس ئاقان). ئەویش تووڕە ئەبوو و, ئەیقیژاند. دایکم لەسەر ئەوە لێی ئەداو، ئێمەیش پێی پێئەکەنین. بەم پێیە, خۆشترین کاتمان لەناو عەرەبانەکەدا بەسەر ئەبرد.

سامسوون , شارێکی زۆر جوان و خۆشی کەناری دەریای ڕەشەو، دانیشتوانی "لاز"یان پێ ئەڵێن و زۆر ئازاو بەجەرگن. لیوایەکی پیادەی ئەوشارە لە شەڕی (باڵکان)دا هاتبوە ناوچەی (چەتاڵجە)، بەچاوی خۆم دیم

[20] ٧ی تشرینی دووەمی ١٩٠٣.

مەردایەتی و فیداکارییەکی شایانی ڕێزلێنانیان نواند " مەردایەتییان بێوێنە بوو، قەمە بەدەمەوە پەلاماری دوژمنیان ئەدا. پاشەکشەیان بە بوڵغارەکان کرد. ئەو جموجووڵانەیان لەبیر ناچنەوە.

دیسان ئەستەمووڵ:

باوکم حەزی نەئەکرد ببمە عەسکەر. هەر کە گەیشتینە ئەستەمووڵ، منی خستە قوتابخانەیەکی فەڕەنسی لە (بەگ ئۆغڵوو). هاوڕێکانم وتیان: ئەوی لەم قوتابخانەیە دەربچێ، ئەبێتە قەشە, یا بازرگان, یا کاتب. کە ئەمەم زانی، هانام بردە بەر نەنکم. جلوبەرگی سورمەو بریقەداری خاڵوانم و خزمانی ترم, عەقڵی لێ سەندبوومەوە. نەنکم بۆم تێکەوت و, لەوێ هێنامیانە دەرێ. سەعید پاشای خاڵم لە قەڵەمی (تابیعییەت)ی بابی عالی بە مانگانەی ٨٠٠ قرۆش دایمەزراندم. ئەووەختە ئەو بڕە پارەیە زۆر بوو. هەموو بەیانییەك لەگەڵ خاڵمدا بە عەرەبانەکەی ئەڕۆیشتم و, بەرامبەر بە بەڕێوەبەری قەڵەم دائەنیشتم و فێری ڕاپەڕاندنی ئیش وکار ئەبووم.

میرلیوا سلێمان بەگی یاوەر و خاڵی چکۆلەم، ڕۆژێك هاتەماڵی خۆمان ؛ لە قسەکانیدا وتی: عەسکەر لانابرێت. بەڵام تۆ هەوڵ بدە, ئیشەکە بەباشی فێر ببی. ئەگەر لابرێی، چەکمەجەکەت لێ بارئەکەن. کە گوێم لەم قسەیە بوو، ڕۆژی دوایی کاتێك چوومە دائیرەکەم، مێزەکەمم پشکنی، ئەوەندە قورس بوو، نەمئەتوانی بیجوولێنم. لە دڵی خۆمدا وتم: ئەگەر لابرام, چۆن ئەتوانم ئەم مێزە لە خۆم باربکەم. بەڕێوەبەرەکەم لە پلەی "خولەفا"دا بوو، کە ئەوەی بیست, هێندە پێکەنی خەریك بوو شەق بەرێ. ئەم بەسەرهاتە ڕادەی منداڵیم دەرئەخات.

لە دایکم ئەترسام، نەمئەتوانی هیچ بڵێم. بەڵام زەفەرخانمی نەنکی ڕەحمەتیم, بە فریای دەردم ئەگەیشت. عیززەت بەگی خاڵم لە دەوامی دائیرەم

بنکەی ژین
www.zheen.org

سەرجەمی بەرهەمی عەبدولعەزیز یامولکی

زیاتر، حەزی ئەکرد بەباشی بخوێنم. نەنکم قەناعەتی بە سەعید پاشا کردبوو، بمخاتە ئامادەیی نۆشداری (طبیة)ی عەسکەری. لەگەڵ میرلیوا لوتفی پاشای یەکێك لە پزیشکانی ئەندامی دەستەی مامۆستایاندا، سەرمان لە قوتابخانەکە دا. دەرکەوت بە تەمەن بچووکم، ئەبێ ساڵێك چاوەڕوان بم. بەوهۆیەوە بڕیار درا بۆ دەمەزەردکردنەوەی زمانی فەڕەنسیم، ماوەیەك لە قوتابخانەی (سوڵتانییە)ی سەرای غەڵەتە (غلطە سرای) دەوام بکەم. بەرگی سووری ئەم قوتابخانەیەو بریق وباقی ناوەکەی، ئارەزووی دەوامیان لەلا زیاد کردم. لەولایشەوە، کچەکەی خاڵم زۆر هانی ئەدام.

بەم شێوەیە، دەستم بە دەوام کرد. بەڵام کە لێم ڕوون بووەوە ئەوی لەم قوتابخانەیە دەربچێ، نابێتە عەسکەرو ئەبێتە کاتب یا بازرگان، پەشێمانی سەری تێکردم. کەچی ئەمجارە نەنکم فریام نەکەوت و، ئەیوت: خاڵەگەورەکەم کاتی دامەزراندنی قوتابخانەکە لە یەکەمین قوتابییەکانی بووە. ئەو خاڵەم کە لە هەڕەتی لاویدا لەسلێمانییەوە لە گەڵ باوکیدا هاتووەتە ئەستەموول، خراوەتە ئەم قوتابخانەیەو، دوایی لە زۆر باڵوێزخانەی گرنگ و وەزارەتی دەرەوەدا کاری کردووە. ئەمانەی سەرجەم لەبەرئەوە بووە کە ئەو قوتابخانەیەی تەواو کردووە.

ڕزگارکەرم:

من بێچارە ئەچوومە قوتابخانەو ئەهاتمەوە. ماجید بەگی عوسمان پاشا، لە یاوەران و خزمانی خۆمان ، ڕۆژێکی پشوو هاتە لامان. لە دەردم حاڵی بوو و، بردمیە پەنایەکەوەو وتی: خۆم دێمە قوتابخانەکەت و چارت ئەکەم. ڕۆژی دوایی هات و، منی لە (سوڵتانییە)وە بردە لای بەڕێوەبەری قوتابخانە عەسکەرییەکان و، وتی: ئەمە یەکێکە لە کوڕە عەسکەرو کەس وکاری شەهیدانی شەڕی (دومکە)و خزمی خۆمە. ئەو داواکاریە کە ئامادەم کردبوو،

سەرجەمی بەرهەمی عەبدولعەزیز یامولکی

دای بە بەڕێوەبەر و، ئەویش ناردی. بەم شێوەیە، تشرینی دووەمی ساڵی ١٣٢٠[٢١] بە تایبەت لە ئامادەیی عەسکەریی (قولەلی) قبووڵ کرام. جل وبەرگ و پێداویستەکانی بە یەکدوو ڕۆژ بۆ ئامادە کردم و، گواستمیەوە بۆ ئامادەیی عەسکەریی (قولەلی) لە (چنگل کۆی).

کە سەری حەفتە لە ئامادەیی (قولەلی)یەوە هاتمەوە بۆ ماڵەوەو دایکم جلەکانی دیم، پەشۆکا. کە لێی پرسیم: ئەمە چییە ؟ لەوەڵامدا وتم: چی بکەم، لەبەرئەوەی کوڕە عەسکەرم لەقوتابخانەوە گوێزامیانەوە بۆ (قولەلی). پوورم و نەنکم واقیان وڕمابوو. دایکم سەری داپۆشی و، چووە ماڵی سەعیدپاشاو، مەسەلەکەی بۆ گێڕابووەوە. خاڵم پێی سەیر بووە. ڕۆژی هەینی لە ڕێوڕەسمی سڵاوکردندا بۆ ئاڵا، ڕەزا پاشای بەڕێوەبەری قوتابخانە عەسکەرییەکانی دیوەو، مەسەلەی ئەو گوێزانەوەیەی منی لێ پرسیوە. ئەویش وتوویە یاوەرێك منداڵێکی بۆ هێنام و وتی ئەمە منداڵی شەهیدێکە. ئەگەرچی کاتی وەرگرتنی بەسەر چووبوو، سەرباری ئەوە، یارمەتیم داو قبووڵم کرد. خاڵم لەسەر ئەمە زۆر لە ماجید بەگ تووڕە بوو. دایکیشم چینێکی باشی لێدام. بەڵام سلێمان بەگی خاڵی چکۆلەم لەوکاتەدا هات و، بە تێکەوتنی نەنکم ئەوکارە جێبەجێ کراو، توانیم لە (قولەلی) دەوام بکەم. کە مەسەلەکەیان بۆ باوکم نووسیبوو، دوعای خێری بۆ کردبووم.

ئەوسەردەمە، عیززەت بەگی خاڵم وەرگێڕی یەکەم بوو لە دیوانی هومایۆن. لە خانوویەکی گەورەی سەرجادەی ترامواى لە بەشکتاش ئەژیا. من کە هەموو سەری حەفتەیەك دائەبەزیم، ئەچوومە ئەوێ بۆ سەردانی "سەرافرازخانم"ی نەنکم و ئامینەخانمی خاڵۆژنم کە زۆرم خۆش ئەویست.

بنکەی ژین
www.zheen.org

[٢١] ١٩٠٤.

ئەورۆژانە, سەرافرازخانمی نەنکمان داوای لە بەڵقیس کردبوو کە سەری حەفتان چوومە ئەویّ، خۆیم لیّبشاریّتەوە، ئەمجا من بچمە ژوورەوە. بەڵام ئەم نەریتە نەبوە کۆسپی بەردەم یەکتربینینمان لە درزی دەرگاوە. من بە چاوساغیی ئەو ئەچوومە بەردەرگای ژوورەکەی سەرافرازخانمی نەنکم و، ئەویش لەجیّی خۆی هەڵئەستاو هەر لەویّوە فەرمانی دەرئەکرد. دوای ئەوە ئەچوومە لای خاڵۆژنم.

ئیّمە لە ئەستەموولّ و, ماوەیەکیش لە سیواس بووین. کانوونی یەکەمی ١٩٠٥, ئیرادەی سوڵتان بۆ پیّکهیّنانی دەستەی لیّکۆڵینەوەی سنۆوری ئیّران بە سەرۆکایەتیی واحید پاشا دەرچوو. باوکم لەسیواسەوە بەڕیّگای مووسڵدا کەوتەڕیّ و، ئەم ئیشەی بە دریّژاییی سنوور بەردەوام بوو و, تا ڕاگەیاندنی مەشرووتییەت دریّژەی کیّشا. هەموو ئیّوارەیەك, لە سیّ شویّنی گەورەی مەشق و فیّرکردنی ناو قوتابخانەدا, یاریی جمناستیك بیّوچان ئەکرا. هەمووساڵیّکیش یاریی جەنگ, لە ئاستیّکی بەرزدا, لە (خدر ئەلیاس) بەڕیّوە ئەچوو و، دوایی خواردن ئەخورا.

میرلیوا ساڵح پاشا مامۆستای میّژوومان بوو؛ زۆر پیرو جەنگاوەریّکی کۆن بوو و، بە فەرمانی پاشا خانەنشین نەکرابوو. یاریدەدەرەکانی ئەچوونە ژیّر باڵی و ئەهات بۆ دەرسوتنەوە. ئەم زاتە زۆرجار باسی ئەوەی بۆ ئەکردین کە چۆن محەمەدپاشا پیّوەندیی بە "کاترین"ی ژنە ئیمپڕاتۆرەوە هەبوە. دەرسەکەی کاتیّکی زۆری ئەخایاندو, قوتابییەکان بە ڕیّزو ئارەزوویەکی زۆرەوە گوێیان لیّئەگرت. مامۆستای باوەڕە دینیەکان (العقائد الدينية)مان، هەرچەندە زۆر زانا بوو، بەڵام ناویان نابوو "خواجە گیّلاس". ئەم مامۆستایە سافیلکە بوو. قوتابیان بۆ زانینی وردەکاریی مردنی باوکی, یا دایکی فلاّن کەس , تکایان لیّئەکرد کە ڕۆژنامەی سبەینیّیان پیّویستە. ئەویش

هەڵئەخەڵەتا. بەم شیّوەیە ئەیانتوانی زۆربەی ڕۆژنامەکانی حەفتە بخویّننەوە. بەڵام کاتیّك هەواڵی ئەم مەسەلەیە بە بەڕیّوەبەر گەیشتەوە, کابرا سزای دوورخستنەوەی درا.

مامۆستای هونەری میکانیکمان , "محەمەدعەلی بەگ" ناوی قایمقامی ئەرکانی جەنگ بوو. ئەم پیاوە حەزی لە قوتابیی جوان ئەکرد. بەرامبەر بە هیّندیّ لەوقوتابیانە ڕائەوەستاو لیّیان دوور نەدەکەوتەوەو، بۆ هەل ئەگەڕا قسەیان لەگەڵدا بکات. لەبەرئەوەی تووشی ئەم بەدڕەوشتییە ببوو، ئەویشیان لەسەر ئەوە دوورخستەوە.

لاساری , لە دواپۆلەکانی قوتابخانەی ئامادەییدا, بە قارەمانیّتی ئەژمیّررا. ئەمانە لە پشووی دوای دەرسەکاندا یەخەیان ئەکردەوەو قەدیفەی سووریان لە مەچەکیان ئەئالاّند. ئیّمە خۆمان لیّ ئەپاراستن. ئەمانە زۆرجار کە کەتنیان ئەکرد، سزای لیّدانیان بەسەردا ئەدرا. قوتابییان, تیّکڕا لە کۆتاییی حەفتەدا, بۆ لیّدان لە گۆڕەپانی قوتابخانەدا کۆئەکرانەوە. ئەفسەری خانەی قوتابییان سزای گوناهبارەکەی ئەخویّندەوەو، فەرمانی پیّئەدرا لەسەر بەڕەی ڕاخراوی سەر ئەرزەکە ڕابکشیّت. ئەویش لەپڕیّکا قۆپچەکانی چاکەتەکەیی ئەکردەوەو لە پەوڕوو پاڵ ئەکەوت. بەدار ئەکەوتنە لیّدانی و، بە هیچ جۆریّك نقەی لیّوەنەئەهات. پاشان ئەگەر بەپەلە هەستایە، زۆر ڕیّزی لیّئەنرا. ئەگەر لەهەستاندا خاوەخاوی بکردایە، هەموان پیّی پیّئەکەنین و گاڵتەیان پیّئەکرد. قوتابخانە هەرچەندە ڕیّکوپیّکی و دیسپلینی تیّدا هەبوایەو، لیّدانیش هەرچەندە توندوتیژ بوایە، سەرەڕای ئەوە جۆرەها ڕووداوی تیّدا دەرئەکەوت.

ڕووداوی بۆمباکە:

وەختی نیوەڕۆی ٢١ی تەمووزی ١٩٠٥ کە ڕیّکەوتی ڕۆژی هەینیی ئەکرد، هەمووومان لە هۆڵەکەی ماڵی خۆمان دانیشتبووین. ناکاو لەبەردەم

بنكەی ژین
www.zheen.org

مزگەوتی (یڵدن)دا نالەیەکی توندی تەقینەوە بوو و، دووکەڵو تەپوتۆزێکی زۆر بەرز بووەوەو، بوو بە هاوار و قیژوهووڕ. ئێمە لەپەنجەرەکانەوە سەیرمان ئەکرد. خەڵك سەرجەم ترسیان لێنیشتبوو. ئێوارە کاتێك چوومە بەشکتاشو سواری پاپۆڕی (چنگل کۆی) بووم، بێدەنگی خەڵکی داگرتبوو. ئەو بێدەنگیو پەستییە لە قوتابخانەکەیشدا دیار بوو. دوایی وەکوو زانرا و لەخوارەوە باسی ئەکەم، ئەمە ڕووی دابوو:

تومەز چەند کەسێکی سەر بە حزبی ئەرمەنی (تاشناقیسۆن)، ئەوڕۆژی جومعەیە بۆمبایەکی (دینامیت)ی تەقیتکراوی بەهۆی سەعاتەوە تەقیویان لەناو عەرەبانەیەکی پێچکە لاستیکی لای سەرادا داناوە (ئەستەموولْ تا ئەوکاتە ئوتومبیلی پێچکە لاستیکی تێدا نەبوو). بۆمباکە وا تەوقیت کرابوو، کاتێك بتەقێتەوە کە سوڵتان لە نوێژی جومعە دێتەدەرێ. ئیتر ئەوانە چوونەتە ناو قەرەباڵغیەکە بۆ تەماشاکردنی ڕێوڕەسمەکە. هەرچەندە دووریو کاتی نێوان سەراو مزگەوتەکە بە ئوتومبیل زۆر باش بە کرۆنۆمیتەر حسێب کرابوو و، کاتی ئاسایی هاتنەدەرەوەی هەموو حەفتەیەکی سوڵتان ڕێك خرابوو، بەڵام سوڵتان عەبدولحەمیدخان ئەوڕۆژە کاتێك لە نوێژ هاتووەتە دەرێ، "شێخولئیسلام"ی دیوە کە چەند حەفتەیەك بەهۆی نەخۆشییەوە نەیتوانیوە بچێتە نوێژی جومعە. ئیتر لەگەڵیدا ڕاوەستاوەو چاكوچۆنیی لەگەڵدا کردووەو هەواڵی نەخۆشیەکەیی لێپرسیوە. بەم هۆیەوە پاشا لە هاتنەدەرەوە بۆ بەردەرگای مزگەوتەکە دواکەوتووەو، ئەوە بووەتە مایەی ڕزگاربوونی لە مردنێکی مسۆگەر. هێشتا لەناو مزگەوتەکەدا بووە کە بۆمباکە تەقیوەتەوە. چارەنووسی خوایی تەگبیری ئەم کۆمەڵەی بەتاڵ کردووەتەوە. بێگومان خەڵکێکی زۆر لە ئەنجامی ئەم ڕووداوەدا ڕاگیرکراون؛ بەشێکیان دوورخراونەتەوەو بەشێکی تریشیان خراونەتە نێو دەریا. گەلێك ئامادەی ڕێوڕەسمەکە، لە سەربازو کەسو خەڵكو ئاژاڵ

لەوناوە لەناو چوونو، پارچەکانیان تا مەودایەکی دوور بەئاسماندا پەڕینو بە هەموولایەکدا بڵاوبوونەوە.

سەروبەندی ئەم بەسەرهاتە، ڕووداوێکی سەیر قەماوە. وا لەخوارەوە بۆتانی باس ئەکەم:

قوتابییەکی "شەوقی قیرشەهر" ناو کە لە (قیرشەهر)ەوە هاتبوو، لە پۆلەکەماندا بوو. ئەمە زۆر بێعەقڵ بوو، لەبەرئەوەی خۆهەڵکێش بوو و قسەی زلی ئەکرد، هەمووکاتێك گاڵتەمان پێئەکرد. ئەو ڕۆژی جومعەیە، بەیانی زوو هاتووە دەستێك جلی یاوەرانی پاشای پۆشیوەو قۆردوونو شمشێرێکی چەماوەی بەخۆدا کردووەو، کاتی نوێژی جومعە چووەتە ڕیزی نوێژکەران، ئەوشوێنە کە بە سەدان یاوەری ئەسڵزادەی لێ وەستاوە. ئەم کوڕە، چونکە لە خۆی بە گومان بووە، بە حەپەساوی تەماشای ئەملاوئەولای خۆیی کردووە. فەرمانبەرانی خەفیەی ئەوناوە لێی دڕدۆنگ بوون، دەستوبرد گرتوویانەو ڕاگیریان کردووە.

بەڵام لە لێکۆڵینەوەی پاش ڕووداوی بۆمباکەدا، کەوتبوونە لێپێچانەوەی "شەوقی قیرشەهر". ئەویش لەوەڵامدا وتبووی: من لە بەشکتاش بووم کە هەواڵی ڕووداوەکەم بیست، گومانم لە عەرەبانەیەك کردو، ئەم جلانەم بۆ تاقیبکردنی لە بازاڕ کڕیو لەبەرم کرد. بەڵام لەبەرئەوەی زوو گیرام، نەمتوانی حکوومەت لە مەبەستم ئاگادار بکەمەوە. بەم ساختەکارییە، خۆیی پەڕاندبوەوە. ئەو تاقمە خەفیەیە کە گرتبوویان ، هەموو سزادران. خۆیشی ئیرادەی سوڵتانیی بۆ دەرچوو و، یەکسەر لە قوتابێتییەوە پلەی قایمقامی پێ دراو، خرایە ڕیزی یاوەرانی پاشا.

شەوقیی هاوڕێی پۆلمان ، بەم شێوەیە بەپلەی قایمقامی دەوامی قوتابخانەی ئەکرد. زۆر زەحمەتە بتوانم پەسنی مەزنی و لووتبەرزیی ئەم

بنکەی ژین
www.zheen.org

کوڕە بدەم " بێزی نەئەهات قسە لەگەڵ کەسدا بکات. کە مامۆستاکان ئەهاتنە پۆلەوە، تا مۆڵەتیان لەو وەرنەگرتایە نەیانئەتوانی دەست بە دەرسوتنەوە بکەن. ئەم قولەلییە, کاتی تاقیکردنەوەی پۆلی دووەم بە بەخت‌و مەزنایەتی‌ی خۆی گوێزرایەوە بۆ مەکتەبی حەربییە. تا ڕاگەیاندنی مەشرووتییەت لە ٢٣ی تەمووزی ١٩٠٨دا (بە مێژووی کۆنی عوسمانی ١٠ی تەمووزی ١٣٣٠) بەردەوام بوو و، دوایی بیستم لە گێژولوولی ئەودەورانەدا تیکە تیکە کراوە. کاتێك لە دواپۆلی قولەلیدا بووم، ڕۆژێك کە هاتمەماڵەوە، دیم مەلیحەخانمی خوشکم لەدایك بووە.

گوێزرانەوەم بۆ مەکتەبی حەربییە:

ڕۆژی ١ی تشرینی دووەمی ١٣٢٢[22]-١٩٠٦ گوێزرراینەوە بۆ قوتابخانەی جەنگ (مەکتەبی حەربییە)ی شاهانەی بانغالی. ئیتر مافی هەڵگرتنی شمشێر (قلیج)مان پێدرا. من زۆر بە شادمانییەوە یادی ئەوڕۆژە ئەکەمەوە. ئێمە ژمارەمان ٨٦٠ قوتابی بوو، پێویستیمان بە پەنجا قوتابی بوو بۆ پۆلی سوارە. بۆیە کردیان بە قورعە. ئەو زەمانە دەوڵەتی عوسمانی تێکڕا زیاتر لە چل فەوجی سوارەی نیزامیی لە تەراکیاو ڕۆم ئێلی‌و ئەرزڕۆم‌و عێراق‌و تەڕابولسی ڕۆژاوا هەبوو. چەند فیرقەیەکی تەشکیلاتی فەوجی سوارەی کوردی حەمیدیشی لە کوردستان هەبوو و، سوڵتان عەبدولحەمیدخانی دووەم پێکی هێنابوون‌و بەرامبەر بە قازاقەکانی ڕووس داینابوون. جگە لەمانە، پاشا چەند فەوجێکی عەرەب‌و ئارناوودی لەبەردەستدا بوو، بەرگی میلليی خۆیانیان ئەپۆشی. ڕۆژی جیاکردنەوەمان بۆ بەشی سوارە، زۆر

[22] ١٤ی تشرینی دووەمی ١٩٠٦.

ئەترساین‌و خەفەتمان ئەخوارد. لە قورعەکەدا دەرچووم. هێندە دڵخۆش بووم، هەرگیز ئەو بیرەوەریەم لەبیر ناچێتەوە.

بەزمی گاڵتەپێکردن لە قوتابخانە:

کە لەئامادەییەوە گوایێزراینەوە بۆ مەکتەبی حەربییە، ئەوقوتابیانە کە لە پۆلی یەك‌و دوودا دەرنەچووبوون، دەستیان ئەکرد بە گاڵتەپێکردن‌و ئازاردانی قوتابییە تازەکان.ئەم بەزمە بەردەوام بوو. بۆیە ئەو حاڵ‌وبارە ئێمەیشی گرتەوە.

یەکەم ڕۆژ لە پۆل دانیشتین، پێش هاتنی ئەفسەری، یەکێك لەوانە کە پێیان ئەوترا (دۆنك)، چووە لای تەختەکەو نووسیی (السلام علیکم)و وەستا. ئێمە هەمووومان بێدەنگ بووین. بەڵام ئەو لەپڕێکدا هاواری کرد: ئێمە سڵاوتان لێئەکەین، بۆچی وەڵاممان نادەنەوە ؟ بەجۆرێك کەوتە جنێوپێدانمان، ناتوانم باسی بکەم. کەسمان وەڵاممان نەدایەوە، چونکە تەنیا پۆلەکەی ئێمە شەست کەس زیاتری لەمانە تێدابوو. هەمان کات, پۆلی دووەمیش زۆری لەمانە لەناودا بوو. ئەگەر ئێمە بەگژ ئەوانەی پۆلی خۆماندا بچووینایە، ئەوانەی پۆلەکەی تریش بەدەنگیانەوە ئەهاتن‌و سەروگوێلاکی هەمووومانیان ئەشکاند. وەك قوتابخانەی ئامادەیی, ئەوانەیش کە لێرە بە لاسار ناسرابوون , هەر پشوویەکی هەمووڕۆژێك ئەگیران‌و بۆ تەمێکردن لێیان ئەدرا.

ئەگەر برادەرێکی پۆلە بەرزەکانمان لەگەڵدا نەبوایە، لەترسی ئەمانە نەمانئەتوانی بچینە ئاودەستخانەی قوتابخانە، چونکە ڕێیان پێئەگرتین‌و لێیان ئەداین. بەگەسکەوە ئەوەستان، ئەوی بە بەردەمیاندا بڕۆیشتایەو سڵاوی بکردایە، ئەیانوت: ئای کە بێشەرمە سڵاو ئەکات ! ئەگەر سڵاوی نەکردایە, ئەیانوت: بۆچی سڵاو ناکەی ؟ لە هەردوو حاڵەتەکەدا, بە گەسکە پیسەکەی دەستیان بێ‌سێ‌ودوو بە سەروچاویاندا ئەکێشا.

بنکەی ژین
www.zheen.org

سەرجەمی بەرهەمی عەبدولعەزیز یامولکی

مەحاڵ بوو بتوانی بەتەنیا لە ساڵۆنەکە هاتوچۆ بکەی، چونکە تووشی جۆرەها گاڵتەو لێدان ئەبووی. ئەم بەزمە، بەم پێیە، لە ساڵی ١٢٥٠ی ڕۆمییەوە[23] لە مەکتەبی حەربییە بەردەوام بووە. ڕیزگرتنی وەها لە کۆنەکان بووبووە نەریتێك.

ڕێوڕەسمی جیابوونەوەمان بۆ سوارە:

ڕێوڕەسمێکی عەسکەریی تایبەت لە ڕۆژانی جیاکردنەوەی بەشی سوارەدا ئەکرا. ئەوقوتابیانەی پیادە کە دەرچووبوون بۆ پۆلی دووەم، هەریەکێکیان لە قورعەکە دەرنەچوایەو لە هۆڵەکە بهاتایە دەرەوە، پیادە کەوتووە بەکۆمەڵ ڕاوەستاوەکان دەوریان ئەداو پێیان ئەوت: ئەوچاتر، بە پیادە ڕازی نەبووی، ویستت ببی بە سوارە. بە لێدان ئەیانگەیاندەوە پۆلەکەی. بەڵام ئەوانەی کە دەرئەچوون و ئەکران بە سوارە، کاتێك ئەهاتنە دەرێ، سوارە کۆنەکان دەوریان ئەدان و بەڕێزەوە قۆڵیان بە قۆڵی هەریەکەیاندا ئەکردو ئەیانخستە سەر دارێك و قیرپاچێکیان[24] ئەدایەدەست و، قاڵپاغێکی[25] ئاوێنەداریان ئەکردە سەر و، چەند هێلکەیەکی پیسیان ئەنایە ناو قاڵپاغەکەی هێلکەکان لەناویدا ئەشکان و بە دەموچاویدا ئەهاتنە خوارێ. ئەمجا بە مارشی (تەنتاراتات تەنتاراتات)، لەگەڵ گەلێك قوتابیی سوارەدا، بەدەوری حەوزێکی گەورەی باخچەی قوتابخانەکەدا پیاسەیان پێئەکرد. دوایی ئەیانبردە حەمام و، بەمە ئەچوە بەر دەستی سوارەکان و ئەیانپاراست.

[23] ١٨٣٤.

[24] قیرپاچ: قامچی (هەژار، هەنبانە بۆرینە، ب٢، تهران، ١٣٦٩، ل٥٩٢).ڕۆمییەو ئەکاتە ١٩٠٥.

[25] قڵپاغ: قەڵپاغ، کڵاوی لە پێستەمەڕ (هەمان سەرچاوە، ل٥٨٤).

سەرجەمی بەرهەمی عەبدولعەزیز یامولکی

مەشقەکان:

سوارەو پیادە، هەموو پێکەوە دەرسمان ئەخوێند. تەنیا لە دەرسەکانی پۆل، بەیتاڵی (بیطرة)و (سەفەرییە ؟)و، هێندێ مەشق و دەرسی تردا جیا ئەبووینەوە. سادق بەگی مامۆستامان، لە یەکەم ڕۆژانی مەشقی سوارچاکیدا، کاتێك منی دی چۆن سوارێکم، ئەویش بەهۆی ئەسپەکەی خۆمەوە بوو کە بۆ هاتوچۆی قوتابخانە سواری ئەبووم، سواریەکەمی زۆر بەدڵ بوو، ڕێزی لێنام. پاشان بازدانی سەر لەمپەر (موانع) دەستی پێکرد. لەویشدا زۆر باش بووم، پاداشتی ئەوە ئەسپێکی عەرەبیی بۆ تەرخان کردم.

ئەم مامۆستا بەڕێزەم، لە یەکەمین جەنگی جیهانیدا، قوماندانی فیرقەی سێهەمی سوارە بوو، لە شەڕەکانی بەرەی ڕۆژهەڵاتدا شەهیدکرا. خوا ڕەحمەتی خۆیی بەسەردا ببارێنێ. ڕێکەوتێکی سەیرە، ساڵی ١٩٤٣ کە قونسڵی عێراق بووم لە (کەراچی)، کچی ئەو مامۆستا ڕەحمەتییەو یووزباشیی بەیتاڵی (نقیب البیطرة) نووری بەگی مێردیم دی، کاتێك بەسەر کەراچیدا ئەچوونە ئەفغانستان. زۆر شادمان بووم.

لە پۆلەکانی مەکتەبی حەربییەدا:

ژمارەمان لە پۆلی یەکەمدا، بە پیادەو سوارەوە، پتر لە ٨٦٠ قوتابی بوو. ئەم ژمارەیە کرابوو بە شەش بەشەوە. ژمارەی قوتابیانی مەکتەبی حەربییە، بەپێی سیاسەتی سەرا بۆ ڕێگرتن لە هێندێ ڕووداوی چاوەڕوانکراوی مایەی تالووکە، کەم کرایەوە. ناوەندەکانی سوپای ئەدرنەو مناستر و ئەرزڕۆم و شام و بەغدا لە ساڵی ١٣٢١[26] بەدواوە مەکتەبی حەربییەیان تێدا کرایەوە. بەڵام بە ڕاگەیاندنی مەشرووتییەت داخران و، گشت قوتابییەکانیان گەڕانەوە بۆ

[26] ڕۆمییە و ئەکاتە ١٩٠٥.

بنکەی ژین www.zheen.org

ئەستەمووڵ. بەم پێیە, تەنیا ئەو پۆلەی کە پۆلی ١٣٢٤[٢٧] ی پێ ئەوترا، ساڵی ١٩٠٩ لە مەکتەبە جیاجیاکانی حەربییەدا بە ئەفسەری دەرچوون.

ئەوکاتەی ئێمە دەرچووین بۆ دواپۆل، هەموو مەکتەبەکانی حەربییە یەك خران و هاتنەوە بۆ ئەستەمووڵ. بە باندی مۆسیقاوە پێشوازیی قوتابییەکانی هەموو وڵاتەکانمان کردو, میواندارییمان کردن. مەکتەبی حەربییە, جگە لە دەرسی فەرەنسی، ئەڵمانی و ڕووسیشیان ئەخوێند. ئینگلیزی , تەنیا لە قوتابخانەی دەریاوانی (بحرية) ئەخوێنرا. هەموو پۆلێك جگە لە دەرسەکانی مەشقی عەسکەری و جۆرەکانی (تەعبییەی ثلثە ؟)و خزمەتی سەفەری و مێژووی جەنگ و جوگرافیای عەسکەری و هونەری پالیستیك و هونەری چەك وچۆڵ و قایمکاری (استحكامات)و تۆپۆگرافیاو (استكشافات)و کارتۆگراف و تەرامەو تەشکیلاتی ئۆردووەکانی عوسمانی و بیانی و زانستی فیقهـ و لۆجیك و هونەری تەلارسازی (معماری)و بیناکاری (انشاءات)ی عەسکەری و مەکینەو کۆزمۆگرافیاو جۆرەکانی ئەندازەو یاسا عەسکەرییەکان و پاراستنی لەش ساغی و بەیتاڵی و (مج و اسكريم ؟)و جمناستیك و وۆڵتەز ئەخوێنران و، دەرس و مەشقەکان زۆر بەڕێکوپێکی جێبەجێ ئەکران.

ئەو مامۆستایانەی کە ئەم دەرسانەیان پێئەوتینەوە، ساڵ بەساڵ شارەزاییان پەیدا کردبوو. چەند کەسێکیان بەپلەی جەنەڕاڵ و زەعیم لەناودا بوو. لەبەرئەوە هەر ئەفسەرێك لە مەکتەبی حەربییەی ئەستەمووڵ دەربچوایە، پێویست بوایە ئەیتوانی ئیشی ئەندازیاری و تەلارسازی بکات. تا دەورانی مەشرووتییەت، پۆلی ئەرکانی جەنگ لەیەکەمەوە تا پانزەهەمی تێدا وەرئەگیرا. بەڵام لە پۆلی ئێمەوە، واتە لە ڕاگەیاندنی مەشرووتییەتەوە، ئەوی ساڵانی خزمەتی لەناو هێزەکانی سوپادا زۆر بوایە وەرئەگیرا.

[٢٧] ڕۆمییە و, ئەکاتە ١٩٠٨.

موشیر ئەحمەدموختار پاشا کە قوماندانێتی و سەرداریی ئۆردووی گەورەی کردبوو، دەرسی مێژووی جەنگی پێ ئەوتین. میرلیوای ئەرکانی جەنگ سوبحی بەگ, بەوپەڕی نەرمونیانییەوە, دەرسی تەشکیلاتی ئۆردووی پێ ئەوتین. ئەم زاتە پاشتر, کاتێك والیی بەسرە بوو، ڕاپۆرتی داوە کە ئینگلیزەکان خۆیان سازداوە پەلاماری عیراق بدەن و, داوای کردووە هێزە عەسکەرییەکانی عیراق بەهێز بکرێن و بەملاوئەولادا بڵاونەکرێنەوە. سەرەنجام لە یەکەمین جەنگی جیهانیدا بەخەفەتەوە لە بەسرە کۆچی دوایی کردووە.

من کاتێك ڕاپۆرتە گرنگەکانیم خوێندووەتەوە، کە لە لقی شانزەهەمی مێژووی دائیرەی ئەرکانی گشتیی جەنگدا ئیشم ئەکرد. ئەم دوو زاتە لە زۆربەی دەرسەکاندا باسی پێشکەوتنی سوپاکانی بیانییان بۆ ئەکردین و, لەگەڵ هی عوسمانیدا بەراوردیان ئەکردن. دەرگای پۆلەکەیان پێوە ئەداو، مشتومڕێکی کراوەیان ئەکردو, بیر و زەینی قوتابییان ئەکردەوەو هۆشیاریان ئەکردنەوەو, کاتیان بە ستایشی پیاوەکانی ئەوڕۆژگارە بەفیڕۆ نەئەدا.

مسیۆ دۆبوا دەرسی فەڕەنسی و گۆسپۆدین گاسبرنسکی هی ڕووسیی پێئەوتین. هەریەکەیان یاریدەدەرێکی وەك ئەحمەد ڕەفیقی مێژوونووسی بەناوبانگ و میرلیوا سوداد بەگی هەبوو. نوێژکردن لە قوتابخانە عەسکەرییەکاندا بەزۆر بوو. ئەوی نوێژی نەکردایە، بەتوندی سزا ئەدرا. قوتابیان ئەو ڕۆژنامانەیان بۆ خوێندنەوە پەیدا ئەکرد کە نامیق کەمال و شەریف پاشا وتاریان تێدا ئەنووسین و، لەناو خۆیاندا دەستاودەستیان پێئەکرد. ئەمە مەترسییەکی زۆر گەورەی دروست ئەکرد.

ڕۆژێکیان کە دەرچووین بۆ پراکتیزەکردن (تطبيقات)، لەڕێگا هەموومانیان گەڕاندەوە ؛ کە گەیشتینە قوتابخانە، خراینە هۆڵی پشوودان.

ئەودەمە چاپکراوی زیانبەخش لەلای هەرکەسێك بدۆزرایەتەوە، یا دوور ئەخرایەوە, یان ئەپەسترایە ناو زیندان. ئەفسەرەکان ئەوماوەیە هەموو کتێب و دۆلابەکانی جلوبەرگمانیان پشکنیبوو.

سەرافرازخانمی نەنکم, ئەوکاتە لە ماڵی خاڵم لە (فەنار یۆلی),٢٤ی مارتی ١٩٠٩ – ١٣٢٥, ڕێکەوتی ڕۆژی سێشەممە, کۆچی دوایی‌ی کردو لە گۆڕستانی (ئەییووب سوڵتان) نێژرا. مووچەمان لە پۆلی سێهەمی مەکتەبی حەربییە, یەکی پێنج مەجیدی بوو. کاتی مووچەوەرگرتن یا کتێب دابەشکردن , قژمان ئەپشکنرا. ئەگەر درێژ بوایە، بۆیان ئەتاشین. سێ تاقیکردنەوەی تایبەت لەساڵێکدا هەبوو. ئەوی دەرنەچوایە، مۆڵەتی حەفتانەی نەئەدرایەو نەئەچوە ماڵەوە. جاری وا هەبوو, چەند حەفتەیەك چوونە ماڵەوەی لێ قەدەغە ئەکرا.

هەمووڕۆژێك قوتابییەك ئەبوە پاسەوانی چێشتخانەو, مێزی خواردنی ئەڕازاندەوە. نموونەی خواردنەکە ڕۆژانە بە سینییەك, لەگەڵ قوتابییە پاسەوانەکاندا, ئەبرایە سەرا. نۆزدەهەمین ڕۆژی گشت ڕەمەزانێك, قوتابیانی مەکتەبی حەربییە ئەبرانە سەرای (یڵدن). پاش ڕۆژووشکاندن کۆمەڵە زێڕیان لەسەر سینییەکی گەورە ئەهێناو، هەر قوتابییەك یەك پارچەی پێ ئەدرا. قوتابیەکان هەموو ئێوارەیەك, دوای نانخواردن , لەسەر حەوزەکە کۆئەبوونەوە. پاش خوێندنەوەی فەرمانی ڕۆژانە، سێ جار دوعا بۆ پاشا ئەکرا.

ڕاگەیاندنی مەشرووتییەت لە ئیمپڕاتۆری‌ی عوسمانیدا:

من لە مەکتەبی حەربییە سەرقاڵی تاقیکردنەوەی پۆلی دووەم بووم, تا دەربچم بۆ پۆلی سێیەم، ڕۆژی ١٠ی تەمووزی ١٣٣٠ی ڕۆمی – ٢٣ی تەمووزی ١٩٠٨, کاتێك سەفوەت پاشا (عوا) تاقیکردنەوەی دەرسی تەلارسازی (معماری)ی پێ‌ئەکردین، مەشرووتییەت ڕاگەیەنرا. ئەوانەی کە لە

ساڵی ١٨٧٦ بەدواوە لە فەڕەنسەو سویسرەو ئینگلتەرە ژیاون و پێشکەوتنی ئەوروپایان دیوە، دواکەوتنی وڵاتەکەیان بەلاوە زۆر ناخۆش بووەو بە حاڵ‌وبار و بەڕێوەبردنی دڵگران بوون. بۆیە کۆبوونەوەیەکیان بەناوی لاوانی تورکەوە کردووەو، بە کۆشش و کاریگەری‌ی ئەوان, ئیدارەی دەسەڵات ڕەهای وڵات ناچار بووە مەشرووتییەت قبووڵ بکات.

ئەوبەشەیان کە لە فەڕەنسە بوو، بڵاوکراوەو چالاکییان بەهۆی یارمەتی‌ی ماددی‌ی شەریف پاشاوە بەشێوەیەکی بەرچاو و بەهێز دەرکەوتووە. ئەگەرچی سوڵتان عەبدولحەمیدخان ئەمەی ئەزانی, بەڵام لەبەر خاتری هەم سەعید پاشای باوکی و, هەم شازادە ئەمینەخانمی هاوسەری شەریف پاشاو کچی خدێوی عەباس حەلیم پاشا[٢٨] و" لەبەرئەوەیش کە شەریف پاشا بە سامانی شەخسی‌ی خۆی زۆر بەباشی نوێنەرایەتی‌ی دەوڵەتی عوسمانیی ئەکرد لە ئەوروپا، لای نەئەبرد.

حاڵ‌وباری ماکدۆنیاو, بەتایبەت ڕووداوەکانی ئەرمەن, کارێکی زۆریان کردبوە سەر لاوانی تورك. ڕاگەیاندنی ئیدارەی مەشرووتییەت لەم دۆخەی ئیمپڕاپۆریدا, زۆر پێویست بینرابوو، چونکە نەتەوەکانی سرب و بولغارو یۆنان لەناو ماکدۆنیادا جموجووڵێکی فراوانیان هەبوو و, هەموولایەکیان نوقمی خوێن کردبوو. ساڵانی ١٨٧٨ – ١٨٨٣, هەستی ژیانەوەی نەتەوەیی لەناو ئەرمەنەکانی ئەنادۆڵدا پەرەی سەندبوو. پاش ڕیککەوتننامەی بەرلین, بە سەرکردەیی‌ی "ئاوادیس نازاریك" ناوێك لە جنێڤ و پاریس و تفلیس و شوێنانی تر دەست بەکار بوون. فەوجەکانی

[٢٨] ئەبێ یەکێك بێ لەو چەند هەڵەی چاپە کە لە نووسینەکەدا هەن, چونکە ڕاستیەکەی عەباس حیلمی پاشایە.

بنکەی ژین
www.zheen.org

سوارەی حەمیدی ساڵی ١٨٨٣ چالاکیەکانی ئەوانیان لە کوردستانی بەشی تورکیادا بەشێوەیەکی زۆر خوێناوی دامرکاندووەتەوە[٢٩].

بەڵام لەبەرئەوەی ئەرمەنەکان بە هەستی نەتەوەیی و سەربەخۆیی گۆش کرابوون، دیسان بەناوی (ئاری)یەوە کەوتنە چالاکی و جموجووڵ. ساڵی ١٨٩٥, لە ئەستەموول دەستدرێژییان کردە سەر بابی عالی و بانقی شاهانەی عوسمانی. لەئەنجامدا, بە فەرمانی سوڵتان عەبدولحەمیدخان, لە هەموولایەکەوە دووچاری قەتڵوعام بوون. ئەم حاڵەتە لە ئەوروپا کاردانەوەیەکی توندی دژی ئیمپڕاتۆریی عوسمانی لێکەوتەوە “ گەلەکەشتییەکی ئینگلیز نزیکی دەردەنیل بووەوەو، ماوەیەك لەوەبەدوایش بە دابەزینی هێزێکی ڕووسی لە بۆسفۆر کەوتنە هەڕەشەلێکردنی.

کاتێ دۆخەکە بەم شێوەیە بوو, یۆنانیەکان ساڵی ١٨٩٧ ڕێکخراوێکیان بەناوی (ئەتنیکا هەتەریا)وە لە ماکدۆنیا پێکهێناو، کەوتە چالاکییەکی فراوان. ١٧ی نیسانی ١٨٩٧, یۆنان کە بەشێکی ئەوکاتەی دەوڵەتی عوسمانی بوو، شەڕێکی گەورەی لەگەڵدا دەست پێکردو نزیکەی ساڵێکی خایاند. پاش ئەوەی عوسمانیەکان سەرکەوتنیان لەم شەڕەدا بەدەست هێنا، دەوڵەتانی ئەوروپا هێزەکانی ئۆردووی عوسمانییان وەستاندو, ناچاریان کردن بگەڕێنەوە بۆ سنووری کۆنی (ئەستاتۆقۆس).

حکوومەتی عوسمانی ساڵانی ١٩٠٠ – ١٩٠٨ ڕێگای ئاسنی حیجازی دروست کردبوو و، ئەمە خزمەتێکی گەورەی حاجیەکان بوو. دانوستانێکی

[٢٩] سوارەی حەمیدی سالی ١٨٨١ بە پێشنیاری موشیر زەکیپاشا لەلایەن سوڵتان عەبدولحەمیدی دووەمەوە دامەزرا. بۆیە ساڵی ١٨٨٣ هەڵەیەو, ئەبێ ١٨٩٣ بێ کە سەرەتای دەستکردنی حەمیدیەکانە بە پەلاماردانی ئەرمەن (بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: ڕۆبەرت ئۆڵسن, ڕاپەڕینی شێخ سەعیدی پیران, وەرگێڕانی ئەبوبەکر خۆشناو, سلێمانی, ١٩٩٩, ل٢٤-٣٤).

نێوان حکوومەت و دەوڵەتانی گەورەی بیانی, بە هەڕەشەو گوڕەشە گەرم کرا. هێزێکی دەریاوانی بێگانە نزیکی دەردەنیل لە دوورگەی لیمۆس دابەزێنرا. جەندرمەکانی ماکدۆنیاو بۆسنەو هەرسك بەرەوڕووی ئیدارەی نەمسا کرانەوە. ئینگلتەرەیش لەونێوانەدا داوای کرد فەلەستین و میسرو عەقەبە بخرێنە بەر چاودێریی خۆی. لاوانی تورك کانوونی یەکەمی ١٩٠٧ کۆبوونەوەیەکیان کردبوو. ساڵێك لەوەوبەریش لە (سلانیك) لەگەڵ کۆمەڵەکانی ماسۆنیدا یەکیانگرتبوو.

ئێدواردی قڕاڵی ئینگلیزو چار نیکۆلا , حوزەیرانی ١٩٠٨, لە ناوچەی (ڕەواڵ) کۆبوونەوە بۆ پێکهاتن لەسەر بەشکردنی حکوومەتی عوسمانی کە ناویان نابوو پیاوە نەخۆشەکە. لەکاتێکدا گفتوگۆی نێوانیان لەوبارەیەوە بەردەوام بوو، لاوانی تورك بەناوی (ئیتیحادو تەرەقی)یەوە هاتنە مەیدان. لەمانە نیازی بەگ, بە ١٦٠ کەسەوە, لەمەکدۆنیاوە ڕوویکردە چیاکان و ئاڵای یاخیبوونی هەڵکرد. سوڵتان , لەسەر ئەوە, فەرمانی دا چەندەها ئەفسەر لە سلانیك بخەنە زیندانەوە. سەرەڕای ئەوە, زۆر لەوئەفسەرانە بەشداریی یاخیبوونەکەیان کرد. "ئەنوەر بەگ"یش ٨ی تەمووزی هەمان ساڵ چووەپاڵ نیازی بەگو، لە ناوچەی ئارناوود کەوتە یاریدەدانی ئەو یاخییانە. بەم پێیە, ئەو جووڵانەوەیە تاویسەندو، پاشا بۆ بەجێهێنانی ئارەزوەکانی سوپای سێهەم کە لە ماکدۆنیا بوو، فەرمانی دا دیسان ئەو یاسا بنچینەییە ڕابگەیەنرێتەوە کە لە ساڵنامەی ١٨٧٦دا هەبوو. بەم شێوەیە, ئارەزووی لاوانی تورکی بەدیهێناو، خامۆشی باڵی بەسەر هەمووڵایەکدا کێشا.

بوڵغارستان کە تا ئەودەمە بەناو میرنشینێکی سەر بە دەوڵەتی عوسمانی و قڕاڵەکەیان ناوی "فێردیناند" بوو، ئەفسەرێکی فەوجی یەکەمی

بنکەی ژین
www.zheen.org

ڕمهاوێژ (مزراقلی), بە سوودوەرگرتن لەو بارودۆخە, ٦ی تشرینی یەکەم سەربەخۆیی ئەو وڵاتەی ڕاگەیاندو، بڵاویشی کردەوە کە ویلایەتی بۆسنەو هەرسك خراوەتە ژێر سایەی پارێزگاریی نەمسا.

کامیل پاشا کە بە ئازادیخواز بەناوبانگ بوو, لەگەڵ بانگەوازی مەشرووتییەتدا, بوو بە سەروەزیر (صدر أعظم)و کابینەی حکوومەتی پێك هێناو دەست کرا بە هەڵبژاردن. یەکەم پەرلەمان لە ١٧ی کانوونی یەکەمی ١٩٠٨دا نزیك بە مزگەوتی (ئایاسۆفیا), لەوبینایەدا کە وەزارەتی دادی تێدا بوو، کۆبووەوە. ئێمەی قوتابیانی مەکتەبی حەربییەو هەموو هێزەکانی سوپا بەشداری ئاهەنگی کردنەوەی پەرلەمان بووین. من سوڵتانم دی لەناو عەرەبانەیەکی داپۆشراودا بەبەردەممدا ڕۆیشت. تا ئەوڕۆژە, نە خۆیو نە وێنەیم نەدیبوو. ئەوڕۆژە هەموو خەڵکی ئەستەمووڵ هاتبوونە سەر جادەو نێو کۆڵانەکان. تێکڕا بە ڕوویەکی گەشو دڵێکی خۆشەوە بەشداریی ئەم ئاهەنگەیان کرد. لەسەر منارەی مزگەوتەکان هاواری (الله اکبر) ئەکراو، لەلایەکیتریشەوە مۆسیقا لیٚئەدرا.

حزبی (حووڕییەتو ئیئتیلاف), لە یەکەم کۆبوونەوەی پەرلەماندا, بەرامبەر بە حزبی (ئیتیحادو تەرەقی) قوت بوەوە. شازادە سەباحەددین بەگ, لەگەڵ ئەم حزبەدا, داوایان کرد کۆبوونەوەکە بڵاوەی پیٚ بکرێت. لەبەرئەوەی کامیل پاشای سەروەزیر لایەنی (حوڕییەتو ئیئتیلاف)ی گرتبوو، ١٣ی شوباتی ١٩٠٩ پەرلەمان , بە کاریگەریی کۆمەڵەی ئیتیحادو تەرەقی, متمانەی خۆیی پیٚ نەبەخشی. بۆیە ناچار دەستیی کێشایەوە. حیلمی پاشا لەجیٚی ئەو بوو بە سەروەزیرو کابینەی پێك هێنا. بەم پێیە, لە لایەکەوە کۆنەپارێزانو, لەلایەکەوە لایەنگرانی (لامەرکەزی)و, لە لایەکی تریشەوە پێڕەوانی ئیتیحادو تەرەقی کە لەگەڵ جوولەکەکانی (سلانیك)دا

یەکیانگرتبوو، بەتوندی دەستیان کردبوو بە چالاکیینواندنو ئەیانویست هەمووشتێك بگرنە دەستی خۆیان.

یاخیبوونی مەکتەبی حەربییە:

بانگەوازی مەشرووتییەت هەموو خەڵکی دڵخۆش کردبوو. ئەو مافی مرۆڤەی کە لە ساڵنامەکاندا تۆمار کرابوو و دوایی لابرابوو، سەرلەنویٚ کەوتەوە دەست عوسمانیەکان. ئەو قوتابیانەی مەکتەبی حەربییە کە ناوبەناو لە بەندیخانەکانی تۆپخانەی عەسکەری ڕاگیر کرابوونو تووڕنەدرابوونە ناو دەریا، هێنرانەوە بۆ قوتابخانە. ئیتر مەسیحیەکان ترسیان نەمابوو و، ئەرمەنەکان هەر سەربازێکیان بدیایە باوەشیان پێدا ئەکرد. تەنانەت قوتابییەکی خەڵکی بەغدا لە شەقامی (بەگ ئۆغلوو) تووشی کچێکی مەسیحیی –ئەو ڕۆژگارە– بە جوان ناوبانگ ڕۆیشتووی ئەستەمووڵ بووبوو، لە ئامێزی گرتبوو و ماچی کردبوو. بەڵام مەسیحیەکان ئەم ڕووداوەیان بە هەستی برایەتی لێك دایەوەو مەسەلەکەیان داپۆشی.

حزبەکانی (ئیتیحادو تەرەقی)و (حوڕییەتو ئیئتیلاف)و سەباحەدین لە وڵاتدا هەبوونو، هەریەکەیان بۆ سوودی خۆی چالاکیی ئەکرد. زانیاریی سەبارەت بە ڕووداوە سیاسیەکان بۆ باسێکی تر ئەهێڵمەوەو، لێرەدا تەنیا لە ڕووداوەکانی تر ئەدوێم.

کۆمەڵەی ئیتیحادو تەرەقی, یەکەمین کاری ئەوەبوو کە چەند فەوجێکی ڕاوکەر (ئاوچی)ی لەماکدۆنیاوە هێناو، بە خۆپیشاندانێکی گەورە پێشوازییان لێکراو, لە دەوروبەری شاری ئەستەمووڵ جێگیر کران. کاتێك خوێندن دەستی پێکرد، ئیسماعیل فازڵ پاشا بوو بە بەڕێوەبەری قوتابخانەو، ئەو دوعایانەی کە پێوەندییان بەپاشاوە هەبوو لەکتێبەکاندا لابران. نەریت وابوو پاش سەرژمێریی ئێواران، قوتابییەکان ئەیانوت:

بنکەی ژین
www.zheen.org

سەرجەمی بەرهەمی عەبدولعەزیز یامولکی

((پادشاهم چۆق یاشا)), پاشام زۆر بژی. ئەمەیش لابرا. سوڵتان زۆر ڕقی لەم حاڵوبارە هەستا. ڕۆژێك هەموو قوتابییەکانی بۆ چاخواردنەوە داوەت کرد بۆ سەرای (یڵدن), بەڵام کەسیان نەچوون. تەنانەت ئەو کێك و شەکرلەمەیە کە لەسەراوە نێررابوون, ڕەت کرانەوە.

ئەو ئەفسەرە نەزانانەی کە لەسەربازییەوە پێگەیشتبوون و لە بەڕێوەبەرایەتیی هێزەکانی فیرقەی دووەمدا ئیشیان ئەکرد، زۆر بە خراپی ئەیانڕوانییە ئەو کردەوەیەو بەرهەڵستییان ئەکرد. لەبەرئەوەی قوتابیانی مەکتەبی حەربییە کاتی خۆی نەخشێکی بەرچاویان لە لەسەر تەخت لابردنی سوڵتان عەبدولعەزیزخاندا هەبوو و، ئەودەمەیش ژمارەیان لە سێ هەزار زیاتر بوو، لایەنگرانی سەرا و حزبە سیاسییەکان هەریەکە بەشێوەیەکی جیاواز تێیان ئەڕوانین.

ڕۆژێك هەموو قوتابییەکان لەسەر حەوز کۆبوونەوەو, یاخیبوونیان بەرامبەر بە دەستەی بەڕێوەبردن ڕاگەیاند. سەرانی ئەم یاخیبوونە, ئەو قوتابیانە بوون کە لە بەندیخانەکانی تۆپخانەوە هاتبوون. یاخیبوونەکە تا ئەهات گەورە ئەبوو. ئیتر کەس نەما گوێ بداتە ئەفسەرانی خانەی قوتابیان. چوونە پۆل و هاتنەدەرەوە, بە ئارەزووی قوتابیان بوو. ئێواران قوتابی, هەرکاتێك بیویستایە, ئەچوە دەرێ و ڕووی ئەکردە شوێنێك و, نیوەشەو ئەهاتەوە ئەنوست. هیچ ئەفسەرێکی خانەی قوتابیان قسەی نەئەکرد. بەیانیان نەریت وابوو, پاش چاخواردنەوە, شیرو قەیماغ ئەخوران. داوایان کرد پاش نیوەڕۆژەکردن پاقلاوەیان بدرێتێ, داواکەیان بەجێهێنرا.

ڕێوڕەسمێکی گەورە بۆ کوژراوانی شەڕی ئەرمەن لە گۆڕستانی (شیشلی) سازکرا. هەموو قوتابیان بانگ کران. ئەم خۆپێشاندانە گەورەیە, هەموو حەفتەیەك ئەکرا. قوتابخانەیەکی گەورەی کچانی ئەرمەن لەسەر

سەرجەمی بەرهەمی عەبدولعەزیز یامولکی

ڕێگای چوونە گۆڕستانی (شیشلی) بوو. ڕۆژێك قوتابیانی مەکتەبی حەربییە کۆڵانەکەیان گرت و، ئەوانیان بردە لای خۆیان و, بەناوی خۆشەویستی و ڕێزگرتنەوە زۆر خزمەتیان کردن. گەلێك لە قوتابییە کچەکان بەدزییەوە لە قوتابخانەدا هێڵرانەوە. تەنانەت بەشێکیان دوای سێ ڕۆژ ئەوێیان بەجێهێشت. هەمووڕۆژێك لەسەر حەوز کربوونەوە ئەکراو, وتار ئەخوێنرایەوەو هاوار ئەکرا: بژی ئازادی، یەکسانی، دادپەروەری. ئەم حاڵەتە, سێ حەفتە بەردەوام بوو.

هاتنەوەی باوکم لە سنووری ئێران:

باوکم , لە گەرمەی ڕووداوە باسکراوەکانی سەرەوەدا, گەڕایەوە بۆ ئەستەموول. ٢٢ی شوباتی١٣٢٤ [30], پلەکەی بەرز کرایەوە بۆ میرلیواو, کرایە قوماندانی لیوای نیزامیی بیست ویەکەم لە ئۆردووی شەشەم. خەریکی خۆئامادەکردن بوو تا خێزانەکەیشی لەگەڵ خۆیدا بەرێ.

ڕێکخستنەوەی قوتابخانە:

ڕۆژێکی هەینیی ناوەڕاستی شوبات, ئێوارە لەماڵەوە گەڕاینەوە بۆ قوتابخانە. هەر کە لە لایەکی دەرگاکەوە پێمان نایە ئەودیو، سەربازانی ڕاوکەر ڕووی قەمەیان تێکردین و دەسگیر کراین. یەکسەر براینە ژێرزەمین، بەبێ ئەوەی بهێڵن ئاوڕ بەملاوئەولای خۆماندا بدەینەوە. چەند سەربازێکی قەمەبەدەست و مێزێك لە کۆتاییی پێپیلکەکانەوە دانرابوون. ئیمامێك و دوو ئەفسەر لەبەردەم مێزەکەدا دانیشتبوون و، قورئانێك و دەمانچەیەك خرابوونە سەر مێزەکەو، ئالآیەکیش لەپشتیانەوە بوو.

[30] ٧ی مارتی ١٩٠٨.

بنکەی ژین
www.zheen.org

ئیمام دەستبەجێ هاتە قسەو, وتی: ئەبێ هەموویەکێکتان سوێند بخۆن بە قورئان کە کوێرانە ملکەچی پێڕەوی قوتابخانە بکەن. بەپێچەوانەوە خوێنتان حەڵاڵە. ئێمەیش بەناچاری سوێندمان خوارد. ژمارەمان چەند هەزارێك ئەبوو. تا نیوەشەو, بەبێ ئەوەی دەنگێکمان لێوە بێ، لەژێرزەمینەکەدا ماینەوە. دوای نیوەشەو مۆڵەتیان داینێ بچینە شوێنی نوستن.

ڕۆژی دوایی مۆسیقای کۆبوونەوە لێ درا. زۆر بەئەدەبەوە لەسەر حەوزەکە کۆبووینەوە. دوای ئەوەی فەوجێك سەربازی ڕاوکەری قەمەبەدەست هاتنەژووری، ڕێك بەرامبەرمان ڕیز بوون و تفەنگەکانیان پڕکردەوە. پاشان ساڵح پاشای بەڕێوەبەری مەکتەبی حەربییەو دەستەی مامۆستایان هاتنە ناوەڕاستی شوێنەکە. پاشا وتارێکی پڕهەڕەشەی خوێندەوە، ئەمە پوختەکەیەتی: ڕێکوپێکی بنچینەی سوپایە. ئەبێ مەکتەبی حەربییە نموونەی ئەمە بێ. وڵات پێویستیی بە قوتابیانی ناڕێکوپێك نییە. بەپێچەوانەوە، ئەگەر پێڕەوی ئەم قسانەی من نەکەن، بە فەرمانێك بەم فەوجە هەمووتان لەناوئەبەم.

پاش تەواوکردنی ئەم وتارە پڕهەڕەشەیە, کە هەریەکەمان بەترس و ڕێزەوە گوێمان بۆ شل کرد، بڵاوەمان لێکرد. لەوەبەدوا بەیانیان کە مۆسیقای هەستان لێئەدرا، هەڵئەستاین. نانێکی وشکمان بەچاوە ئەخواردو، دوایی بەڕێکوپێکی بەرەو دەرس و مەشق ئەچووین. کە مەشقمان ئەکرد, تفەنگەکانمان فیشەکیان تێدا نەبوو. ئەفسەرانی خانەی قوتابیان, ماوەیەك بەڕەقی لەگەڵماندا ئەجووڵانەوە. هەر تاوێك دوابکەوتینایە, یا قسەمان بکردایە، تووشی گەورەترین سزا ئەبووین. ئێمە کاتێك لەم بارودۆخەدا بووین، سەربازەکان یاخیبوونیان تێکەوت.

ڕووداوەکەی ٣١ ی مارت:

٣١ی مارتی١٣٢٥ [31] – ١٩٠٩, وەك لە بەشەکانی سەرەوەدا باسم کرد، لەکاتێکدا بێدەنگی لە مەکتەبی حەربییەداو ئاسایشی گشتی لە پایتەختدا بەرقەرار بوون، قوتابیان کاتی نیوەڕۆی سێشەممەی ڕێکەوتی ٣١ی مارت لەناو خۆیاندا کەوتنە جموجووڵ و کۆبوونەوە.

هەواڵەکانی دەرەوەی قوتابخانە دەریانخست ئەو فەوجە ڕاوکەرانەی کە لە (ڕۆم ئێلی)یەوە هێنرابوون و هێندێ سەرباز و خەڵکیشیان چووبووە پاڵ، بە سەرۆکایەتیی یەکێکی "حەمدی چاوەش" ناو لە مەیدانی (ئایاسۆفیا) کۆبوونەتەوەو, هاواریان کردووە: ((شەریعەتمان ئەوێ)). داوایشیان کردووە هەموو ئەفسەرە خوێندەوارەکانی دەرچووی مەکتەبی حەربییە بکوژرێن " بەکردەوەیش، هەریەکێکیان لەوانە بەردەست کەوتبێ, کوشتوویانە.

ئێمەی قوتابیانی پۆلی سێهەم, بەرامبەر بەم ڕووداوەو بۆ زانینی هۆی ئەم یاخیبوونە، هاوڕێیەکی "ڕەمزی ئوسکۆدار" ناومان هەڵبژارد. ئەم برادەرەمان بە چەند پشتێنێکی پێکەوەبەستراوی سوارەوە شەتەك داو, لەوپەنجەرانەوە کە ئەیانڕوانییە سەر تەنگەبەراییەکە, بەرماندایە خوارەوە تا هەواڵێکی ئەو ڕووداوەمان بۆ بهێنێ. وامان بڕیاردابوو, ئەگەر زانیمان یاخیبوونەکە بە قازانجی ئێمەی داخ لەدڵە، بۆ سوودوەرگرتن لەوهەلەو خۆڕزگارکردن لەو تەنگوچەڵەمەیە کە لە قوتابخانەدا سەری هەڵدابوو, پێوەندیی پێوە بکەین و بچینە پاڵیان. قوتابیان ئەوشەوە تا ڕەمزی ئوسکۆدار هاتەوە، لەناو جێگاکەیاندا بەخەبەر بوون و نەنوستن. دەمەوبەیانی کە گەڕایەوە، ئاگاداری کردینەوە کە عەسکەرە یاخیەکان کەوتوونەتە کوشتنی ئەفسەرانی دەرچووی قوتابخانەو بەردەوامن. ئەو هەڵچوونە, بە هاندانی بەشێك لە مەلاکانیش , تا

[31] ١٣ی نیسانی ١٩٠٩.

بنکەی ژین www.zheen.org

سەرجەمی بەرهەمی عەبدولعەزیز یامولکی

ئەهات زیاتر ئەبوو. ئەم وەزعە بوو بە مایەی نائومێدیمان. بەیانیی ڕۆژی دوایی, زۆر لە ئەفسەرانی دەرەوە, بۆ ڕزگارکردنی گیانی خۆیان, پەنایان بۆ قوتابخانە ئەهێنا.

یاخیبوونەکە لەبەرەوە گەورە ئەبوو. سەرانی ڕۆژنامەی "وولقان"و ئەندامانی کۆمەڵەی ئەحمەدی، چۆن بەنزین بەئاگردا ئەکرێت، ئاوا هێزیان بە یاخیەکان ئەبەخشی. لەم ڕووەوە گەلێك لەو ئەفسەرە بچووکانە, کە پێش ئێمە ساڵی ١٩٠٨ قوتابخانەیان تەواو کردبوو و لە هێزە تایبەتەکاندا دامەزرابوون، کوژران. جگە لەوانە، ئەمیر محەمەد ئەرسلانی نوێنەری (لاذقیة)و نازم پاشای وەزیری داد کوژران و، گەلێکیش بریندار کران.

ئەم ڕووداوە, جگە لەو کۆمەڵە عەسکەرە کە داوای شەریعەتیان کردبوو، نەزانیی هەزاران هاووڵاتیی بەباشی خستە بەرچاومان:

بینباشی (موقەددەم)ی پزیشك ڕەزا بەگ, بەیانیی ڕۆژی یاخیبوونەکە, لەڕێگا تووشی یاخیەکان ئەبێ، کوتوپڕ ئەیگرن و قەمە ئەخەنە سەر سنگی و لێی ئەپرسن: ((تۆ دەرچووی قوتابخانەی، یا لەسەربازییەوە بووی بە ئەفسەر ؟)). ئەم دکتۆرە, بۆ خۆڕزگارکردن لە کوشتن, دەستبەجێ وەڵامیان ئەداتەوەو ئەڵێت: ((لە سەربازییەوە بوومەتە ئەفسەرو, قوتابخانەم تەواونەکردووە)). بەمە خۆی دەرباز کردووە.

سوپای عوسمانی, کاتی خۆی, تەشکیلاتی (یەنگیچەری)ی هەبوو. ئەمانە سەرەتای دامەزرانیان، دەوڵەتیان لە سەرکەوتنێکەوە بەرەو سەرکەوتنێکی تر ئەبرد. دوایی , بەهۆی ناڕێکوپێکی و یاخیبوونەوە, دەوڵەتیان دووچاری بەدبەختی کرد" بۆ نموونە, لە مەنجەڵ هەڵگرتن یاخی بوون و گەلێك سەرکێشییان لێ وەشایەوە. هەرچەندە ئەو یەنگیچەریانە کاتی خۆی سەرتاسەری ئەوروپایان خستبوە لەرزین، سوڵتان مەحموودی دووەم

سەرجەمی بەرهەمی عەبدولعەزیز یامولکی

لەبەر ئەوکردەوە دزێوانە کە لە ئاخروئۆخریدا دەستیان دابوویە، بڕیاری دا لەناوببرێن. ئەوەبوو هێزەکانی تۆپخانە لە ناوەڕاستی حوزەیرانی ١٨٢٦دا, بە فەرماندەییی قەرەجەهەننەم , قشڵەی یەنگیچەریەکانیان بۆردومان کردو، بەپێی ئەوفەرمانە کە دەرچوو, ٦٠٠٠ – ١٠٠٠٠ یەنگیچەری کوژران و لەناوبران. سوپا, بەناوی ڕژێمی تازەوە, بە جۆرە داوودەزگایەکی نوێوە هێنرابووە مەیدان.

بەڵام ئەو فەوجە ڕاوکەرانە کە بەهۆی یاخیبوونەکەی ئەمجارەی پایتەختەوە لە (ڕۆم ئێلی)یەوە هێنرابوون، لە هەموو سوپا باڵادەستتر بوون و هیچ هێزێك نەبوو بەرامبەریان ڕابوەستێ و, سەرا ڕاستەوخۆ ئەیجووڵاندن. یاخیەکان داوای لابردنی ڕەزا پاشای وەزیری جەنگ و حیلمی پاشای سەروەزیر و گۆڕینی سەرۆکی ئەنجومەنی نەتەوەییان ئەکرد. لەمەوپێش کە لە یەنگیچەریەکانیان ئەپرسی: چیتان ئەوێ ؟ لەوەڵامدا داوای کردنەوەی مەیخانە داخراوەکانیان ئەکرد. پاشا داواکەیانی بەجێهێناو مەیخانەکانی کردەوەو, یاخیەکانیش سەرجەم بڵاوەیان لێکرد.

لەکاتێکدا پایتەخت لە بارودۆخێکی ترسناك و پاشاگەردانیدا بوو، نیوەشەوی ڕۆژی دوایی ئیرادەی شاهانە دەرچوو بە دانانی تۆفیق پاشا بە سەروەزیر و غازی ئەدهەم پاشا بە وەزیری جەنگ. ئەوانە کەوتنە هەوڵدان بۆ هێورکردنەوەی یاخیبوونەکە. هەمووکەسێك لە پایتەختدا دڵی ناخۆش و لەئەندێشەدا بوو و, چووەوە ماڵ و دەرگای لەسەر خۆی داخست. ئێمەیش لەگەڵ گەلێك ئەفسەردا پەنامان بردە بەر مەکتەبی حەربییەو، سەرینەکانمان پڕکرد لە گڵ و نامان بەپەنجەرەکانەوە. تێڵای ئەستووریشمان لەپشتەوە خستە بەر دەرگاکان و, خۆمان ئامادە کرد بۆ بەرگری لەخۆکردن. بەڵام

بنکەی ژین
www.zheen.org

فیشەکێکی زۆر کەممان هەبوو. کە فیشەکیشمان بەسەر قوتابیانی پۆلی سێهەمدا دابەش کرد، یەکی پێنج دانەیان بەرکەوت.

دووەم ڕۆژی یاخیبوونەکە, وا بلاو کرایەوە کە سوپایەکی جموجوول (ئۆردووی حەرەکەت) لە (ڕۆم ئێلی)یەوە دێتە ئەستەموول. ئەنجومەنی نوێنەران (مەبعووسان) بەشێوەیەکی ناڕێکوپێک کۆبووەوەو لە زۆر لاوە تووشی هێرش بوو. هێندێ ئەفسەر لە لۆجەکانی ئەنجومەندا بەدەمانچەوە دانیشتبوون. جوولەکەکان لە ڕۆژنامەکانی تەنین "طنین"ی حسێن جاهید و "سەباح"و "شوورای ئوممەت"دا لایەنی ئیتیحادو تەرەقیان ئەگرتو، ڕۆژنامەکانی "سەربەستی"و "وۆلقان" و "میزان" و "ئیقدام" و "یەنگی غەزەتە" دژی ئیتیحادو تەرەقی ئەیاننووسی و، هەندێ نووسەری ئەو ڕۆژنامانەیش ناوبەناو ئەکوژران.

ئۆردووی حەرەکەت:

پاشا لە کۆشکی (یلْدز)دا بە فیرقەی دووەم , کە ئەفسەرەکانی لەسەربازییەوە پێگەیشتبوون و نەخوێندەوار بوون (ئالایلی), خۆیی ئەپاراست. هەموولایەکی پایتەخت ترس و خەفەت دایگرتبوو و، سەربازانی یاخی لە مەیدانی (ئایاسۆفیا) دامەزرابوون و, بەش بەش کەوتبوونە سووڕانەوەو خواردن کۆکردنەوە. پایتەخت لەکاتێکدا لەم بارودۆخەدا بوو، سەربازانی هێزەکانی پێشەنگی ئۆردووی حەرەکەت ١٠ی نیسان کە ڕێکەوتی ڕۆژی هەینی بوو، کاتی نوێژی جومعە لە گوندی (مقری) لە واگۆنەکان (فارغۆن) دابەزین و قشڵەی داودپاشاو دەوروپشتەکەیان داگیر کرد.

ڕۆژی شەممەی ڕێکەوتی ١١ی نیسانی ١٩٠٩, ژمارەیەکی زۆر ئارناوودو چەتەی ماکدۆنیایی و بولغارو سەرباز, ئەستەموول و دەوروبەری (بەگ ئۆغڵوو)و مەیدانی مەشقی مەکتەبی حەربییەیان گرت و، لەوێوە بەرەو

(قشڵەی تاش و قشڵەی ماجقە) ڕۆیشتن و دەستیان کرد بە تۆپبارانی هێزەکانی فیرقەی دووەمی تایبەت.

ئێمە کە قوتابیی پۆلی سێهەمی مەکتەبی حەربییە بووین، ژمارەمان ٣٠٠٠ قوتابی بوو، بەش بەش نێرراین بۆ پاراستنی باڵوێزخانەکان. دوو سریەی سوارەمان, لە کۆڵانی (میسك), پاراستنی باڵوێزخانەکانی بولغارو سربی پێ سپێررابوو. لەکاتێکدا سریەی پێنجەمی پیادەمان بە بەردەم قشڵەی (تەقیسم)دا تێئەپەڕی، هێزەکانی ئەوێ ئەیانگرن و ئەیانبەنە ژوورەوەو بە خۆیان وئەفسەرە "مولازم عیرفان" ناوەکەیانەوە گوێچکەو لووتی پانزە کەسیان لێ ئەبڕن و زۆریان لێئەدەن و، ئەوانی تریش زیندان ئەکەن.

هەردوو باڵوێزخانەی ئینگلیزو بەلچیکا, چاو چۆکلێتیان دابوو بە قوتابییەکان و زۆر ڕێزیان گرتبوون. کە قوتابیانی تر ئەمەیان بیست، لە شوێنەکانی ترەوە هەڵئەهاتنە ئەوێ. هەردوو باڵوێزخانەکەی سرب و بولغار کە ئێمە ئەمانپاراستن، دەرگایان داخست و، هەتا پەرداخێك ئاویشیان نەداینێ. لەبەرئەوە قوتابییەکان, کە بەندەیشیان لەگەڵدا بوو، بەتەواوی بەجێیان‌هێشت.

هەموو شەقام و کۆڵانەکانی (بەگ ئۆغڵوو)، لە قوتابیی چەك بەدەست بەدەر, کەسی تریان تێدا نەئەبینرا. دەوروبەری قشڵەکان, بە درێژایی شەوو ڕۆژ, دەنگی تۆپ و تفەنگیان بەتوندی لێوە ئەهات. ئەوناوە سەربازێکی زۆری کوژراوو برینداریان لێ کەوتبوو، پەیتاپەیتا ئەگوێزرانەوە بۆ نەخۆشخانەی (شیشلی). ئێمەیش بەبێ ئیش لەوێ ئەسوڕاینەوە. ئەوەی ڕاستی بێ, ئەوجێگایە کە پێمان سپێررابوو، بەجێمان هێشتبوو. من و چەند هاوڕێیەکم ئەمانزانی هێندێ ماڵی (پانفالتی) کچی جوانی تێدایە، زۆر بەڕێزەوە لەودەرگایانەمان داو پێمان وتن: نەترسن، ئێمە بۆ پاراستنی ئەوان نێرراوین. ئەوان و دایك و باوکیان, زۆر ڕێزیان لێنان و بانگیان کردینە

بنکەی ژین
www.zheen.org

ژوورەوە بۆ قاوەخواردنەوە. بەڵام بەشێکی کچەکان زۆرزان بوون، ئەیانزانی ئێمە بە چ نیازێکەوە چووینەتە ماڵەکانیان، بە تیلەی چاو تەماشایان ئەکردین و سەریان ڕائەوەشاند.

چۆن باوکمم ڕزگار کرد:

بەیانیی ڕۆژی ١٣ی نیسان بوو, سەربازەکان لەگەڵ هێزەکانی ئۆردووی حەرەکەتدا لەناو قشڵەکاندا بوون و، تۆپ تەقاندنیش بەردەوام بوو. بەیانی زوو کە هاتمە بەر دەرگای قوتابخانە، "حەمدی بەگ"ی یەکێك لە مامۆستاکانمان, بانگی کردم. هەشت نۆ سەربازی ئارناوودی نیشان دام و, وتی: ئەمانەم خستووەتە بەر فەرمانی تۆ، لەگەڵ خۆتدا بیانبە بۆ فڕنەکانی گەڕەکی خۆتان، نان کۆبکەرەوەو بیهێنە. ئەم سەربازانە یەکی کڵاوێکی لبادیان لەسەر و چاکەتێکی لبادیان لەبەر و جووتێك کەوشیان لەپێدا بوو و, وەك شێر بەڕێگادا ئەڕۆیشتن. گۆرانیی نەتەوەییی خۆیان ((مورە مورە یوو ... ییوو ...))یان ئەوت و ملیان ئەنا. نانمان لە یەکدوو فڕن وەرگرت، بەڵام لەترساندا پارەیان وەرنەگرت. لەکاتێکدا بە بەردەم پۆلیسخانەیەکی بەرامبەر بە مزگەوتی (تەشویقییە)دا ئەڕۆیشتین، باوکمم بینی لەسەر کورسییەکی ئەودیو پەنجەرەی ژووری پۆلیسخانەکە دانیشتبوو، چەند پۆلیسێکی ئارناوود دەوریان دابوو و, ڕووی تفەنگەکانیان تێکردبوو.

باوکم کە منی بەدی کرد، بە ئیشارەت بانگی کردم. منیش , بە سەربازەکانی خۆمەوە, چوومە ناو پۆلیسخانەکە. ئەوانەی کە دەوری باوکمیان دابوو, کاتێك منیان دی وتیان: گەورەم پاشایەکی سەردەمی ستەمکاری (استبداد)مان گرتووە، لە تەگبیری ئەوەداین بیکوژین. لێیان پرسیم: ئێوە ئەفسەرتان لەگەڵدا نییە ؟ منیش لەوەڵامدا وتم: برادەران ئێوە بەهەڵەدا چوون، ئەمە پاشای ئیستیبداد نییە. داوای لێبوردنم لە باوکم کردو،

دەم و دەست لەسەر کورسیەکەی هەڵمساندو خستمە بەر پارێزگاریی خۆم و, بە گۆرانیی ئارناوودەوە بردمەوە بۆ ماڵ. تۆپێك لە دەمی کۆڵانی ماڵەکاندا دانرابوو، قشڵەی ماجقەی تۆپباران ئەکرد. بۆیە باوکمم بردە لای دایکم و خوشك و براکانم کە خۆیان لە ژێرزەمینی ماڵەکەدا شاردبووەوە، پێم وتن: با نەیێتەدەرێ. لەوەڵامدا وتی: ((کوڕە ئەگەر حکوومەت بەم حاڵەوە بەدەست ئەمانەوە بمێنێتەوە, تف لە تۆو تف لە حکوومەت)). دەستم کرد بە پێکەنین و بەجێم هێشت.

تومەز باوکم سەرەتای یاخیبوونەکە لە ماڵی خاڵم بووە لە (قازی کۆی). کە شەو گەڕاوەتەوە بۆ ماڵەوە, دایکم و نەنکم لە مەڕاقی مندا بوون کە ئاخۆ چیم بەسەر هاتووە وا بەهۆی یاخیبوونەکەوە لەقوتابخانەوە نەچوومەتەوە بۆ ماڵی خۆمان. باوکم کە ئەمەی بیستووە، دەست و برد جلی عەسکەریی پۆشیوەو چووەتەدەرێ بەشوێنمدا بگەڕێ. لەڕێگا لووتی بووە بە لووتی چەند پاسەوانێکی ئارناوودەوە. یەکسەر وتوویانە: ها ها زۆر باشە، تۆ پاشایەکی ئیستیبدادی. لەگەڵماندا وەرە. بردوویانەتە پۆلیسخانەو, لەوێ ڕاگیریان کردووە. ئەوەبوو منیش ئەوکاتە لەوێوە تێپەڕیم.

کە باوکمم لەماڵەوە بەجێهێشت، دوای نان کۆکردنەوە, دیسان گەڕامەوە بۆ قوتابخانە. ئێمەی قوتابی خۆرمان لێهەڵاتبوو؛ تفەنگ بەدەستمانەوەو فیشەك بێژمارە لەملماندا، بە چواردەوری خۆماندا تەقەمان ئەکرد. بەشێکی تری قوتابیانیش لێرەولەوێ گەورەپیاوانی کۆنیان ئەگرت و، بە سووکایەتی پێکردنەوە ئەیانخستنە ناو ژێرزەمینی قوتابخانە.

ڕۆژێکی مەزنی مێژوو:

چۆن بەبێ ئەوەی بە خۆم بزانم , بەشداریی لابردنی سوڵتان عەبدولحەمیدخانم کرد ؟ بەیانیی ڕۆژی ١٤ی نیسان , دیسانەوە لەگەڵ

بنکەی ژین
www.zheen.org

ژمارەیەکی زۆری قوتابیاندا, لە بەردەرگای قوتابخانەدا ڕاوەستابووین، تەماشامان ئەکرد. لەپڕ ئوتومبیلێکی زرێلی سەربەتاڵ هاتو وەستا. ئێمە تا ئەوکاتە ئوتومبیلی وەهامان نەدیبوو. پاشایەکی چاویلکە لەچاو لێی دابەزیو, لەگەڵ ئەفسەرانی قوتابخانەدا کەوتە قسەکردن. ئەفسەرێکیان کە ناوی "حەمدیبەگ"و مامۆستامان بوو، منی بانگ کرد ؛ داوای لێکردم دوو قوتابیی چالاکو وردەکار لەگەڵ خۆمدا ببەمو، لەگەڵ پاشادا بڕۆم.

دوایی بۆمان دەرکەوت , ئەوزاتە ناوی شەوکەت توورغود پاشاو یەکێك لە سەرکردەکانی ئۆردووی حەرەکەت بووە. ئەو دوو قوتابییە کە لەگەڵ خۆمدا بردمن، یەکیان نەجمەدین ئاقسەرایو ئەوی تریان نووری بەشکتاشی بوو. سواری ئوتومبیلەکە بووین. پاشایش لەتەنیشت شوفێرەکەوە دانیشتبوو. ئوتوموبیلەکە کە زۆر بەخێرایی ئەڕۆیشت, لەدواوەی دانیشتین. کاتێك گەیشتینە سەرای (یلْدز)، دەرگاکانیان بۆ کردینەوە. چەتەکانی ئارناوودو ماکدۆنیاو سەربازانی (ڕۆم ئێلی) هەموولایەکیان داگیر کردبوو و، خامۆشییەکی بێوێنە باڵی بەسەردا کێشابوون. چووینە ناوەوە. لەوشوێنانە بوو کە تا ئەوکاتە خواردنی نموونەو هی بەربانگکردنەوەی ڕەمەزانانی سوڵتانیان تێدا پێشکەش ئەکرا.

دواجار ئوتومبیلەکە لە شوێنێك وەستاو, چووینە ژووریْ. پاشا ئێمەی بەجێهێشتو, بەناو ئاغاکانی حەرەمدا چووە ژوورەوە. ئێمەیش هەرسێکمان تفەنگ بەدەست ڕاوەستاین , بەبێ ئەوەی بزانین چییە, چاوەڕێی پاشامان ئەکرد. پاش تاوێك کە پاشا هاتە دەرەوە، ئەو ئاغای حەرەمانە کە لە دەرەوە ڕاوەستابوون، دەستیان کرد بە گریان.

لەگەڵ پاشادا سواری ئوتوموبیلەکە بووین, چووینە (بویووك ساری سەرای) کە ئەکەوتە کەناری دەریا لە ناوچەی (بەشکتاش). کە چووینەوە

ژوورەوە، دیسان پاشا ئێمەی لەسەر پێپلکەکان بەجێهێشتو خۆی سەرکەوتەوە سەرەوە. تا ئەوڕۆژە هەر قوتابییەکی مەکتەبی حەربییە بە بەر ئەوسەرایەدا بڕۆیشتایە، ئەبوو سەری وەربگێڕیْ، واتە سڵاو بۆ سەراکە بکات. ئەگەنا بە ڕاپۆرتی خەفیەیەکی دەوروبەری سەراکە, تووشی لەناوچوونێکی مسۆگەر ئەبوو.

پاشا, دوای چارەکە سەعاتێك, دەرکەوتەوە. بەڵام ئەمجارە پاشەوپاش ئەڕۆیشتو، پیاوێکی ڕیش سپی بەرامبەری ڕاوەستابوو، خواحافیزیی لێئەکرد. پاشا کە هاتە خوارەوە , وتی: ئێوە بە ئوتومبیلەکە بڕۆن بۆ (سرکەچی)، من بە پاپۆڕ دێم. ئێمەیش بە ئوتومبیلەکە سەربەست کەوتینە ڕێ. لەڕێگا کاتێکمان زانی شەقامەکان پڕبوون لە خەڵك و, قەرەباڵغییەکی گەورە پەیدابوو. ئێمەیش بۆ خۆنواندن دەستمان کرد بە تەقەکردن بەسەریاندا !! دیم بە گوللە دەمان دا لە هێندێ فنجانی هێڵی تەلگراف.

کە چووینە سرکەچی، لە ئوتومبیلەکە دابەزین. کە گەیشتینە سەری شەقامی بابی عالی، ڕوانیمان قوتابیانی مەکتەبی حەربییە مۆسیقا لەپێشیانەوە لێئەدرێتو ورد ورد ئەڕۆن. کاتێك چەند برادەرێکمان بە بەردەممانداندا تێپەڕین , پرسیمان چی هەیەو چی نییە ؟ لەوەڵامدا وتیان: ((پاشا گۆڕا... لە دەرگای سەرعەسکەرەوە ئەچین بۆ بەیعەت)). ئێمە ئەوسا لە مەسەلەکە حاڵی بووین. تاوێك لەوەبەدوا عەرەبانەیەك لەناو کۆمەڵێك سەربازدا دەرکەوت. شەوکەت توورغود پاشای تێدا بوو. ئەوپیاوە ڕیش سپیە کە لە سەراکە دیبوومان , بەرامبەری دانیشتبوو، مەدالیایەکی گەورەی بەسنگەوە بوو. ئاواو بەبێ ئەوەی بە خۆم بزانم , بەشداریی ڕووداوێکی مێژوویی مەزنم کرد.

بنکەی ژین
www.zheen.org

سەرجەمی بەرهەمی عەبدولعەزیز یامولكی

چەند ڕاستییەك سەبارەت بە لێخرانی سوڵتان عەبدولحەمید:

ئیتیحادو تەرەقی، بەسایەی هاتنە ئەستەمووڵی ئۆردووی حەرەكەتەوە، بە فەرماندەییی مەحموود شەوكەت پاشای بەغدایی كە ژیانی كردەوە بە بەر وڵاتدا، یەكەم ئیشی لابردنی سوڵتان عەبدولحەمیدخان بوو. ئەنجومەنی نەتەوەیی كە بۆ ئەم مەبەستە لە (ئایاستەفانۆس) كۆبووەوە، وا لە ئەندامەكانی گەیەنرابوو كە ڕووداوەكانی ٣١ی مارت بە فیتی پاشا خۆی ڕێك خرابوون. جۆرەها پڕۆپاگەندەو واتەوات بۆ جەختكردنەوەی ئەم بۆچوونە بڵاوكرانەوە. دوایی "بساریا ئەفەندی" ناوی یەكێك لە ئەندامانی پێشووی ئەنجومەنی ئەعیان، ئەم درۆیەی خستە ناوەوەو، لە قسەكانیدا وتی: ((سوڵتان عەبدولحەمید، بۆ پتەوكردنی دەسەڵاتی خۆی، داوای لە حكوومەتی نەمسا كردووە، هەركاتێك ئۆردووی حەرەكەت بزووتەوە، بەرامبەر بە هێندێ قەرەبووكردنەوە بە دابەزین لە (ڕۆم ئێلی)، هاوكاریی بكاتو لەدواوە لێی بدات)).

ئەم داواكارییەی پاشا لە حكوومەتێكی بێگانە بۆ لێدانی سوپایەكی عوسمانی، كارێكی زۆر ناخۆشی كردە سەر ئەندامانی ئەنجومەن. بێدەنگیی حكوومەتی ئەوسای سەر كاریش بە سەرۆكایەتیی تۆفیق پاشا بەرامبەر بەم كردەوەیەی پاشا، هەمووكەسێكی شێتانە هێنایە جۆشوخرۆش.

ئەندامانی ئەنجومەنی نەتەوەیی، بە داگیركرانی ئەستەمووڵ لەلایەن ئۆردووی حەرەكەتەوە، ئەوانەیان كە لە (ئایاستیفانۆس) بوون، بە برووسكەیەكی ئەحمەدڕەزا بەگ گەڕانەوە بۆ شوێنی خۆیان نزیك بە (ئایاسۆفیا)و، لەوێ كۆبوونەوە. تۆمەتەكانی دژی پاشا، بە برووسكەی ساختەو دروستكراو لەلایەن مەحموود شەوكەت پاشاوە، لە ویلایەتەكانەوە

سەرجەمی بەرهەمی عەبدولعەزیز یامولكی

هێنرابوون، بۆ مسۆگەركردنی لابردنی سوڵتان. وا لەخوارەوە پوختەی ئەو تۆمەتانە ئەنووسم كە دژی پاشا ڕێك خرابوون:

پاشا سوێندی خواردبوو و پەیمانی دابوو، یاسای بنچینەیی قبووڵ بكاتو لەگەڵ مەشرووتییەتدا ڕاستگۆ بێ. بەڵام دوایی دەستیكرد بە ڕاپۆرت وەرگرتن لە خەفیەكانی كە بەناو وڵاتدا بڵاوی كردبوونەوە. هەموو كۆبوونەوەكانی ئیتیحادو تەرەقی، چ لە سالانیكو چ لە ئەستەمووڵ، زۆر خەفیەی ئەوی تێدا بوو. مستەفا تووتنچیی (مابەین)و (مصاحب)ی یەكەم جەوهەر ئاغاو تاهیر پاشا لە تفەنگچییەكانو، میرلیوا خەلیل بەگ لە (مصاحب)ەكانو، لە خەفیە ناودارەكانیش "نادری فەوزی"ی فرۆكەوانو وەزیری مەعاریفو ئەندامی پێشووی شوورای دەوڵەتو تۆفیق بەگی یاریدەدەری بەڕێوەبەری پێشووی ئاماری ڕسوومات، خراپەكارییان خستە ناو وڵات. هەروەها چەندین جار پارەی داوە بە ڕۆژنامەی "وۆلقان"و، حەسەن فەهمی بەگی یەكێك لە نووسەرانی ڕۆژنامەكەی بەكوشت داوە. ئەو ئەفسەرو فەرماندانەی فەوجی سوارەی جێگیری ئارتوغرول كە ٣١ی مارت كوژران، بەكوشتدانی ئەفسەرە لاوەكانی فەوجی سوارەی دەوری سەرای یڵدز. بینباشی عەلی قبوولی بەگی كاپتنی پاپۆڕی جەنگیی (آثار توفیق)، یاخیەكانی هێزی دەریاوان ڕۆژانی سەختو هەرە ناخۆشی یاخیبوونەكە، هێنایانە بەردەم سەرای یڵدزو كوژرا.

هەموو ئەمانە، خرانەپاڵ پاشاو، ئەویان پێ تاوانبار كرا. بەم پێیە، پاشا تاوانبار كرا كە ویستوویە كۆنەپەرستی بگێڕێتەوە بۆ وڵات. لەبەر ئەم هۆیانە، داوای كرد بڕیاری لەسەر تەخت لابردنی سوڵتان عەبدولحەمیدخان بدرێ.

هەرچەندە ئەمینداری فتوا سەرەتا ڕازی نەبوو فتوا بۆ لابردنی سوڵتان بدات، بەڵام دواجار ناچاركرا فتوا بدات، لەئەنجامدا شێخول ئیسلام محەمەد

بنكەی ژین www.zheen.org

زیائوددین فتوای دەرکرد. سولتان وەك لەسەرەوە باسم کرد, کە سیوشەشەمین پاشاو بیستوشەشەمین خەلیفەی ئیسلام بوو و, لە ١٢٩٢- ١٣٢٥ [٣٢]ی ڕۆمی لەسەر تەختی سەڵتەنەت بوو، ڕۆژی ١٤ی نیسانی ١٣٢٥ [٣٣] – ٧ی (ربیع الثاني)ی ١٣٢٧ لێخرا.

چەند هێزێکی چەکدار پشتێنەیەکیان بەدەوری ئەنجومەندا دروست کردو, ئەندامانی ئەنجومەن لەم هەلومەرجەدا کۆبوونەوە. مستەفا ئەفەندیی نوێنەری حەڵەب, وەك مەئموری دەستە بۆ ڕاگەیاندنی ئەم بڕیارە بە سولتان, هەڵبژێررا. کاتێك ناوبراو بە بنەبڕی ئەوەی ڕەت کردەوە, ئەسعەدپاشای نوێنەری (دراج) لەجێی ئەو دەستنیشان کرا.

ڕووداوەکەی ٣١ی مارت, هەرە گرنگترین هۆی ڕووخانی ئیمپراتۆریی عوسمانیو مەشرووتییەت بوو و, وڵاتی خستە ژێر دەسەڵاتی کۆمەڵەیەك، چونکە بەم شێوەیە بووە مایەی هەم گۆڕینی سەڵتەنەتو, هەم هەمان کات گەلێك دەستەو تاقمی نەتەوەییی لە مەملەکەتانی عوسمانیدا قوت کردەوەو, ئیدارەی عورفی ڕاگەیەنرا کە کوێرەوەرییەکی زۆری لێکەوتەوە. متمانەی نێوان میللەتو پاشا, بە لێخستنی سولتان عەبدولحەمید, نەما. باوکانی ئەو نەتەوە جیاجیایانەی کە بەناوی میللەتی عوسمانییەوە یەکیانگرتبوو, گەورەییو ڕێزو بەهای جارانی سەڵتەنەتو خەلافەتی ئیسلامییان لەبەر چاو هەڵگیرا.

سەروبەندی دەسەڵاتداریی سولتان عەبدولحەمیدخان، وڵات بەرەو تێشکان ئەچوو و، ئەوی لە سیاسەتی ناوخۆدا ڕەخنەی لە خودی سولتان نەگرتایەو لەدژی نەجوولایەتەوە، یا هەرکەسێك خۆسەپاندنو حوکمی ئارەزووکاریی وەزیرانو هێندێ چڵکاوخۆری لەسەر نەبوایە, ئازاد ئەژیا.

[٣٢] ئەم دوو ساڵە ڕۆمینو, ئەکەنە ١٨٧٦-١٩٠٩.

[٣٣] ٢٧ی نیسانی ١٩٠٩.

ڕۆژنامەکان بە سەربەستی دژ بە کردەوەی وەزیرەکان ئەیاننووسی. سانسۆر بەبێ هەڵاواردن ڕێی بە هاتنە ناوەوەی هەموو چاپەمەنییەکی بیانی ئەداو، نامەگۆڕکێیش لە هیچ کاتێکدا نەئەخرایە بەر چاودێری.

ژیان و چوونە سەر تەختی سوڵتان محەمەدڕەشاد:

سولتان محەمەدڕەشادی پێنجەم ١٤ی نیسانی ١٩٠٩ – ٧ی (ربیع الثاني)ی ١٣٢٧ی ك چووە سەر تەخت. ئەم پاشایە ,٢٠ی شەووالی ١٢٦١ ی ك [٣٤] لەدایك بووە. سیودوو ساڵ جێنشین (وەلی عەهد) بووە. ئەوماوەیە, لە سەرای بەشکتاش نەهاتووەتە دەرەوەو چاوی بەکەس نەکەوتووەو, هەر سەرقاڵی عەرەق خواردنەوە بووە. لەبەرئەوەی عەرەقخۆرێکی بێوێنە بووە, تاڕادەیەك وڕ و کاس بووبوو و, ئاگای لە دنیا نەبوو.

"محي الدین العربي"ی بەناوبانگو لە شام نێژراو، کاتی چوونەسەر تەختی ئەم سوڵتانە, لەکتێبێکدا کە لەناو خەڵکدا بڵاوە، نووسیویە: ((جلس الرشاد، هلك العباد)). بۆیە خەڵك چوونە سەر تەختی ئەوی بەجۆرەها شێوە لێك داوەتەوە. مەودای نێوان لەسەر تەخت دانیشتنی, تا مردنی لە ڕۆژی چوارشەممەی ڕێکەوتی سێی تەمووزی ١٩١٨ – ٢٤ی ڕەمەزانی ١٣٣٦دا کە ئەکاتە نۆ ساڵ زیاتر، ڕووداوی گەورەی تێدا قەوماون.

بنکەی ژین
www.zheen.org

سوڵتانی لێخراو, لە دووەم ڕۆژی دەسەڵاتداریی ئەودا, بە پارێزراوی برایە سلانیكو لە کۆشکی (ئالاتینی) جێگیر کرا. کاتێك بردیانە ئەوێ, جانتا تایبەتەکەی کە هەموو وەختێك بە خۆی بوو، لەلایەن پاسەوانەکانیەوە دزرا. ئیتیحادیەکانو سەرانی ئۆردووی حەرەکەت چی لەناو جانتاکەیدا بوو, لە ئەستەمووڵ لەناو خۆیاندا بەشیان کرد، وردەکاریی ئەم مەسەلەیە نووسراوە.

[٣٤] ١٨٤٥.

سەرجەمی بەرهەمی عەبدولعەزیز یامولکی

سوڵتان عەبدولحەمیدخان, لە ڕاگەیاندنی جەنگی (باڵکان)دا, لە سلانیك گوێزرایەوەو لە سەرای (بەگلەر بەگی) نیشتەجێ کرا. ١٠ی شوباتی ١٩١٨ کۆچی دوایی‌ی کرد. خەڵکی ئەستەمووڵ تەرمەکەیان بە قەرەباڵغی و ڕێزەوە بەڕێگای سرکەچی — دیواندا بۆ گۆڕستانی سوڵتان مەحموود بەڕێ کردو، لەناو گومەزەکەی ئەودا نێژرا. خەڵك بە درێژایی‌ی ڕێگاکە ئەگریان و هاواریان ئەکرد: ئاخ تۆمان لەکیس چوو.

دانانی سوڵتان محەمەد ڕەشاد, لە سەروبەندێکدا بوو کە دەوڵەتی عوسمانی لە ئیدارەیەکی دەسەڵات ڕەهاوە ئەگۆڕا بۆ مەشرووتییەت. بۆیە بیروڕای ناوخۆ زۆر لەخرۆشاندا بوو. ناوچەی بۆسنەو هەرسك بە نەمساو مەجەڕستانەوە لکێنرابوو و، ویلایەتی تا ئەوزەمانە سەربەخۆی بولغارستان سەربەخۆیی‌ی ڕاگەیاندو، یۆنان دوورگەی کریتی داگیر کردو، هێزەکانی ئارناوود لە یەمەن پشێوییان نایەوە. چوونە سەر تەختەکە لەکاتێکی پڕ کێشەی ناوخۆو دەرەوەی وڵاتدا بوو, کە بە هاوئاهەنگی‌ی مەئموورانی گشتی لە ئەنجامی ڕووداوەکەی ٣١ی مارتی ١٣٢٥دا دروست بووبوو.

پاشا ساڵی ١٣٢٦[٣٥] , بۆ تەماشاکردن , ئامادەی مانۆڕێکی گەورەی سوپاو خۆپیشاندانێکی گەورەیش بوو لە (تەراکیا). پاشان سەری لە ویلایەتەکانی ئەدرنەو سلانیك و قوسوەو مناستر دا. دوایی ئیتاڵیەکان لە ئاکامی شەڕێکدا کە عوسمانیەکان ڕایانگەیاندبوو, تەڕابولسی ڕۆژاواو بەنغازییان داگیرکرد. لەوەبەدوایش جەزائیرو ڕۆدس و دوورگەکانی تریان لە دەریای ناوەڕاستدا گرت. دواتر کە پەیمانی ئاشتی مۆرکرا، دەوڵەتانی باڵکان کەم خۆراکی و ناڕێکوپێکی‌ی سوپای عوسمانییان لە مانۆڕە گەورەکەیدا دیبوو، بۆیە لەناو خۆیاندا یەك کەوتن پەلاماری عوسمانیەکان

[٣٥] ڕۆمییەو ئەکاتە ١٩١٠.

سەرجەمی بەرهەمی عەبدولعەزیز یامولکی

بدەن. ساڵی ١٣٢٨ی ڕۆمی[٣٦] , شەڕ لەنێوان عوسمانیەکان و (بولغارو سرب و یۆنان و کێوەڕەش)دا ڕووی دا. لەئەنجامدا ویلایەتەکانی مناسترو یانیەو قوسوەو ئەشقودەرە بەتەواوی و بەشێکی ویلایەتی ئەدرنەیش لەدەست چوون و، سوپای بولغار تاکوو هێڵی (چەتاڵجە) هات. گەلێك بیرەوەری‌ی درێژم لەبارەی شەڕی باڵکانەوە هەیەو, بەجیا نووسراوە .

خشڵە تالانکراوەکانی سەرای یڵدز:

دەورانی لێخستنی سوڵتان عەبدولحەمیدخانی دووەم, لە١٤ی نیسانی ١٣٢٥ی ڕۆمیدا، کەسانێك هاوبەشی تالانکردنی پارەو خشڵەکانی بوون. ئەو دیوانی جەنگە عورفییەی کە ساڵی ١٣٢٦ پێك هات, بڕ و جۆریانی دەستنیشان کردووە. دەرکەوت خاقانی خوالێخۆشبوو, کاتێك لە سەرای یڵدزەوە نێرراوە بۆ کۆشکی ئالاتینی (ألاطینی) لە سلانیك, جانتا تایبەتەکەی خۆیی لێ سەندراوەو براوەتە ماڵێکی دەوروبەری بایەزیدو، لەوێ کراوەتەوەو چیی تێدا بووە بەسەر سەرانی ئۆردووی حەرەکەتدا دابەش کراوە. لیستی دابەشکردنی یەکەیەکەی شتەکان, لەوزەمانەدا لەناو ئەوراقەکانی تۆفیق بەگی ئەمینداری پێشووی شاری ئەستەمووڵ و حەسەن عیززەت بەگی بەڕێوەبەری ڕێژی‌ی ئەستەمووڵدا بەردەست کەوتووە. ئەو ٩٠٠ هەزار زێڕی نەختینەیە کە لە جانتاکەدا بووە, بەپێی ئەم ڕێنوێنییە, بەسەر کەسانێکی ئامادەدا دابەشکراوە. خشڵەکان بەم شێوەیە بڵاوکراونەوە:

مەحموودشەوکەت پاشای قوماندانی ئۆردووی حەرەکەت: جۆرەها پاندانتیف، تاج، ئەموستیلە , پارچە زێڕی بەنرخ.

حوسنی‌پاشای قوماندانێکی ئۆردووی حەرەکەت. چینی‌ی نقێمداری تووتن، چەند گەردانەو ئەموستیلەیەك.

[٣٦] ١٩١٢.

بنکەی ژین www.zheen.org

میرلیوا عەلیپاشای فەرماندەی ئەرکانی جەنگی ئۆردووی حەرەکەت: چەندین گوارەو ئەموستیلە.

حەسەن عیززەت پاشای بەڕێوەبەری ڕێژیو قوماندانێکی ئۆردووی حەرەکەت: دوو تاج، ئەموستیلەو دەرزیی گەوهەردار (برلانطه).

ئەنوەرو جەمال پاشایانو داماد ئیسماعیل حەقی پاشا: چەند گەوهەرێکی گرانبەها, چەند پارچە زومڕودێك.

ئەحمەدڕەزا بەگ: چەند سەعاتێکی نقێمدار و چەند گوارەیەکی گەوهەردار.

ئیسماعیل حەقی بەگی والیی برووسە کە لەوێ کۆچی دوایی کرد: ئەموستیلەیەکی گەورەی زۆر گرانبەها.

غالب پاشای والیی پێشووی حیجازو بەڕێوەبەری ئاسایش: جۆرەها کەرەستەی نقێمداری خۆڕازاندنەوەی ژنان.

جەعفەر تەییار"طیار" بەگو حەمدی بەگ: چەند گوارەیەکی مرواری، چەند ئەموستیلەیەکی گەوهەردار، چەند دەمانچەیەك.

مستەفاکەمال پاشا "ئاتاتورك": چەند گەردانەیەکی ئەڵماسو مرواری، چەند بازنێکی گەوهەردار، چەند سەعاتێکی نقێمدار.

میرلیوا عەزیز سامیح بەگ: تاجێکی نرخ سێ هەزار لیرە.

یەعقووب جەمیل بەگ: بوخچەیەکی پڕ لە بڕە تەحویلاتێکی گرنگ.

حسێن قەدری بەگی مەبعووسی پێشووی قارس: چەند خەنجەرێکی دەسك زومڕود.

کەمال بەگی چەرکەس: چەند خشڵێکی گرانبەها.

حەسەن جاهید بەگ: تاقمی حوققەی نقێمدار، چەند سەعاتێکی نقێمدار.

جاوید بەگو قەرەسوو ئەفەندی: بڕێك پارچەی گەوهەر و ئەڵماس لە توورەکەیەکدا.

حەبیب بەگی مەبعووسی بولی: توورەکەیەك تەحویلات (دراو)، چەند ئەموستیلەیەکی نقێمدار.

وەهیب پاشا: کۆمەڵێك قەواڵەی (جصه؟)، چەند دەرزیو ئەموستیلەیەکی نقێمدار.

ئەبووبەکر حازم بەگ[*]: توورەکەیەك پارچە زێڕی کۆن، چەند ئەموستیلەیەك.

شانزە کەسی ئەو فیداکارانە کە لەگەڵ سوپای حەرەکەتدا بوون، جۆرەها سەعاتو ئەموستیلەی گەوهەرداریان درایێ. جگە لەمانە، حەسەن عیززەت بەگو ئەنوەر و جەمالو ئەوانی تر, چی قاڵیو فەڕشی زۆر بەنرخی سەراکە هەبوو، تالآنیان کرد.

لە کاتێکدا سوپای عوسمانی وەها بێداروبار و بێهێز بوو، ساڵی ١٣٣٠ی ڕۆمی – ١٩١٤, بە هاندانی ئیتیحادیەکان , لایەنی دەوڵەتانی هاوپەیمانی گرتو بەشداریی یەکەمین جەنگی جیهانیی کرد. درێژەی ئەم باسە لە کتێبە تایبەتەکەمدا نووسراوە. ئیمپڕاتۆریی عوسمانی, لە ئەنجامی ئازار و کوێرەوەریەکانی ئەم جەنگە گەورەیەدا, لەو سوڵحە گشتییەدا کە کرا, هیچی بەدەستەوە نەما.

ئەو ئاگرە گەورەیە کە لە دوادواییەکانی حوکمداریی سوڵتاندا لە ئەستەمووڵ کەوتەوە، هەموو گەڕەکەکانی لە کەناری مەڕمەڕەوە تا کەنداو لەناو نەهامەتییەکی پڕ ئێشو ئازاردا سووتاند. ناوبراو بە درێژایی تەمەنی

---

[*] حازم بەگ ساڵی ١٨٦٤ لە بەغدا لەدایك بووە. ٣ی موحەڕڕەمی ١٣٢٥ی ك, بووە بە والی" بەئەسڵ لە نەوەی موڕاد پاشای نیکدەلییە. هێڵی تراموایی نێوان کووفەو نەجەف, لە زەمانی ئەمدا دراوەتە عەبدوڕڕەحمان پاچەچیو محەمەدساڵح شابەندەر. کە نازم پاشا گەیشتە بەغدا, داوای کرد لەوێ بیگوێزنەوە.

بنکەی ژین
www.zheen.org

سەرجەمی بەرهەمی عەبدولعەزیز یامولکی

بە داخ و خەفەتی چەندین بێبەشیی لەژمارەنەهاتوو و ئاشووب و شەڕوشۆڕ و لەداستدانی چەندەها ولاتەوە ژیا. مارتی ساڵی ١٣٢٨, خەزنەداری سەرای بانگ کردووەتە لای خۆیو، پەنجا لیرەی زێڕی داوەتیٚ؛ پێی وتووە: ((ئەم پارەیە بکرێتە خەرجیی کفن و دفنم ... ئەوەندەی بکرێتە دووڕۆژانەو ئەوەندەی بە (؟). ئەم پارەیە لە توورەکەیەکی جیاوازدا دابنیٚ و, تێکەڵ بە پارەی خەزێنەی دەوڵەتی مەکە. بە ئیرادەوە وەسێتم کرد)).

ئەنوەر بەگ"پاشا"ی قارەمانێکی مەشرووتییەت , ناجیە سوڵتانی ئامۆزای پاشای مارەکردو، بەوبۆنەیەوە وەزیفەیەکی گرنگی دا بە ئەحمەد ئاغای باوکی لە سەرای پاشا. هەرشتێکیان لە پاشا داوا بکردایە، ئەیوت: ((ئەنوەر جێبەجێی ئەکات ...)). ساویلکەیی و دەبەنگیی خۆیی بەمە دەرئەخست.

داماد ساڵح پاشا, کابرایەکی ژیرو خاوەن بیرێکی ئازاد بووە، سەری بۆ ئیتیحادیەکان دانەئەواندو لایەنی حیزبی (حوڕییەت و ئیئتیلاف)ی ئەگرت. دوژمنەکانی, پیلانێکیان بۆ ڕێك خست " درا بە دادگاو حوکمی ئیعدامی بۆ دەرچوو. یووسف عیزەددین ئەفەندیو سوڵتان خانمی هاوسەری, چوونە لای پاشا تا بڕیارەکە هەڵبوەشێنێتەوە. ئەڵێن پاشا, لەلایەکەوە کەوتووەتە گریان و, لەلایەکیترەوە ئەو بڕیاری ئیعدامکردنە کە ئیتیحادوتەرەقی لێی ویستووە, مۆری کردووە.

دەستەیەکی ئەفسەرانی بولغار، پاش جەنگی باڵکان , هاتە ئەستەمووڵ و سەری لە مەکتەبی حەربییە دا. ئەمان تێکڕا یەکجۆر جلیان لەبەردابوو و، لە بەشی جیاجیای سوپا پێکهێنرابوون. کەسی ورگزل و ڕان دەرپەڕیویان لەناودا نەبوو. ماوەیەك لەوەبەدوا, دەستەیەکی عەسکەریی ژاپۆن سەری لە مەکتەبی حەربییە دا. ئەفسەرەکانیان, سەرجەم جلی خاکییان پۆشیبووٍ.

سەرجەمی بەرهەمی عەبدولعەزیز یامولکی

جلی خاکیمان بۆ یەکەمین جار لەبەری ئەواندا دی. پاشان جلی خاکی لەبەرکردن لەناو سوپادا بوو بە باو.

مامۆستایەکی "مونشیر"ە شێت ناو, بە پلەی قول ئاغاسی (ڕائید) لە قوتابخانەکەماندا هەبوو. ئەم زاتە, هەر مامۆستایەکی دەرسەکانی فەڕەنسی و ئەڵمانی و ڕووسی و بیرکاری نوقسان بوایە، لەبریی ئەو دەرسەکەیی ئەوتەوە. بەڵام قوتابیان دەوریان ئەداو, بە جۆرەها پرسیار جەنجاڵیان ئەکرد. ئاشنایەتیی لەگەڵ موسیقایشدا هەبوو، بۆیە قوتابییەکان لەوبارەیەوە پرسیاریان لێئەکرد. ئەبوە هاوار هاوار و قەرەباڵغی. بەڕێوەبەری قوتابخانەیش, ئەهات بزانێ ئەم دەنگەدەنگە چییە. کاتێك ژاپۆنیەکان هاتن، لەگەڵیاندا دەستی بە قسە کرد. هەموویان سەریان سوڕ ما.

٨ی حوزەیرانی ١٣٢٥ [37] کۆمەڵێك ئەفسەرو فەرماندەو ئەرکانی سەر بە ئیتیحادو تەرەقی پەیدا بوون , هانی ڕاپەڕینی عەسکەرییان ئەدا. ئەمانە, مەزبەتەیەکیان بەوبۆنەیەوە ڕێك خستو, خاقانی لێخراویان بە سەبەبکاری هەموو نەهامەتی و ئیعدامکردنێك داناو, داوایان کرد بدرێتە دادگا. ئەمانەی خوارەوە ئەم مەزبەتەیەیان ئیمزا کردبوو:

فەریق خورشیدی بەڕێوەبەری قوتابخانەو سەرۆکی دیوانی جەنگی عورفیی یەکەم.

میرلیوا حەسەن ڕەزای پشکنیاری تۆپچی و سەرۆکی دیوانی جەنگی عورفیی دووەم.

میرلیوا زیا"ضیا"ی ئەندامی دیوانی جەنگی عورفیی یەکەم.

میرلیوا نەزیف "نظیف"ی بەڕێوەبەری لقی سێهەمی ئەرکانی جەنگ.

میرلیوا فەریدی دووەم سەرۆکی تۆپچی.

[37] ٢١ی حوزەیرانی ١٩٠٩.

بنکەی ژین
www.zheen.org

سەرجەمی بەرهەمی عەبدولعەزیز یامولکی

ئەندامانی دیوانی جەنگ: میرلیوا حسێن حوسنی، قایمقامی تۆپچی محەمەدئەمین، میرلیوای پیادە خەلیل، بینباشی (موقەدەم) حەقی، بینباشی ئەحمەد موختار، جووتە بینباشیی سوارە عاکفو یووسف زیا، دەریاوان ئیسماعیل، قول ئاغاسیی سوارە جەلالو سادق، قول ئاغاسیی پیادە حسێن حوسنی، قول ئاغاسیی تۆپچی ڕەجەب عیرفان، قول ئاغاسیی پیادە جەمال، یووزباشی (نەقیب)ی مومتاز محەمەد خلووسیو سەیفی لە ئەندامانی دیوانی جەنگ، یووزباشیی تۆپچی ئیحسان، یووزباشیی پیادە عەلی، جگە لە شەش یووزباشیو مولازمی یەکەم.

ئەگەر بڕوانینە ناوو وەزیفەکانیان، بۆمان دەرئەکەوێ هەموویان سەر بە خورشید پاشا بوون. بۆ ڕیایی ئەم مەزبەتەیەیان مۆرکردووە، بەڵام لەئەنجامدا هیچ بڕی نەکردووە.

شازادە یووسف عیزەددین ئەفەندی:

کە سوڵتان ڕەشاد لەسەر تەختی پاشایەتی دانیشت، لەبەرئەوەی کوڕە گەورەی خوالێخۆشبوو سوڵتان عەبدولعەزیزخان بوو، بەپێی یاسای بنەماڵەی عوسمان، بوو بە جێنشین. ناوبراو، لە کۆشکێکی گەورەی پڕ دارودرەختی (زنجیر قۆیوو) دائەنیشت. ساڵی ١٩١٤ کە لە سریەی چوارەمی فەوجی دووەمی سوارە بوومو بارەگاکەمان بەرامبەر بەوکۆشکە بوو، پێوەندیمان لەگەڵ خۆیدا هەبوو.

وا هەست ئەکرا ئەم شازادەیە بیرو بۆچوونی پێچەوانەی هی ئیتیحادیەکان بێ. کە داماد ساڵح پاشا حوکمی ئیعدامی درابوو، خۆی چووە لای پاشا تا ڕزگاری بکات. زۆر پێی گران بوو کە هیچی بۆ نەکرا. کاتێک یەکەم جەنگی جیهانی دەستی پێکرد، ڕووبەڕووی پڕۆپاگەندەی ئیتیحادیەکان بووەوەو، وتی: ((من نە ماکدۆنیا و، نە میسرم ناوێ ... ئەبێ

سەرجەمی بەرهەمی عەبدولعەزیز یامولکی

بەبێ فراوانکردنی سنوورمان، چارەسەری بارودۆخی ناوخۆمان بکەین)). تەنانەت ڕۆژنامەی "مۆنیتۆر ئۆریانتال" کە ئەوڕۆژگارە لە ئەستەمووڵ بڵاوئەبووەوە، چەند جارێك ئەم ڕاگەیاندنەی ئەوی بڵاوکردەوەو، بوو بەهۆی ڕق هەستانی ئیتیحادیەکان.

یووسف عیزەددین ئەفەندی، پاش لەسەر تەخت هێنانەخوارەوەی سوڵتان عەبدولعەزیزخانی باوکی، بە بڕینی دەمارەکانی خۆی کۆتایی بە ژیانی هێنا. پێش ئەوە، چەند جارێك هەڕەشەی لە سەرانی ئیتیحادیەکان کردبوو و، وتبووی: ((من کوڕی سوڵتان عەزیزم.. ئەوەی بیڵێم ئەیکەم)). سەرەتای جەنگی جیهانی بۆ سەردان ناردوویانەتە بەرەی (چەناق قەلعە). پاش گەڕانەوەی، بەهۆی تێکچوونی باری تەندرووستییەوە، داوای کردووە بچێتە سویسرا تا بای باڵی خۆی بدات. بەڵام ڕێیان پێنەداوەو ڕازی بوون بینێرنە نەمسا. ئەوە زۆر دڵشکاوی کردووەو، هەستی بریندار بووە.

ڕۆژێك پێش چوونە نەمسا، زیارەتی گۆڕی دایکیشی کردووە لە (ئاقسەرای). پاشان هاتووەتەوە ناو کۆشکەکەیو، بۆ حەوانەوە چووەتە ژوورەکەی خۆیو، فەرمانی بە پاسەوانەکەی داوە کەس نەیێتە لایو سەغڵەتی نەکەن. ڕۆژی دوایی کە پاسەوانەکەی چووەتە ژوورێ، ئەبینێ خوالێخۆشبوو لەناو خوێندا ئەگەوزێ. بە هاوار هاوار دێتە دەرەوە تا فریای بکەون. پێش ئەوەی پزیشك لە نەخۆشخانەی مناڵانی (شیشلی)یەوە بگاتە کۆشکەکە، ئەوانەی ناو کۆشکەکە هەوڵیان داوە برینەکەی بۆ بپێچن. ئەویش ئەوکاتە هاواری کردووەو، وتوویە: ((وازم لێ بێنن، بۆچی ئەتانەوێ لە ژیاندا بمێنم ؟ بۆ ئەوەی ببمە شایەتی ئەو بەسەرهاتانە کە لەداهاتوودا بەسەرتان دێت)). ئەو پەڕۆوپاتاڵەی دڕاندووە کە برینەکەیان پێپێچاوەو، بەر لەوەی پزیشك بگاتە جێ، گیانی سپاردووە. دەرکەوت ناوبراو هەموو دەمارەکانی

بنکەی ژین www.zheen.org

دەستی خۆیی بە گوێزانێك بڕیبوو. پاش ئەوەی بەوشێوە باسكراوە كۆچی دوایی‌ی كرد، وەحیدەدین ئەفەندی بوو بە جێنشین.

كۆچی دوایی‌ی سوڵتان محەمەدڕەشاد خان:

تەرمی پاشا, سەعات هەشتی سەرلەبەیانی‌ی ڕۆژی ٦ی تەمووزی ١٩١٨, لە لەنگەرگای سەرای (چراغان)ی گوندی (ئۆرتە)وە خرایە سەر كەشتییەكی هەڵمین، دوای ئەوەی شازادەكان‌و گەورەكانی سەرا سواری كەشتییەكی تر بوون‌و ئالاّ هێنرایە خوار تا نیوە. بەم شێوەیە هێنرایە (سەرای برونی). لەوێ, فەرمانبەرانی خەزێنەی هومایۆنی‌و دائیرەی خەرقەی سەعادەتی پێغەمبەر شتوویانەو كفنیان كردووە. تابووتەكە, بە ڕێوڕەسمێكی گەورەو ویردو سڵاوی دینییەوە, بە پۆشاكی سەوزی كەعبە داپۆشراوەو، چاوەڕوانی هاتنی پاشای نوێیان كردووە.

سوڵتان محەمەد وەحیدەددین خانی شەشەم, سەعات ١٠ بە پاپۆڕی شاهانە لە گوندی (ئۆرتە)وە گەیشتە (سەرای بروونی). لەوێ, لەلایەن فەرماندەی فەیلەق‌و بەڕێوەبەری گشتی‌ی پۆلیس‌و ئەمینداری شارو سەران‌و فەرمانبەرانی خەزێنەی هومایۆنەوە, پێشوازیی لێكراو، چووە كۆشكی بەغداد. عەبدولمەجید ئەفەندیش كە بەهۆی خۆكوشتنی یووسف عیزەددین ئەفەندییەوە بووبوو بە جێنشینی، پێشوازیی لێكرد.

پاشای نوێ پلەی موشیریی هەڵگرتبوو و، بە ڕۆیشتنێكی پڕ لەمەزنایەتییەوە چوو لەسەر ئەوتەختە (قانصرغوری)یە دانیشت كە سوڵتان سەلیمی یەكەم لە سەفەرەكەی (میسر)دا لەگەڵ خۆیدا هێنابووی. ئەوتەختە بە زێڕو زومڕود ڕازێنرابووەوەو، لە خەلیفەكانی پێشووی ئیسلام بەجێ مابوو. نەقیبی ئەشراف دوعای خوێندەوەو، مۆسیقای عەسكەری لێدرا. دوایی پاشا بەپێوە ڕاوەستا؛ عەبدولمەجید ئەفەندی‌و سەلیم ئەفەندی‌و شازادەكانی تر و

ئەعیان‌و مەبعووسان لەلای ڕاستیەوەو، سەروەزیر و شێخولئیسلام‌و وەزیران‌و پیاوانی موڵكی‌و عەسكەری لەلای چەپیەوە, ڕیز بوون. گەورەپیاوانی دینیش لەلای چەپی ئەعیان‌و مەبعووسانەوە ڕاوەستان.

ئەمجا پاشا لە تەخت نزیك بووەوەو, كالۆشی پێلاوەكانیی داكەندو وەستاو، دوایی ئاغاكانی هومایۆن, بەپێ‌ی نەریتی كۆنی سەرا, لەناو لێشاوی چەپڵەدا هاواریان كرد: پاشام ماشەڵلاّ لە شان‌وشكۆت، زۆر بژیت. پاشایش دەستی بەرز كردەوەو لە یەزدان پاڕایەوە. كە كەسانی ئامادە كەوتنە ماچكردنی كەنارەكانی تەختەكە، ڕێوڕەسمی بەیعەت دەستی پێكرد.

بە كۆتایی‌هاتنی بەیعەت، پاشا بەرەو دارتەرمەكە هات‌و, بەشداریی خوێندنی دوعاكانی كرد. پاشان لەگەڵ تەرمەكەدا چووە دەرسەعادەت (دار السعادة). تەرمەكە لەوێ لەسەر بەردەنوێژ دانراو، بە پێشنوێژی‌ی شێخولئیسلام مووسا كازم ئەفەندی نوێژی مردوو كرا. دوایی تەرمەكە بە ویردخوێندنەوەو ڕێوڕەسمێكی ئەوپەڕی شایان بەڕێ كرا.

پاشای نوێ, پاش ئەوەی لەگەڵ تەرمی براكەیدا تا (ئۆرتە قاپوو)، واتە دەرگای ناوەڕاست، ڕۆیشت، گەڕایەوە بۆ كۆشكی بەغداد. تەرمەكە بەڕێگای ئایاسۆفیا – سالْغم سكۆددا برایە (سركەچی)و، لەوێیشەوە بە كەشتییەكی هەڵمین گوێزرایەوە بۆ (ئەیییوب سوڵتان). دوای پشوویەك، لەگەڵ وەزیری جەنگدا بە ئوتومبیل لەڕێگای ئایاسۆفیا –شەهزادەباشی– ئوون قاپانی‌یەوە چووە (ئەیییوب سوڵتان). لەوێ, دوای ئەوەی پاشا لەوگۆڕە تایبەتەدا كە پێشتر بۆی دروست كرابوو، نێژرا, بە ئامادەبوونی هەموو ئەعیان‌و شازادەكان‌و وەزیران, لەبەردەم گۆڕی حەزرەتی خالیددا دوعاو فاتیحە خوێندران. بەلاّم ئەودەمە كەس نەیئەزانی كە ئەمە دواین ڕێوڕەسمی دەوڵەتی عوسمانییە ... مخابن ؟؟

بنکەی ژین
www.zheen.org

١

ـــ یدی حکمدار واوچ جمهوریت‌حکن آلتنده کرردیکلرم ـــ

ابونم وتولدم :

یاملقی وخندان طائفه لری شجره لرنده اولدیغی کبی والده م صفیه خانم خندان زاده حسین‌باشانک قزی اولرب ظفرخانمدن تولد ایتمشدر •

بدرم مصطفی باشا یاملکی سا... رشدیه سندن صکره بغداد مکتب اعدادی عسکریسنی بیتیرب استانبول مکتب‌حربیه سنه ... صکره ده ... صنفنه تفریق ایدیلدیکده جدم حسین‌باشانک برکوردو آری دیه طانیلمش ارسسندن زیاد... برنمش وتیزه م حبیبه خانمك زوجی عسکری قائمقام سلیمانیه لی عبدالقادر بکك دلالتیله دواتی زیاده لشمش ونهایت هنوز ارکان‌حربیه مکتبنده ایکن ٢٥/آغستوس/ ١٣٠٢ رومی ـ ١٨٨٦ میلادی تاریخنده عقدلری اجرا قلنمش ومکتبی ختامده ١٣٠٤ سنه رومیسنه مصادف ٣ مایس ١٨٨٨ تاریخنده اسکداره صلاجق اسکله سی یاننده کی خانه ده زفافلری اجرا قلنمشدر •

والده م ابتدائی تحصیلنی بیترمش ایسه ده بك چوق عقللی ویوکسك تحصیل کورنلرکبی هرد رلو معلوماتدن بهره دار برلنیوردی •

٢/تموز/ ١٣٠٣ رومیده حسین‌باشانك وفاتی مناسبتیله تأثرلرینی تسلیه مقصدی ایچون بیوك والده لرم ظفرخانمله سرافراز خانم واوچ تیزه م ووالده مه سلطان عبدالحمیدخان ثانی طرفندن بهرینه ٥٠٠ غروش صاغ قید حیات معاش تخصیص بیورولمش وبوفرمان موجبنجه معاشلر ترکیا اعلان جمهوریتنه قدر حیاتده قالانلرجه استلام ایدیلمکده بولنلمشدی •

بدرم مکتبنك ختامنده برسنه قدر ارکان‌حربیه عمومیه دائره سنه دوام ایتمش وصکره بیوك والده م ظفرخانمك حج آرزوسنه تبعاً حجاز فرقه سی ارکان‌حربیه سنه نقل ایدیلمشدر • ایشته بن او وقت مکه مکرمه ده ٨/کانون‌الاول/ ١٣٠٦ رومی و ٨/جماذی الاول/ ١٣٠٨ هجریه تقابل ایدن ٢١/کانون‌الاول/ ١٨٩٠ تاریخنده برجمعه ایرتسی صباح اذانی وقتنده جبل ابوقبیس ارزنده کائن خانه ده تولد ایتمشم • ایرتسی کونی بدرم بنی کعبه شریفه کتوره رك ایچری ادخال ایدیلمشم •• کعبه شریفه ایچندن چیقاریلدیغمده محافظلر بنی تبرك ایدرك اوپمکه باشلامشلر و بیوك والده م برمناسبتله حیلقتنك صوکنه قدر صرتنی اوپر وتبرك ایدر بولنوردی •

تصادفات‌ترکه تولد تاریخم بغداده فرات ارزینه یابیلان بیوك سده هندیه نك تاریخ افتتاحنه ومشهور برعالم اولان محمد فیضی الزهاویسنك ٣/جماذی الاول/ ٣٠٨ هجریه تاریخنده طقسان یاشنده وفاتنه تصادف ایدر •

مکه مکرمه ده بولندیغمز بربوچوق سنه ظرفنده جمله جه حج ایدیلمش وطائفده اقامت ایدیلمش وظهور ایدن قوراره والده مده طوتولمش ایسه ده برحندلی ... همتیله قورتولمشدر

مکه مکرمه ده بولندیغمزده ابونم برسودانلی جاریه المش وبزنی (قدم) تسمیه ایدرك و... دلایارق بکا داده ... تعیین ایتمشلردی ، بوداده یم طقوز یاشمه قدر بزمله برابر بولنمش و صکره بغداده ده بولندیغمزده برپولیس قومیسریله ازدواج ایدرك بزدن آیریلمشدر •

...

مصطفی باشانك بروسه حکومتی قوماننده ترك ایتدیکی اشیای ذاتیه سی کالجیلر طرفندن یغما ایدیلمش وبرنك مفرداتینه ... لری هیئت تحقیقیه جه تثبیت ایدیلمش وبرنك ... ٢/ایلول/ ٣٣٦ تاریخنده محکمه قراریله تصدیق ~~ایتـ...~~ ایدیلمشدر •

٢/مارت/ ١٩٢٠ ده علی رضا باشا قابینه سنك استعفاسی اوزرینه تکرار فرید باشا قابینه سی تشکیل ایتمش و ٣/١٣/نیسان/ ٣٣٦ ـ ١٩٢٠ تاریخنده صادر اولان اراده سنیه اوزرینه مصطفی باشا برنجی فوق‌العاده دیوان‌حرب‌عرفی ریاستنه تعیین ایدیلمشدر • بودیوانده بادشاهك صمیمیله یلدیز سراینده تشکل ایدن هیئت سلطنته اشتراك ایتمش وخلافته قارشی وخیانتده بولنانلرایله حرکاته قاتانلر علیهنده ... ایتمش و ١١ نیسان ١٩٢٠ ده صادر اولان فتوای شریفه موجبنجه حرب رتشکیل مجبوریتنه آناطولیده بادشاهه قارشی عصیانده بولنان مصطفی کمال باشا وهمفکرلری حقنده کی محاکماته دوام و ... ایراری اصدار ایتمش و ... رساسنك دول ائتلافیه تأثیراتیله رتجه کتیردیکری ... نتیجه ... ملیده کی کمالجیلره علیهدار اولارای ترجیح باشا صدراعظم اولمش و ٢١/تشرین‌ثانی/ ١٩٢٠ ... تشکیل ایتدیکی قابینه ده میرلوا ضیا باشا حربیه نظارتنه کچمشدر •

... برقابینه درقب دیوان‌حرب هوتی کاملاً تبدیل ایله ریاسته فریق محمد خورشید باشا تعیین ایتمش ومعوبیه ناظری امینه دیوان‌حرب رئیس واعضالری ترتیله ایدیلمش ودرزی باشا ریاستنده کی دیوان‌جدید محاکمه لینه باشلانمشدر •

بو محاکه ده ... باشانك ساناتی ونهایت محکمه نك عدم صلاحیتی اوزرینه کلمش وهیئت ... ناظم باشانك ... ه کی ... دیوان‌حربنه حواله ایدیلمش ونهایت ٦/شباط/ ١٩٢١ تاریخنده یا اراده ... علیه لری اجرا قلنمش واستانبول احوالتك آلدیغی وضعیت قارشیسنده باشا صدرلکدن استعفا سنی ~~...~~ ١٢/حزیران/ ١٩٢١ ده انا وطنی عراقه متوجهاً استانبولی ترك ایتمشدر •

بغداده مواصلتده/ ملکن سلیمانیه یه کیتمش ... اده تشکیل ایدن شیخ محمود حکومتنده زیرالمعارف اولمش وبوصره ده (سمکتو) طرفندن رویه کلی حوالیسنده باشلایان حرکتده بولنوك ایران طرفنه قارشی برکرنا مخاصمتده بولنمه لازیقی ترجیه ده بولنمق لازوه ارایه کیتمش وصکره سلیمانیه یه عودتنده ١٦/١٢/ ١٩٢٢ تاریخنده بانك کردستان نامیله برغزته چیقارمغه باشلامش وبالاخره شیخ محمود حکومتنك جو التکارانه سیاست واحتلاله ... دانی ~~...~~ ازلادیغنی کوره رکجه اورایی ترك ایله بغداده کلمش و ... ~~...~~ طرفندن تخریب ایدیلمشدر •

مصطفی باشا بغداده ده ٦/کانون‌ثانی/ ١٩٢٦ تاریخنده داخلیه وزارتنده الدیغی امتیازله تکرار بانك کردستان غزته سنی عربجه وکردجه نشره باشلامشدر • برمدت صکره بغداد وکردستان لرلوینك ... عیلی ... غزته نك نشری ... والنکلیزلرك ... تاریخنده ... خسته لنمش ونهایت ٢٥/کانون‌ثانی/ ١٩٢٦ تاریخنده ... وفات ایتمش ووصیتی وعقوباتی اولان ... آرزو ایتدیکی سلیمانیه ده (کردسران) قبرستاننده باباسنك قبری اتصالنده دفن ایدیلمشدر • مقبره سنی تشکیل ایدن تپه نك قبرستنده کی ... اوزرینه وصیتی اوزرینه شو یازی یازیلمشدر :

فاتحه بیروح مصطفی باشا یاملکی

اترسم ای زمان ... ده بینم بختیاری تو ـ ... سیزیم ... ١٩٢٦ •

... حیاتنده ... کورجه ... بوصورتله ... یریلمشدر •

بنکەی ژین
www.zheen.org

خێزانی[29] خەندان*

لەدوای سەدەی شانزەهەما کۆنترین بنەماڵە "جەعفەرئاغا"[30] ناو، لەکاتی حوکمڕانیی بابانا، یەکێك بووە لە ئاغاکانی سەرحەد[31] و کوڕی ئەم ئاغایە "عەلی ئاغا" کچێکی لە پاشازادەکانی بابان هێناوە، ناوی "خەندان خان" بووە. "خەندان خان" لەکاتێکا باوکی وەیا مێردەکەی لە ماڵ نەبوونایە، خۆی ئەبوو بە سەرکردە وە کاروباری وڵاتەکەی بەڕێوە ئەبرد. لە هەندێ شەڕ کە لەگەڵ ئێرانیەکانا کراوە، ئازایەتی و لێهاتوویی خۆی پیشان داوە. بەمجۆرە ئەم شاژنە لە جیهانا ناوی دەرکردووە و، ئەم خێزانە بە ناوی خێزانی خەندان ناسراوە.

---

* لە گۆڤاری "پەیڤین"، سلێمانی، ژ٢، ئۆکتۆبەری ١٩٩٧دا بڵاوبووەتەوە.

[29] لە (د. ن)دا بە "تائیفە" ناوی خەندان براوە.

[30] ئەگەر سەروبەندی ژیانی جەعفەر ئاغا ڕاست کۆتاییی سەدەی شانزەهەم بووبێ، پێئەچێ کەم و زۆر هاوزەمانی فەقێ ئەحمەدی دارەشمانە بووبێ، چونکە باباسلێمانی کوڕی فەقێ ئەحمەد، بە قسەی ڕیچ، ساڵی ١٠٨٨ك (١٦٧٧ز) حوکمی میرنشینی بابانی کردووە. هەرچی فەقێ ئەحمەدیشە، بەپێی ئەم مێژووە و ڕای لۆنگریك، سەرەتای سەدەی حەڤدەهەم لە وڵاتی پشدەر دەرکەوتووە. جگە لەوە، لە یەکەم نیوەی سەدەی نۆزدەهەمدا ژیان و لە ساڵی ١٨٨٦دا مردنی حسێن پاشای چوارەم وەچەی جەعفەر ئاغا، ڕۆژگاری ژیانی جەعفەر ئاغا ئەباتەوە بۆ دەوروبەری سەرەتای سەدەی حەڤدەهەم (کلودیوس جیمس ریض، رحلة ریض في العراق عام ١٨٢٠، ترجمة بهاءالدین نوري، بغداد، ١٩٥١، ص ٣١٥؛ ستیڤن همسلي لونطریك، اربعة قرون من تاریخ العراق الحدیث، ترجمة جعفر الخیاط، ط ٥، بغداد، بلا، ص١٠٥).

[31] سەرحەد، فیرقەیەکی تیرەی ڕۆغزادیی هۆزی جافە. سەردەمی ژیانی کەریم بەگی جاف، سەد ماڵێك و، تێکڕا دانیشتوو بوون. حەفتا ماڵیان لە (دزکەرە)ی لای خەلیفە یوونس و سی ماڵیان لە قولیجانی سەرحەد بوون. خەلیفە یوونس و ئەحمەد ڕۆستەمی ئامۆزای گەورەیان بوون. سەد زەلام و سواری تفەنگداریان هەبوە (کەریم بەگی فەتاح بەگی جاف، تەئریخی جاف، لێکۆڵینەوەی دوکتۆر حەسەن جاف، چ ١، بەغداد، ١٩٩٥، ل ١٣١).

پیاوانی پیر و ماقووڵی ئەو سەردەمە ئەگێڕنەوە: لە بنەماڵی خێزانی بابان، لە خەڵقی (دارەشمانە) "فەقێ ئەحمەد" ناو لەگەڵ تورکەکانا لە شەڕی صەڵیبیەکانا لە زۆرانبازی و پاڵەوانیەتیدا کە گرەوی بردۆتەوە[32]، کچێکی پرنسی ئینگلیزیی بەدیل گرتووە ناوی "کەیغام" بووە، وە کردوویەتی بە هاوبەشی ژیانی خۆی.

لە "عەلی ئاغا" و "خەندان خان"ـەوە زۆر منداڵ بووە و زۆریان لە شەڕ کوژراون، تەنیا "حەسەن ئاغا" ماوە کە لە گەورەترین سەرەکی عەشیرەتی (جوانڕۆ) کچی "محەمەد خان" "خانزادخان"ی خواستووە[33] کە لەم ژن و مێردە "ئەحمەدئاغای دارۆغا" بووە[34]. "جەعفەرئاغا" وە "خەندان خان" وە "محەمەدئاغای دارۆغا" لە قەڵاچوالان لەسەر لوتکەی گردێك نزدیك بە وێرانەی قەڵاچوالان نێژراون" لەسەر هەندێ کێلی قەبرەکان ناویان نووسراوە، وە بەتەواوی پیشانی ئەدات کە ئەم گۆستانە هی ئەم خێزانە بووە.

من لە ساڵی ١٩١٦دا لە مانگی نیسان لەگەڵ خزمی دایکم خوالێخۆشبوو "عەبدوڵڵا ناجی ئەفەندی"دا کە چووم بۆ زیارەتی ئەم شوێنە پیرۆزە، چاوم پێکەوت کە لەسەر کێلی قەبری جەعفەرئاغا و محەمەدئاغا نووسینی ماوە و

بنكەی ژین www.zheen.org

---

[32] ئەمە هەڵەیە، چونکە شەڕی خاچپەرستان زووتر بووە و ساڵانی ١٩٠٦-١٩٢١ی خایاندووە و، ئەوکاتەیش دەوڵەتی عوسمانی لەئارادا نەبوە.

[33] کاك کەمالی مەجیدبەگی پارێزەر ئەڵێت: ((لە باوکمم بیستووە کە ئاغاکانی سەرحەد لەبنەڕەتدا ئەچنەوە سەر خێڵی جوانڕۆ)). ڕەنگە ئەوە ڕاست بێ، چونکە ژن و ژنخوازی لەنێوان هەردوولادا هەبوە. ئەم نووسینە و شەجەرە ئامادەکراوەکەی عەبدولعەزیز یامولکی دەریانخستووە: حەسەن ئاغا "خانزاد خان"ی کچی محەمەد خانی جوانڕۆ و ئەحمەدئاغایش "حەلیمە خان"ی کچی تەقی بەگی جوانڕۆی هێناوە.

[34] لە (د. ن)دا بە "محەمەدئاغای دارۆغا" هاتووە کە ڕاستە، بەڵام ناتەواوە" چونکە حەسەن ئاغا، بەپێی شەجەرەی بنەماڵەی خەندان، ئەحمەدئاغا و محەمەدئاغای دارۆغایشی هەبوون.

زۆر چاك ئەخوێنرێتەوە. بەڵام نەتوانرا نووسینی کێلی قەبرەکانی تر بخوێنرێتەوە. وە لەم گۆڕستانەدا قەبری پاشاکانی بابان وە قەبری "محەمەدئاغای دارۆغا" وە گەلێك قەبری تر موحافەظە کراون. بەڵام لە هەموویان زیاترین قەبری "محەمەدئاغای دارۆغا" موحافەظە کراوە.

قەڵاچوالان مانای قەڵای چواله بادامە، وە لەپێش شاری سلێمانییەدا یەکەمین جێگەی حوکمڕانیی بابانەکان بووە. جوانیی ئەم شوێنە، وە لەڕووی حەرەکاتی عەسکەرییەوە بەنیسبەت ئەو دەورەوە لە باشترین شوێن هەڵبژێرراوە کە بەرگریی دوژمنی تیادا بکرێت. لەم شوێنەدا کە شوێنی جەنگئاوەرانی مێژووییمانە، بۆ زانینی مێژووی ئەم خاکە پیرۆزە دوو شەو و دوو ڕۆژ مامەوە[35]. یەکە یەکە زیارەتی قەبرەکانم کرد و، فاتیحەم بۆ گیانی ئەم پاڵەوانانە خوێند کە لەپێناوی پاراستنی خاکی پیرۆزی نیشتمان، خاکی پیرۆزی کوردستانا, گیانی پیرۆز و سەروماڵیان فیدا کردووە. شەو و ڕۆژ بەوناوەدا گەڕام، بەرو بەر سەرنجم دا و، گەڕام. وەك فیلمی سینەما ڕابوردووی ئەم پاڵەوانانە و مێژووی ئەم خاکە پیرۆزەم هێنایە بەرچاو. بەڵام سەد ئاه و حەسرەت بۆ ئەو سەردەمە ! جگە لە بیرەوەرییەکی کۆنی مێژوویی و ڕشتنی فرمێسکی بەخوڕ، هیچ دەسەڵاتێکم نەمابوو؛ جگە لەمەی ئەم شوێن هەوارگە پیرۆزە و کێلی ئەم قەبرانە نەبێت کە بیانکەم بە شاهیدی مێژووییمان و سەرگوزشتەی گەلی نەبەزی ئەم نیشتمانە.

قەڵاچوالان کەوتۆتە باکووری شاری سلێمانی، نزیکی ٢٠ کیلۆمەتر دوورە[36]. لە ساڵی ١٧٧٩ی زاینی و ١١٩٦ی هیجری (کۆچی)دا، پاشای بابانی

---

[35] لە (د.ن)دا وتراوە: دوو ڕۆژ و شەوێك مامەوە.

[36] ژمارە (٥)یش لەسەر دووی "٢٠"ەکە لێدراوە. واتەی بە "٥٠" و "٢٠"یش ئەخوێنرێتەوە. بەڵام قەڵاچوالان ڕاست هەر ٣٠٠ کم"ێك لە سلێمانییەوە دوورە (عبد علی

ئیبراهیم پاشا بینای شاری سلێمانیی داناوە، وە لە گەڕەکی مەڵکەندی سەرای پادشاییی بینا کردووە[37]. ئەو سەردەمە هەموو دەوری شاری سلێمانی دارستان بووە. وە لە ساڵی ١٧٨٤ی زاینیدا شوێنی حوکمڕانیی بابانی گوێزراوەتەوە سلێمانی. وە لەم تاریخەدا خێزانی خەندان گواستوویانەتەوە، هاتوونە سلێمانی لە کانێسکان، یەعنی لە کانیئاسکان، دانیشتوون[38].

لە دەوری حوکمڕانیی بابانەکان، "ئەحمەدئاغا" یەکەمین پیاو بووە کە لەگەڵ ئەحمەدپاشای بابانا لەشکرئاراییی کردووە و، کاربەدەستیی ناوچەی گوڵعەنبەر، چنگیان، شاربازێڕ و شێخەڵمارێن و ڕەنگێنەی کردووە؛ وە لەو ناوچەیەدا لەشکری کۆکردۆتەوە، وە بۆ هەموو لێقەومانێك بە فریادا گەیشتووە.

حسن الخفاف، التركيب الوظيفي لمدينه السليمانيه الكبرى، "زانكو"(مجله)، السليمانيه, ملحق ١، مجلد ٣، العدد ٢، ١٩٧٧، ص٥).

[37] ئەوە مەحموودپاشای سڵێمان پاشای بابانی مامی ئیبراهیم پاشای بابان بووە کە ساڵی ١١٩٦ك (١٧٨٠-١٧٨١ز) ئەو سەرایەی لە سنووری دێی مەڵکەندی بینا کردووە (محمدأمين زكى، تاريخ السليمانيه وأنحائها، ترجمه محمدجميل بندى الروزبيانى, گ٢, السليمانيه, ٢٠٠٢, ص١٠٥-١٠٦).

[38] عەبدولعەزیز یامولکی لە بیرەوەریەکانیدا نووسیویە: خانوەکانی نزیکی (مزگەوتی گەورە) بەشێکی زۆریان تائێستا بەدەست خزمەکانی دایکمەوەیە. خانوەکەی حسێن پاشا لە گەڕەکی کانێسکان و پشت مزگەوتی گەورەیە" کە ساڵی ١٨٥١ سلێمانیی بەجێهێشت، درایە عوسمان پاشای ئامۆزای و دوای ئەویش درایە ئەحمەد بەگی تۆفیق بەگ.

دکتۆر دارا ئەحمەد تۆفیق ڕۆژی ١٩٩٧/٢/٣ لەم بارەیەوە وتی: باوکم تا لە سلێمانی بوو، هەر لەو خانوە گەورەیەی پشت مزگەوتی گەورە دائەنیشت کە بووبووە موڵکی ئێمە و تا کۆتاییی ١٩٧٩یش مابوو. بەڵام سێ ساڵ بوو کێشەی نێوان ئێمە و کرێچییەکانمان خرابووە بەردەم دادگا و، دواجار بە قازانجی ئێمە شکایەوە. سەرەتای ١٩٨٠ ڕووخاندمان، کرایە گەڕاجی پاسەکانی گەڕەکەکانی کارێزەوشك و مامۆستایان و مەجید بەگ و، پاشتر بە ڕیزە دووکان.

بنکەی ژین
www.zheen.org

"ئەحمەدئاغا" وەها بە ناوبانگ بووە کە زۆر بەقووەت بووە و زۆر ژنی هێناوە. یەکێك لە ژنەکانی لە بەگزادەی جوانڕۆ لە دێی جامڕێز، کچی هەرە بەهێزترین سەرۆکی عەشیرەتی جوانڕۆیی "تەقیبەگ" کە ناوی "حەلیمەخان" بووە، هێناویێتی، کە لە "حەلیمەخان"، "حسێن پاشا" و "سلێمان بەگ"[39] بووە" لە ژنەکانی تری "مەحموودپاشا"، "مەعرووف بەگ" وە "عەبدوڕڕەحمان بەگی بانق"[40] وە "عاصمەخان" کە لەگەڵ بریندارئاغا[41] یانزدە کوڕ و کچێکی بووە، کە ناوی ئەمانە لە درەختی ژیانا نووسراوە. من خۆم چاوم بە "مەعرووف بەگ" و "عەبدوڕڕەحمان بەگ" و "عاصمە خان" کەوتووە و گفتوگۆم لەگەڵا کردوون. وتیان: خێزانی "مصطەفابەگ" کە کوڕی "تەقیبەگ"ە، لە بەعقووبە ـقەرەتەپە نزیك بە عائیلەیەکە (عوریانی)

---

[39] بەڕێزان کەمالی مەجید بەگ و دکتۆر دار تۆفیق و، عەبدوڵڵای مەجید بەگیش لە وتاری "بنەماڵەی خەندان"ی نێو ڕۆژنامەی (کوردستانی نوێ، ژ ٨٥٢، ١٩٩٥/١٢/٢)دا، ئەڵێن: ئەمە سلێمان بەگی قەوواسە و، ناسناوی "قەوواس"ەکەی لەوەوە هاتووە کە نیشان شکێن و دەستڕاست بووە.

[40] عەبدوڕڕەحمان بەگ، بەپێی دووەم تۆمار "سجل" دادگای شەرعیی سلێمانی لە یەکەم حوکمداریی شێخ مەحموودی نەمردا کە ڕۆژی ١٩١٩/٧/٧ کراوەتەوە و لەلای مامۆستا عەبدوڕڕەقیب یووسفە، بەڕێوەبەری بانقی سلێمانی بووە " پاشتر لێخراوە و کراوەتە مەئمووری بانق. بە قسەی کاك کەمالی مەجید بەگ، ئەم ناسناوی "بانق"ـەی لەوەوە بەسەردا براوە. گەورەپیاوانی بنەماڵەی خەندانی وەك سەعیدپاشا و شەریف پاشای کوڕی، کاتی خۆی گەلێك نامە و نووسراویان بۆ ناردووە کە لە سنووقێکی هەشتەرخاندا پارێزرابوون. بەڵام ساڵی ١٩٦٣ لە هاتنە سەرتەختی بەعسیەکاندا سووتێنراون.

[41] بەڕێز سورەییاخانی عەلیی بریندارئاغای هاوسەری خولێخۆشبوو ڕەئووف حیشمەت، ڕۆژی ١٩٩٧/٢/١٨ وتی: بریندارئاغا ناوی محەمەد و ئەفسەرێکی پلە "موقەددەم"ی سوپای عوسمانی بووە و لە شەڕدا بریندار کراوە، بۆیە ناوی محەمەد بریندارئاغای لێنراوە. هەر کچ و کوڕێکی خورشیدخان و عەلی بەگ ناوانی هەبوە. من ئێستا مووچەی خانەنشینیەکەی ئەو وەرئەگرم. بریندارئاغا مێردی عاسمەخان بووە. لە عەتێی ڕەسووڵ مەستیی دایکمم بیستووە کە عاسمەخان خوشکی نەبوە.

مەشهوورە. بەوە هەندێکیان لەم خێزانە بووە. "شەهناز خان" کە ژنی "سلێمان پاشا" بووە، ١٢٠ ساڵ ژیاوە وە لە ساڵی ١٣٣٢ی ڕۆمی[42] وەفاتی کردووە.

لە ساڵی ١٨٢١ی زاینیدا بە سەرکردەییی پرنس محەمەدعەلی میرزا لەشکری ئێران هاتوونەتە سەر بابانەکان، وە تەجاوزی سنووری وڵاتی بابانیان کردووە؛ ناوچەی گوڵعەنبەر و دەوری (خورماڵ)یان وێران کردووە. لەم ڕووەوە دێهاتی "ئەحمەدئاغا"ش وێران کراوە. قەبری "ئەحمەدئاغا" و "سلێمان بەگ"ی کوڕی لە سلێمانی، لە گردی سەیوان نزیك بە قەبری بابان "سلێمان پاشا" نێژراون.

بەهۆی ئەمەوە هەندێك لە پاشاکانی بابانەکان لایەنگری عوثمانلی وە هەندێکیان لایەنی ئێرانیەکانیان گرتووە، وە بەهۆی دووبەرەکیەتیی ناوخۆیانەوە، حکوومەتەکەیان لەناوبردووە. وە لە ساڵی ١٨٤٧ی زاینیدا حکوومەتی ئێران و عوثمانلی لەبەینی خۆیانا ڕێك کەوتوون وە پەیمانیان بەستووە کە ناوچەی شارەزوور و دەوروبەری لەژێر ئیدارەی حکوومەتی عوثمانلیدا بێت[43]. ئەمەیش لەڕووی دووبەرەکیەتیی ئەمیرانی بابانەوە بووە. تەنیا بەمەیش دوایی نەهاتووە، لەبەینی "عەبدوڵڵاپاشا" و "ئەحمەدپاشا"دا دائیمەن شەڕ و هەرا بووە، وە بەتەواوی بوونەتە هۆی وێرانکردنی وڵاتی کوردان. لەم بابەتەوە "میستەر ڕیچ" کە پیاوێکی سیاسیی ئینگلیزە، لە ساڵی ١٨٢٠ی زاینیدا کە چۆتە سلێمانی وە گەشتی

---

[42] واتە ١٩١٦.

[43] مەبەستی دووەم پەیمانی ئەرزڕۆمە کە ساڵی ١٨٤٧ لەنێوان هەردوو حکوومەتی ئێران و عوسمانیدا بەسترا. بۆ دەقی پەیمانەکە بڕوانە: نەوشیروان مستەفا ئەمین، میرایەتی بابان لەنێوان بەرداشی ڕۆم و عەجەمدا، چ ٢، سلێمانی، حوزەیرانی ١٩٩٨، ل ٢٥٨-٢٦٠.

بنکەی ژین
www.zheen.org

ناوچەی کوردستانی کردووە، لەم بارەیەوە کتێبێکی بە ئینگلیزی نووسیوە، دوورودرێژ ئەم باسەی کردووە[٤٤].

لە ساڵی ١٨٥١ی زاینیدا حکوومەتی عوثمانی، لەڕووی ناکۆکیی بەینی پاشاکانی بابانەوە, لەگەڵ حکوومەتی ئێرانا ڕێك کەوتن وە ئەم ناکۆکییەی بەینی پاشاکانی بابانیان بە هەل زانی، بڕیاریان دا کە دوایی بە حکوومەتەکەیان بهێنن[٤٥]. لەپێشەوە "ئیسماعیل پاشا" ناوێك نێرراوە بۆ سلێمانی، کردوویانە بە قائیمقام. لەپاشا کردوویانە بە موتەصەڕیف[٤٦]. وە بەم بۆنەیەوە "عەبدوڵڵاپاشا" و ئەحمەدپاشا" لەگەڵ ئەمانا کوڕە گەورەی "ئەحمەدئاغا" لەگەڵ پیاوماقووڵیان "حسێن پاشا" کە کوێخای "ئەحمەدپاشای بابان" بووە، نێرراون بۆ ئەستانبوول[٤٧]. وە ڕەوانەکردنیان بە

[٤٤] واتە کلودیوس جیمس ریچ، رحلە ریچ فی العراق عام ١٨٢٠.

[٤٥] ئەو ساڵە ١٨٥٠یە کە حوکمی بابانەکانی بەتەواوی تێدا پێچراوەتەوە (الدکتور عماد عبدالسلام رؤوف، ادارە العراق، بغداد، ١٩٩٢، ص ٢٦١؛ میراتی بابان لەنێوان بەرداشی ڕۆم و عەجەمدا، ل ٢٠١).

[٤٦] بە ئیسماعیل پاشای ڕۆمی ناسراو بووە، وەك "سالم"ی شاعیریش لە چامەیەکی ئەو ڕۆژگارەیدا وا ناویی هێناوە (میرایەتی بابان..، ل ١٨٦).

[٤٧] هیچ سەرچاوەیەك باسی ئەوەی نەکردووە کە ئەوانە پێکەوە و هاوکات نێردرابنە ئەستانە. جێی باسە، ١٨٤٦ بەپێی بەڵگەنامەیەکی تورکیی "ناوەندی بەڵگەنامەی عوسمانی" لە ئەستەمووڵ کە نووسراوی ڕۆژی ٢٦ی شەعبانی ١٢٦٢ ك (١٩٤٦/٩/٢٧)ی وەزارەتی داراییە و وێنەی لەلای مامۆستا عەبدوڕڕەقیب یووسفە، سوپاسی ئەکەم کە ڕێی دام سوودی لێ وەربگرم، دوا ساڵی حوکمی ئەحمەدپاشایە. لەوەبەدوایش ئاوارەی دیوی کوردستانی ئێران بوو و پاشان ڕوویکردە شەمزینان و لە مووسڵ خۆی بە دەستەوە دا و برایە ئەستەمووڵ. بەڵگەنامەی عوسمانیی ڕۆژی ٢٢ی تشرینی دووەمی ١٢٦٦ی ڕۆمی (١٨٥٠/١٢/٤)، وای پیشان داوە کە ئەحمەدپاشا کۆتاییی ١٨٥٠ ڕەوانەی ئەستەمووڵ کراوە. عەبدوڵڵاپاشایش کە سەرەتا کرابووە قایمقامی سلێمانی، گوێزراوەتەوە بۆ قایمقامییەتی دیوانییە بە پلەی میری میران و, هەر ئەوساڵە ئیسماعیل پاشای لە جێ بە

فەرمانی "عەبدولحەمیدخانی دووەم" بووە[٤٨] و، زۆر بە ئیحتیرامکارانە ڕەوانەیان کردوون. لەدوای ڕەوانەکردنیان، "عەزیزبەگی بابان" لە تورکەکان ڕاست بۆتەوە، تا ماوەی حەوت ساڵ شەڕی لەگەڵ عوثمانیەکان کردووە، نەیهێشتووە پشوو بدەن.

باپیرم "حسێن پاشا" کە بەم هۆیەوە ڕەوانەی ئەستانبووڵ کرابوو، "سەعیدپاشا"ی خاڵم لە ماڵ نەبوە. هەروەکوو سەعیدپاشای خاڵم ئەم باسەی بۆ کردم، وا منیش بەڕاستی ئەم باسەتان بۆ ئەنووسم:

وتی: ئەسپێکم هەبوو، زۆرم خۆش ئەویست. هەموو بەیانییەك ئەمبرد ئاوم ئەدا و، بە سواری ئەسپەکەم ئەچووم بۆ گەڕانی دەوری شار. ئەوکاتە لە تەمەنی دوانزدەساڵیدا بووم[٤٩]. وە وەقتێ کە گەڕامەوە ماڵەوە، باوکم دیار نەبوو. کە هەواڵی باوکم پرسی؟ وتیان باوکمیان بردووە. دەسبەجێ منیش سواری ئەسپەکەم بووم و، ڕێگای کەرکووکم گرتەبەر. لە (کانی شەیتان)[٥٠] گەیشتمە لایان. ئەوانەی لەگەڵ باوکما بوون، وتبوویان: ئەبێ ئەم سوارە کێ بێت وا هات؟ کە نزدیك بوومەوە، عەبدوڵڵاپاشا ویستی بمگەڕێنێتەوە. بەڵام

بنکەی ژین
www.zheen.org

قایمقامی سلێمانی دانراوە. عەبدوڵڵاپاشا دواتر براوەتە بەغدا و گل دراوەتەوە، تا لەوێوە نێردراوە بۆ ئەستەمووڵ (میرایەتی بابان، ل ١٦٧-١٦٨، ٢٠٠، ٢١٠-٢١١).

[٤٨] ئەوکاتە سوڵتان عەبدولمەجیدی یەکەم (١٨٣٩-١٨٦١) لەسەر تەخت بووە، نەك عەبدولحەمیدی دووەم کە ساڵانی (١٨٧٦-١٩٠٩) سوڵتانی عوسمانی بووە (المنجد فی الاعلام، گ ٩، ص ٤٤٨).

[٤٩] ئەگەر ڕاست ساڵی ١٨٥٠ برابنە ئەستەمووڵ، دەبێ تەمەنی ١٦ ساڵ بووبێ" چونکە ١٨٣٤ لەدایك بووە (خارجیە ناظری دولتلو محمدسعید دولت علیە عثمانیە خارجیە نظارت جلیلەسنك سالنامەسیدر، مطبعە عثمانیە، ١٣٠٦، ص ٤٩١).

[٥٠] نزیك بە دەربەندی بازیان و ڕێگای سلێمانی- کەرکووك بووە.

سەرجەمی بەرهەمی عەبدولعەزیز یامولکی

باوکم نەیهێشت و، وتی: مادام هاتووە، خێری پێوەیە. لەگەڵ خۆما ئەیبەم. بەمجۆرە منیش لەگەڵیان هاتم بۆ ئەستانبووڵ.

کاتێك گەورەکانی بابان گەیشتنە ئەستانبووڵ، عەبدولحەمیدخان پاشاکانی بابانی زۆر بەحورمەتەوە قوبووڵ کرد وە خەڵاتی کردن. "حسێن بەگ"یش لەگەڵ ئەوانا بوو[51]، ڕوتبەی (میری میران)ی دایە. لەپاشانا ڕوتبەی پاشایەتیی پێداوە. "سەعید بەگ"ی کوڕی بانگ کردە لای خۆی، دەستی بە سەرا هێناوە وە دڵنەوایی‌ی کردووە. لەبەرئەمەی ماڵ و منداڵی "حسێن پاشا" لە سلێمانی مابووەوە، لەسەر فەرماندەیی‌ی سولطان عەبدولحەمید[52]، کچی سەرعەسکەر "مصطەفاپاشای مەرزیفوونی"یان لێ مارە کرد. لەبارەی چۆنیەتیی ئەم ژنهێنانەوە، دایکم وە خاڵم "سەعیدپاشا" چۆنیان بۆ گێڕاومەتەوە, وا منیش بێکەموزیاد بۆتان باس ئەکەم:

لە ڕۆژی ژنهێنانی "حسێن پاشا"ی باپیرمان, دەستە و دائیرەی سەرای هۆمایۆن لە مەیدانی بایەزید کۆبۆتەوە. کە چوونەتە ماڵی مصطەفاپاشای مەرزیفوونی، بەپێی ڕەوشتی ئەو سەردەمە بە تەرتیبی (الافرانکە)[53]، بووکێ خۆی ئارایش داوە و تا سەر شاە نووشینی[54] سەر پێپلیکە چووە بەپیر زاوا

[51] "محەمەدئەمین زەکی"ش ئاماژەی بۆ چوونی حسێن پاشا لەگەڵ ئەحمەدپاشای باباندا کردووە بۆ ئەستەمووڵ. بەڵام حسێن حوزنی موکریانی بەهەڵەدا چووە کە وتوویە سلێمان بەگی قەوواس لەگەڵ پاشادا چووە و بە باوکی سەعید پاشایشی داناوە (محمدأمین زکی، مشاهیر الکرد و کردستان، ترجمە کریمتە، جـ ١، بغداد، ١٩٤٥، ص ٢٣٦“ حسین حزنی مکریانی، تاریخ حکمدارانی بابان، ل ١٦٩، ١٧٠).

[52] ئەوە سوڵتان عەبدولمەجیدی یەکەمە.

[53] واتە ڕێوڕەسمی فەڕەنگیانە.

[54] ڕاستیەکەی شاهنشین یا شانشینە کە سەکۆیەکی سەرداپۆشراوی نزیك پەنجەرەی ناو هۆدەیە، خانووی کۆنی کوردەواری لەشاردا بۆی کراوە.

سەرجەمی بەرهەمی عەبدولعەزیز یامولکی

"حسێن پاشا"وە. هەریەکەیان لەسەر قەنەبەیەك[55] دانیشتوون، چاكوچۆنییان لەگەڵ یەکا کردووە. لەدوای کەمێك خوانی نانخواردن ڕێك خراوە و، بە (قاڵدیرقۆ)[56]ی تورکی خواردنیان بۆ هێناون، وە خانمیش لەگەڵ زاوادا دەسی کردووە بە نانخواردن. بەڵام باپیرم "حسێن پاشا" لە سلێمانی ژیاوە و، فێری ئەم ڕەوشتە نەبوە کە ژن لەگەڵ پیاوا دانیشێت نان بخوات. باپیرم کە ئەم حاڵەی دیوە، هەر پیشی خواردۆتەوە، لەکاتی نانخواردنا خۆی گرتووە, هیچ قسەی نەکردووە. بەڵام لەدوای نانخواردن، کە چووە بۆ دەسشتن، بووکێ کە خاولیی دەس سڕینی بۆ ڕاگرتووە، ئیتر خۆی پێ نەگیراوە، وتوویە:((ژنەکە تۆ قەحبەی، حەیات تکاوە)). لەسەر ئەم قسەیە ژنەکە شڵەژاوە و دەسی کردووە بە گریان، وە باپیریشم دەسبەجێ ماڵەکەی بەجێ هێشتووە.

بۆ ڕۆژی دوایی سەرعەسکەر چۆتە لای سولطان، کردەوەی ئەم لاوە کوردەی بۆ گێڕاوەتەوە و داوای لە سولطان کردووە کە لە هۆی ئەم کارەساتە بپرسێتەوە. سولطان عەبدولحەمیدخان[57] "حسێن پاشا"ی بانگ کردووە و چۆنیەتیی ئەم بەسەرهاتەی لێ پرسیوە. ئەمیش بە ڕأستی هەرچی بووە بە دڵصافی هەمووی عەرچی پادشا کردووە و، وتوویە: پادشاهم ئەم بێشەرمە چۆن لەگەڵ منا وەها موعامەلە ئەکات ؟! پادشا لەبەر پێکەنین وەخت بووە لە هۆش خۆی بچێ، وە شێخول ئیسلامی بانگ کردووە فەسخی نیکاحەکەی

[55] قەنەبە“ قەنەفە، کورسیی درێژی سێ چوار کەسی.

[56] قاڵدیرقۆ: (کاك شێرزاد کەریم شالووم بەسوپاسەوە وا لێکی دایەوە) خواردنی هەمەجۆریان لەسەر سینیی گەورە بۆ گێڕاون و، هەریەکێك چۆنی حەزکردبێ بەشی خۆیی لێ وەرگرتووە.

[57] ئەبێ سوڵتان عەبدولمەجیدی یەکەم بووبێ, چونکە ناشێ حسێن پاشا کە لەدوای ڕووخانی میرنشینی بابانەوە چووەتە ئەستەمووڵ و ساڵی ١٨٨٦ کۆچی دوایی‌ی کردووە، لە ساڵی ١٨٧٦ بەدواوە کە یەکەم ساڵی هاتنە سەر تەختی سوڵتان عەبدولحەمیدی دووەمە، ژنی هێنابێ، لەکاتێکدا پاشتر دوو ژنی تریشی هێناوە.

بنکەی ژین
www.zheen.org

سەرجەمی بەرهەمی عەبدولعەزیز یامۆڵکی

کردوون. لەدوای ئەمە حسێن پاشا بووە بە والیی "یمن–یەمەن"، وە سەعیدبەگی کوڕی بە فەرمانی سولطانی لە ئەسنابووڵ لە سەرای غەڵەتە"غلطە سرای– غەڵەطە سەرای" کە تازە کراوەتەوە، داخڵ بە مەکتەبی سولطانی کراوە، وە لەوێ خوێندنی تەواو کردووە. باپیرم "حسێن پاشا" کە لە یەمەن ماوەتەوە، ئاووهەوای یەمەنی پێ نەکەوتووە. لەپاشانا گەڕاوەتەوە ئەستانبووڵ، وە لەوێ ماوەتەوە.

باپیرم کە لە یەمەن بووە، لەگەڵ دایەگەورەم ظەفەرخانم کچی عەبدوڵڵا کە گەڕاوەتەوە ئەستانبووڵ، لە جنسی چەرکەس ژنی دووەم "سەرافرازخانم"ی مارە کردووە، وە پێکەوە ژیاون، لە "ظەفەرخانم" پوورم "حەبیبەخانم" و دایکم "صەفییەخانم" بووە، وە لە "سەرافرازخانم" خاڵم "ئەحمەدعیززەت بەگ" و "سلێمان بەگ"ی بووە.

"حسێن پاشا" لە ساڵی ١٣٠٢ی ڕۆمیدا[58] وەفاتی کردووە، وە بە ئیرادەی سولگانی لە گۆڕستانی سولطان مەحموودخان (توربە) نێژراوە. ئەم شوێنە لە جادەی تراموای کە بەسەر دەرگای گەورەی توربە ئەڕوانێت، کە ئەچیتە ژوورەوە بەلای چەپا قەبری "حسێن پاشا" ئەبینرێت. یەك فۆتۆگرافی خاڵزادەم لەلای شەریف پاشا دەس کەوت وە بۆ یادگار لای خۆم هێشتمەوە، کە لە کتێبێکا کە "شەریف پاشا" لەژێر ناوی "قرواسان" لەبارەی ئەهلی صەلیبەوە بڵاوی کردۆتەوە، وێنەی ئەم فۆتۆگرافە هەیە[59].

"سەرافرازخانم" لە ٣٤ی مارتی ١٣٢٥ی ڕۆمی/ ١٩٠٩ی میلادی ڕۆژی سێشەممە وەفاتی کردووە، وە لە "سولطان ئەیییوب" نێژراوە. بەڵام دایەگەورەم "ظەفەرخانم" بە دیزانتری لە ٢٢ی ئۆغستۆسی ١٣٢٧ی ڕۆمی و

[58] واتە ١٨٨٦.

[59] ناوی ئەو کتێبە لە (د. ن)دا "کوردامان"ـە و بە فەڕەنسی نووسیویە.

سەرجەمی بەرهەمی عەبدولعەزیز یامۆڵکی

١٩١١ی زاینیدا ڕۆژی سێشەنبە لە تەمەنی هەشتاویەك ساڵیدا وەفاتی کردووە، چونکە لە دکتۆرەکانی ئەوکاتە "دکتۆر ئیحسان" بە غەڵەت تەشخیصی نەخۆشیەکەی کردبوو، بە (کۆلێرا)ی زانیوە، نزیك بە (گۆڕستانی قاسم پاشا) بەتەنیشت (قولاقسز تەکیە) نێژراوە[60]. وە لەنزیك ئەم گۆڕستانەوە، قوماندانی نموونە طۆپچی ئالایی "حوسنیپاشا"[61] وە لە تەنیشتیەوە خوشکەزام "کوجولە درین" نێژراوە.

باپیرم "حسێن پاشا" ئەو موددەتەی کە لە ئەستانبووڵ ماوەتەوە، ژنی گەورەی "یاعەنبەرخانم" وە کچەکانی "فاطمە" وە "حەلیمە"خانم لە سلێمانی ماونەتەوە. "فاطمەخانم" لە خزمەکان بە "عەلیئاغا"[62] وە "حەلیمەخانم" بە "عەلیپاشای کەتانە" شوویان کردووە. ئەمانە کە باوکیان لە ئەستانبووڵ وە دایکیان "یاعەنبەرخانم" لە سلێمانی بووە وەفاتی کردووە، هەردوو مێردەکانیشیان وەفاتیان کردووە. "سەعیدپاشا"، فاطمەخانم" و "حەلیمەخانم"ی بانگ کردوون بۆ ئەستانبووڵ، وە هەمووی بەخێوکردوون وە لەوێ ژیانی تەئمین کردوون.

ماڵی باپیرم "حسێن پاشا" لە ئەستانبووڵ بە (ماڵی کورد) ناسراوە. لە سلێمانییەوە هەرچی کەسێك چووبێت، لەوێ میوان بوون. باپیرم کە خۆی مابوو، پوورم "حەبیبەخانم"ی داوە بە یەکێك لە ئەهالیی سلێمانی

بنکەی ژین
www.zheen.org

[60] لە (د. ن)دا نووسراوە: ((.. لەسەر بڕیاری دائیرەی صیحییە لە صندووقێکی چینکۆدا لە "قاسم پاشا" نزیك بە مەقبەرەی (گویمز دەرە) نزیك بە تەکیەی قولاقسز نێژراوە)). قولاقسز، شارۆچکەیەکی ناحیەی بەخشیخانی ڕۆژهەڵاتی شاری ئەنقەرەیە.

[61] زۆر پێئەچێ ئەمە حوسنی پاشای پوورزای شەریف پاشا بێ کە کوڕی حەلیمەخانی کچی حسێن پاشا و ژنی عەلی پاشای کەتانەیە.

[62] مادام نووسیویە عەلی ئاغا خزمە، ئەبێ عەلی ئاغای پارەپیسی کوڕی محەمەدئاغای دارۆغای برای ئەحمەدئاغا بێ، وەك لە شەجەرەکەدا ناوی هێنراوە.

قائیممەقامی عەسکەری "عەبدولقادربەگ". بەڵام دایکم "صەفییەخانم" لە ٢٥ی ئۆغستۆسی ١٣٠٢ی ڕۆمیدا[63]، داویەتی بە باوکم "مصطفەفاپاشا یامولکی"" لەکاتێکا کە لە ئەرکانی حەربییەدا خوێندویێتی، لێی مارە کردووە. وە لە ٣ی مایسی ١٨٨٨ی زاینی و ١٣٠٤ی ڕۆمیدا لە ڕۆژی ٣٧ی مانگی شەعبان ساڵی ٣٠٥ی هیجریدا[64]، لەدوای مردنی باپیرم، دایکم "صەفییەخانم"ی گوێزراوەتەوە. کە باپیرم وەفاتی کردووە، سولطان عەبدولحەمید خان هەریەکی ٤٥٠ قرۆش مانگانە (ئەو وەقتە ئەم پارەیە زۆر بوو)ی بۆ هەردوو ژنەکان وە چوار کچەکەی بڕیوەتەوە، وە ئەم مانگانەیە تا ئیعلانی مەشرووطییەت[65] دەوامی کردووە.

محەمەدسەعید پاشا:

لە سلێمانی لە "یاعەنبەرخانم" لەدایك بووە[66] و، لەگەڵ باوکی "حسێن پاشا"دا بیست ساڵ تەمەنی فەرقی بووە[67] و، لە ئەستانبووڵ لە "غەڵەطە سەرای" لە "مەکتەبی سولطانی" خوێندنی تەواو کردووە[68]؛ وە لە نەظارەتی خارجییە[69]دا لە تەرجەمەی زمانا دانراوە[70]، وە کە هێشتا لاو بووە، لەپاشا

---

[63] واتە ١٨٨٦.

[64] واتە ١٨٨٨.

[65] واتە دووەم مەشرووتییەت کە ٢٤ی تەمووزی ١٩٠٨ بە گوشاری ئیتیحادیەکان ڕاگەیەنرا.

[66] ١٦ شعبان ١٢٥٠ ك (١٨٣٤ز) لەدایك بووە (هەمان ساڵنامەی ساڵی ١٣٠٦ی ڕۆمیی وەزارەتی دەرەوەی دەوڵەتی عوسمانی، ل ٤٩١/ کاك شێرزادی کەریم شالووم دەقی تورکیی ژیاننامەی سەعیدپاشای لەم سەرچاوەیەدا بۆ کردمە کوردی، سوپاسی ئەکەم).

[67] ئەگەر ئەوە ڕاست بێ، ئەبێ حسێن پاشا ١٨١٤ لەدایك بووبێ.

[68] سەعیدپاشا ساڵی ١٢٦٦ ك (١٨٥٠ز) خراوەتە قەڵەمی تەرجەمەی بابی عالی و پلەی دووەمی "صنفی متمیزە"ی بەدەست هێناوە و بە "خولەفا" دانراوە (هەمان سەرچاوە، ل ٤٩١).

[69] واتە وەزارەتی دەرەوە.

هاتووە بۆ نەظارەتی داخلییە[71] زۆر وەظیفەی گەورە گەورەی بینیوە[72]، وەکوو لە قافقاسیا، قارس[73] وە لە بوڵغاریا لە وارنە کە لەو سەردەمەدا ویلایەتێکی عوثمانلی بووە. لەوکاتەدا سەعیدپاشا موتەصەڕیفی وارنە بووە[74]، لەگەڵ "موعەللیم ناجی"دا ناوسیاویی لە وارنە پەیدا کردووە. "موعەللیم ناجی" چی بووە؟ بۆ خوێندەوارانی ئەنووسم:

---

[70] کۆتاییی ١٢٧٤ك (١٨٥٧-١٨٥٨ز) بە موتەرجیمی یەکەمی بابی عالی دامەزراوە (هەمان سەرچاوە، ل ٤٩١).

[71] واتە وەزارەتی ناوخۆ.

[72] سەعید پاشا دوای چوونی بۆ "بولی" بۆ لێکۆڵینەوە لە کێشەی نێوان خەڵکەکەی و مەئموورانی بیانی، کە گەڕاوەتەوە ١٣ ربيع الاول ١٢٧٦ (١٨٥٩) پلەی پێنجەمی مەجیدیی دراوەتێ. ئەوکاتە لەگەڵ ئەدهەم پاشای سەروەزیری پێشوودا چووەتە "هۆجەبەگە" بۆ پێشوازیی ئەلکساندەری دووەمی ئیمپراتۆری ڕووسیا. بۆیە دەوڵەتی ڕووسیا پلەی دووەمی نیشانی "سانت ئان"ی پێ بەخشیوە. ١٦ صفر ١٢٧٩ (١٨٦٢) کراوە بە سەرۆکی دووەمی ئەنجومەنی ڕیاسەت لە ئەستانە و، ٣ ذي الحجه ١٢٨٠ (١٨٦٤) بە سەرۆکی یەکەمی ئەو ئەنجومەنە و، ٣ صفر ١٢٨٢ (١٨٦٥) بە پلەی یەکەم و پێڕی دووەم بووە بە بەڕێوەبەری کاروباری بیانیی ویلایەتی سووریە و، دوادواییەکانی ڕەجەبی ١٢٨٣ (١٨٦٧) وازی لێهێناوە. ٢٢ صفر ١٢٨٤ (١٨٦٧) پلەی میری میرانی وەرگرتووە و کراوە بە موتەسەڕیفی (یانیە)، بەڵام نەچوە و ١٤ جمادي الاخر ١٢٨٤ (١٨٦٧) بووە بە موتەسەڕیفی (مدللو). ٨ ربيع الاول ١٢٨٥ (١٨٦٨) بەرزکراوەتەوە بۆ پلەی "بەگلەربەگی" و، بووە بە موتەسەڕیفی (قوبرس). ئەو ماوەیە، ١٧ محرم ١٢٨٦ (١٨٦٩) نیشانی پلە چوارەم و ٦ شعبان ١٢٨٦ (١٨٦٩) هی پلە دووەمی مەجیدیی دراوەتێ. دەوڵەتی ئیتاڵیایش نیشانی پلە دووی "قورون دیتالی"ی پێ بەخشیوە (هەمان سەرچاوە، ل ٤٩١-٤٩٢).

[73] سەعیدپاشا ٢ صفر ١٢٨٩ (١٨٧٢) کراوە بە موتەسەریفی "قارس" و، لەبەرئەوەی ئاووهەواکەیی پێ نەکەوتووە، ٩ جمادي الاول ١٢٩٠ (١٨٧٣) دەستی لێ هەڵگرتووە (هەمان سەرچاوە، ل ٤٩٢).

[74] ذي القعدة ١٢٩٠ (١٨٧٤) بووە بە موتەسەریفی وارنە، واتە شاری "ڤارنا"ی سەر کەناری دەریای ڕەش (هەمان سەرچاوە، ل ٤٩٢).

بنکەی ژین
www.zheen.org

"موعەللیم ناجی" لە ساڵی ١٢٦٦ی هیجری[٧٥] لە ئەستانبووڵ هاتۆتە دنیا. لەپاشا لەگەڵ دایکی بۆ وارنە ڕۆیشتووە. ئەو وەقتە لە ١٩ ساڵیدا بووە، لە ڕوشدیەی وارنە کراوە بە مامۆستای دووەم. لەپاشا "سەعیدپاشا" کە کراوە بە موتەصەڕیفی وارنە، بە گەرمی چووە سەری قوتابخانەکانی وارنەی داوە. کە بینیی لەم قوتابخانەیەدا کە "موعەللیم ناجی"ی تیادا بووە، زۆر پێشکەوتووتر بووە، "سەعیدپاشا" "موعەللیم ناجی"ی پەسەند کردووە. ئەوسا "سەعیدپاشا" لەگەڵ "موعەللیم ناجی" قسەی کردووە و، داوای لێکردووە کە زوو زوو هاتوچۆی بکات.

لەکاتێکا کە "سەعیدپاشا" ئەگۆڕرێت بۆ سنجاغی (طولجە)[٧٦]، "موعەللیم ناجی" لە مامۆستایەتی دەرئەچێت، ئەبێ بە کاتبی خاصی "سەعیدپاشا"، لە نیسانی ١٨٧٧ی میلادیدا کە لەبەینی عوثمانلی و ڕووسدا شەڕ دەس پێئەکرێت، "موعەللیم ناجی" لە مەیدانی جەنگا لەگەڵ پاشا ئەبێت. لە پاش چۆڵکردنی (طولجە)، پاشا ئەکرێت بە موتەصەڕیفی (طرنوە)[٧٧]. دیسان "موعەللیم ناجی" لەگەڵیا ئەچێت، وە تا ماوەیەك لەگەڵ پاشادا لە چادردا ئەژین. لەپاشا ئەگەڕێنەوە بۆ ئەستانبووڵ.

[٧٥] واتە ١٨٤٩–١٨٥٠.

[٧٦] ١١ رجب ١٢٩٣ (١٨٧٦) نیشانی باڵای عوسمانیی بە پلەی سێیەم وەرگرتووە. ١٧ ربیع الاول ١٢٩٤ (١٨٧٧) بووە ئەندامی سەرۆکایەتیی کۆمسیۆنی "گونە ێوروپا" و موتەسەڕیفی سنجاقی "گوڵچی" (هەمان سەرچاوە، ل ٤٩٢).

[٧٧] ٢٨ جمادی الاول ١٢٩٤ (١٨٧٧) بووە موتەسەڕیفی سنجاغی "طرنوی". کە لە شەڕدا داگیرکرا، گەڕایەوە بۆ "عیپمان پازار" و ئەمجا ئەستەمووڵ. ٧ جمادی الاول ١٢٩٥ (١٨٧٨) بە نیشانی باڵای عوسمانیی پلە دووەوە کراوە بە موتەسەڕیفی سنجاغی (ترحالە) (هەمان سەرچاوە، ل ٤٩٢–٤٩٣). جێی وتنە، (طرنوی)، لە باکووری ڕۆژهەڵاتی شاری (قرقلر ایلی)ی ڕۆژاوای تورکیایە.

لەدوای ماوەیەك کە "سەعیدپاشا" ئەکرێت بە موتەصەڕیفی (یەنی شەهر)[٧٨]، "موعەللیم، ناجی" ئەبێ بە کاتبی مەحکەمەی جینایەت، وە لە غیابی موستەنطیقەکان "موعەللیم ناجی" موحاکەمەی جانی و پیاوخراپەکان ئەکات. لەوکاتەدا دەربارەی خۆی ئەم شیعرە ئەنووسێت:

تخلیصنه یوقمی بر دعاجی   جانیلر ایچندە قالدی ناجی

ماناکەی:((نییە دوعاخوازێك تێك بدا ناجی، لەناو پیاوکوژانا ئەژی ناجی))[٧٩].

لەپاشا کە "سەعیدپاشا" گەڕاوەتەوە ئەستانبووڵ، "موعەللیم ناجی" جبە و مێزەرەکەی فڕێداوە و لە وەڤیفە لەگەڵیاندا ئەچێ، شوێن "سەعیدپاشا" ئەکەوێ. لەپاشا کە بە فەرمانی پادشایی بووە موفەتیشی ناوچەی فورات و دیاربەکر و ئەرزڕۆم، مەعموورەت ئەلعەزیز و سیواس و طەرەبزوون، ناجی تا ماوەی نۆ مانگ لای "سەعیدپاشا" ئەمێنێتەوە. لەدوای ئەمە، "سەعیدپاشا" کە کراوە بە والیی (جزائر بحر سفید)[٨٠]، "موعەللیم ناجی"ی کردووە بە باشکاتب و، موعەللیم ناجی لەوێ خووی داوەتە شیعر و ئەدەبیات و نووسینی ناردووە بۆ ڕۆژنامەکانی عوثمانی وە ناوبانگی پەیا کردووە.

بنکەی ژین
www.zheen.org

[٧٨] لە ژیاننامەی ناو ساڵنامەی ئاماژەبۆکراودا کە سەرچاوەیەکی دەوڵەتیی بڕواپێکراوی پشت بەستووە بە دۆسیەی ڕەسمیی وەزیفەکانی، نەوتراوە بووە بە موتەسەڕیفی (یەنی شەهر). بۆیە ئەوە بە ڕاست نازانرێ.

[٧٩] لە (د. ن)دا وا مانای لێك دراوەتەوە: دوعاگۆیەك نەبوو بۆ ناجی، ڕزگاری کات لە جانی. جانی, واتە تاوانکار.

[٨٠] ٢٢ ژی الحجە ١٢٩٦ (١٨٧٩) کراوە بە موفەتیشی ئەنادۆڵ. کە گەڕاوەتەوە، نیشانی باڵای مەجیدیی پلە دووی وەرگرتووە. ١٨ ژی القعدە ١٢٩٧ (١٨٨٠) بووە بە ئەندامی کۆمسیۆنی باڵای کاروباری "نافیعە".٦ شعبان ١٢٩٨ (١٨٨١) نیشانی عوسمانیی بە پلەی یەکەم دراوەتێ و، بووە بە والیی (جزائر بحر سفید) (هەمان سەرچاوە، ل ٤٩٣).

لە ساڵی ١٣٠٢ی ڕۆمی "سەعیدپاشا" کراوە بە ناظری خارجییە[٨١] و، "موعەللیم ناجی"ی بردۆتە لای و وەقتێ کە پاشا کراوە بە سەفیری فوق العادە لە بەرلین[٨٢]، "موعەللیم ناجی" ماوەتەوە لە ئەستانبووڵ و لەگەڵ ڕۆژنامەی "ترجمان حقیقت" کە خاوەنەکەی "مەدحەت ئەفەندی" بووە, لەم وەقتەدا لەناو ئەدیبەکانی ئەستانبووڵدا ناوی دەرکردووە. لەپاشا موعەللیم لە مەکتەبی سولطانی و حوقووق بووە و، نووسینەکانی بەتەواوی سەرنجی پادشای ڕاکێشاوە. لە ساڵی ١٣٠٧ی ڕۆمیدا[٨٣] کراوە بە مێژوونووسی ئالعوپمان و موستەوای ژین و ژیانی کە بەرزبۆتەوە، ئەوسا کچی ئەدیبی بەناوبانگ "مەدحەت ئەفەندی"ی هێناوە و پێکەوە ژیاون. "موعەللیم ناجی" لە مانگی ڕەمەضانی ساڵی ١٣٠٩ی هیجریدا[٨٤] وەفاتی کرد و، بە فەرمانی پادشاه لە گۆڕستانی سولطان مەحموود نێژراوە.

"سەعیدپاشا" سێ ساڵ لە بەرلین ماوە و، لەپاشا بۆ پارس بە سەفیر کراوە[٨٥] و، لەپاش دووەمین جار بۆتەوە بە وەزیری خارجییە و وەکیل وەزیری تەندروستی[٨٦]. لەپاشا بووە بە سەرۆکی شووری دەوڵەت[٨٧] و، تا مردنی لەم مەنصەبە گەورەیەدا ماوەتەوە.

[٨١] ئەوە هەڵەیە کە ساڵی ١٣٠٢ی ڕۆمی (١٨٨٦) بووبێتە وەزیری دەرەوە "ناظری خارجییە"، چونکە ڕاست ٢٤ ربيع الاخر ١٢٩٩ (١٨٨٢) پلەی وەزارەتی بەدەست هێناوە و، ٢٠ جمادی الاخری ئەوساڵە کراوە بە وەزیری دەرەوە و، ١٤ محرم ١٣٠٠ (١٨٨٢) لێی دەرچووە (هەمان سەرچاوە و لاپەڕە).

[٨٢] ٧ جمادی الاول ١٣٠٠ بە سیفەتی باڵوێزی گەورە لە باڵوێزخانەی عوسمانی لە بەرلین دانراوە (هەمان سەرچاوە و لاپەڕە).

[٨٣] ١٨٩١.

[٨٤] ١٨٩٢.

[٨٥] سەعیدپاشا، بەپێی ئەو سەرچاوەیە، لە پاریس باڵوێز نەبوە.

[٨٦] ئەوە لە ١٥ ذي الحجة ١٣٠٢ و ١٢ی ئەیلوولی ١٣٠١ی ڕۆمی (١٨٨٥)دا بووە (هەمان سەرچاوە و لاپەڕە).

لەوسەردەمەدا من منداڵ بووم. کە ئەچوومە لای خاڵم، هەواڵی شاری سلێمانیی لە من ئەپرسی و، باسی گەڕەك و ناوچەکانی سلێمانیم بۆ ئەکرد. زۆری پێ خۆش بوو، چونکە خۆی هەموو بە فکری بووە. بە هیممەتی "سەعیدپاشا" ڕوشدیەی عەسکەری لە سلێمانی کراوەتەوە و، بەو هیممەتە بۆ پێگەیاندنی نەوەکانی و پێشکەوتنی نیشتمانەکەی ئەم مەکتەبەی لە سلێمانی کردۆتەوە[٨٨]؛ وە تا ژیاوە لەگەڵ خزم و کەس‌وکارەکانی لە سلێمانیدا موخابەرەی کردووە و هەموو خزمەکانیی بەسەرکردۆتەوە. لەپێش مردنیا بە دوو ساڵ لە مەراسیمی خەرقەی شەریفدا کە هەموو وەزیرەکان بە سواری عەرەبانە لەپشت پادشاوە ڕۆیشتوون، ئەمما "سەعیدپاشا" بە سواری ئەسپێکی سپی لەدوای عەرەبانەی سولگان عەبدولحەمیدخان ڕۆیشتووە. لە وەقتێکا سولطان (سەرای یڵدز)ی بینا کردووە، وە لە (نیشانگاش) مزگەوتی (تەشویقییە)ی دروست کردووە، بەرامبەر بەو مزگەوتە پارچە زەمینێکی گەورەی داوە بە پاشا وە لەوێدا خانوویەکی گەورەی کردووە. ئەو گەڕەکە بووە بە (گەڕەکی وەزیران). "سەعیدپاشا" لە خانوەکەیا باغ و دار و گوڵی زۆر جوانی لێ ڕوواندووە. پاشا لەکاتی لاویدا زۆر دۆستایەتیی لەگەڵ سولطانا بووە، وە سولطانیش زۆر باوەڕی بە سەعیدپاشا کردووە و خۆشی ویستووە.

بنکەی ژین
www.zheen.org

[٨٧] لە ساڵی ١٨٩٣دا (مير بصري، اعلام الكرد، ط ١، لندن، ديسمبر ١٩٩٠، ص ٥٩).

[٨٨] ئەم قوتابخانەیە ساڵی ١٣٠٩ی ڕۆمی (١٨٩٣ ز) کراوەتەوە. سەرەتا هەردوو پۆلی یەکەم و دووەمی هەبوە. ساڵی ١٣١١ی ڕۆمی (١٨٩٥ پۆلی یەکەمی نێردراوە بۆ ئامادەییی عەسکەری لە بەغدا و، دوای سێ ساڵ لە ١٣١٥ی ڕۆمی (١٨٩٩)دا چووەتە قوتابخانەی جەنگ لە ئەستەمووڵ (محمدأمين زكي، تاريخ السليمانية وأنحائها، ط٢, ص٢٢٩).

سەعیدپاشا لە سلێمانی تووشی تراخۆما و لەپاشا نەخۆشیی دڵتەنگی بووە[89]، بە هاوینان چۆتە (جاملیجە) لە باغی (یالکز سلوی)دا ڕایبواردووە. دوکتۆری تایبەتی ئیمپراتۆری ئەڵمانی[90] لەسەر فەرمانی سولطان بۆ چارەکردنی نەخۆشیەکەی هێنراوە و، تا کاتی مردنی لە وەظیفەدا ماوەتەوە. لە ساڵی ١٩٠٧ی زاینیدا پێش ئیعلانی مەشرووطییەت، لە خانووی نیشانگاش لە تەمەنی ٨١ ساڵیدا وەفاتی کردووە[91]، وە تەرمەکەی بە گەورەترین مەراسیم و دەبدەبەوە لەسەر فەرمانی پادشاهی هەڵگیراوە، وە لە گۆڕستانی سولگان مەحموود بەتەنیشت باوکیەوە نێژراوە، وە لەسەر فەرمانی پادشاە حەوت شاهزادە وە پێنج دامادی پادشاهی[92] لەگەڵ جەنازەکەیدا بوون.

سەعیدپاشا لە دەوڵەتی عوثمانیدا، لەناو پیاوانی سیاسیدا، بە یەکەم پیاو ناسراوە وە گەورەترین نیشانانی بووە[93]، وە گەیشتۆتە دوا پلەی گەورەیی و

[89] ئەم بڕگەیە لێرە بەدوا لە (د. ن)دا هەیە و لەم دەقەدا نییە: ئێواران کە گەڕاوەتەوە، ماوەیەك لەناو باخەکەدا ئەگەڕا. لەپاشا ئەچوە ژوورەکەی خۆی، کاتبی خوصووصیی خۆی شاعیر طەڵعەت بەگ ئەچوە لای" بۆ ڕووناکی مۆمیان داگیرساندووە، لەبەر ڕووناکیی مۆم بە خوێندنەوە و جێبەجێکردنی گەلێ ئەوراقی موهیم خەریك ئەبوون. لەدواییدا ئەچوە ژووری حەرەم، چاك و چۆنیی لبەگەڵ میوانەکان ئەکرد. ئەنجا ئەچوە ژووری تایبەتی خۆی بۆ حەسانەوە و گوێگرتن لە مۆسیقا. ئەنجا نانی بۆ حازر ئەکرا، لەگەڵ هاوڕێی ژیانیا نانی ئەخوارد.

[90] لە (د. ن)دا ناوی "ویلهلك"ە.

[91] سەعیدپاشا ٧٣ ساڵ تەمەنی بووە.

[92] واتە پێنج زاوای سوڵتان.

[93] سەعیدپاشا، جگە لە نیشانی دەوڵەتی عوسمانی، نیشانی ئەم دەوڵەتانەیشی پێ بەخشراوە: شێر و خورشیدی پلە یەکی نقێمدار (ئێران)، پلە یەکی نقێمداری شارل تروول (ئیسپانیا)، پلە یەکی سانت ئۆلاف (سوید و نەرویج)، لیۆپۆڵد (ئاورستریا)، سان مۆریس ئالازار (ئیتاڵیا)، لیۆ پۆڵد (بەلچیکا)، دابنرووغ (دانیمارك)، ئاغلا بلان (ڕووسیا)، ئەتوال دوورمانی (ڕۆمانیا)، سولەی لوان

جێباوەڕ و یەکەمین خۆشەویستی سولطان بووە، وە لە زۆر زمانی بێگانەدا شارەزا وە زانا و زیرەکترین پیاو بووە، وە بە پاشایەکی کورد ناسراوە.

سەعیدپاشا لەپێشەوە کچی یەکێك لە وکەلای دەوڵەت[94] "سەعادەت خانم"ی هێناوە، لەم ژنە "شەریف پاشا" بووە. بەڵام لەگەڵ "سەعادەت خانم"ا ڕێك نەکەوتووە، بە ناچاری لێی جیابۆتەوە. لەدوای ئەم ژنە، لە (قارص) کە والی بووە، لەگەڵ "کەتانەزادە عەلیپاشا"ی زاوایا کچێکی جوانی چەرکەس ئەبینن کە ناوی "گوڵعوذارخانم" ئەبێت. حەزی لەوە کچە کردووە و مارەی کردووە. لەگەڵ خۆیان هێناویێتی بۆ ئەستانبووڵ، لە ماڵی باوکی "حسێن پاشا" داینراوە.

لەکاتێکا گۆڕراوە بۆ (وارنە)، "گوڵعوذارخانم" لە ئەستانبووڵ ماوەتەوە. بەڵام لە (وارنە) بۆ ئیدارەکردنی ماڵەکەی، سەعیدپاشا داوای کردووە لە دایکی کە پیرەژنێکی بۆ بنێرێت. بەم بۆنەیەوە دایکی ژنێکی ناسیاویی ناردۆتە لای. ئەم ژنە بێوەژن "شەفیقەخانم" بووە. ئەویان لێ مارە کردووە، بەڵام سەعیدپاشا نەچۆتە لای. وەقتێ کە پاشا لە (وارنە) گەڕاوەتەوە بۆ ئەستانبووڵ، مانگانەیەکی موناسبی بۆ "شەفیقەخانم" بڕیوەتەوە و، تا دوایی ژیانی لەگەڵ "گوڵعوذارخانم" بە خۆشی ژیاون، وە لە "گوڵعوذارخانم" "فوئادپاشا" بووە.

هەروەکو باسمان کرد، "حسێن پاشا" لە (جاملیجە) باغێکی هەبوە، پێی ئەوترا (یالکز سلوی). بەتەنیشت ئەو باغەوە، سەعیدپاشا باغێکی کڕیبوو. سەعیدپاشا هەموو ساڵێك لە یەکەم ڕۆژی مانگی موحەڕڕەمدا، هەموو

(ژاپۆن)، تاقوو (سرب)، لژیۆن دونور (فەڕەنسە)، لیۆن نرلاندە (فیلیمنگ)، دانیلو (قەرەتاغ)، سان سوور (یۆنان) (ساڵنامەی ١٣٠٦ی وەزارەتی دەرەوەی دەوڵەتی عوسمانی، ل٤٩٤).

[94] واتە: وەزیری دەوڵەت.

بنکەی ژین
www.zheen.org

کەسەکانی چوونەتە لای یەکەیەکە هەمووی بانگ کردوون، هەریەکێ نیو لیرە وە یان چواریەکی لیرەیەکی داوە پێییان. ئەوسەردەمە عادەت وابوو بە ڕەمەزان هەموو ڕۆژێك بە ئێواران ٣ سفرە ڕازێنراوەتەوە بۆ گەورە و منالٚ وە بۆ میوان، وە خۆی لەکاتی نانخواردنا چاودێریی میوانەکانی کردووە. پیاوانی گەورە یا لای خۆی و یا لای خزمەکانی وەك ماجیدبەگی عوثمان پاشا و یا ژنبرای[95] قوبوولٚ. وە جگە لەمانە لە قاتی خوارەوە سفرە بۆ سێصەد کەس میوان قوبوولٚ ئەکردن و، تا مانگی هەموو ڕەمەچان ئێواران ئەم عادەتە دەوام ئەیکرد[96]. وە لەدوای نانخواردن نوێژی تەراویحیان ئەکرد.

زۆر چاك لە بیرمە، مانگانەی پاشا لە شەشسەد لیرەی ئاڵتوون زیاتر بوو[97]. لەدوای مردنی، ئەو نیشان و موجەوهەراتانەی کە هەیبوو، زەڕەنگەر بۆ دەرهێنانی موجەوهەراتەکان چەند ڕۆژێك خەریك بووە. وە لە نیشانگاش خانوو و کۆشکێ وە لەگەڵ دوو خانی گەورە لە طەرەفی ئەستانبووڵ هەیبوو. واریداتی خانەکان هەریەکی ٢٥ هەزار لیرە بووە. وە لە (جاملیجە) ئەو باغ و باغچە گەورەیە و، لە بانقدا هەشتا هەزار لیرەی ئاڵتوونی[98] لەپاش بەجێ مابوو. ئەمما ئەم هەموو میراپە، بە واسیطەی هەردوو کوڕەکەی، هەموویان لە ماوەیەکی کەما لەناوبردووە.

[95] لە (د. ن)دا, ئەمەیشی لێ زیادکراوە: پاشا و حەسەن پاشا و مەئموورانی ناسراوی..

[96] لە (د. ن)دا, دوابەدوای ئەوە نووسراوە: لەسەر عادەتی عوپمانیی ئەو زەمانە "دیش کراس"، یەعنی بە ناوی کرێدان بۆ خواردن، لە دوای بەربانگ میقدارێك پارەیان داوە.

[97] لە (د. ن)دا, ئەمەیش هەیە: بە جۆرێکی موناسیب بۆ زۆر خێزان مانگانەی بڕیوەتەوە.

[98] لە (د. ن)دا, هەشت هەزار لیرەی ئاڵتوونە.

شەریف پاشا:

شەریف پاشا کوڕەگەورەی سەعیدپاشا، لەکاتێکا کە سەعیدپاشا لە (پارس) بووە، شەریف پاشا لە مەکتەبی (سن سیر)[99] بووە؛ وە وەقتێ کە گەڕاوەتەوە بۆ ئەستانبووڵ، کراوە بە یاوەری پادشا و کچی خدێویی میصر عەباس پاشا[100]ی هێناوە کە ناوی پرنسس "ئەمنیەخانم"[101]ە و، ٣ کچی بووە: زەینەب، شەریفە، سزا. ئەمما "زەینەب"یان بە منالٚی مردووە. شەریف پاشا ماوەیەکی زۆر لە فەڕانسەدا، لە ئستۆقهۆڵم سەفیری عوثمانی بووە[102]، وە پێش ئیعلانی مەشرووطییەت یەکەمین ڕوتبەی فەریقی یاوەری پادشاهی بووە. شەریف پاشا یەکەمین دۆستی قڕاڵی ئسویچ[103] بووە و، ڕەفیقی ڕاو و

[99] ئەوە قوتابخانەی عەسکەریی "Saint-cyr"ە (د. فەرهاد پیربالٚ، ڕۆژنامەگەریی کوردی بە زمانی فەڕەنسی، هەولێر، ١٩٩٨، ل ٤٢).

[100] ئەگەر ئەمینەخانی کچی عەباس حیلمی پاشا، وەك ڕۆهات ئالاکۆم نووسیویە، لە ١٨٦٨دا لەدایك بووبێ، دەبێ ئەوە عەباس حیلمی پاشای یەکەمی کوڕی تۆسۆنی کوڕی محەمەدعەلی پاشا بێ، چونکە عەباس حیلمی پاشای دووەم لە ١٨٧٤دا لەدایك بووە (ڕۆهات ئالاکۆم، دە سالٚ لە ژیانی جەنەڕالٚ شەریف پاشا لە ستۆکهۆڵم، "مامۆستای کورد"(گۆڤار)، ستۆکهۆڵم، ژ ٢٧، پایزی ١٩٩٥" المنجد فی الاعلام، ص ٤٤٦، ٦٤٠).

[101] ئەمینەخانم ساڵی ١٨٩٠ شووی بە شەریف پاشا کردووە. ئافرەتێکی سەنگین و تێگەیشتوو و خێرخواز بوو و فەڕەنسی و ئینگلیزی و سویدیشی زانیوە. ساڵی ١٩١٩ سەرۆکایەتیی "جەمعییەتی تەعالیی ژنانی کورد- کورد قادینلری تعالی جمعیتی"ی سەر بە "جەمعییەتی تەعالیی کوردستان- کوردستان تعالی جمعیتی"ی قوبوولٚ کردووە (گوتاری ناوبراوی ڕۆهات ئالاکۆم).

[102] شەریف پاشا لە ١٨٩٨/٣/٤ بەدواوە تا ١٩٠٨ بالوێزی دەوڵەتی عوسمانی بووە لە سوید (هەمان گوتار).

[103] واتا پاشای سوید کە ئۆسکاری دووەم بووە (بۆ زانیاریی زیاتر لەو بارەیەوە بڕوانە: هەمان گوتار).

بنکەی ژین
www.zheen.org

شکاری بووە و، لەناو سەفیرەکانی عوثمانیدا زۆرترین نیشانی وەرگرتووە. شەریف پاشا زۆر جوان بووە، لە "پارس" ناویان ناوە "بوو شەریف- جوان شەریف"[104].

شەریف پاشا لە ژیانیدا ئازادیپەروەر بووە و یارمەتیی ئەندامەکانی دامەزرێنەری کۆمەڵی "ئیتیحاد و تەرەقی"ی داوە، وەکوو ئەحمەدڕەضا بەگ و دکتۆر بەهائەددین وە فەریق ناظم پاشا (کە لەدوایی کرا بە والیی بەغداد)[105]، وە یارمەتیی هاوڕێکانی تری و ڕۆژنامەنووسە ئازادیپەروەران و نووسەرانی داوە.

سولطان عەبدولحەمیدخان لەبەر خاطری خۆی وە خێزانەکەی "پرنسس" وە لەبەرئەمەی زۆر باش نوێنەریی حکوومەتەکەی کردووە، لەپاشا لەبەر دۆستایەتیی باوکی "سەعیدپاشا" کە زۆر دۆستی بووە، وە خێزانەکەی "ئەمینەخانم" کە لە خانەدانی میصر بووە؛ لەبەرئەمە سولطان چاوی لێ پۆشیوە. تەنیا فەرمانی داوە کە شەریف پاشا نەگەڕێتەوە ئەستانبووڵ. بەڵام لە نەخۆشیی باوکی، موساعەدەی بگەڕێتەوەی صادر فەرمووە، بەڵام سەعیدپاشا لە پاراستنی کوڕەکەی دڵنیا نەبوە.

شەریف پاشا و ژنەکەی "پرنسس" زۆر دەوڵەمەند بوون، هەموو وەقت لە (پارس) ژیاون. خانوەکانی لە (بولوار هوسمان)و (بالزو) بوو. وە ساڵی جارێك بۆ (مۆنتەکارلۆ) حاضر ئەبوون[106]. کچەگەورەی

[104] لە (د.ن)دا بە "بون شەریف" هاتووە.

[105] لە ٢٥ ربیع الاخر ١٣٢٧ (١٩٠٩)- ١٦ ربیع الاول ١٣٢٩ (١٩١١) والیی بەغدا بووە (ادارة العراق، ص ٨٧).

[106] ئەم بڕگەیە لە (د. ن)دا بەم شێوەیەیە: ئەگەرچی شەریف پاشا و پرنس ئەمینەخانم هەردوکیان لە میصردا گەلێ موڵك و سامان و زەوی و زاریان هەیە، بەڵام ویستوویانە بە دائیمی لە پارسدا بژین. شەریف پاشا و خێزانەکەی حەزیان لە هەرا و ئاژاوەی ناو شاری

شەریف پاشا "شەریفەخانم" لەپێش حەربی باڵقان[107]، لەگەڵ کوڕی "حوسنیپاشا"ی پوورزامان "صالح بەگ" ئیزدیواجی کردووە. صالح بەگ ضابط سواری بووە[108].

لەدوای شەڕی باڵقان، شەریف پاشا لەگەڵ ئیتیحادچییەکانا بەینی تێك چووە، لەگەڵ فیرقەی "حوڕڕییەت و ئیئتیلاف"دا بووە بەیەك، چونکە ئیتیحادچییەکان تەنیا تورکچیەتییان کردووە و ئەهەمییەتیان نەداوە بە نەتەوەکانی تر کە نیازیان جیابوونەوە بووە. لەبەرئەمە شەریف پاشا زۆر وتاری بە شیددەتی دەربارەی کۆمەڵی "ئیتیحاد و تەرەقی" نووسیوە. لەبەرئەمەی بەتەواوی بەینیان تێك چووە، کۆمەڵی "ئیتیحاد و تەرەقی" بەتایبەتی یەکێك لە ئەفسەرانی سواریی "کەمال" ناوئەنێرن بۆ (پاریس) کە شەریف پاشا بکوژێت. بەڵام ئەم ئەفسەرە بە سەرخۆشی کە ئەچێتە ماڵی

پارس نەکردووە، ئەکثەری ماهها چوون لە خواری پارس بە دووریی نیو سەعات بە سواری شەمەندەفەر لە (بالەزۆ) شوێنێکە پێی ئەڵێن (بنکالو) لەسەر گردێکی بەرزە و هەمووی بە دارستانی جام دەوری تەنراوە، تا دوایی ژیانیان لەو شوێنەدا لەلای کچی بچووکیان "سزاخانم" ژیاون. شەریف پاشا ئەبوایە ساڵی جارێك لەگەڵ پرنسدا بچن بۆ (مۆنتوکارلۆ)، لەوێ ئیشتیراکی قومار بکەن. جاری وا هەبوە یەك ملیار دۆلاریان دۆڕاندووە. بۆ ئەم حاڵە گەورەکانی پارس مەجبوور بوون و، ئەگەر ئەمە نەکەن بە شەرەفیان کەم ئەبێت.

[107] واتە پێش ١٩١٢ کە ئەم جەنگەی تێدا قەوماوە (المنجد في الاعلام، ص ٧٩٠).

[108] ئەم بەشە لە (د.ن)دا ئاوایە: کچە گەورەی شەریف پاشا "شەریفەخانم" لە حەربی باڵقانا هاتۆتە ئەستامووڵ، لەگەڵ صالح بەگی پوورزام کوڕی حسێن پاشادا (کوڕی حوسنی پاشای پوورزام ڕاستترە/ س) ناسیاویی پەیداکردووە. لەپاشا کە بووە بە مولازمی دووەمی سواری لە حەربی باڵقانا، کە هاتۆتە ئەستامووڵ فیراری کردووە، چۆتە پارس. لەوێ شەریفەخانمی مارە کردووە. ناوبراو "صالح بەگ" ئەگەرچی دوو ساڵ لە من گەورەترە، بەڵام لەدوای ساڵێك کە من لە مەکتەبی حەربییە دەرچووم، ئەنجا بە مولازمی ثانیی سوارە دەرچووە.

بنکەی ژین
www.zheen.org

پاشا، وە بۆیان دەرئەکەوێت کە بۆ کوشتنی پاشا نێرراوە، صالح بەگ لەو بەدەستوبردتر ئەبێت، دەستبەجێ ئەو ئەفسەرە ئەکوژێت[109].

شەریف پاشا بە دڵ و بە گیان کوردپەروەر بووە[110]. ل دوای یەکەمین جەنگی عموومیدا لە (پاریس) لە کۆبوونەوەی ئاشتی و ڕێککەوتنا بەناوی "کۆمەڵی تەعالیی کورد"وە "فیرقەی دیموکراتی کوردی" لە ئەستانبووڵ وە بەناوی شێخ مەحموود و سەرۆکەکانی کوردەوە، بەناوی مورەخەصییەتی کورد و کوردستانەوە لە کۆبوونەوەی "صوڵح"دا دەربارەی کورد بەیاناتی پێشکەش کردووە، وە داوای مافی ئازادیی کورد و کوردستانی کردووە.

شەریف پاشا بە زمانی فەڕانسزی لەبارەی کورد و کوردستانەوە نامە و خەریطەی بە جیهانا بڵاوکردۆتەوە، وە سەرنجی عالەمی ڕاکێشاوە، وە لەگەڵ سەرۆکی مورەخەصی ئەرمەنی "بۆغۆس نۆبارپاشا"دا ئیتیفاقی کردووە و، پێکەوە بۆ سەندنی مافی کورد و ئەرمەنی تێکۆشاون. پاشا یەکەم کەس بووە کە پاساپۆرطی کوردیی بەکارهێناوە. لە پەیمانی "سەوەر"دا نووسینی زۆری بڵاوکردۆتەوە، بەوهۆیەوە لە موعاهەدەی "سەوەر"دا دان بە مافی کوردا نراوە.

کچی دووەمی پاشا کە ناوی "سزاخانم" بووە، شووی کردووە بە کوڕی چەرکەس میرلیوا ناظم پاشا "عەبدوڕڕەحمان بوخ" کە بۆتە هۆی

---

[109] دکتۆر دارا ئەحمەد تۆفیق ڕۆژی ١٩٩٧/٢/٣ گێڕایەوە: ساڵح بەگی زاوای شەریف پاشا، سەرەتای ١٩٥٨، لەگەڵ محەمەدئەمین و محەمەدئیبراهیمی جووتە کوڕیدا لە میسرەوە هاتنە بەغدا و، خانوویەکیان تێدا بەکرێ گرت. باوکم ئاگاداری کردینەوە کە هاتوون، چووینە لایان. ساڵح بەگ پیاوێکی کەتەی چوارشانە بوو، وتی: کاتی خۆی لە پاریس یاوەری شەریف پاشا بووم کە ئەو کەمال ناوە بە سەرخۆشی هات خافڵکوژی بکات. بەڵام من زووتر لێی هاتمە دەست و کوشتم.

[110] لە (د.ن)دا ئەمەش هەیە: ئەگەرچی بە عوثمانلییەك ئەناسرا.

فیراپێکردنی قاتڵەکانی مەحموود شەوکەت پاشا[111]. بەم بۆنەیەوە "سزاخانم" شووی کردووە بە "عەبدوڕڕەحمان بوخ" و لەم پیاوە دوو منداڵیان بووە. ئەمما لە "شەریفە" دوو کوڕ بووە، وە هەردوکیان بوون بە موهەندیس، وە یەکێکیان کچی گوسۆن پاشای مەشهووری هێناوە.

لەدوای مردنی پرنسس "ئەمینەخانم"، شەریف پاشا سکرتێرەکەی "مەلەك خانم"ی مارە کردووە. لەم ژنە "کەریمە" ناو کچێکی بووە. ئەم کچە شووی کردووە بە "کۆنت بیقاردۆ ماسۆنی"ی ئیطالیایی لە شاری (قاطانزارۆ)[112]دا لە خوارووی ئیطالیادا ئیقامەت ئەکەن.

شەریف پاشا دوایی‌ی تەمەنیی لەگەڵ ئەم خێزانەدا بەسەر بردووە، وە لە تەمەنی ٩٢ نەوەد و دووساڵیدا لە (ناپۆلی) وەفاتی کردووە[113]. پاشا لەبەرئەمەی نەیتوانی کوردستانێکی ئازاد ببینێت، خۆی بەبێ نیشتمان داناوە. لەبەرئەمە ئامۆژگاریی کردووە کە مرد لاشەکەی بسووتێنن و بیخەنە زەریاوە. بەڵام لە میصر کچەکانی و زاواکەی "صالح بەگ"، وە بە واسیطەی ئامۆزای پرنسس "ئەمینەخانم" کە مەلیك فارووق بووە، وەصییەتنامەکەیان نەهێناوەتە جێ، لەدوای بەینێك جەنازەکەیان هێناوەتە میصر، لەوێ ناشتوویانە.

بنکەی ژین
www.zheen.org

---

[111] مەحموود شەوکەت پاشای هاوکاری ئیتیحادیەکان، دوای ڕاگەیاندنی دووەم مەشرووتییەت، بووە قوماندانی سوپای سێیەم. سەرکردەی ئەو سوپایە بوو کە لە سلانیکەوە هاتە ئەستەمووڵ بۆ لێخستنی سوڵتان عەبدولحەمیدی دووەم. کە حوکمی سوڵتان پێچرایەوە, بوو بە قوماندانی هەرسێ سوپای یەکەم و دووەم و سێیەم و، ئەمجا بە وەزیری جەنگ کە ١٩١٢ دەستی لێ کێشایەوە. ١٩١٣ بە هۆی ئیتیحادیەکانەوە کرا بە سەروەزیر "صدر اعظم" و وەزیری جەنگیش. ١٩١٣/٦/١١ خافڵکوژ کرا (اورخان محمد علي, السلطان عبدالحميد الثاني حياته واحداث عهده، الرمادي، ١٩٨٧، ص ١٩٥).

[112] لە (د.ن)دا ئەم شارە لە ((بەشی خواری ئەدەکانی زەریا (دوورگەکانی زەریا)یە)).

[113] شەریف پاشا ساڵی ١٩٤٤ کۆچی دوایی‌ی کردووە (هەمان گوتاری ڕۆهات ئالاکۆم" میر بصری، اعلام الکرد، ص ٣٣).

فوئاد پاشا:

دووەمین کوڕی سەعیدپاشا[114] لەدوای تەواوکردنی حەربییەی شاهانە و لە مەکتەبی حەربییەی بەرلین، بووە مولازمی سواری وە لە برنجی مزراقلی ئالآیی[115] وە لە سلکی یاوەرانی پادشاهی تەعیین کراوە[116]. فوئادپاشا لە نمایشاتی سواری وە بە موسابەقەی مەوانیع کە لەپێش دەمی ئیمپراطور کراوە، لەناو هەزار ئەفسەردا بە یەکەم دەرچووە. بەم بۆنەیەوە ئیمپراطور تەلگرافی پیرۆزبایی ئەنێرێت بۆ سولطان. لە پاداشتی ئەم موەففەقییەتەدا، سولطان ڕوتبەی میرئالآیی ئەداتێ و، فوئادپاشا کە ئەگەڕێتەوە ئەستانبووڵ بە ڕوتبەی میرلیوا تەرفیعی کرد و، کچی "ثورەییابەگ" مودیری گشتیی پۆستووم کە برای صەدری ئەعظەم ئارناوود "فەریدپاشا" ئەبێت "سوعادخانم" نام ئەخوازێت. لە "سوعادخانم"، "خەندان خانم" ئەبێت. لە دوای ماوەیەکی کەم لەگەڵ یەك ڕێك ناکەون، لەیەك جیائەبنەوە. لەدوای ئەمە، کچی میرلیوا قوماندانی بەیرووت "عیصمەت پاشا" ئەهێنێت کە ناوی "مەلیحەخانم" ئەبێت. لەم ژنە، ئەنیسە و ڕەشید کچ و کوڕێکیان ئەبێت. بەڵام ئەنیسە بە منالّی وەفات ئەکات.

فوئادپاشا لە ساڵی ١٩٠٧دا گەیشتۆتە ڕوتبەی فەریق و یاوەری پادشاهی بووە. ئەمما ڕۆژی وەفاتی پدەرەش[117]، سولطان بە فوئادپاشا ڕوتبەی فەریقی یەکەمی داوە. بەڵام ئەمە زۆر سەیرە، لەلایەك لە ماڵەکەیانا خەریکی

[114] لە (د.ن)دا وتراویشە: لە ئەستامووڵ لە "گوڵعوژارخانم" لەدایك بووە.

[115] واتە لیوای یەکەمی ڕمهاوێژ.

[116] لە (د.ن)دا دوابەدوا نووسراوە: لەپاشا داخلّی قەگهعاتی سوارەی ئۆهلانی ئەلّمان بووە، وە بە سوارچاکێکی ئازا و نەبەز ناسراوە.

[117] واتە: کۆچی دوایی باوکی.

ڕێکخستنی مەراسیمی جەنازەی باوکی بوون، لەم لاشەوە فوئادپاشا لەڕۆژێکدا خەریکی هەڵواسینی نیشانەی فەریقی بووە بۆ ئەوەی لە مەراسیمی جەنازەدا حازر بێت، چونکە لەوسەردەمەدا ئەو کەسەی نەگەیشتبێتە ڕوتبەی فەریقی مافی نەبوە لە مەراسیمی جەنازەی پاشاکانا حازر بێ.

لەدوای ئەمە کە ئیعلانی مەشرووطییەت کراوە، فوئادپاشا گەیشۆتە ڕوتبەی فەریقی یەکەم، وە هاوڕێکانی کە لەگەڵ فوئادپاشاوە دەرچوون هێشتنا لە ڕوتبەی "یووزباشی"دا بوون. لەبەرئەوە فوئاد پاشا بیری لەمە کردۆتەوە، وە پێشنیاری کردووە بۆ ڕاستکردنەوەی مافی مرۆڤایەتی بە جۆرێکی قانوونی، بە پێویستی بینیوە سەرلەنوێ لە دەرەجە و ڕوتبەی ئەفسەران بکۆڵرێتەوە تاوەکوو کەس هەست بە مەغدوورییەت نەکات. لەم ڕووەوە نووسەران و چینی ئەفسەران ئەم پێشنیارەیان زۆر پەسەن کردووە، تەقدیری فوئادپاشایان کردووە. بەم بۆنەیەوە دەسبەجێ قانوونی ڕێکخستنی پایە و پلەی ڕوتبەکانیان داناوە. لەدوای دانانی ئەم قانوونە، فوئادپاشا کراوەتەوە بە یووزباشی، وە چۆتەوە سەر ئالآی مزراقلی کە لەم دواییەدا منیش لەم ئالآیەدا تەعیین بووم. وە ئەمما ئەم ئالآیە لە موحارەبەی (قریم)[118] تەشکیل بووە و، ناوی ئالآی خاصەی قازاق بوو. لەپاش ئەوە ناونرا بە نموونە برنجی مزراقلی ئالآیی. شەڕی بالّقان، فوئادپاشا لەم ئالآیە بوو. لەپاشا ئیستعفای کرد وە دەسی کرد بە صەرفکردنی ماڵ و سامانی بۆ

[118] شەڕی (کریم- قرم) لە ١٨٥٤-١٨٥٦ درێژەی کێشا لەنێوان ڕووسیا لەلایەك و تورکیا و فەڕەنسە و ئینگلتەرە و پیدمۆنت لەلایەکی ترەوە، بە پەیمانی ساڵی ١٨٥٦ی پاریسیش دوایی پێهات (الدکتور فاضل حسین، محاضرات عن مؤتمر لوزان، ط٢، بغداد، ١٩٦٧، ص ٩).

بنکەی ژین
www.zheen.org

سەرجەمی بەرهەمی عەبدولعەزیز یامولکی

ژنانی جوان. لە موددەتێ هەموو سامانیی لەناوبرد و، لە تاریخی ساڵی..[119] لە (قاضی کۆی) وەفاتی کرد[120].

ئەحمەدعیزەت بەگ:

دووەمین کوڕی خەندانزادە حسێن پاشا لە ساڵی ١٢٨٧ی هیجری و ١٨٧١ی زاینیدا لە ئەستانبووڵ لە "سەرافرازخانم" لەدایك بووە، لە مەکتەبی فەڕانسزەکان خوێندنی تەواو کردووە و، لە وەزارەتی دەرەوە "خارجییە"دا تەعیین کراوە. لە ساڵی ١٨٩٨ی زاینی لە دیوانی همایۆنا کراوە بە موعاوینی موتەرجیمی یەکەم و، ڕوتبەی باڵای ئیحراز کرد.

لە ساڵی ١٩٠٨ لەدوای ئیعلانی مەشرووطییەت, لە نەظارەتی داخلییەدا کراوە بە مودیری شوعبەی تابعییەت، وە لە ساڵی ١٩١١دا کراوە بە والیی ویلایەتی وان. لەپاشدا حیزبی "ئیتیحاد" لە وەظیفە دەریان هێناوە، وە لە ساڵی ١٩١٨دا لەدوای موتارەکەکردن لە وەزارەتی تۆفیق پاشا کراوە بە ناظری ئەوقاف و ناظری ئیعاشە , و لەپاش ئەوە وەقتێ کە وەزیری داخلییە بووە، هەموو سەرۆکی حیزبی "ئیتیحاد و تەرەقی"یەکانی دەربەدەر کردووە وە تاوانکارانی گرتووە وە حەواڵەی دیوانی عورفیی کردوون.

لە مانگی مارتی ١٩١٩دا، لەکاتی قابینەی فەریدپاشادا بووە بە والیی ئزمیر[121]. ئەمما لەدوای دوو مانگ، لە ١٥ی مانگی مایسدا کە یۆنانیەکان

---

[119] ساڵەکە نەنووسراوە و, لە (د.ن)یشدا نییە.

[120] جێی باسە، فوئادپاشا دووەم جێگری سەرۆکی "جەمعییەتی تەعالیی کوردستان" بووە کە هەر دوای ئاگربەستی یەکەم جەنگی جیهانی لە ئەستەموولْ دامەزرا (عەبدولعەزیز یامولکی، کوردستان و ڕاپەڕینەکانی کورد، لە تورکیی عوسمانییەوە وەرگێڕانی شێرزاد کەریم، ئامادەکردنی سدیق ساڵح، چ ١، ب١، سلێمانی، ١٩٩٩، ل ٦٥).

[121] ئەمین زەکی بەگ نووسیویە: بووە بە والیی ویلایەتی (ئایدین) (تاریخ السليمانية وأنحائها، ص ٢٧٤).

سەرجەمی بەرهەمی عەبدولعەزیز یامولکی

ئزمیریان گرتووە، لە زۆرداری و کاری ناڕەوای یۆنانیەکان زۆر پەست بووە. وە لە ساڵی ١٩٢٠، لە چوارەمین ڕۆژی مانگی کانوونی دووەما، لە ئزمیر لە سەرای حکوومەتیدا بە نەخۆشیی دڵ وەفاتی کردووە[122].

ئەحمەدعیززەت هێشتا لاو بووە لە ئەستانبووڵ کچی "بابان خدێو محەمەدپاشا"[123] "ئامینەخانم"ی هێناوە، وە لە ئامینەخانم "بەڵقیس خانم" و "سەیفوڵڵابەگ" وە "خاڵیصەخانم" بووە. ئامینەخانم زۆر زۆر ئافرەتێکی بەڕەحم و خێرەوەند بووە، وە خزمەتی هەموو خێزانەکەی کردووە و حورمەتی گرتوون، وە ئافرەتێکی جوان و بێوێنە بووە. ئەم ئافرەتە بە نەخۆشیی "وەرەم" وەفاتی کردووە، لە (ئۆرتەکۆی) لە قەبرستانی (یەحیا ئەفەندی)دا بەتەنیشت باوکی "محەمەد پاشای بابان"ەوە نێژراوە.

ئەحمەدعیززەت بەگ لەدوای چەند ساڵێك کچی خاڵی "پیرایەخانم"ی هێناوە، وە ئەویش لە ساڵی ١٩٦٠دا وەفاتی کردووە. "سەرافرازخانم" دایکی عیززەت بەگ و سلێمان بەگ لە ٢٤ی مارتی ١٩٠٩ی زاینی لە ئەستانبووڵ وەفاتی کردووە، وە لە گۆڕستانی (سولطان ئەییووب)دا نێژراوە.

سلێمان بەگ:

بچووکترین کوڕی حسێن پاشای خەندان لە ساڵی ١٨٧٩دا لە ئەستانبووڵ بووە. لە تەمەنی نۆ ساڵیدا باوکی وەفاتی کردووە. سلێمان بەگ خوێندنی لە "مەکتەبی حەربییە"دا تەواو کردووە. ئینتیسابی بە یەکەمین ئالای مزراقلی و یاوەرانی شەهریاری بوو، وە لەپاشانا گەیشتۆتە ڕوتبەی میرالای. لەدوای ئیعلانی مەشرووطییەت

---

[122] (١٩٢٠/١/٥)ە لە (تاریخ السليمانيه، ص ٢٧٤)دا.

[123] بابان خدێو محەمەدپاشا کوڕی سلێمان پاشای ئەوڕەحمان پاشای بابان و برای ئەحمەدپاشای دوا میری بابانەکان و باوکی حەمدی بەگی بابانە (ادارة العراق، ص ٢٥٥).

بنکەی ژین
www.zheen.org

سەرجەمی بەرهەمی عەبدولعەزیز یامولکی

کە تەصفیەی قانوونی ڕوتبە کراوە، بە تەنزیلی ڕوتبە کراوە بە یووزباشی. بەم بۆنەیەوە، لە مەسلەکی عەسکەری دەرچووە وە چۆتە سلکی مولکی. سلێمان بەگ زۆر لە تاریخدا شارەزاییی بووە، لەبەرئەمە لە "ئەنجومەنی تاریخی عوثمانی"دا کراوە بە ئەندام. لە ساڵی ١٩١٢دا کراوە بە قۆمیسەری سنووری (بانە). لەپاشانا بووە بە قائیممەقامی دهۆك. لەدوای ماوەیەك گەڕاوەتەوە ئەستانبووڵ، لە کۆمەڵی "حوڕییەت و ئیئتیلاف"دا ئەندام بووە. لەبەرئەوەی چەددی حیزبی "ئیتیحاد و تەرەقی" بووە، ماوەیەك گیراوە، لەپاشانا کراوە بە موعاوینی مودیری ئەمن. بە بیانووی نەخۆشی لە وەظیفە دەرچووە.

وەقتێ کە براکەی "ئەحمەدعیززەت بەگ" والیی ئزمیر ئەبێت، سلێمان بەگ چووە بۆ لای. لەپاشانا کە ئەحمەدعیززەت بەگ بە سەکتەی دڵ وەفاتی کردووە، ئەویش لەدوای ئەو بە هەفتەیەك لە ساڵی ١٩٢٠ لە ئزمیر وەفاتی کرد. ئەویش لەلای براکەیەوە لە ئزمیر ئەنێژرێت.

سلێمان بەگ لە ساڵی ١٩٠٣ لە خەڵقی (طەرابزوون) کچی تەحسین بەگ عەلی زادە "شاکیرەخانم"ی هێناوە. ئەم کچە نووسەرێکی بەناو بووە، وە لاکین لەگەڵ یەکا نەگونجاون، لەیەك جیابوونەوە. سلێمان بەگ پیاوێکی نازك و طەبیعەت جوان و شەرمن بووە،وە کاتی خۆی بە خوێندنەوەی مێژوویی بردۆتە سەر، وە زۆر حەزی لە یاریی شەترەنج کردووە.

١

خێزانی خەندان

لەوە

لە دوایی سەدەی شازدە هەما کۆنترین بنەماڵە (جەعفەر) آغا ناو لە کاتی حکمرانی بابانایە کتێك بووە لە ئاغاکانی سەرحەد و دوری ئەم آغایە علی آغا کچێکی لە پاشازادەکانی بابان هێناوە ناوی (خەندان) خان بووە •

خەندان خان لە کاتێکا باوکی و یان مێردەکەی لە مال نەبووایە خۆی ئەبووە سەردرە و کاروباری وولاتەکەی بەڕێوە ئەبرد • لە هەندێ شەڕکە لە گەل ایرانیە کاناکراو ئازایەتی و لێ ماتووی وەسر خۆی پیشان داوە • بەم جۆرە ئەمی شازنە جهانا ناوی دەرکردووە ئەم خێزانە بە ناوی خێزانی خەندان ناسراوە •

پیاوان پیروماقولی ئەوسەردەمە ئەگێرنەوە • لە بنەمالی خێزانی بابان لە خەلق (داشمانە) نەنیە احمد ناو لەگەل تورکەکانا لە شەڕی صلیبیە کانا لە زەمانەکانی وبالە وانیەتی واکە کرەوی بردەتە و کچێکی پرنسس انکلیزی بە دیل گرتووە و ناوی (کهنام) بووە و ڕکردەیەتی بە هاوەش زیانی خۆی •

لە علی آغا و خەندان خانەوە زور منال بووە و زوریان لە شەڕکێزوان ئەتیا حسن آغا ماوە کە لەمصطفی لە ئەوە ترین سەرەکی عشیرەتی جوانرو کچی محمد خان (خەنزاد) خانی خواستووە کە لەم ژنکوردە احمد آغای داروغا بووە جعفر آغا و خلدان خان و محمد آغای داروغای لە ئەلە جوالان لە سەرلوتکەی کردیەك نزیك بە ویرانەی ئەلاجوالان نوزراونەوە لە سەرەندی کیلی قبرەکان ناویان نوسراوە و بە ئەوری پیشانی ئەدات کە ئەم کوستانە هی ئەم خێزانە بووە •

من لە سالی ١٩١٦ دا لە مانگی نیسان لە گەل خزی دایکم شوالی خشبو عبدالله ناسی افندی دا ئەچوم بو زیارەتی ئەم شوێنە پیروزە جام پیکەوت کە لە سەرکیلی قبری جعفر آغا و محمد آغا نووسی ماوە و زور جالە ئەخوینیتەوە بەلام نەتوانرا نووسینی کیلی قبرە کانی تر بخوێنینەوە • و لەم کوستانەدا قبری پاشاکانی بابان و قبری محمد آغای داروغاوە کەلیك قبری تر مسافلە کراونەبەلام لە هەمویان زیاترین قبری محمد آغای داروغا محافظە کراوە •

قەلاجوالان ماناى قەلا جوالە بادامە و لە نیزی شاری سلیمانیەدا یەکە مین جێیەی حکمرانی بابانە نان بووە جرانی ئەم شوێنە و لە رووی حرکاتی عسکریەوە بە نسبەت ئەوەدە وووە و لە پاشترین شوینی هەل شهیراوە کە بەرگری دوژمنی تیادا بکریت

لەم شوینە داکە شوینی سیلك آوراتی میژویی مانە بوزانوی میژوی ئەم خاکە پیروزە دوشمو ورد ریزنامە و بەکەیەکە نهایەتی زیارەتی قبرە کانم کرد و فاتحەم بو گیانی ئەم بالاوانانە خوێندە لە بیناری باراستنی خاکی پیروزی نیشتیمان خاکی پیروزی کوردستانا گیانی پیروز وسەرو مالیان فدا کردووە شەوورژبەر ناوادا کە رام بەرووبەرو سەرنجم داوکە رام و لە فلوس سیغا رابوردن. ئەم پالە وانانە و میژوی ئەم خاکە پیروزەم هینایە جاربەلام سەرآه و حسرت بولە وسەردەو بوە لە بیرە وری بەنی کونی میژوی ورشتی فرویسکی بە خورهینج دەسە لاتیکە • ئەمابو و بە کە لە مەی ئەم شوێنەدە وارکە پیروزە وکولی ئەم قبرانە ئەبیت کە بیانکەم بە شاهدی

سەرجەمی بەرهەمی عەبدولعەزیز یامولکی

امینە خانم زور زور ئافرە تیکی ~~...~~ بە رەحم و خیرە و
مە ند بووە • و خزمەتی هە موخیزانە کە ی کردووە وحرمە تی کرتوون و ئافرە تیکی جوان ویش
وینە بووە ئەم ئافرە تە بە ناخوشی و رەم وفاتی کردووە لە اورتە کوی لە قەبرستانی یحی افندیدا
بە تە نیشت باوکی (محمد باشی باباندە وە) نیژراوە •
احمد عزت بک لە دوای جە ن سالیک کچی خالی (بیرایە خانی) هیناوە و ئە ویش لە سالی
١٩٦٠ دا وەفاتی کردووە • سە رافراز خانم دایکی عزت بک وسلیمان بک لە ٢٤ مارت ١٩٠٩
زایینی لە استانبول وفاتی کردو وە لە گورستانی سلطان ایوب دا نیژراوە •

سلیمان بک

بچوکترین کوری حسین پاشا خندان لە سالی ١٨٧٦ دا لە استانبول بووە • ئالی لە تە مە نی
لو سالیدا باوکی وفات کردووە • سلیمان بک خویندنی لە مکتبی حربیە دا تە واو کردووە •
انتسابی بە یە کە مین آلای مزراقلی و یاوران شەهریاری بووە و لە باشا تا گەیشتوتە رتبەی
میرالای • لە دوای اعلان مشروطیت کە تصفیە ی ~~...~~ قانونی رتبە کراوە بە تنزیل رتبە
کراوە یوزباشی •
بە م بونە یە وە لە مسلکی عسکری دە رچووە و بوتە سلکی ملکی • سلیمان بک
زور لە تاریخ دا شارەزایی بووە لە بە رئە مە لە انجمن تاریخی عثمانی دا کراوە بە ئەندام لە
سالی ١٩١٢ دا کراوە بە قسیری سنووری (بانە) لە پاشانە بووە بە قائمقامی دهـوک
لە دوای ئاوە یە ک کە راوە تە وە ئە ستانبول لە کوە لی حریت و ائتلاف دا ئە ندام بووە •
لە بە رضدی حزبی اتحاد وترقی بووە ماوە یە ک گیراوە لە پاشانا کراوە معاونی مدیری ئە من
بە بیانووی نە خوشی لە وظیفە دەرچووە •
وختاکە براکە ی احمد عزت بک والی ازمیر ئە بیت سلیمان بک چووە بولای لە پاشانە
لە پاشانە احمد عزت بک بە سکتەی دل وەفاتی کردووە ئە ویش لە دوای ئە وبە هفتەیە ک
لە سالی ١٩٢٠ لە ازمیر وفاتی کرد • ئە ویش لە لای براکە ی یە وە لە ازمیر ئە نیژراوە •
سلیمان بک کعثد لە سالی ١٩٠٢ لە خلقی طرابزون کچی تحسین بک ئە ملی زادە
(شاکر خانی) هیناوە ئە م کچە نوسە ریکی بە ناوبووە ولکن لە کە لیە کان کرنجا ون لە یە ک جیا
جیابونە وە • سلیمان بە ئە بیاویکی نازک وطبیعت جوان وشە رمن بووە • و کاتی خوی بە
خویندنە وەی میژوی بردوتە سە ر • و زور حە زی لە یاری شە ترنج کردووە •

ئەم باسە ی عبدالعزیز یاملکی یە ... لە ١٩٩٠/٤/٢ دا ...

شەجەرەی بنەماڵەی خەندان

عەبدولعەزیز یامولکی دوو دانەی "شەجەرەی بنەماڵەی خەندان"ی بۆ بەجێ هێشتووین کە هەردوکیان لەلای کاک کەماڵی مەجید بەگ پارێزراون" سوپاسی دەکەم کە بۆ بڵاوکردنەوە خستنیە بەردەستم. منیش پێکەوە لە یەکمدان و، ئەوم شەجەرەیەیان لێ دروست بوو. بۆ ساخکردنەوە و ڕاستکردنەوەی چەند لایەکیشی، زانیاریی کەسانێکی شارەزای بنەماڵەکە بە سوپاسەوە هاوکارییان کردم و، لە پەراوێزەکانی شەجەرەکەدا ناوم هێناون، سوودیان پێگەیاندم. جێی وتنە، هەردوو شەجەرەکە ئەم چەند سەرنجە هەڵدەگرن:

١- شەجەرە کۆنەکە (ش.ك) بە قەڵەمی ڕەش (ڕەساس) کراوە و، پێئەچێ ڕەشنووس بێ. ناوی ڕێکخەرەکەیی لەسەر نییە، بەڵام بە دەستخەتەکەیدا دیارە کە هی عەبدولعەزیز یامولکی‌یە. شەجەرە نوێیەکە (ش.ن) وێنەگیراوی دانەیەکی لەسەر پەڕەی (ترێس) کراوە و، بە عەرەبی لێی نووسراوە: "تنظيم الشجرة: السيد عبدالعزيز يامولكى، اعادة الطبع وهدية انور عارف حكمت". واتە ساڵی ١٩٦٠ ڕێك خراوە. ڕوون نییە ئاخۆ لەسەر کۆنەکە کراوە یان نا؟ لەگەڵ ئەوەیشدا، هەر دەبێ لەسەر دانەیەکی کۆنتر کرابێ.

٢- هەردوو شەجەرەکە، جیاواز لە هەر شەجەرەیەکی تر کە تەنیا بۆ ناوی نێرینە (کوڕ)ی بنەماڵە تەرخانە، ناوی مێینە (کچ)یشیان تێدا تۆمار کراوە. جگە لەوە، بە زۆری ناوی ژن یا مێردی کەسانی بنەماڵەکەیش هەر نووسراون، بۆیە من بۆ جیاکردنەوەیان لە خوار ناوی کەسانی بنەماڵەکەوە خستوومنە نێو دووکەوانە.

بنکەی ژین www.zheen.org

سەرجەمی بەرهەمی عەبدولعەزیز یاموڵکی

٣- عەبدولعەزیز یامولکی لە ژیاننامەکەی خۆیدا نووسیویە: حسێن پاشا ئامۆزایەکی عوسمان پاشا ناوی هەبوە. بەڵام لە هیچ شەجەرەیەکیاندا ناوی نییە.

شەجەرە نوێیەکە، بە ناوی "خەندان زادە- هەندێ وردەکاری"یەوە، چەند ڕوونکردنەوەیەکی بە عەرەبی لەسەر نووسراوە" لەبەر بایەخی مێژوویی و ئەمانەتی زانستی، پێویستم بینی بیکەمە کوردی کە ئەمەیە:

١- گۆڕەکانی سەرۆك جەعفەر ئاغا و عەلی ئاغا و محەمەد ئاغا لەسەر ئەو تاکە گردەن کە کەم و زۆر نزیکی کەلاوەکانی قەڵاچوالانە. ئەم کەلاوانە، کە لە سلێمانییەوە ئەچێتە قەڵاچوالان، ئەبینرێن. هەرچی گۆڕی محەمەد ئاغایە، بە تەواوی لەسەر تەوقەسەری گردەکەیە. ئەم هەموو گۆڕانەی ئێرە و هێندێ نووسینی سەر بەرد، بەڵگەی ئەوەن کە ئەم گردە تەرخان بووە بۆ گۆڕستانی ئاغاکان و نەوەکانیان. ئەگەرچی نووسینی سەر کێلی گۆڕی محەمەد ئاغا بە ڕوونی و تەواوی ئەخوێنرێتەوە، بەڵام مێژووی پێوە نەماوە. ئەم گۆڕەیان تاکە گۆڕێکی ئەم ناوەیە کە بە سەلامەتی مابێتەوە و، لە هی پاشاکان زیاتر پارێزراوە. قەڵاچوالان بەرلەوەی سلێمانی ببێتە پێتەختی بابان، کرابووە بارەگایەکی گشتی.

٢- خەندان خان: ناساندنی ئەم بنەماڵەیە بەم ناوە، نیشانەی ئەوەیە کە مەزنترین ئافرەتی ڕۆژگاری خۆی بووە. خەندان خانی شازادەی بابان لەو سەرگەورانە بووە کە دەستە و تاقمی پیاوانی بەڕێوە بردووە و، چووەتە ڕاووشکار و، لە شەڕ و شۆڕدا ئازایەتی و بەجەرگییەکی جێی سەرسوڕمانی نواندوون. هەردوو گۆڕی "حەسەن ئاغا و خانزاد خان"یش لە قەڵاچوالانن و، گۆڕی هەندێکی تریشیان لە سلێمانییە.

سەرجەمی بەرهەمی عەبدولعەزیز یاموڵکی

٣- خانزاد خان: کچی سەرۆکی جوانڕۆیە کە یەکێك بووە لە خێڵە هەرە بەهێزەکانی زەمانی خۆی. ئەم تیرەیە لە سەردەمی حەسەن ئاغادا هاتە سلێمانی. ئەحمەد ئاغا لە گەورەترین پیاوەکانی حوکمی بابان بووە. دێهاتی گوڵعەنبەر و چنگیان و شارباژێڕ و شێخەڵمارێن و ڕەنگێنە، لە چاو دێیەکانی تردا، یەکجار گرنگ و پێشکەوتوو بوون، بە تایبەت لە ژمارەی ئەو سوارچاکانەدا کە ساز و تەیاریان ئەکردن بۆ شەڕ. ئەحمەد ئاغا یانزە کوڕ و تاقە کچێکی هەبوە. ئەم خشتەیە تەنیا ناوی ئەو کوڕانەی تێدا نووسراوە کە یا وەچیان خستووەتەوە، یان دوای گەورەبوون مردوون. ئەوانەیش کە بە منداڵی مردوون، ناویان تۆمار نەکراوە. چەندین جار چاوم بە مەعرووف بەگ و عەبدوڕڕەحمان بەگ و عاسمەخان کەوتووە. گۆڕی ئەحمەد ئاغا نزیك بە گۆڕی سلێمان پاشای بابانە لە گردی سەیوان.

٤- حەلیمە خان: کچی تەقی بەگی سەرۆکە کە لە دێی "جامڕێز" دانیشتوون و، سەر بە خێڵێکی گەورەی سەردەمی خۆیەتی و، خوشکێکی شووی بە گەورەپیاوێکی بابان کردووە و خێزانێکی تری لێ پەیدا بووە. بەڵام کورەکەی تەقی بەگ ناوی "مستەفا بەگ"ە، لە بەندیخانەی کەرکووك مرد، کاتێك بە هۆی شەڕێکی خێڵەکییەوە لەوێ توند کرابوو. بنەماڵەی مستەفا بەگ لە "قەرەتەپە" دانیشتوون و، لە دێی (عوریان زادەلەر)ن. ئافرەتێکی زۆر بەڕێز لەم بنەماڵەیە هەڵکەوتووە، ناوی "وەردەخانم" بووە.

٥- فاتمەخان: یەکەمجار شووی بە ئەمین ئاغا کرد. دوای مردنی مێردەکەی، شووی کردەوە بە ئەحمەد ئاغا. ئەمە کچی یەکێك لە سەرۆکە گەورەکانی خێڵەکانی هەمەوەندە.

٦- پاشەهناز خان: دەوری ١٢٠ ساڵ ژیا و، ساڵی ١٣٣٢ی ڕۆمی کۆچی دوایی کرد

بنكەی ژین
www.zheen.org

سەرجەمی بەرهەمی عەبدولعەزیز یامولکی

شەجەرەی خێزانی خەندان

سەرجەمی بەرهەمی عەبدولعەزیز یامولکی

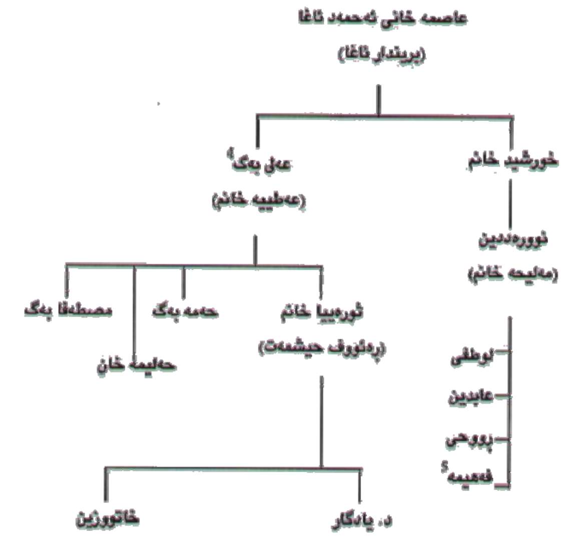

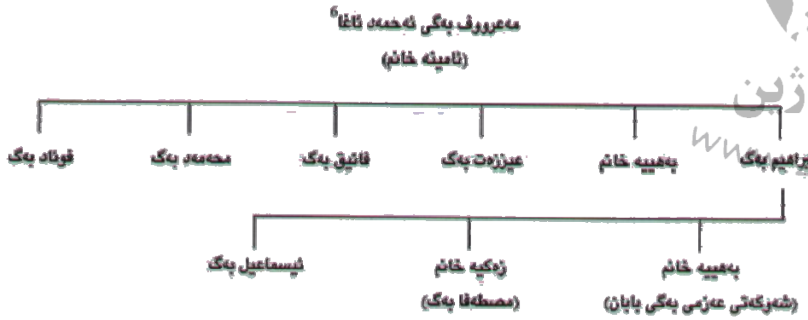

بنکەی ژین
www.zheen.org

سەرجەمی بەرهەمی عەبدولعەزیز یامولکی

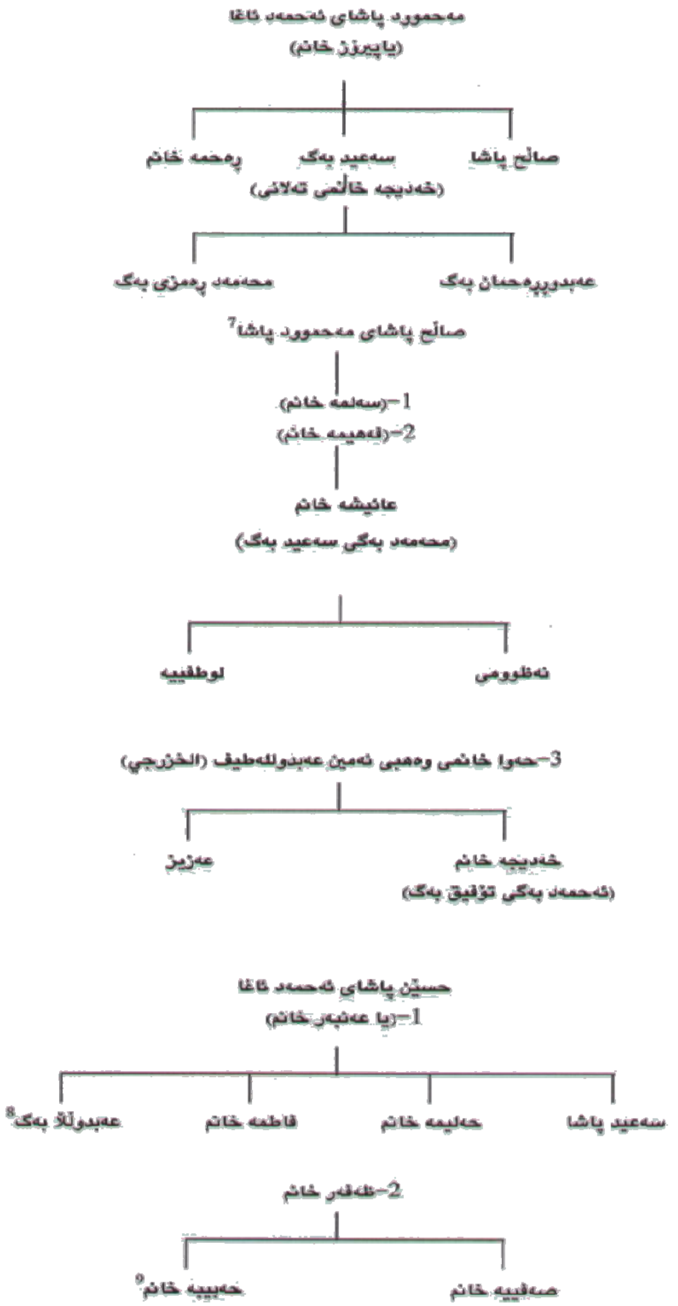

سەرجەمی بەرهەمی عەبدولعەزیز یامولکی

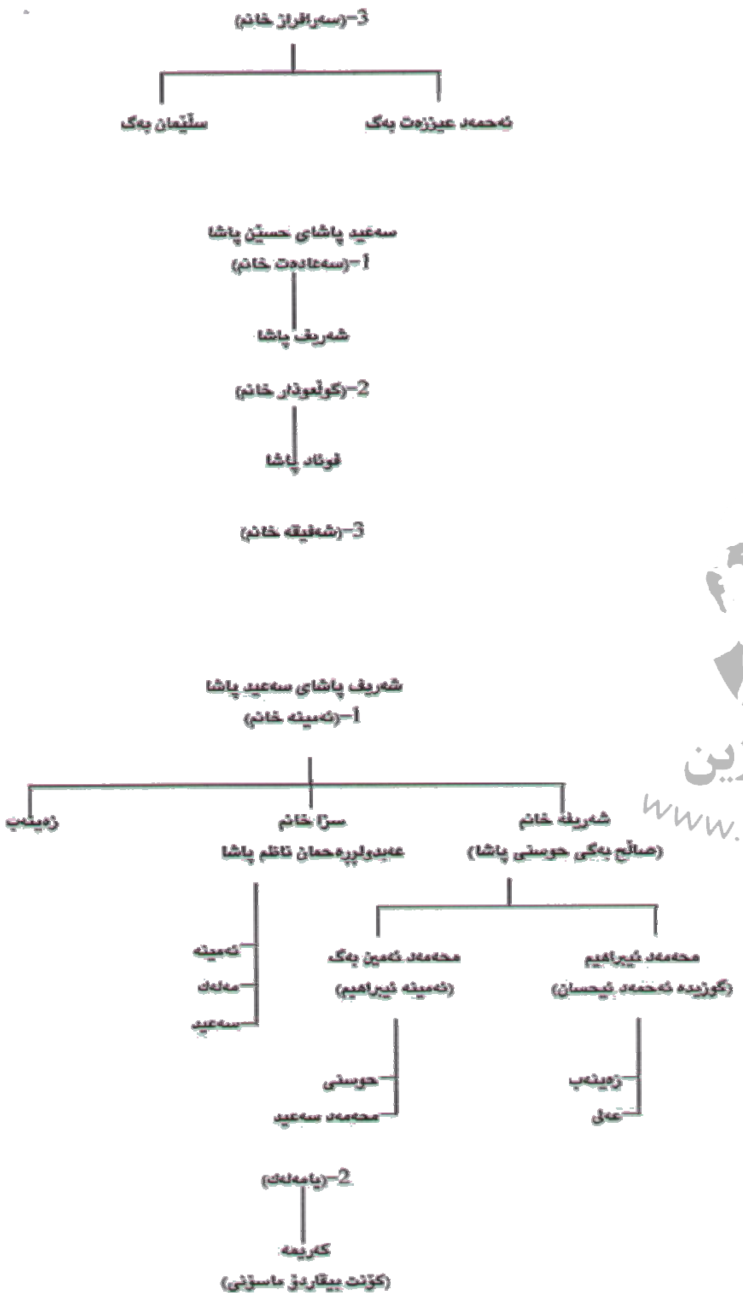

بنکەی ژین
www.zheen.org

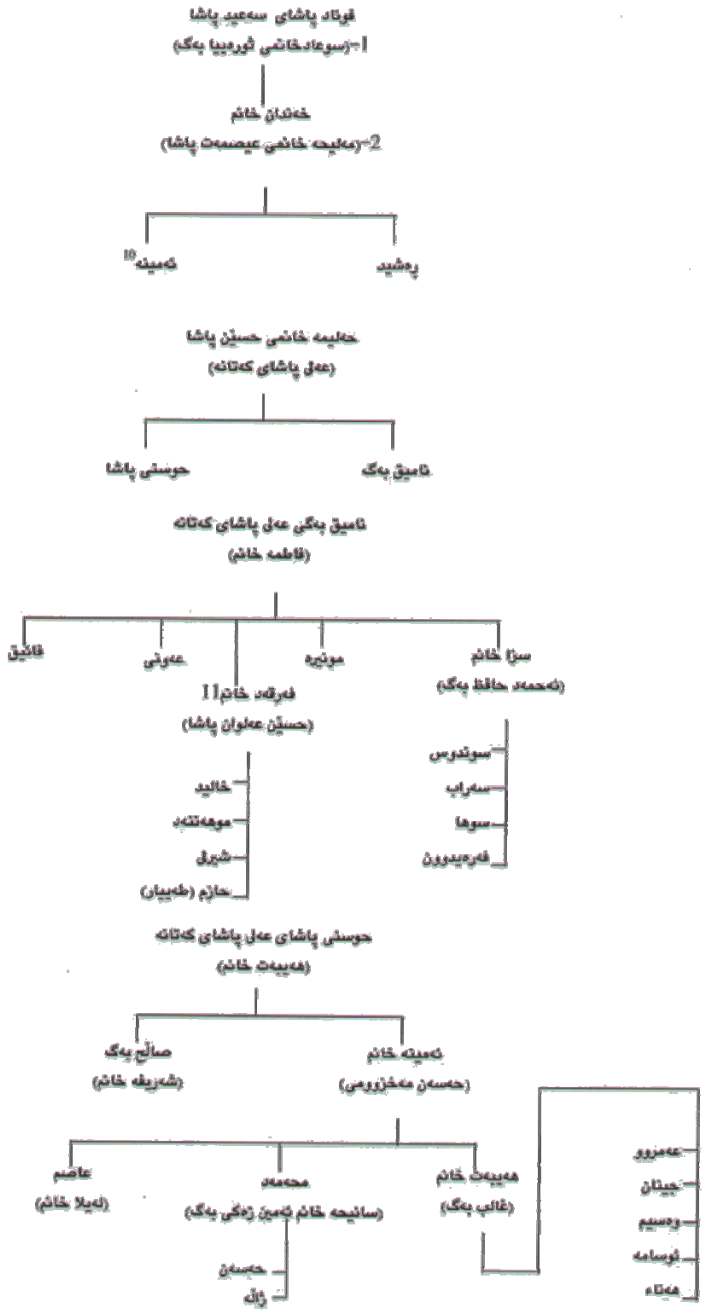

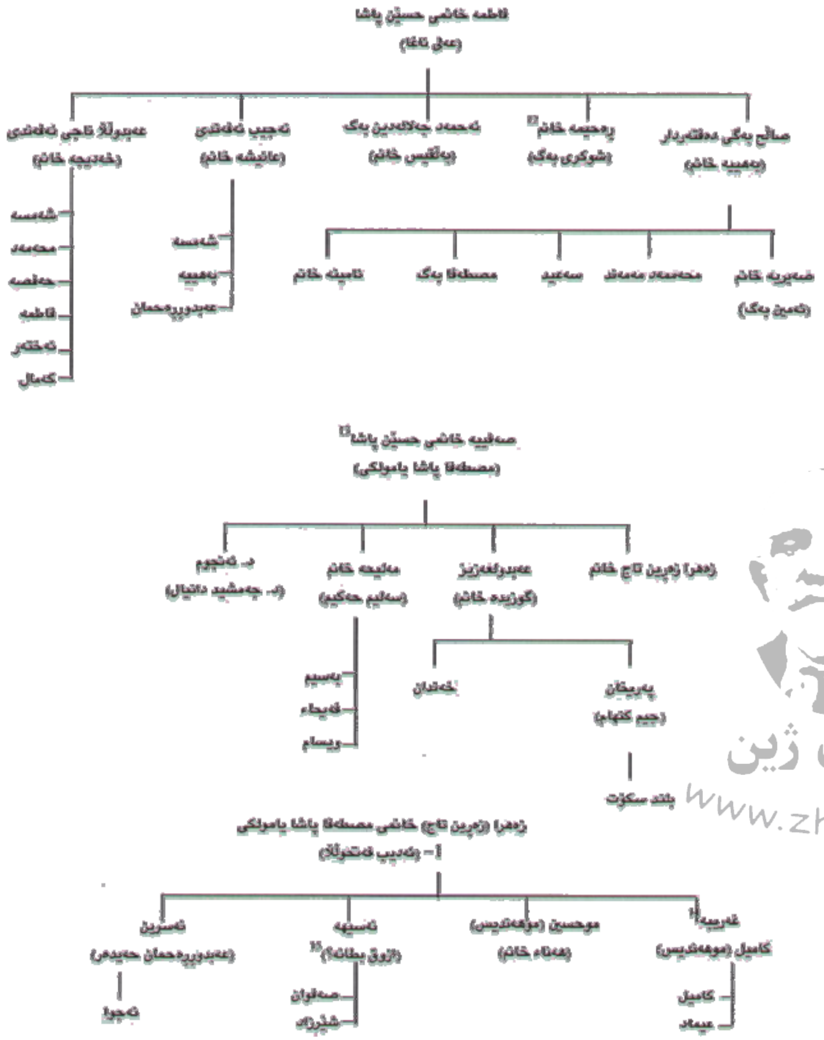

بنکەی ژین
www.zheen.org

سەرجەمی بەرهەمی عەبدولعەزیز یامولکی

2–(ڕەفعەت غەوث)[16]
3–(عیززەت بەگی عوثمان پاشا)

حەبیبە خانمی حسێن پاشا
(عەبدولقادر بەگ)

شەهید ضیاء بەگ (مەلاحەت خانم) | زەکی | کەنعان | عیززەت | سامی

سلێمان بەگی حسێن پاشا
(شوکریە خانم)[17]

ئەحمەد عیززەت بەگی حسێن پاشا
1–(نامیبە خانمی خەلیو محەممەد پاشای بابان)

خالیصە خانم | بەلقیس خانم (ئەحمەد جەلالەددین بەگ) | سەیفوللا بەگ (ئەیلا خانم)

2–(پیرایە خانم)

سلێمان پاشای ئەحمەد ئاغا
1–(سەلیمە خانم)[18]

محەممەدسەعید بەگ | ئامینە خانم | بەهییە خانم (شێخ مصطەفای نەقیب)

2–(پاشەفناز خانم)

عوثمان بەگ | قادر پاشا | ڕەشید بەگ | صالح بەگ | فەتحوڵلا بەگ | فاطمە خانم

سەرجەمی بەرهەمی عەبدولعەزیز یامولکی

محەممەدسەعید بەگی سلێمان پاشای ئەحمەد ئاغا[19]
1–(حەفصە خانمی فەتاح بەگی ئەرازی)

ڕەئوف بەگ
2–(ڕەحمە خانمی مەحموود پاشا)[20]

ئەحمەد بەگ | حەمدی بەگ (حەفصەخانم سەعید)

3–(عائیشە خانم)

کەریم بەگ | خەدیجە خانم | فاطمە خانم (محەممەد فوئاد بەگ)

ڕەئوف بەگی محەممەدسەعید بەگی سلێمان پاشا
1–(فاطمە خانمی ئەحمەد حەمدیی صاحێبقران)

شەوبۆ خانم (صالح یەحیا) | ئەلماس خانم (محەممەد عەلی فوئاد بەگ) | ئەختەر خان (قادر بەگی صاحێبقران)

2–(بەهیە خانمی عەزیز بەگی حاجی ڕەسوول بەگ)

ڕووناک (ئەحمەد صالح قاسم) | پەری (د. جەمال عەبدولقادر) | گێلاس (کەمال غالب ئاغا) | سیروان | سامان | بەرزان

ئەحمەد بەگی محەممەدسەعید بەگی سلێمان پاشا
(عائیشە خانمی باراوی)

مەلیحە خانم (عومەر ئاغا)[21] | صەبیحە خانم | ڕوشدی بەگ (مینا: ڕووسی) | کەمال بەگ (سوعاد جەلال صالح)

بنکەی ژین
www.zheen.org

کەریم بەگی محەمەد سەعید بەگی سلێمان پاشا
(بەهیە خانمی محەمەد شاتری)

- د. سروە[22] (د. عەبدولقادر)
- سزا خانم (عوسمان بەگی محەمەد فوئاد بەگ)
- گێلاس (جەلیل هۆشیار)

خەدیجە خانمی محەمەدسەعید بەگی سلێمان پاشا
(شێخ طەهای شێخ محەمەدی بەرزنجی)

- لەطیف[23]
- فەهیمە خانم
- کافیە خانم
- نەعیە خانم (قادربەگی مەجید بەگ)
- ئیسماعیل
- عەبدولکەریم
- عەبدولقادر

ڕەشید بەگی سلێمان پاشای ئەحمەد ئاغا[24]

- تۆفیق بەگ (فاطمە خانم)
  - عادل بەگ
  - محەمەدسەعید بەگ
  - غوربەت
  - نیعمەت
- میران
- کەریم بەگ
- مەجید بەگ
- طاهیر بەگ

عوسمان بەگی سلێمان پاشای ئەحمەد ئاغا
(فەهیمە خانم)[25]

- فاطمە خانم (محەمەد ئەمین زەکی بەگ)
  - جاهید بەگ
  - ماجد بەگ
  - بەدیع بەگ
  - سانیحە خانم
- حەمید بەگ
- نەعیمە خانم (ئەحمەد زەکی)
- جەمال بەگ
- ماجد بەگ

فەتحوڵلا بەگی سلێمان پاشای ئەحمەد ئاغا[26]

- عارف بەگ[27] (شەمسە خانمی قادرپاشا)
  - حەسەن بەگ
  - شەفیقە خانم
  - ڕەفیقە خانم
- مەجید بەگ

صاڵح بەگی سلێمان پاشای ئەحمەد ئاغا[28]
(پایەمانی حەمەد ئاغای پشدەری)

- تۆفیق بەگ (تابوور ئاغاسی)[29]
- حاجی محەمەد عەلی بەگ

حاجی محەمەد عەلی بەگی صاڵح بەگی سلێمان پاشا

- محەمەد صاڵح بەگ
- عائیشە خانم (شێخ حەسەنی حاجی سەید گوڵی سندۆڵان)
- حەبیبە (حەمەد ئاغای عەباسی مەحموود ئاغا)
- محەمەد ئەمین بەگ (فاطمە خانم)
- حەلیمە خانم (محەمەد تۆفیق ئەحمەد تۆفیق)
- محەمەد سەعید بەگ (گوزیدە خانم)
- عەبدوڵلا بەگ (نەسرین خانم)

محەمەد صاڵح بەگی حاجی بەگ
أ-(خانم)

- د. محەمەد (حەلیمە خانمی ئەحمەد تۆفیق)
  - ئەحمەد
  - شەدا
  - ئاواز
  - پەخشان
  - دیار
- نەجات
- سەعادەت

بنکەی ژین
www.zheen.org

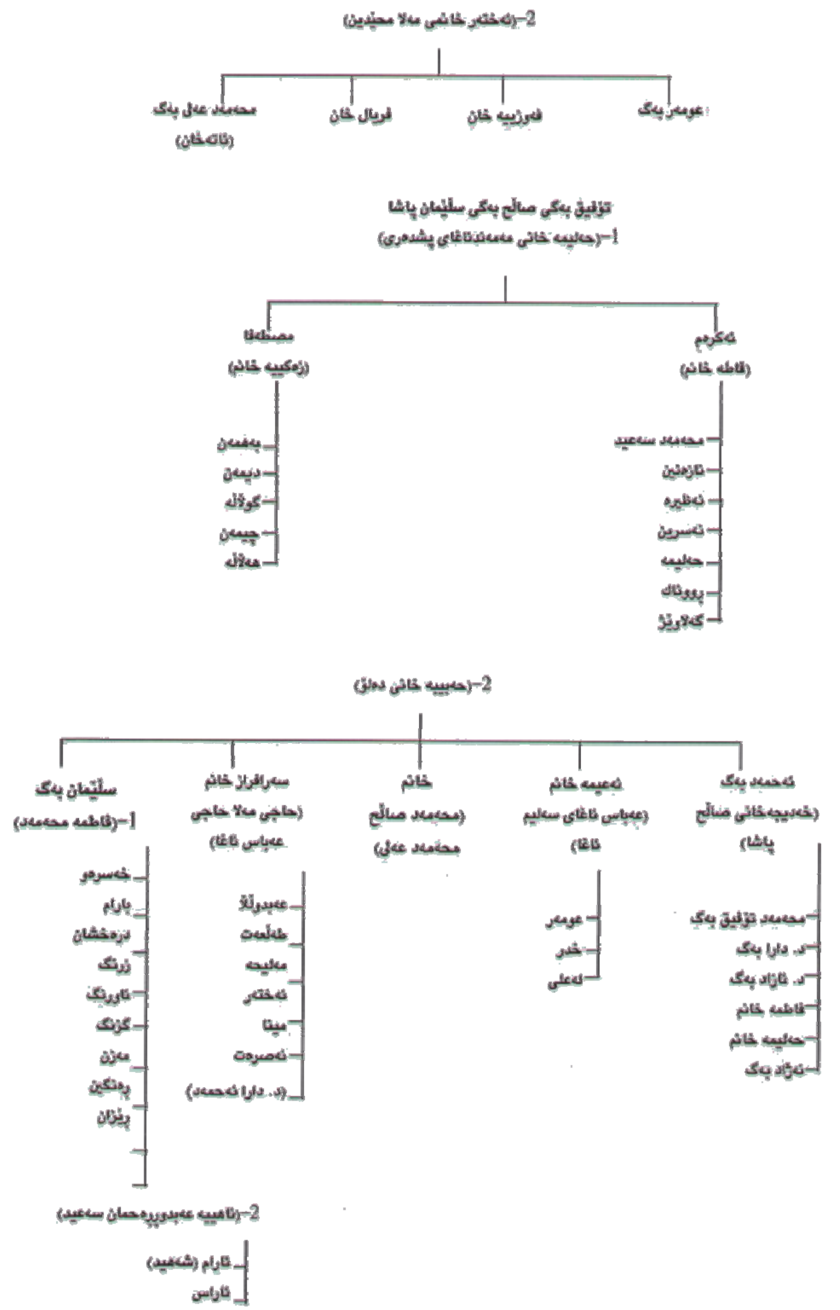

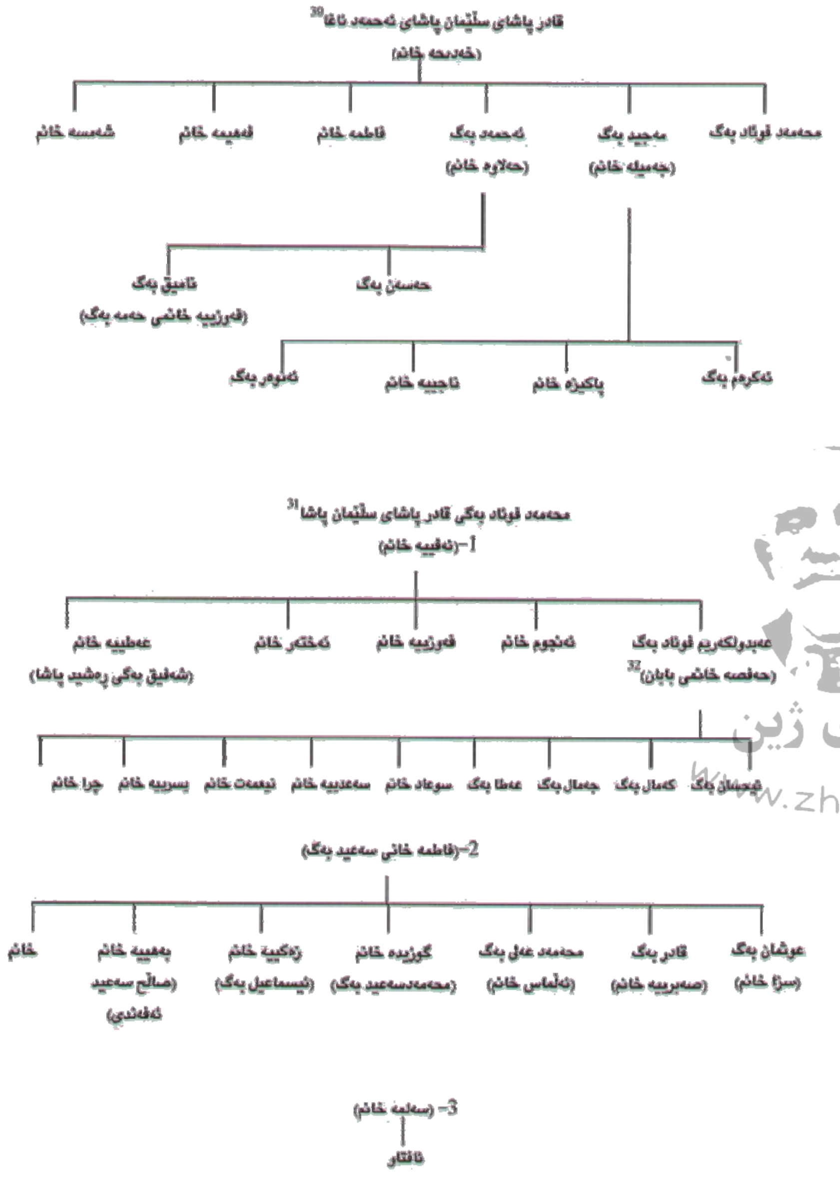

بنکەی ژین
www.zheen.org

پەراوێزەکان:

١- لە (ش. ك)دا، هەر قادر بەگ و عەبدوڵلا بەگ، جووتە کوڕ، نەك برای عەلی ئاغای پارەپیسن کە دیارە هەڵەیە و، ناوی ئەوانی تریش تۆمار نەکراوە. بۆم دەرکەوت، عەلی ئاغای مێردی فاتمە خانی حسێن پاشای خەندان، هەمان عـەلی ئاغـای پارەپیـسی کـوڕی محەمـەد ئاغـای دارۆغایـە و، عەبدولعـەزیز یامولکیش لە ژیاننامەی خۆیدا وتوویە خزممانە. بەڵام لەوەدا جیاوازن کە ناوی عەبدوڵلا ناجی ئەفەندی و نەجیب ئەفەندیی کوڕانی، هەر لە زنجیرەی نەوەکانی حسێن پاشادا هاتووە.

٢-ئەمە لە ناوی وەچەکانی حسێن پاشادا بە "بەهییە خانم" هاتووە.

٣- نـاوی لـە (ش. ك)دا بـە "فاطمــە خــان" نووســراوە کــە هەڵەیــە. عەبدولعەزیز یامولکی خۆی لە (خێزانی خەندان)دا و، سورەییاخانی عەلی بەگی بریندار ئاغایش بە جەختکردنەوە، بە "عاسمە خان"ی ئەزانن.

٤- عەلی بەگ، بە قسەی سورەییا خانی کچی، هەر ئەو و مستەفا بەگ و حەمە بەگ و حەلیمە خانی هەبوون.

٥- لای سورەییا خان، ئەو ناوە "فەهمی"یە.

٦- بەهییەی مارف بەگ، لای سورەییا خان، عەطییەیە، مارف بەگ کـچێکی "فاطمـە" ناویـشی هـەبوە. ئیـبراهیم بـەگی مـارف بـەگیش، لـە عاسمەخان ئەوانەی هەبوە.

٧- بـەڕێز دکتـۆر دارا ئەحمـەد تۆفیـق ئـەو ناوانـەی ئـەم بەشـەی شەجەرەکەی بۆ ساخ کردمەوە، سوپاسی ئەکەم.

سالح پاشـا، ئـەو سـێهەم ژنـەیی کاتێك هێنـاوە کـە قایمقامی قـەزای ئـاکرێ و وەهبـی ئـەمینیش قایمقـامی عەسـکەری بـووە لـەوێ. (فاطمـة رحمة الله الطائي) دایکی حەوایە.

٨- ئەم ناوە لە (خێزانی خەندان)دا نییە.

٩- لــە (ش. ن)دا ڕوون نییــە و، بــە پێــی (خێزانــی خەنــدان)، "حەبیبە"ی (ش. ك) ڕاستە.

١٠- لە (خێزانی خەندان)دا، "ئەنیسە"یە.

١١- ئەم ناوە لە (ش. ك)دا نییە و، سزاخانم لەوێدا هاوسەری حسێن عەلوان پاشایە.

١٢- لە (ش. ك)دا، "ڕەحمە خان"ە.

١٣- لە (ش. ك)دا نووسراوە: ١٩٤١ کۆچی دوایی کردووە.

١٤- لە (ش. ك)دا، "نەژیرە"یە.

١٥- بۆم ساخ نەبوەوە.

١٦- بـەڕێز درەخـشان خـانی شـێخ جـەلالی حەفیـد ئـەم نـاوە و نـاوی منداڵەکانی تری زەهرا خانی بۆ ڕوون کردمەوە.

١٧-لە (خێزانی خەندان)دا، شاکر خانمی تەحسین بەگ عەلی زادەیە.

١٨- لە (ش. ك)دا، "گوڵچین خانم"ە.

١٩- لـە (ش. ك)دا، هـەر کـەریم و مەجید و ئەحمـەدی کوڕانی ناویـان هەیە. ئەوانی ترم لـە (ش. ك) وەرگـرت. بـەڕێزان سزاخانی کـەریم بـەگ و عوسمان بەگی هاوسەری کوڕ و کچی هەر ژنێکی محەمەدسەعید بەگیان بۆ جیاکردمەوە و، وتیان مەجید بەگ ناوی نەبوە، سوپاسیان ئەکەم.

٢٠- ڕەحمە خانم، بە قسەی د. دارا ئەحمەد، کچی مـەحموود پاشـای ئەحمەد ئاغایە.

٢١- عومـەر ئاغـا، وەك سورەییا خـان وتوویـە، کـوڕی حـاجی حەمـە ئاغای حاجی حسێن ئاغا و لە بنەماڵەی ئاغا تەهایە.

٢٢- سزاخانی کەریم بەگ وتی: لە بنەماڵەی (الفلكی)یە.

بنکەی ژین
www.zheen.org

سەرجەمی بەرهەمی عەبدولعەزیز یامولکی

٢٣- سزاخان وتی: شێخ تەها، کوڕێکی شێخ لەتیفی حاکمیشی هەیە.

٢٤-ن اوی وەچەکانی لە (ش. ن)دا نین، لە (ش. ک)ەوە وەرمگرتن.

٢٥- ئەم فەهیمە خانە، وەك د. دارا ئەحمەد ڕوونی کردەوە، شوویەکی تری بە ساڵح پاشای مەحموود پاشای ئەحمەد ئاغا کردووە.

٢٦- لە (ش. ک)دا، بە فەتاح بەگ هاتووە. د. دارا وتی: فەتحوڵڵا بەگ ڕاستە. ناوی وەچەکانیشی هەر لە (ش. ک)دا هەن.

٢٧- د. دارا وتی: عارف بەگ کوڕێکی "حسێن بەگ" ناویشی هەبوە. سورەییا خانیش دووپاتی کردەوە کە کوڕی "حەسەن بەگ" ناوی نەبوە و، شەفیقە خان هاوسەری حامید فەرەج و ڕەفیقە خانیش هی جەلالی حاجی سەعید ئاغایە.

٢٨- لە (ش. ن)دا، تەنیا ناوی تۆفیق بەگی کوڕی و ئەحمەد بەگی کوڕەزای ساڵح بەگ هەن. بەڵام لە (ش. ک)دا ناوەکان بە تەواوی هەن. د. دارا ناوەکانی بنەماڵەی ساڵح بەگی بۆ ساخ کردمەوە، سوپاسی ئەکەم. هەر د. دارا تێکەڵیی بنەماڵەی خەندانی لەگەڵ پشدەریەکاندا وا لێکدایەوە:

برایمی ڕەشید ئاغای وەسمان ئاغای برای سلێمان ئاغا گێڕایەوە: ئەفسەرێکی تورکی جەوهەر ناو لە سلێمانی سووکایەتیی بە سلێمان پاشای باوکی ساڵح پاشا کردووە. پاش ماوەیەك فەرمانی گوێزرانەوەی ئەو ئەفسەرە دەرچووە. کاتێ شاری ڕوو بە کەرکووك بەجێ هێشتووە، ساڵح پاشا دوای کەوتووە و، لای (شیوە سوور) کوشتوویە. پیاوێکی کابرا، کە پێی زانیوە، شوێن پێی ساڵح پاشای هەڵگرتووە. ئەویش پێی وتووە: واز بێنە، هەقی خۆم سەندووە. ئیتر لە ڕۆژێکی بەفر و باراندا ملی ناوە بۆ پشدەر، لە دەرگای وەسمان ئاغای داوە. داڵدەی داوە و، دواییش یایەمانی خوشکیی لێ مارە کردووە. ساڵح پاشا، وەك کەریم

سەرجەمی بەرهەمی عەبدولعەزیز یامولکی

بەگی محەمەد فوئاد بەگ گێڕایەوە، پاشتر لە ناوچەی (تاووق) بە گوللەی وێڵی شەڕی دوو خێڵ کوژراوە.

٢٩- تۆفیق بەگ، بە قسەی د. دارا ئەحمەد، یەکەم جەنگی جیهانی لە شەڕی ڕووسدا، لە شوێنێکی (ناچیت) ناوی ناوچەی (بۆکان)ی کوردستانی ئێران، لەگەڵ ساڵحی بابەکری سەلیم ئاغا و حاجی سەید گوڵی باوکی شێخ حسێنی بۆسکێندا، شەهید کرا و، هەر لەوێش نێژراون.

٣١- بەڕێز د. دارا ئەحمەد ئەم ناوانەیشی بۆ ڕێك خستمەوە، سوپاسی ئەکەم.

٣٢- کچی مەلا ڕەشید بەگی بابانە.

بنکەی ژین
www.zheen.org

مێژووی خێزانی یامولکی و ژیانی مصطەفاپاشا یامولکی*

لە عەشیرەتی بڵباس[124] لە تیرەی "کابائیزی"[125] حەیدرئاغا لەسەر

* لە گۆڤاری "هەزارمێرد"، ژ ٤، ساڵ ١، حوزەیران ١٩٩٨دا بڵاوبووەتەوە.

[124] کۆنترین سەرچاوەیەکی کوردی باسی بڵباسی کردبێ "شەرەفنامە"یە کە بردوویەتیەوە سەر هۆزی ڕۆژەکی و دەرەنجامی یەکگرتنی ١٠ تیرەی ئەو هۆزە: واتە کەلەچیری و خەربیلی و باڵەکی و خەیارتی و کۆڕی و بریشی و سەکری و گارسی و بێدووری و بەڵاگەردی. بڵباس کۆنفیدراسیۆنێکی خێڵەکیی خێڵاتی مەنگوڕ و مامەش و پیران و ڕەمەکە. ئەو سێ خێڵەی یەکەم، بە قسەی ڕاوڵنسن و ئەدمۆندز و محەمەد میهری، بەشی سەرەکیی بڵباس پێکئەهێنن. لەکاتێکدا سن و ڕەمەك کەم ژمارە و بێدەسەڵات و پەڕاگەندە بوون. بڵباس نیشتەجێی ناوچەی نێوان شنۆ و سابڵاخ و ڕانیەن. محەمەد میهری لە وتارێکیدا نووسیویە: بڵباس نەوەی پشتاوپشتی "ابو العباس"ی یەکێك لە شازادەکانی دەوڵەتی کوردیی "حەسەنوەیهی"ن کە کاتیخۆی هاتووەتە کوێستان و نەگەڕاوەتەوە و ناوەکەی بووە بە (بڵباس)، وەچەکانی ناوچەی (سەردەشت)یان کردووە بە وڵاتی خۆیان. "هەواشەمەزن"ی ژوور سەردەشت هەواری شای بڵباس بووە. بڵباس پیاوی گەورەی لە دەوڵەتی عوسمانیدا هەبوە. شێخ ئەمیرخانی گەورەیان، لەبەر هاوکاریی عوسمانیەکان، زەوی‌وزارێکی زۆری لە سنووری ئەرزڕۆم و خەرپووت و مەعموورەت ئەلعەزیز و مووش و بدلیس دراوەتێ. قاسم ئاغای کوڕی بووە بە سەرلەشکری تازە (یەنیچەری ئاغاسی) و وەزیری جەنگ. عەلائەدین پاشای نەوەی، پاشایەکی گەورە بووە و هەژدە پاشای لێ کەوتوونەوە. دوا پاشایان بەحری پاشای والیی ئەدەنە بووە کە یاریدەی هەمەوەندە دوورخراوەکانی ئەوێی داوە (شرفخانی بدلیسی، شرفنامە، هەژار کردوویە بە کوردی، نەجەف، ١٩٧٣، ل ٦٧٩" محمدأمین زکي، خلاصة تاریخ الکرد و کردستان، ترجمة محمد علي عوني، ط٢، بغداد، ١٩٦١، ص ٣٧٠؛ سی. جی. ادموندز، کرد وترك وعرب، ترجمة جرجیس فتح الله، بغداد، ١٩٧١، ص ١٣٢، ٢٠١" محمد مهری، زمانی ئیمە یەکجورە شیوەکانی زورە، "هەتاو" گۆڤار، هەولێر، ژ ٥٧، ١٩٥٦/٣/٢٠ و، ژ ٥٨، ١٩٥٦/٣/٣١).

[125] پێئەچێ ناوی "کابایزی" لە "ئاغای بایزاغا"ی سەردەمێك سەرۆکی هەرە بەتەمەنی بڵباس و تیرەی "ئۆجاق"ی ناوچەی پشدەرەوە هاتبێ. ئۆجاق "ئۆجاغ" بە بڵباس دائەنرێ و نیشتەجێی لای (وەزنە)ی بەری ئێران و سەرووی (مەنگوڕ زوودی)ی بەری عێراقن

سەرجەمی بەرهەمی عەبدولعەزیز یامولکی

مەسئەلەی کچێك لە عەشیرەتەکەی جیابۆتەوە، لە ساڵی (١١١١)ی هیجری (١٦٩٨)ی زایینیدا هاتۆتە شاری سیوەیل[126] کە ئەکەوێتە ژووری شاری سلێمانی. لە سەردەمی حکوومەتی بابانەکانا کە سەرۆکی حکوومەتی بابان "تەیموورخان"[127] بووە، لە عەشیرەتی جوانڕۆ کچێکی خواستووە کە ناوی "گوڵچین خان" بووە، وە لەوسەردەمەدا کە لە دێی سیوەیل ژیاوە، پیاوانی ئازا و سیلاحشۆڕی لەدەور کۆبۆتەوە و لە هەرلایەك هەرا و شەڕوشۆڕ ڕووی دابێت ئازایەتی و سوارچاکیی خۆی نواندووە و سەرکەوتووە.

حەیدەرئاغا (پێغەمبەر–ص)ی لە خەوا بینیوە. بەو بۆنەیەوە یەکەم نەتەوەی کە هاتوونە دنیا، ناوی ناوە مصطەفا، وە ئەم کوڕەی ناردۆتە حوجرە، لە ئەنجاما بووە بە مەلا. لەپاشانا مەلامصطەفا هاتۆتە خورماڵ، لەگەڵ جافەکانا دۆستایەتیی کردووە و لە تیرەی سەدانی[128] کچی "حەسەن

(العشائر الکردیة، ترجمە وعلق علیە فؤاد حمە خورشید، بغداد، ١٩، ص٢٩؛ ئەدمۆندز، هەمان سەرچاوە، ل ٢٠٢).

[126] سیوەیل ناوچەیەکی بەری باکووری ڕۆژهەڵاتی قەزای (شارباژێڕ)ی پارێزگای سلێمانییە و دوو بەشە: سیوەیلی سەروو یا شیوەکەڵ کە دێهاتی بناری باشووری ڕۆژاوای چیای (سەرشیو) ئەگرێتەوە و، سیوەیلی خواروو یا کەناروێ کە بریتییە لە دێیەکانی بناری ڕۆژهەڵاتی چیای "گمۆ–دارۆ" (ئەدمۆندز، هەمان سەرچاوە، ل ٩٨).

[127] تەیموورخان کوڕی فەقێ ئەحمەدی دارەشمانە و برای "بابا سلێمان"ی دامەزرێنی میرنشینی بابان و باوکی خانەبەگ و فەرهادبەگ و خالیدبەگە و، پاش ئەوەی براکەی لە ساڵی ١١١١ ك (١٦٩٨ز)دا بەدیل گیراو برایە ئەستانە، تا چوار ساڵ حوکمداریی کرد. ساڵی ١١١٥ ك (١٧٠٣ ز) کۆچی دوایی کرد و، دوای ئەو بەکربەگ "بەکرەسوور" لە حوکمدا جێی گرتەوە (محمدأمین زکي، مشاهیر الکرد و کردستان، ترجمة کریمتە، ج١، بغداد، ١٩٤٥، ص ١١٥؛ محمدأمین زکی، تاریخ السلیمانیة وأنحائها، ترجمة الملا جمیل الملا احمد الروزبیانی، بغداد، ١٩٥١، ص ١٦٤).

[128] سەدانی تیرەیەکی هۆزی جافە، لە سێ تاقمی سەید موڕادی و ناودێری و سەدانی پێکهاتووە. بنەڕەتی ناوەکەیان لە "سەهان"ەوەیە کە شوێنێکی نزیکی جوانڕۆیە. زۆربەیان لە دیوی

بنکەی ژین www.zheen.org

خان"ی مارە کردووە و هەمیشە خەریکی نوێژ و عیبادەت کردن بووە وە بەوجۆرە ژیانی خۆی بردۆتە سەر. مەلامصطەفا تەنیا کوڕێکی بووە، ناوی ناوە "حەیدەر"، پێی خوێندووە و بووە بە مەلا.

مەلاحەیدەر لەدوای مردنی باوکی لەسەر خواستی دایکی چۆتە بیارە، لە بیارە خەریکی مەلایەتی بووە..[129] ناوی ناوە "عەزیز". لەدوای مردنی باوکی، بووە بە جێنشینی وە جێگەی باوکی گرتۆتەوە. مەلاعەزیز لە عەشیرەتی سەدانیی جاف کە خزمی دایکی بووە، کچێکی خواستووە. لەو کچە تەنیا کوڕێکی بووە، ناوی ناوە " مصطەفا ". دیسان مەلاعەزیز دەرسی مەلایەتیی بە مصطەفا خوێندووە و کردوویەتی بە مەلامصطەفای دووەم، لە بیارە خەریکی مەلایەکی بووە وە ناوبانگی زیرەکی و بلیمەتیی لەو ناوەدا بڵاوبۆتەوە، لە سەرۆکی هەورامی کچی سەردار محەمەدی هێناوە کە خاڵۆزای خۆی بووە. ئەم کچە ناوی "یامولکی" بووە.

ئەم کچە سوارچاك و نیشانچییەکی بێهاوتا بووە. لەبەرئەمە بە شەرتێك شووی کردووە کە لە سوارچاکێتی و تفەنگچێتیدا سەربەست بێت و، لەم ژنە کوڕێکی بووە ناوی ناوە "عەزیز". یامولکیخانم زۆرجار لە مەجلیسی پیاوانا، لە ڕاووشکارا، لە تفەنگچێتی و ئازایەتیدا بەشدار بووە و ناوبانگی ڕۆیشتووە.

لە ساڵی ١٨٢١ی زاینیدا سوپای ئێران لەژێر سەرۆکایەتیی پرنس محەمەدعەلی میرزادا کە هاتوونەتە سەر حکوومەتی بابان، ناوچەی

کوردستانی باشوور، لە ناوچەی قۆرەتوو و شیرەمەڕ و گێلەك و شێخ مووسا و لۆسینان و چەقڵاوای ناحیەی خورماڵ دائەنیشن (کەریم بەگی فەتاح بەگی جاف، تەئریخی جاف، چاپی یەکەم، بەغدا، ١٩٩٥، ل ١٣٤٥" عباس العزاوی، عشائر العراق الکردیە، بغداد، ١٩٤٧، ص ٥٦).

[129] لێرەدا سەرەتای ڕستەکە ناتەواوە و، ئەبێ (کوڕێکی بووە) پەڕیبێ کە ماناکەی پێ تەواو ئەبێ.

گوڵعەنبەر[130] و خورماڵیان پەرێشان کردووە و تاڵانیان کردوون[131]. خوشکی مەلامصطەفا "مەنیجەخان" کە بە جوانی ناوبانگی ڕۆیشتووە، لەو تاڵان و برۆیەدا سوار بووە و فیراری کردووە، لەلایەن سوارەکانی محەمەدعەلی میرزاوە دەوریان داوە و گرتوویانە بە دیل.

لەپاشانا یەکێك لە سوارەکانی سالارولدەولە سەردار مەهدیخان[132] هێناویەتی، وە لەم ژن و مێردە "میرزا هادیخان" بووە، وە لە کرمانشاە بەناوی عائیلەی خانەخەراب نەوەی ئەم خێزانە ماون. باوکم " مصطەفاپاشا یامولکی" لەکاتی خۆیا موخابەرەی لەگەڵ ئەم خێزانە کردووە، وە خۆشم لە کرمانشاە لەگەڵ هەندێ نەتەوەی ئەم خێزانەدا ناسیاویم پەیا کردووە.

بەڵام مەلامصطەفا و کوڕەکەی کە ناوی عەزیز وە خێزانەکەی کە یامولکیخان بووە، هاتوونەتە دەوری کەرکووك، لە (ڕانیە) جێنشین بوون.

---

[130] گوڵعەنبەر واتە "خورماڵ" و، لە تەشکیلاتی بەڕێوەبردنی دەورانی حوکمی عوسمانیدا قەزایەکی لیوای (سلێمانی)ی سەر بە ویلایەتی مووسڵ بووە.

[131] بۆ درێژەی ئەو هێرشەی سوپای ئێران بڕوانە: س. هـ. لونگریك، اربعە قرون من تاریخ العراق الحدیپ، ترجمە جعفر الخیاگ، گ ٥، بغداد، ص ٢٩٢-٢٩٥.

[132] سالارولدەولە مەهدیخان، پاش لێخرانی شازادە جەلالودەولە ڕۆژی ٢٦ ربیع الاول ١٣٢٤ ك (١٨١٨ز) حکوومەتی کوردستان (سنە)ی پێ سپێردرا. سەرەتای ئەوساڵە خەڵك ڕاپەڕین و شازادە عەینولدەولە لابرا و میرزا نەسروڵلاخانی موشیرولدەولە کرایە سەروەزیر. شا و سەروەزیر مەشرووتییەتیان قبووڵ کرد و ڕایانگەیاند ئەنجومەنی شوورای میللی ئەکرێتەوە و ئێران ئەبێتە وڵاتێکی خاوەن دەستوور. شا وەلیعەهدی لە تەورێزەوە بانگ کردە تاران، چونکە نەخۆش بوو. وەلیعەهد و موشیرولدەولە نیزامنامەی بنچینەییان مۆرکرد. شا لە ١٨ ژی الاقعدە دا مرد و، محەمەدعەلی میرزا ١٤ ژی الحجە ١٣٢٤ چووە سەر تەخت، مەهدیخان لە ٢٢ ژی القعدە ی ئەو ساڵەدا لابرا و، ثیقەتولمولك کرایە حاکمی سنە (آیت الله محمد مردوخ کردستانی، تاریخ کرد و کردستان، جلد ٢، چاپ سوم، ص ٢٣٦-٢٣٨).

بنکەی ژین
www.zheen.org

لەوسەردەمەدا گاعوون داکەوتووە، مەلامصطەفا وەفاتی کردووە و لە ڕانیە ناشتوویانە[١٣٣]. لەم بەسەرهاتەدا یامولکیخان و کوڕەکەی کە ناوی عەزیز بووە، هاتوونەتە سلێمانی لە گەڕەکی گۆیژە دانیشتوون. وە شوێنی ئەم شارە پاشاکانی بابان پەسەندیان کردووە وە زانیویانە ئەو ناوچەیە کانیاو و مێرگ و مێرگوزاری زۆرە" لە ساڵی ١٧٧٩ی زاینیدا دەستیان کردووە بە بیناکردنی شاری سلێمانی[١٣٤]. باپیرم بەوهۆیەوە بەناوی دایکیەوە کە یامولکیخان بووە، بەناو ناسراوە. لەبەرئەمە ئەم خێزانە بەناوی خێزانی یامولکی ناوئەبرێت.

لەبەرئەمەی عەزیز تاقانە بووە، زۆر بەناز بەخێوکراوە وە زۆر تووڕە بووە. کە گەورە بووە، لەپێشەوە کچێکی هەورامیی هێناوە. لەبەرئەمەی لەگەڵ دایکیا ناکۆك بووە، لێی جیابۆتەوە. لەپاشا لە سلێمانی شەهنازخان کچی میراو عەلیخانی هێناوە.

لەوسەردەمەدا لە شاری سلێمانی ڕەشبەڵەك ئەکرا، یەعنی کچ و کوڕ پێکەوە دەس ئەگرن وە هەڵئەپەڕن. عەزیز یامولکی لەڕۆژێکا کە ویستوویەتی بچێ بۆ دێیەکەی، خێزانەکەشی کە ناوی شاهنازخان بووە، پێی وتووە کە بۆ شایی ڕەشبەڵەك بانگ کراوە، ئەچێ بۆ شایی. ئەوڕۆژە عەزیز ناچێت بۆ دێ، لەپەنایەکەوە سەیری شایی ئەکات. ئەبینێ شاهنازخان لەگەڵ گەلی شاییکەرانا هەڵئەپەڕێت. لەسەر ئەم کردەوەیە، عەزیز

---

[١٣٣] فرایزەر کە ١ی کانوونی یەکەمی ١٨٣٤ ڕووی کردووەتە سلێمانی، وتوویە سێ ساڵ پێشتر تاعوون لەو شارەدا بڵاوبووبووەوە، واتە ساڵی ١٨٣١. بەوەدا کە مەلامستەفا پاش ١٨٢١، ساڵی هێرشی سوپای ئێران بۆ سەر وڵاتی بابان، هاتووەتە ڕانیە، پێئەچێ مردنی لەو ساڵە ناوبراوەی داکەوتنی پەتای تاعووندا بووبێ (تاريخ السليمانية، ص ١٦٥).

[١٣٤] مەحموودپاشای بابان یەکەمجار ساڵی ١١٩٦ ك (١٧٨٠-١٧٨١ز) شاری سلێمانیی لەسەر ئاواکردەوە و لەبریی قەلاچوالان کردیە پێتەختی میرنشینی (تاريخ السليمانية، ص ٩٤-٩٥).

یامولکی کە ئەچێتەوە ماڵەوە، مەنجەڵێك ئاوی بۆ گەرم ئەکات و ئەیخاتە ناو مەنجەڵە ئاوە گەرمەکەوە. ئینجا تەڵاقی ئەدات.

باوکم مصطەفا پاشا کە ژنەکەی بینیوە، وە بەهۆی ئەو سووتاندنەوە وەفاتی کردووە. لەدوای ئەم ڕووداوە، باپیرم عەزیز یامولکی لە نەتەوەی شێخ عوثمانی طەوێڵە لە دێی (سەرگەت)[١٣٥] "ئەمانکێڵ" خان ناوی هێناوە. لەم ئافرەتە مامم "سلێمان ئاغا" بووە. لەپاشانا کچێکی بووە، ناوی "عاصیمە" بووە. بەڵام وەقتێك کە ئەم کچە تەمەنی دوانزدە ساڵان بووە، لە ژوورا نوستووە و دایکی چووە بۆ ماڵە دراوسێ. کە کچەکە لە خەو خەبەری ئەبێتەوە، بەسەر ئاگری مەقاڵەدا ئەکەوێت. ماڵەکە ئاگر ئەگرێت، بۆسۆ بە گەڕەکا بڵاوئەبێتەوە. کە دەرودراوسێ پێ ئەزانن، ئەچن. کە دەرگای ژوورەکە ئەکەنەوە، ئەزانن کچەکە مردووە. بەم بۆنەیەوە باپیرم ئەم ژنەش تەڵاق ئەدات.

لەپاشانا باپیرم ئەچێ بۆ ناو جاف[١٣٦]. لە هۆزی (سەدانی) کچی کوێخا حەمەی ڕەسوول بێوەژن ئەبێت، مارەی ئەکات و دێنە شاری سلێمانی. نەنکەگەورەمان کە "یاپیرۆزخان"ـە دایکی لە عەشیرەتی کردوس[١٣٧]

---

[١٣٥] سەرگەت دێیەکە لە ڕۆژهەڵاتی "خورماڵ".

[١٣٦] جاف یەکگرتنێکی خێڵەکیە لە ٢٧ تیرەی دیوی عیراق و ٢٢ تیرەی دیوی ئێران پێکهاتووە. لەمدیو هەڵەبجە و کەلار مەڵبەندی سەرەکییانە و، لە پێنجوێن و سەنگاو و هەڵەبجە و کەلار نیشتەجێن. لەودیویش لە ناوچەی مایدەشتەوە تا دەوری قەسری شیرین و، بەتایبەت لە ناوچەی زەهاوەوە تا سەر چەمی سیروان و لە قەڵای جوانڕۆ و ناوچەی درۆلە و مەڕەخێڵ و شمشێرەوە تا هەورامان نیشتەجێن. جاف سەرەتا لە دیوی ئێران بووە، لە سەردەمی نادرشای ئەفشاردا، بە قسەی مەستوورەی کوردستانی و شێخ محەمەدی مەردۆخی، ئەمجا ساڵی ١١٥٥ ك (١٧٤٢-١٧٤٣ز) بەشێکیان لێ هاتووەتە دیوی عێراقی ئێستا (تەئریخی جاف، ل ٢٣-٢٤، ٢٦، ١٢٥-١٤٥، ٢٠٦).

[١٣٧] ئەم خێڵەم بۆ ساخ نەبوەوە.

بنکەی ژین
www.zheen.org

سەرجەمی بەرهەمی عەبدولعەزیز یامولکی

فاطمەخان کچی فەقێ ڕۆستەمە. خوالێخۆشبوو مامم "سلێمان ئاغا" ئەوسا لە تەمەنی سیانزە ساڵیدا هاتووەتە لای دایکم.

باپیرم "عەزیز یامولکی" لە ساڵی ١٢٨١ی ڕۆمی و ١٨٦٦ی زاینی لە جادەی صابوونکەران بەرامبەر بە حەمامی موفتی باوکم " مصطەفاپاشا"ی هاتۆتە دنیاوە. بردوویە بۆ خزمەت حەچرهتی کاکەئەحمەدی شێخ[١٣٨]، دوعای بەسەرا خوێندووە. لەدوای باوکم، پوورەکانم مەنیجە، زوبێدە و مامم "عەبدولقادر" بوون. وە ناوی زوبێدەی بەناوی زوبێدەخانم ژنی هاروون ئەڕڕەشید[١٣٩] و، ناوی مامی عەبدولقادر بەناوی عەبدولقادر گەیلانی[١٤٠]یەوە ناوە. کاکەئەحمەدی شێخ لە تاریخی (١٢٠٥)ی هـ لەدایک بووە، وە تاریخی (١٣٠٥)ی هـ وەفاتی کردووە.

---

[١٣٨] کاك ئەحمەدی شێخ کوڕی شێخ مارفی نۆدێیە و، سەرگەورەی ڕێبازی قادری بووە لە کوردستانی باشوور. ساڵی ١٢٠٧ ك (١٧٩٣ز) لە سلێمانی لەدایك بووە و، لەلای باوکی خوێندوویە و، بووەتە زانایەکی گەورە لە دانان و زانست و دەرسوتنەوەدا جێی باوکیی گرتووەتەوە. گەلێك نامەی فارسیی هەن بۆ ئامۆژگاری و ڕێنوێنیی خەڵك. لێکدانەوەی بەسەر هەڵبەستی (سلم الوصول في علم الاصول)ی باوکیەوە و پەراوێزی بەسەر کتێبی (کمال)ی سەبارەت بە لێکدانەوە (الشافیه)وە لە زانستی ئوسووڵدا هەن. ساڵی ١٣٠٥ ك (١٨٨٧ز) کۆچی دوایی کردووە و لە (مزگەوتی گەورە)ی سلێمانی نێژراوە. یەك کوڕی "سەید محەمەد" ناوی لێ بەجێماوە کە حەوت کوڕی لێ کەوتوونەتەوە "شێخ سەعید و شێخ مەعرووفی نەقیب و شێخ مستەفای نەقیب و سەید حەسەن و سەید عومەر و سەید ئەحمەد و سەید عیسا (محمدأمین زكي، مشاهير الكرد وكردستان ترجمة، كريمتة،مراجعة وتنقيح واضافة محمد علي عوني، ج٢، القاهرة، ١٩٤٧، ص ١١٩؛ محمد الخال، الشيخ معروف النودهي، بغداد ١٩٦١، ص ١٩٩).

[١٣٩] زوبیدە کچی جەعفەرە و ساڵی ٢١٦ ك (١٨٣١ز) لەدایك بووە. ئامۆزا و ژنی "هارون الرشید" بووە. دەسترۆ بووە و لە بەغدا مردووە (المنجد في الاعلام، گ ٩، ص ٣٢٠).

[١٤٠] شێخ عەبدولقادر ساڵی ٥٦١ ك (١١٦٦ز) لە گەیلان لەدایك بووە. دامەزرێنی تەریقەتی قادری و سۆفییەکی مەزن بووە. تەکیەیەکی لە بەغدا بۆ کراوەتەوە. لە دانراوەکانی "الفتح الرباني والفيض الرباني" لەسەر تەسەووف و "الغنية لطالبي طريق الحق" (هەمان سەرچاوە، ل ٤١٥).

سەرجەمی بەرهەمی عەبدولعەزیز یامولکی

باوکم مصطەفاپاشا لە سلێمانی لە مزگەوتی سەید حەسەن[١٤١] لای مەلافەتاح و عیرفان ئەفەندی[١٤٢] کە زانایەکی بەناوبانگ بووە، خوێندوویە، وە یەکەم دەرسی قورئانی پیرۆزی لای عیرفان ئەفەندی خوێندووە. لەپاشانا کە لە سلێمانی ڕوشدیەی عەسکەری کراوەتەوە، داخڵ بووە[١٤٣]، وە بۆ تەواوکردنی خوێندن هاتۆتە بەغداد، لە ئیعدادیی ڕوشدیەی عەسکەری داخڵ بووە. لە ئیمتیحانا لە (٢٨٥) نمرە (٢٨٠) نمرەی وەرگرتووە، زۆر پێشکەوتوو بووە. لە پشووی هاوینا بەسەردان کە چۆتەوە سلێمانی، باوکی

---

[١٤١] ئەم مزگەوتە ئەوڕەحمان پاشای بابان (١٧٨٩-١٨١٣) دروستی کردووە و، خۆیشی دەرسی تێدا گوتووەتەوە. زەوی‌وزاری (کانی مسلم) و (کانی دۆمە)ی بۆ خەرجی وەقف کردووە و، چوار دوکانی نێو بازاڕی سلێمانیی لەسەر تاپۆ کردووە و چوار خانوویشی تێدا بۆ مامۆستا و مەلا و مجەور و بانگدەر بنیات ناوە. قوتابخانەکەی شەش هۆدە بووە، چواری بۆ فەقێ و قوتابی تەرخان کراون. پاشتر مەلا عەبدوڵڵای ڕەش بووەتە مودەڕریسی. نالیی شاعیر فەقێیەکی ئەو حوجرەیە بووە. پاشان مستەفا موفتیی کوڕی شێخ عەلیی باباڕەسووڵی بەرزنجە و حاجی سەید حەسەن و شێخ ئەحمەدی بەرزنجی و مەلا مستەفای کوردی و مەلا محەمەدی کوڕی بەرودوا بوونەتە مامۆستای حوجرەکە (محمد القزلجي، التعريف بمساجد السليمانية و مدارسها الدينية، بغداد، ١٩٣٨، ص ٣٧؛ جمال بابان، سلێمانی شارە گەشاوەکەم، ب ١، بەغدا، ١٩٩٢، ل ١٤٩-١٥٠).

[١٤٢] عیرفان ناسناوی عەبدوڵڵای کوڕی ڕەسووڵە کە دوو کوڕ، جەمال و عەلی‌و، چوار کچ، کامیلە و حەپسە و نائیلە و حەبیبەی هەبوە. لە مزگەوتی (بن تەبەقی عیرفان)ی ژوور مزگەوتی گەورە دەرسی وتووەتەوە. گەردووناسێکی شارەزا بووە.

[١٤٣] قوتابخانەی ڕوشدیەی عەسکەری ساڵی ١٨٩٣ لە سلێمانی کراوەتەوە. مستەفاپاشایش ئەوکاتە تەمەنی ٢٧ ساڵ بووە. بۆیە نەچووەتە ئەو قوتابخانەیە و، ئەبێ قوتابخانەی سەرەتایی بووبێ (تاريخ السليمانيه، ص ٢٠٥).

لە بیرەوەریە بە تورکی نووسراوەکانی "عەبدولعەزیز یامولکی"دا کە هەمان ژیاننامەی باوکیی تێدا هێنرواەتەوە، وتراوە دوای ساڵێك خوێندن لە سلێمانی، ئەمجا نێردراوەتە بەغدا پۆلەکانی تری ڕوشدیەی عەسکەری تەواو بکات. بڕوانامەی ئەو قۆناغەی خوێندنیشی لە ٣١ مایس ١٢٩٥ ڕۆمی (١٨٧٩/٦/١٣)دا وەرگرتووە و، خراوەتە ئەعدادیی عەسکەریی بەغدا.

بنکەی ژین www.zheen.org

لە ٢٢ی مانگی جیمادیل ئوولای (١٢٩٦ی کۆچیدا وەفاتی کردووە[١٤٤]. وە هەموو جارێك باوکم " مصطفەفاپاشا" بەسەرهاتی خۆی بۆ ئەگێڕامەوە.

لەوسەردەمەدا لە ئەستامووڵ لە خانەدانی سلێمانی خاڵم خەندان زادە سەعیدپاشا کە زیر نەظارەتی خارجییە[١٤٥]وە سەرەکی شوورای دەوڵەت بووە، بە هیممەت و تێکۆشانی ئەم پیاوە بۆ یەکەم جار لە سلێمانی مەکتەبی ڕوشدیەی عەسکەری کراوەتەوە.

دایەگەورەم کە باوکم چووە بۆ بەغداد، زۆر دڵگیر بووە. دووەمین کوڕی "عەبدولقادر"ی نەخستۆتە مەکتەب. لەپاشا باوکم براکەی لە تەمەنی لاویدا بردۆتە لای خۆی، بە خوصووص تەحصیلی پێکردووە. باوکم مصطفەفاپاشا لە ساڵی ١٣١٣ی ڕۆمیدا[١٤٦] لە ئێران و ڕووسیە کە وەظیفەی قونسوڵی بینیوە، لە دائیرەی کونسوڵ دایناوە بە کاتب قونسوڵگەری. مامم لە فرمانی موحاسەبەدا زۆر شارەزا بووە، وە شیعری فارسی و عەرەبی و تورکیی زۆر لەبەر بووە، وە نووسەرێکی بەهێز و لە کاروباری موحاسەبەدا زۆر شارەزا بووە.

باپیرم عەزیز یامولکی زۆر تووڕە بووە. ڕۆژێك لەگەڵ هاوڕێکانیا لەنزیك سلێمانی لە شایی هێنانی بووکدا، ئەیەوێ لە ئاوی تانجەرۆ بپەڕێتەوە. ئەسپەکەی سڵ ئەکات. هەرچەند ئەکات وڵاخەکەی ناپەڕێتەوە. لە ڕقانا

[١٤٤] هەر ئەو بیرەوەریانەی عەبدولعەزیز یامولکی نووسیویە: مستەفاپاشا دوای یەکەم ساڵی خوێندنی ئەعدادیی عەسکەری، تەمەنی ١٤ ساڵ بووە کە باوکی لە ١٢٩٦ ك (١٨٧٨ز)دا کۆچی دوایی کردووە. مادامێکی ساڵی ١٢٩٥ی ڕۆمی ڕوشدیەی عەسکەریی بڕیوە، ئەبێ باوکی ساڵی ١٨٨٠ کۆچی دوایی کردبێ و، ئەو ١٢٩٦ ك یە هەڵەیە.

[١٤٥] ئەمە ئەبێ "وەزیری نەڤارهتی خارجییە" بێ کە ئەکاتە وەزیری دەرەوە، چونکە سەعیدپاشا چەند ساڵێك وەزیری دەرەوەی دەوڵەتی عوسمانی بووە.

[١٤٦] ١٣١٣ی ڕۆمی ئەکاتە ١٨٩٧ز.

دائەبەزێت و ورگی ئەسپەکەی بە خەنجەر هەڵ ئەدڕێت، وە بە پێ ملی ڕێگا ئەگرێت. قەبری باپیرم لە گومەزەکەی باوکما لای ڕاستییەوە نێژراوە.

باوکم " مصطفەفاپاشا" لە ٢٥ی کانوونی دووەمی ساڵی ١٩٣٦ی زاینیدا لە بەغداد وەفاتی کردووە، لەسەر وەصییەتی خۆی لە سلێمانی لە گردی سەیوان نێژراوە. مصطفەفاپاشا لە ٨ی ئۆغستۆسی ١٢٩٨[١٤٧]دا لە ئەستانبووڵ داخڵ بە مەکتەبی حەربییەی شاهانە بووە، کە لەوسەردەمەدا "فۆندەر غۆڵتس پاشا"[١٤٨] مودیری مەکتەبی حەربییەی شاهانە بووە و، لە ٨ی تەمووزی ٣٠١ی ڕۆمیدا[١٤٩] لە حەربییەی شاهانە دەرچووە. لە مەجمووعی ١٥٠ نمرە، ١٤٦ نمرەی وەرگرتووە، وە بۆ مولازمی پانیی پیادەی ئەرکانی حەربییە جیاکراوەتەوە. لە ١٥ی حوزەیرانی ٣٠٢دا[١٥٠] تەرفیعی کردووە، کراوە بە مولازمی ئەووەل.

بنکەی ژین
www.zheen.org

[١٤٧] ٨ی ئۆغستۆسی ١٢٩٨ی ڕۆمی ئەکاتە ١٨٨٢/٨/٢١.

[١٤٨] فۆندەر غۆڵتس پاشا ١٨٤٣/٨/١٢ لەدایك بووە. پاش دەرچوونی لە قوتابخانەی جەنگ، بووە بە ئەفسەر و بەشداریی چەندین شەڕی کردووە، لەوانە شەڕی حەفتا ڕۆژە "حرب السبعین" و، ساڵی ١٨٨٣یش وەك پشکنیاری قوتابخانەکانی جەنگ کەوتە خزمەتی دەوڵەتی عوسمانی. ساڵی ١٨٨٦ بووە سەرۆکی ئەرکانی جەنگ و، دەستی بە ڕێکخستنی "تەجنید" کرد و ١٠ ساڵ کارامەیی تێدا نواند. ساڵی ١٨٩٦ چووەوە ناو سوپای پرووسیا و بووە سەرکردەی تیپی پێنجەم و، بەم پێیە گەلێك پلەی وەرگرت تا گەیشتە پلەی "فیلد مارشال". ١٩١٤/٨/٢٣ بووە والیی گشتیی بەلچیکا و، لە تشرینی دووەمی ١٩١٣یشەوە کرایە نوێنەری عەسکەریی باڵا لەلای پاشا. ١٩١٦/١/٧ بووە یاوەری سوڵتان و سەرکردەی فەیلەقی شەشەم و، فەیلەقەکەی لە ١٩١٦/٤/١٩دا سوپای ئینگلیزی لە "الفلاحیە" شکاند. بە نەخۆشیی گرانەتێ (تیفۆس) مرد (عباس العزاوی، تاریخ العراق بین احتلالین، ج٨، بغداد، ١٩٥٨، ص ٢٨٨، ٢٩٠، ٢٩١).

[١٤٩] ٨ی تەمووزی ١٣٠١ی ڕۆمی ئەکاتە ١٨٨٥/٧/٢١.

[١٥٠] ١٥ی حوزەیرانی ١٣٠٢ی ڕۆمی ئەکاتە ١٨٨٦/٦/٢٨.

سەرجەمی بەرهەمی عەبدولعەزیز یامولکی

لە ٢٥ی ئۆغستۆسی ٣٠٢ی ڕۆمیدا[151] کچی خەندان زادە حسێن پاشای هێناوە کە خوشکی وەزیری خارجییە دربند[152] شووڕای دەوڵەت محەمەدسەعید پاشایە، وە "صەفییە خانم"ی نیکاح کردووە و، لە ساڵی ٣٠٤ی ڕۆمی تەصادوفی ٣ی مایسی ١٨٨٨ی زاینی لە مەحەللەی ئوسکۆدار مەراسیمی شایی و زەماوەند کراوە.

لە ڕۆژی دووەم ساڵی ٣١٣ مانگی تەمووز[153] کە حسێن پاشا وەفاتی کردووە، بە فرمان و لەلایەن سولطان عەبدولحەمیدی دووەمەوە بۆ صەفییەخان و نەوەکانی خێزانی حسێن پاشا بۆ هەریەکەیان مانگی (٥٠٠) قرۆش بە درێژیی تەمەنیان بۆیان بڕاوەتەوە.

لە ١٨ی مایسی ٣٠٤ی ڕۆمیدا[154] لە قیسمی ئەرکانی حەربی فەننی بە شەشەمین دەرەجەی یووزباشی[155] دەرچووە و، لە ئەرکانی حەربییەی عومومی لە شوعبەی سێیەم دانراوە و، لە گەشتی دەورووپشتی ئەدرنە و لە حەرەکاتی ئەرکانی حەربییەی عومومیدا بەشدار بووە.

لە ٢٩ی تشرینی یەکەمی ٣٠٥ی ڕۆمیدا[156] تەرفیعی کردووە، کراوە بە قول ئاغاسی[157]. لەسەر داواکردنی خۆی نێرراوە بۆ فیرقەی ئەرکانی حەربییەی حیجاز و نەقڵ کراوە" وە قوماندانی حیجاز ئەحمەدفەیض ئەبالخەیر تەعیینی کردووە بۆ ئەوەی کە سەرچاوەی ئاوی زوبێدە تەعمیر

151 ٢٥ی ئۆغستۆسی ١٣٠٢ی ڕۆمی ئەکاتە ١٨٨٦/٧/٧.

152 ئەمە هەڵەیە و ئەبێ "ڕەئیس" بووبێ، چونکە سەعیدپاشا سەرۆکی شووڕای دەوڵەت بووە.

153 ٢ی تەمووزی ١٣١٣ی ئەکاتە ١٨٩٧/٧/١٥.

154 ١٨ی مایسی ١٣٠٤ی ڕۆمی ئەکاتە ١٨٨٨/٥/٣١.

155 یووزباشی واتە پلەی عەسکەریی "ڕەئیس- نەقیب".

156 ٢٩ی تشرینی یەکەمی ١٣٠٥ی ڕۆمی ئەکاتە ١٨٨٩/١١/١١.

157 قول ئاغاسی, واتە پلەی عەسکەریی "رئیس اول- رائد".

سەرجەمی بەرهەمی عەبدولعەزیز یامولکی

بکات وە لە وادیی جیاد چاودێریی دروستکردنی بینای یەک قشڵەی گەورە بکات.

وە لەلایەن شەریفی مەککە "عەون ئەڕڕەفیق" ناوەوە سوپاسنامەی بۆ نێرراوە بۆ ئەستامبووڵ و تەقدیر کراوە. لەوکاتەدا لە ٨ی کانوونی یەکەمی ٣٠٦ی ڕۆمیی ڕێکەوتی ٢٣ی کانوونی یەکەمی ١٨٩٠دا عەبدولعەزیز کوڕی مصطەفاپاشا یامولکی لەدایک بووە. لە نیهایەتی ساڵی ٣٠٦ی ڕۆمیدا "پۆڵ فریدمان" ناو کە یەهوودییە و (نەمسەیی) بووە، ویستوویەتی لە دەورووپشتی (عەقەبە)دا بۆ دامەزراندنی پرانسیپەکی یەهوودی فیتنەیەک بەرپا بکات، وە چەن جوولەکەیەک ویستوویانە لەوناوە کۆببنەوە. دەسبەجێ مەفرەزەکەی مصطەفاپاشا لێیان ڕاپەڕیون وە دەریانکردوون. وە بەم بۆنەیەوە گوێ دەریای سوور جەنا و مووەیلخ و عەقەبە و دەورووپشتی بۆ خدێوی میصر جیاکراونەتەوە، کەوتوونە ئیلحاقی حوکمی شاهانەی دەوڵەتی عوثمانی. وە لە پاداشتی ئەم کردەوەیەدا نیشانی چوارەمی ڕوتبەی مەجیدیی خەڵات کراوە.

لە ٢٨ی ئەیلوولی ٣٠٨دا[158] تەرفیعی کردووە، بووە بە بینباشی[159] لە فیرقەی حیجاز، وە بۆ مەرکەزی شەشەمین ئۆردووی هومایۆنی ئەرکانی حەربییە بۆ بەغداد نەقڵ کراوە. لەدوای ماوەیەک لە ڕۆژی ١٣ی ذیلقەعدەی ساڵی ٣١٠ی هـ[160] کراوە بە شابەندەری خۆی و سەڵماس لە ئێران، کە ئەم شابەندەرخانەیە تازە کراوەتەوە.

بنکەی ژین
www.zheen.org

158 ٢٨ی ئەیلوولی ١٣٠٨ی ڕۆمی ئەکاتە ١٨٩٢/١٠/١١.

159 بینباشی, واتە پلەی عەسکەریی (مقدم).

160 ١٣١٠ ك ئەکاتە ١٨٩٢ز.

سەرجەمی بەرهەمی عەبدولعەزیز یامولکی

کە لە (خۆی) بووە، لە پانزدەهەم ڕۆژی مانگی شەعبانی ٣١٠ی هیجریی ئەم ساڵەدا کچێکی هاتۆتە دنیا و ناونراوە زەهرا زەڕین تاج. لە ٢٢ی مانگی موحەڕڕەمدا ساڵی ٣١٢ی هیجری[١٦١] نیشانی چوارەمینی عوثمانیی پێ خەڵات کراوە. وە لە شاری سنە لەبەینی حکوومەتی مەحەللی و تەبەعەی عوثمانیدا کە هەرا و پشێوییەك بووە، دایمرکاندوونەتەوە. لەسەر فەرماندەیی سەفارەتی عوثمانی لە تاران کراوە بە سەرشابەندەر. دووەم کچی ئەنجوم ئەسماخانم بووە[١٦٢].

لە شاری سنە بەهۆی ئاینی سوننیی کوردەکان لەگەڵ حکوومەتی مەحەللیدا ناکۆکی ڕوویداوە. بەم هۆیەوە زۆر پیاوانی گەورە کوژراون، وە دەوری سەرای حکوومەتیان گرتووە. بەهۆی ئەم کارەساتەوە، والیی شار حوسامولمولك وە کوڕەکەی ئیحتیشامولدەولە وە ژنەکەی کچی شاهـ موظەفەرەلدین "قەمەرولسەلطەنە" هاواریان بردۆتە بەر خوالێخۆشبوو مصطەفاپاشا، بە تێکۆشانی خۆی هەراکەی دامرکاندۆتەوە، وە قەمەرلوسەلطەنەی خەڵاص کردووە وە تا لە تاران بە موحافەظە تەسلیمی کردووە. بەم هۆیەوە لەلایەن شاهی ئێرانەوە لە مانگی ڕەبیعول ئەووەلی ساڵی ٣١٣ نیشانی دەرەجە دووی شێر و خورشیدی با حەمایلی سوور وە لەلایەن حکوومەتی عوثمانلییەوە سێیەمین دەرەجەی نیشانی

---

[١٦١] ١٣١٢ ك ئەکاتە ١٨٩٤ز. ئەم مێژووە, لە "بیرەوەریەکانی عەبدولعەزیز یامولکی"دا, ١٥ شەعبان ١٣١٢یە.

[١٦٢] ئەنجوم یامولکی، ئەوی زانراوە، دواتر بووە یەکێك لە ڕێبەرە دیارو چالاکەکانی "کۆمەڵەی تەعالیی ژنانی کورد- کورد تعالی قادینلری جمعیتی" کە گوڵانی ١٩١٩ لە ئەستانە دامەزرا و سەر بە "کۆمەڵەی تەعالیی کوردستان" بوو (م. ئەمین بۆز ئەرسەلان، ژین کۆڤارا کوردی- ترکی ١٩١٨-١٩١٩, جلد ١, ئوپسالا, کانوونا پاشین ١٩٨٥, ل٥٩-٦٠.

سەرجەمی بەرهەمی عەبدولعەزیز یامولکی

عوثمانیی پێ بەخشراوە (ئەم مەسئەلەیە بە تاریخ لە کتاب تاریخ مردوخ زۆر موفەصەل نووسراوە)[١٦٣].

لە ١٥ی جیمادیل ئوولای ٣١٣[١٦٤]دا تابیع بە ڕووسیا کراوە بە شابەندەری قارص. لەوماوەیەدا لەبارەی هێزی قافقاس و ئیستیحکاماتی قارص و هێزی ڕووسیا گەلێ مەعلووماتی موهیمی داوە بە حکوومەت. لە پاداشتا سێیەمین نیشانی مەجیدیی خەڵات کراوە.

لە تاریخی ٣١٤ی ڕۆمی[١٦٥] بە ئەرکانی جەبهەی بەغداد نەقڵ و بە قائیمقامی تەرفیع کراوە و, بە تاریخی ١٠ی مایسی ٣١٧[١٦٦] بە ڕیئاسەتی ئەرکانی حەربییەی ئۆردووی شەشەم دەر بەغداد[١٦٧] تەعیین کراوە. لە ١٧ی مانگی سەفەری ٣١٦ی کۆچی[١٦٨] لەلایەن والی و قوماندانی بەغداد ڕەجەب پاشاوە گۆڕراوە بۆ طەڕابولسی غەرب و، لە شوێنی لە حیجازەوە موشیر ئەحمەدفەیض پاشا[١٦٩] دانراوە. لە ٢٨ی ڕەبیعول ئاخەری کۆچیدا[١٧٠] هاتۆتە

---

[١٦٣] ئەم شەڕوشۆڕە لە ڕۆژی ١٢ سەفەر ١٣١٤ ك (١٨٩٦ز) بەدواوە لە (سنە) قەوما. شێخ محەمەدی مەردۆخی, بەشدار و ئاگادارێکی نزیکی ئەو بەسەرهاتە بووە. بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە کتێبەکەی: تاریخ مردوخ، جلد ٢، ص ٢٢٦-٢٢٨.

[١٦٤] ١٣١٣ ئەکاتە (١٨٩٥ز).

[١٦٥] ١٣١٤ی ڕۆمی ئەکاتە ١٨٩٨ز.

[١٦٦] ١٠ی مایسی ١٣١٧ی ڕۆمی ئەکاتە ١٩٠١/٥/٢٣.

[١٦٧] دەر بەغداد واتە لە بەغداد.

[١٦٨] ١٣١٦ ك ئەکاتە ١٨٩٨ز. ئەم ساڵە کۆچییە یا ئەبێ هەڵە بێ و ڕاستتر ١٣١٩ك (١٩٠١ز) بێ، چونکە مستەفاپاشا ٢٣ی مایسی ١٩٠١ هاتووەتە بەغدا" یان ئەبێ ساڵی هاتنە بەغداکەی هەڵەی تێدا کرابێ.

[١٦٩] ڕاستتر ئەحمەدفەیضی پاشایە.

[١٧٠] ساڵی کۆچیەکەی نەنووسراوە. لە "بیرەوەریەکانی عەبدولعەزیز یامولکی"دا هەر ١٣١٦ کۆچییە کە ئەکاتە ١٨٩٨ز.

بنکەی ژین
www.zheen.org

بەغداد. مصطەفابەگ وەقتێ کە لە حیجاز بووە، خەریتەی ناوچەکانی حیجاز و ناحیەکانی ئەحسا لەگەڵ ژمارەی دانیشتوانی کە لە عێراقدا بوو، ژمارەی قەضا و ناحیەکانی لەگەڵ ژمارەی عەشائیرەکانی، لەگەڵ بەیانی مەسافەی بەینی دێهات و ناحیە و قەضاکانی نەخشە کێشاوە. لەوسەردەمەدا حاکمی نەجد "ئیبن ئەلسعوود" و ئەمیری کوێت "صەباح" مەعاشی (٥٠) لیرەی ئاڵتوونی لە حکوومەتی عوثمانی مانگ بە مانگ وەرئەگرت.

لە زەمانی والیی بەغداد نامیق پاشا[١٧١]، دەفتەرداری ویلایەت عەبدولوەهاب ئەفەندی لەکاتی مەعاشاتی تەقاعودەکانا زۆر سزای تەقاعودەکانی ئەدا و تەحقیری ئافرەت و ژنانی تەقاعودی ئەکرد و، ئەم ئافرەتانەش هاواریان برد بۆ لای مصطەفابەگ. مصطەفاپاشا زۆر ئەم کارەساتەی پێ ناخۆش بووە. لەبەرئەمە ڕێگەی بە دەفتەردار گرتووە" تەصادوفی کردووە دەفتەردار بە سواریی کەرێکی سپی کە لە مەیدانی هەڕاجخانە گەڕاوەتەوە، بە بیانووی ئەمە کە خۆی داوە لە مصطەفابەگ، لەسەر کەرەکە دایئەبەزێنێ، زۆر چاك حەسیرمەیدانی ئەکات. لەسەر ئەمە بەرتیلخۆرەکانی شەریکی دەفتەردار لە موشیر ئەحمەدفەیض پاشا و والی نامیق پاشا ناکۆکی کەوتۆتە نێوانیان. هەرایەکی گەورە ڕووئەدات کە گوایە عەسکەر تالانی بازاڕی کردووە.

لە پاداشتی ئەم چاکەیەدا زابتانی موتەقاعید و خێزانەکانی چوون تەشەکوری "مصطەفابەگ"یان کردووە و، لە بەردەمی ماڵەکەیان کە لە حەیدەرخانە بووە، نمایشاتێکی گەورەیان کردووە و ئاژاوە و هەرایەکی گەورە لە شاری بەغدادا بەرپا بووە.

[١٧١] نامیق پاشای پچووك لە ٨ محرم ١٣١٧-٢٦ جمادی الاولی ١٣٢٠ والیی بەغدا بووە (الدکتور عماد عبدالسلام رؤوف، ادارة العراق، بغداد، ١٩٩٢، ص ٨٦).

کە ئەم کارەساتە زانرا، خێزانی مصطەفابەگ نێرراوە بۆ ئەستامبووڵ. لەوسەردەمەدا تەختەوڕەوان[١٧٢] و کەژاوە هەبوە، بە سواریی کەژاوە لەژێر پارێزگاریی بلووکێك عەسکەردا لە بەغدادەوە خێزانەکەی بۆ حەڵەب لە حەڵەبەوە بۆ ئەسکەندەروون بە ٤١ ڕۆژ گەیشتوون. لە ئەسکەندەروونەوە بە دوانزە ڕۆژ، یەعنی بە ٥٣ ڕۆژ گەیشتوونە ئەستامبوول. بەهۆی ئەم ڕووداناوە، لە ئەستامبووڵەوە بە سەرۆکایەتیی فەریق عەبدوڕڕەحیم پاشا هەیئەتێکی تەحقیقات نێرراوە، وە ئەم پشێوییەیان عەرضی پادشا کردووە.

لەم کاتەدا لەدوای نوێژی جومعە لە مزگەوتی مەیدان، خەتیبی مزگەوت لەکاتی خوتبەدا ناوی والی نامیق پاشای هێناوە. بەم هۆیەوە والی زۆر پەست بووە وە عەزل کراوە. لە شوێنی ئەو ئەحمەدفەیض پاشا بە ئیرادەی شاهانە بە وەکالەت دانرا١٧٣. ئەمەیش لە ڕۆژی کردنەوەی تەواوبوونی جسری کۆن کە لە ٢٦ی جیمادیل ئوولای ساڵی ١٣٢٠ی کۆچیدا[١٧٤] ڕووی داوە.

مصطەفابەگ یامولکی لە ساڵی ٣١٨ی ڕۆمیدا[١٧٥] کراوە بە سەرۆکی ئەرکانی حەربییەی ڕەدیف لە فیرقەی شانزدەمین لە سیواس. وە لە بەغداوە کە چووە بۆ سیواس، ڕێگای زەویی پەسەند کردووە. لەسەر ئەمە کە

[١٧٢] تەختەڕەوان ژوورێکی چکۆلەی لە تەختەدروستکراوی شووشەبەند بووە، بە ڕەوڕەوە ڕۆیشتووە. بەزۆری ئافرەت و منداڵ و پەککەوتە چوونەتە ناوی و دوو ولاخ و هەڵیگرتووە و ڕایکێشاوە.

[١٧٣] ئەم والییە لە ٢٦ شعبان ١٣٢٠-١١ شعبان ١٣٢٢ بە وەکالەت لەسەر کار بووە (هەمان سەرچاوە، ل ٨٦).

[١٧٤] واتە ١٩٠٢ز. ئەم مێژووە لە "بیرەوەریەکانی عەبدولعەزیز یامولکی"دا ١٩ی ئابی ١٩٠٤ە و، ئەبێ ساڵەکە هەڵە بێ، چونکە مستەفاپاشا ئەودەمە لە بەغدا بووە و پاشتر هەر لەوساڵەدا گوێزراوەتەوە بۆ سیواس.

[١٧٥] ئەم مێژووە لەو بیرەوەریانەدا ٣ی کانوونی یەکەمی ١٣١٨ی ڕۆمییە کە ئەکاتە ١٩٠٢/١٢/١٦.

بنکەی ژین
www.zheen.org

گەیشتۆتە ئەستامبوولْ لەسەر فەرمانی سەرعەسکەر[١٧٦] دوو ڕۆژ لە نەظارەتی حەربییەدا تەوقیف کراوە. لەپاشا بە واپۆڕی (قەپلان) بە ڕێگای صامسوونا لە ٢٨ی شوباتی ٣١٨دا[١٧٧] گەیشتۆتە سیواس.

لە ساڵی ٣٢٠ی زاینیدا[١٧٨] کراوە بە میرالای[١٧٩]. لە ٨ کانوونی یەکەمی ١٣٢١دا[١٨٠] بە ئیرادەی سنییە بۆ سنووری خاقانیی ناوچەی سلێمانییە، وەزنە و لاهیجان کراوە بە مەئمووری تەحقیقاتی قۆمسیۆنی ئەوناوە. وە لەلایەن ئێرانیەکانەوە هەیئەتێك بە سەرۆکایەتیی ئیحتیشامول سەلطەنە سێ ساڵ خەریکی دانانی ئەم سنوورە بوون. لەدوای تەواوبوونی ئەم فرمانە، بەهۆی پشێوییەکەوە کە لە ناوەندی بەغداد و بەصرە و دەوری سلێمانی ڕووی داوە، دیسان بە ئیرادەی سنییە کراوە بە مەئمووری تەحقیقات. کە لەوناوەدا بووە لە ٢٣ی تەمووزی ساڵی ١٩٠٨ی زاینیدا لە ئەستامووڵ ئیعلانی ئیدارەی مەشرووطییەت کراوە. لەپاش ماوەیەك کراوە بە سەرەکی ئەرکانی حەربییە لە ئەنقەرە.

لە ٦ی ئۆغستۆسی ٣٢٤[١٨١]دا لە شاری مووصڵەوە حەرەکەتی کردووە و، لە ١٩ی ئۆغستۆسی ٣٢٤[١٨٢]دا گەیشتۆتە حەڵەب. وە لە بەیرووتەوە بە

---

[١٧٦] سەرعەسکەر واتە سەرکردەی گشتیی سوپا.

[١٧٧] ٨ی شوباتی ١٣١٨ی ڕۆمی ئەکاتە ١٩٠٢/٢/٢١.

[١٧٨] ئەم ساڵە زاین نییە و ڕۆمییە، ئەکاتە ١٩٠٤ز. ئەوە بەپێی ئەو بیرەوەریە ئاماژەبۆکراوە، لە ٢٢ی شوباتی ئەو ساڵەدا بووە کە ١٩٠٤/٣/٧ ئەگرێتەوە.

[١٧٩] میرالای واتە (میرلیوا– آمر لواء– کۆڵۆنێل).

[١٨٠] ٨ی کانوونی یەکەمی ١٣٢١ی ڕۆمی, واتە ١٩٠٥/١٢/٢١.

[١٨١] ٦ ئۆغستۆس ١٣٢٤, واتە ١٩٠٨/٨/١٩.

[١٨٢] ١٩ ئۆغستۆس ١٣٢٤, واتە ١٩٠٨/٩/١.

واپۆڕی حاجی داود چووە بۆ ئەستامووڵ. لە یەکەمین ڕۆژی مانگی ئەیلوولدا گەیشتۆتە ئەنقەرە. لەپاشا بە مەئزوونییەت چووە بۆ ئەستامووڵ.

خوالێخۆشبوو لەوماوەیەدا کە لە ئەستامووڵ بووە، لەژێر فەرماندەیی ی مەحموود شەوکەت پاشادا سوپای ئارناوود ڕاپەڕیون. ویستوویانە ئەستامووڵ کە پایتەخت بووە، بکرێ بە دوو بەشەوە. لە بەنغالی و نیشانطاش وە ناوچەی ییلْدز شەڕە طۆپ و تفەنگ ماوەیەکی زۆر دەوامی کردووە. ئا لەو هەراو بگرەدا لە ڕۆژی ١١ی نیسانی ٣٢٥–١٩٠٩دا[١٨٣] کە ئەم هەرایە ڕووی داوە، سوپای ئارناوود مصطەفاپاشایان لە مزگەوتی تەشویقییە تەوقیف کردووە. وتوویانە ئەمە قوماندانێکی ئیستیبدادە، پێویستە بگیرێت. ئا لەوتاریخەدا عەزیز بەگی کوڕی کە لە مەکتەبی حەربییە بووە، وە ئاگای لەم هەرا و ئاژاوەیە نەبوە، وە لەولاشەوە ئارناوودەکان خەریکی ئەمە بوون کە مصطەفابەگی باوکی چۆن بکوژن. لە کۆڕی ئەم هەرایەدا، عەزیز بەگ توانیویەتی بە شەو لە مەکتەبی حەربییەوە لە شوێنی فڕونخانەی عەسکەرییەوە باوکی دەرباس بکات وە بە سەلامەتی بیباتە ماڵەوە.

لەدوای ئەم ئاژاوەیە، لە ڕۆژی ١٤ی نیسانی ٣٢٥[١٨٤]–١٩٠٩دا سولطان عەبدولحەمیدی دووەم لە تەخت هێنراوەتە خوارێ و، سولطان محەمەدڕەشاد لەسەر تەخت دانراوە[١٨٥]. مصطەفابەگ لە ٢٢ی شوباطی

---

[١٨٣] ١١ نیسان ١٣٢٥, واتە ١٩٠٩/٤/٢٤.

[١٨٤] ١٤ی نیسانی ١٣٢٥, واتە ١٩٠٩/٤/٢٧.

[١٨٥] سوڵتان محەمەدی پێنجەم "ڕەشاد" (١٨٤٤–١٩١٨) کوڕی سوڵتان عەبدولمەجید و برای عەبدولحەمیدی دووەمە. ساڵی ١٩٠٩ کە براکەی لابرا، بووە سوڵتانی عوسمانی و، تورکانی لاو بۆ جێبەجێکردنی ئامانجەکانی خۆیان بەکاریان هێنا. نەیتوانی بەرەنگاری ئیتاڵیا و

بنکەی ژین
www.zheen.org

٣٢٤[١٨٦]دا کراوە بە میرلیوای قوماندانی ٢١ نجیی[١٨٧] لیوای نیظامییە لە شەشەمین ئۆردووی نیظامی لە بەغداد. لەبەرئەمە لە ڕۆژی ١ی مایسی ٣٢٥دا[١٨٨] لەگەڵ خێزانەکەیا لە ئەستامووڵ دەرچوون. کە گەیشتۆتە بەغداد، لەوساڵەدا عەشائیری مونتەفیك[١٨٩] یاخی بووبوون. بۆ سەندنی خەرج و باجی میری، کراوە بە قوماندانی سەندنی خەرج و باج، وە لە ١٨ی تشرینی یەکەمی ساڵی ٣٢٥-١٩٠٩[١٩٠] لە دەوروبەری ناصرییەدا شەڕێکی گەرم ڕووی داوە و زیانێکی زۆر بووە. لەدوای سەندنی پارەی میری، کە گەڕاوەتەوە بەغداد، لە ساڵی ٣٢٦ی ڕۆمیدا[١٩١] تەشکیلاتێکی تازەی قولئۆردوو[١٩٢] کراوە. لەو تەشکیلاتەدا کراوە بە قوماندانی فیرقەی نیظامیی ٣٠ سێیەمینی ئازربایجان[١٩٣]. لەبەرئەمە بە یەکجاری لەگەڵ خێزانەکەیا بە عەرەبانەی یایلی لە ڕێگای دێرئەلزوور، حەڵەب و بەیرووتەوە گەڕاوەتەوە بۆ ئەستامووڵ، وە خێزانەکەی لە ئەستامووڵ داناوە و خۆی چووە بۆ ئازربایجان.

باڵکان ببێتەوە و، بەشداریی یەکەمین جەنگی جیهانیی کرد. "وەحیدەدین"ی کوڕی دوای خۆی بەناوی محەمەدی شەشەمەوە جێی گرتەوە (المنجد في الاعلام، ص ٦٣٨).

[١٨٦] ٢٢ی شوباتی ١٣٢٤, واتە ١٩٠٨/٣/٧.

[١٨٧] ٢١ نجی, واتە بسیتویەکەم.

[١٨٨] ١ مایسی ١٣٢٥, واتە ١٩٠٩/٥/١٤.

[١٨٩] مونتەفیك پارێزگای (ناصریە)ی ئێستایە.

[١٩٠] ١٨ی تشرینی یەکەمی ١٣٢٥, واتە ١٩٠٩/١٠/٣١.

[١٩١] ١٣٢٦ی ڕۆمی ئەکاتە ١٩١٠. ئەمە لە "بیرەوەریەکانی عەبدولعەزیز یامولکی"دا ٢٨ی کانوونی یەکەمی ١٣٢٦ی ڕۆمییە کە ئەکاتە ١٩١٠/١/١٠.

[١٩٢] قول ئۆردوو, واتە قائد فیلق.

[١٩٣] ئەمە لەو بیرەوەریانەدا (ئەرزنجان)ە.

کە گەیشتۆتە جێ، لە ٥ی مارتی ٣٢٧[١٩٤]دا کراوە بە وەکیلی قوماندانی قول ئۆردووی دەهەم. لەپاشانا لە ٢٧ی تشرینی دووەمی ٣٢٧[١٩٥]دا کراوە بە قوماندانی پێنجەمین فیرقەی نیظامیی مایدۆس- کلبیولی. لەکاتی حەربی ئیطالیادا[١٩٦] بۆ پاراستنی دەردەنیل ماوەتەوە. لە ١٦ی ئەیلوولی ٣٢٨دا[١٩٧] کراوە بە قوماندانی فیرقەی ٢٧ی نیظامی لە بەیرووت کە تابیع بە هەشتەمین قول ئۆردووی نیظامی بووە. لەگەڵ ئەم فیرقەیەدا لە شەڕی باڵقان و (بولایر) و (ئاکسامیل)دا بەشدار بووە[١٩٨].

لەدوای موتارەکە[١٩٩] و صوڵح و ئاشتی بۆ سەندنەوەی شاری ئەدرنە، لەپێش هەموو سوپاوە هێزی فیرقەکەی داخڵ بە شاری ئەدرنە بووە. ئەو ڕۆژەی کە چوونە ناو شاری ئەدرنە، قوماندانی ئۆردووی تورك داخڵ بە شار بێت. لەبەرئەمە نزیك بە شار لە مزگەوتی حاجیەکانا پێکیانا داوە لەسەر ئەمەی بە ئەمری قوماندانی فیرقە بۆ چوونە ناو شار هێزی سوپا تەئخیر نەبوە. بەڵام کە فیرقەی ٢٧ی بەیرووت داخڵ بە شار بوون، زۆر بە نمایشاتێکی گەورە پێشوازی کراون.

لەدوای ئەمەی بوڵغاریەکان لە ئەدرنە چوونەتە دەری دەللی فوئاد پاشازادە، لە مامۆستایانی حەربییە یووزباشیی سواری ڕەشیدبەگ نێرراوە بۆ کەشفی ئەوناوە، کە بزانرێت بوڵغاریەکان چەن ماوەیەك دوورکەوتوونەوە.

---

[١٩٤] ٥ی مارتی ١٣٢٧, واتە ١٩١١/٣/١٨.

[١٩٥] ٢٧ی تشرینی دووەمی ١٣٢٧, واتە ١٩١١/١٢/١٠.

[١٩٦] ئەم شەڕە ساڵی ١٩١٢ قەوماوە (المنجد فی الاعلام، ص ٧٩٠).

[١٩٧] ١٦ی ئەیلوولی ١٣٢٨, واتە ١٩١٢/٩/٢٩.

[١٩٨] شەڕی باڵکانیش هەر لە ١٩١٢دا ڕووی داوە (هەمان سەرچاوە، ل ٧٩٠).

[١٩٩] موتارەکە, واتە ئاگربەست (هدنە).

بنکەی ژین
www.zheen.org

سەرجەمی بەرهەمی عەبدولعەزیز یامولکی

بەلآم لەناکاودا بولغاریەکان ئەسیریان کردووە و قۆڵ و دەستیان بڕیوە، وە بەو ناڕەواییە شەهید کراوە.

بەهۆی شەهیدبوون و ئازایەتیی ناوبراوەوە، لە دەری شاری ئەدرنە ضابطان و ئەهالی وە والیی ئەدرنە عادل بەگ وتاری نیشتمانییان داوە و، لە وتارەکەیانا هەر باسی ئازایەتی و فیداکاریی سەربازی تورکەکانیان کردووە و ناوی سەربازی عوپمانلییان نەهێناوە. لەبەرئەمە ئەو سەربازانەی لە بەیرووت و لە شارانی دوورەوە لەگەڵ زابتان و عەسکەری کورد و عەرەب لەم شەڕەدا ئازایەتیان پیشان داوە و خوێنیان ڕێژراوە، بە هیچ جۆرێك ناویان نەهێنراوە. لەسەر ئەمە خوالێخۆشبوو مصطەفاپاشا یامولکی زۆر پەست و دڵگیر ئەبێت، ڕاستەوڕاست قلیجەکەی[200] هەڵئەکێشێت و دێتە مەیدان و ئەڵێت:

من کوردێکم لەژێر فەرماندەهیی منا بەیرووتیەکان و سوپایەك لە عەرەب بە ناتەواویی چەك و جبەخانەیانەوە لە مەیدانی شەڕی ئاکسامیل و بولایردا لە چوار هەزار زیاتر خوێنیان ڕێژرا و فیداکارانە شەڕیان کرد بەناوی عوپمانلیی و ئیسلامەوە، ناوتان نەهێنان، تەنیا هەر ناوی سەربازی تورکتان هێنان. لەگەڵ ئەمەشا گەلێ زابتان و عەسکەری عەرەب لەم شەڕەدا شەهید کران. لەبەرئەمە بە هیچ جۆرێك ناوتان نەهێنان، جیددەن شایانی ئەسەفە و، هێرشی بردۆتە سەر کۆمەڵی ئیتیحاد و تەرەقی و سەرۆکەکانی بەرباد و ڕەزیل کردووە. بەوهۆیەوە دەستبەجێ دوایی بە مەراسیمی ماتەم هێنراوە.

سەبارەت بەم کارە ئیتیحادیەکان و سەرەکی ئەرکانی جەنگ ئەنوەربەگ کە لەم مەراسیمەدا بوون، زۆر تووڕە و پەست بوون. لە ساڵی ٣٢٩ی کانوونی

[200] قلیچ, واتە شمشێری ڕاست کە بە لاقەددا شۆڕئەکرێتەوە.

سەرجەمی بەرهەمی عەبدولعەزیز یامولکی

یەکەمدا[201] کە ئەنوەر بە نەتیجەی ئینقیلابی عەسکەری بووە بە ناظری حەربییە، مصطەفاپاشا و هادی پاشا عومەریی سەرەکی ئەرکانی حەربییەی عوموومی لەگەڵ شانزدە جەنەزاڵ تەقاعود کراون. لەدوای ئەمە لە شۆڕشی گەورەدا مصطەفاپاشا لە ئەستاموول لە ماڵی خۆیا لە (نیشانگاش) نیشتەجێ بووە، لەگەڵ ئیتیحادیەکان ناکۆك بووە.

لەدوای ئەمە کە جەنەڕاڵ فۆندەر غوڵتس پاشا کراوە بە قوماندانی عوموومیی ناوچە و دەوروپشتی بەغداد، وە لەدوای ئەمە کە مصطەفاکەمال پاشا بووە بە قوماندانی ناوچەی دیاربەکر" هەردوکیان لەبەر شارەزابوونی ئەو ناوچانە داوایان لە خوالێخۆشبوو مصطەفاپاشا کردووە کە بگەڕێتەوە لەگەڵیانا پێکەوە خزمەت بکەن. بەلآم خولێخۆشبوو قبووڵی نەکردووە و، لەسەر لایەنگیریی فیرقەی حوڕییەت و ئیئتیلافچییەکان ماوەتەوە[202].

لە ١١ی تشرینی دووەمی ١٩١٨دا، لەدوای تەواوبوونی حەربی عوموومی لە زەمانی حکوومەتی تۆفیق پاشادا بە ناوی پاراستنی مافی کۆمەڵەوە کۆمەڵێکی گەورەی بنیاد ناوە, وە ئەو ئەفسەرانەی لە زەمانی ئیتیحادیەکانا غەدریان لێکرابوو، هەموویان گێڕانەوە سەر ئیش و تەرفیعیان پێکردن. لەناو ئەمانەدا مصطەفاپاشا دیسان بە ڕوتبە و نیشانی خۆی ئیعادە کراوەتەوە.

لەدوای ماوەیەك بە سەرۆکایەتیی حیرەت پاشا بۆ سزادانی ئەندامانی ئیتیحادیەکان، ئەوانەی کە ئەرمەنیەکانیان دەربەدەر کردووە و سزایان داون، مصطەفاپاشا کراوە بە ئەندامی دیوانی فەوقەلعادەی جەنگ، وە لە زۆر

[201] ڕاستتر ئەمەیە: کانوونی یەکەمی ١٣٢٩ کە ئەکاتە ١٩١٣.

[202] لە "بیرەوەریەکانی عەبدولعەزیز یامولکی"دا لێی زیادکردووە: ((پێی وتوون: من ئەو سوێندە ئەپارێزم کە بۆ پاشام خواردووە و، خستنی خەلافەت زەبرێکی گورچکبڕە لە جیهانی ئیسلام. بۆیە نایەمە پاڵتان و پارێزگاریی خەلافەت ئەکەم)).

بنکەی ژین
www.zheen.org

سەرجەمی بەرهەمی عەبدولعەزیز یامولکی

قابینەی[٢٠٣] کەدا بووە بە ئەندام. وە لە ٢٤ی ئەیلوولی ١٩١٩دا کە قابینەکەی دامادفەرید پاشا دامەزراوەتەوە، کرواە بە والیی ویلایەتی خوداوەندکار (برووسە) وە چۆتە برووسە. لەوێ کەمالیەکان کە یۆنانیان گرتۆتەوە، لە فکری ئەوەدا بوون کە ئیعلانی جەمهووریيەت بکەن. مصطفەفاکەمال پاشا داوای کردووە کە مصطفەفاپاشا یامولکی لەگەڵیانا بێت، وە لەم بارەیەوە میرالای بەکر سامی چووە بۆ لای مصطفەفاپاشا یامولکی. بەڵام ناوبراو قبووڵی نەکردووە، وە ویستوویەتی بەناوی خەلافەتی ئیسلامییەوە صەداقەت و ڕاستی بنوێنێ. لەوکاتەدا هێزی کەمالیەکان ویستوویانە دەوری دائیرەکانی حکوومەت بگرن و بیاندەنە بەر دەستڕێژی گوللە. لەبەرئەمە پاشا برووسە[٢٠٤]ی بەجێهێشتووە، لە ڕۆژی ٣ی تشرینی یەکەمی ٣٣٥[٢٠٥]–١٩١٩ بۆ ئەستامووڵ گەڕاوەتەوە.

وە دوای چەند ڕۆژ فەریدپاشا ئیستعفای کردووە، لەلایەن عەلیڕەضا پاشاوە قابینە تەشکیل بووە، وە لە خەڵقی مەرسین جەمال پاشا لە شوێنی دانراوە. کە مصطفەفاپاشا لە برووسە دەرچووە، شتومەکی تایبەتی خۆی کە لە خانووی حکوومەتا ماوەتەوە، هەمووی کەمالیەکان بە تاڵان بردوویانە، وە نرخی ئەم شتانەش چەند بووە بە قەراری مەحکەمە تەصدیق کراوە[٢٠٦].

لە ٣ی مارتی ٩٢٠دا لەسەر ئیستعفاکردنی قابینەی عەلیڕەضا پاشا، دیسان قابینەی فەریدپاشا هاتۆتەوە سەر کار. لە ١٠ی نیسانی ٣٣٦[٢٠٧]–

[٢٠٣] قابینە: واتە کابینەی حکوومەت.

[٢٠٤] ئەم ناوە لێرەدا بە هەڵە بە "بورسە" چاپ بووە.

[٢٠٥] ٣ تشرینی یەکەم ١٣٣٥ واتە ١٩١٩/١٠/١٦.

[٢٠٦] بڕی ئەو شتومەکانە، بەپێی بیرەوەریەکانی عەبدولعەزیز یامولکی، ڕۆژی ٢ی ئەیلوولی ١٣٣٦ (١٩٢٠/٩/١٥) بە بڕیاری دادگا دیاری کراوە.

[٢٠٧] ١٠ نیسان ١٣٣٦, واتە ١٩٢٠/٤/٢٣.

سەرجەمی بەرهەمی عەبدولعەزیز یامولکی

١٩٢٠دا بە ئیرادەی سنییە مصطفەفاپاشا کراوە بە سەرەکی دیوانی حەربی عورفیی فەوقەلعادە. لەوماوەیەدا لە سەرای یڵدز، لە شوورای سەلطەنەت لە حوچووری پاشادا حازر بووە، وە دەربارەی ئەوانەی خیانەتیان کردووە وتووێژ کراوە.

لە ڕۆژی ١١ی نیسانی ١٩٢٠دا بەپێی دەرچوونی فەتوای شەریف، ئەوانەی تاوانبار بوون وە موجریمی حەرب و تەقتیل بوون، وە ئەوانەی لە ئەناظولیدا (کەمالیەکان و هامپاکانیان) دەربارەی حوکمی پادشاهی خیانەتیان کردووە و کوشتاریان کردووە، بڕیار دراوە هەموویان بخرێنە ژێر موحاکەکەوە و هەرچی پێویست بێت بکرێت، بڕیاری لەسەر بدرێت. لەپاشا دەربارەی کاروباری ئەستامووڵ کە بە تەئسیری ئیئتیلافیەکان شیرازەی کاروباری ئیداری ئاڵۆزێنراوە، وە تۆفیق پاشای صەدری ئەعظەم کە پشتیوانیی کەمالیەکانی کردووە لە ئەنادۆڵ لابراوە و، لە ڕۆژی ٢١ی تشرینی یەکەمی ١٩٢٠دا قابینە تەشکیل کراوە، لەو قابینەیەدا چیا و پاشا کرواە بە نەظارەتی حەربییە[٢٠٨].

ئەم کابینەیە دەستبەجێ هەئیەتی دیوانی حەربی بەجارێ گۆڕیوە و فەریق محەمەدخورشید پاشا کراوە بە سەرۆك. وە بە ئەمری ناظری حەربییە سەرەك و ئەندامەکانی جەنگ تەوقیف کراون، وە سەرەکی دیوانی حەرب دورزی ئەسعەدپاشا خراوەتە ژێر موحاکەمەوە. لەم موحاکەمەیەدا بەیاناتی مصطفەفاپاشا وە دوایی باسی صەلاحییەتی حوکمی مەحکەمە هاتۆتە ناو، وە نیهایەت موحاکەمەکردنی ئەم تاوانبارانە هەیئەت داویەتی بە موشیر کاظم

بنکەی ژین
www.zheen.org

[٢٠٨] (ناظر) بۆ ئێرە ڕاست بوو کە وەزیرە.

سەرجەمی بەرهەمی عەبدولعەزیز یامولکی

پاشا سەرەکی دیوانی حەربی. دوایی لە ٦ی شوباتی ١٩٢١دا بە ئیرادەی سنییە هەموویان بەردراون[٢٠٩].

وە سەبارەت بە تێکچوونی ئەستامووڵ، پاشا لە عەسکەری ئیستعفای کردووە و لە ڕۆژی ١٧ی حوزەیرانی ١٩٢١دا لە ئەستامووڵ دەرچووە و گەڕاوەتەوە بۆ نیشتمانی خۆی[٢١٠]. کە گەیشتۆتە بەغداد، چووەتەوە سلێمانی شاری خۆی[٢١١]. لەوێ لە دامەزراندنی حکوومەتی شێخ مەحموودا بووە بە

[٢٠٩] مستەفاپاشا, بەپێی بەڵگەنامەیەکی ئینگلیزیی ژمارە ١٣٩٨٧ی ١٩٢٠/١١/١٧ کە بریتییە لە برووسکەی موعتەمەدی باڵا لە بەغدا بۆ لەندەن و موعتەمەدی باڵای قوستنەنتەنییەیش، پاش کەوتنی وەزارەتەکەی داماد فەریدپاشا لە ئۆکتۆبەری ١٩٢٠دا گیرا و، موعتەمەدی باڵای ئینگلیزی بۆی تێنەکەوتایە بە حوکمی حەوت مانگ زیندان دەرنەئەچوو. بەر لە تەواوبوونی ئەو ماوەیەیش لێی بووردرا (د. عزیزو الحاج، القضية الكردية في العشرينات، ط٢، بغداد، ١٩٨٥، ص ١٤٤).

[٢١٠] بەڵگەنامەی ئینگلیزیی ژمارە No. 27/34 C.O. 730/ 19.5529 کە نامەیەکی سێر پێرسی کۆکسی نوێنەری باڵای بریتانیایە لە بەغدا بۆ ونستن چەرچەڵ وەزیری کۆڵۆنیەکان، دەریخستووە مستەفاپاشا نیسانی ١٩٢١ لە قوستەنتەنییە داوای لە نوێنەری باڵا کردووە ڕێی بدەن بگەڕێتەوە بۆ وڵاتی خۆی. ئیتر ماوەیەك بە داوای کۆکس لە بەغدا بەبێ ئیش ماوەتەوە و، ویستوویە بچێتەوە بۆ سلێمانی. ڕێیدراوە و ئۆکتۆبەری ١٩٢١ گەڕاوەتەوە، بە مەرجێك لەبەر چاودێریی ئەفسەری سیاسیی ئینگلیزدا بێ (هاوار، حاجی مستەفاپاشای یامولکی و سمایل خانی شوکاك "سمکۆ"، "مامۆستای کورد" (گۆڤار)، ستۆکهۆڵم، ژ ٨، زستانی ١٩٨٩/١٩٩٠).

[٢١١] مستەفاپاشا بەپێی بەڵگەنامەی ئینگلیزیی ژمارە ٦-٢٠٥٠٦٣٥ ئەستەمووڵ ساڵی ١٩٢١/ C..R.A.F 77 حوزەیرانی ١٩٢١ هاتووەتە دیمەشق و، لەوێوە بە مووسڵدا چووەتە سلێمانی و، ٢٩ ئەیلوول گەیشتووەتە بەغدا. لەوەبەدوایش ١٩٢١/١٠/٤ بە یەکجاری گەیشتووەتەوە بۆ سلێمانی (هاوار، هەمان سەرچاوە" "پێشکەوتن"(ڕۆژنامە)، سلێمانی، ژ ٧٦، ٦ ئۆکتۆبەر ١٩٢١).

سەرجەمی بەرهەمی عەبدولعەزیز یامولکی

وەزیری مەعاریف[٢١٢]. لەوسەردەمەدا لە دەوری گۆلی ئوورمیە سمکۆ لە حکوومەتی ئێران ڕاست بۆتەوە، وە بۆ ئامۆژگاریکردن چووە بۆ لای سمکۆ کە نابێ بە هیچ جۆرێك لەگەڵ ئێران دوژمنایەتی بکرێت[٢١٣]. لەپاشا کە گەڕاوەتەوە بۆ سلێمانی، لە ١٩٢٦/١٧/١٦دا بەناوی بانگی کوردوستانەوە ڕۆژنامەی دەرهێناوە[٢١٤]. لەپاشا زانییەتی بەرامبەر بە کردەوەی شێخ مەحموود و نەزانیی کاروباری سیاسەت ناتوانێ خزمەت بکات، وازی هێناوە

[٢١٢] مستەفاپاشا پێش هێنانەوەی شێخ مەحموودی گەورە، بوو بە سەرۆکی "جەمعییەتی کوردستان" کە ٢١ی تەممووزی ١٩٢٢ بە ڕەزامەندیی ئینگلیز لە سلێمانی هەڵبژاردنی کرد و، ئیمتیازی ڕۆژنامەی "بانگی کوردستان"یشی وەرگرت کە کرایە زمانی حاڵی کۆمەڵەکە. کە شێخی گەورەیش ١٩٢٢/١٠/١٠ کابینەی حکوومەتی خۆیی ڕاگەیاند، مستەفاپاشای تێدا کردە ڕەئیسی مەعاریف (جەمال خەزنەدار، بانگی کوردستان، بەغدا، ١٩٤٧، ل ٣٧-٣٨، ٩١-٩٢).

[٢١٣] بەڵگەنامەی ئینگلیزیی ژمارە C.O.730/ 9.5529 No. 27/34 دەقی بۆ ئینگلیزی وەرگێڕدراوی نامەیەکی ئەوی تێدایە بۆ عەبدولعەزیزی کوڕی کە بۆی نووسیوە: ١٩٢١/١١/٢١ بۆ سەردانی سمکۆ لە سلێمانیەوە چووەتە مەنگورایەتی و سابڵاخ و ئەمجا باراندێژ لای سەید تەها و، لەوێوە پێکەوە چوونەتە (چار) لای سمکۆ. گفتوگۆی لەگەڵدا کردووە و ویستوویە لە نیازی تێ بگات و هانی بدات شەڕی ئێران نەکات و تورك بە دوژمنی گەورەی کورد بزانێ.

بەوپێیە ئەو سەفەرەی پێش هێنانەوەی شێخی گەورە بووە لە هیندستان. هاواریش بە هەڵەدا چووە کە نووسیویە ئەو نامەیەی بۆ عەبدولعەزیز ڕەوانەی بەغدا کردووە، چونکە کوڕەکەی ئەوکاتە لە تورکیا و یاوەری تایەبتی سوڵتان محەمەدی شەشەم (وەحیدەددین) بووە. کاتێکیش سوڵتان ناچاری هەڵاتن بووە، ئەویش پەنای بردووەتە بە فەڕەنسە و ئەڵمانیا و، ئەبێ دوادواییەکانی ١٩٢٣ یا سەرەتای ١٩٢٤ هاتبێتەوە بۆ عێراق (هاوار، هەمان سەرچاوە" عبدالعزیز یامولکي، کشف القناع عن بعض الوقائع العراقية، جـ ١، بغداد، ١٩٥٧، ص ٥، ١١).

[٢١٤] مستەفاپاشا ١٩٢٣/٣/٣ لەگەڵ وەفدێکدا چووە کەرکووك بۆ پێکهێنانەوەی شێخ و ئینگلیز. سەریان لە بەغدایش دا. کە گەڕایەوە بۆ سلێمانی، شێخ شاری چۆڵ کردبوو. هەر خۆی ژمارە (١٤)ی "بانگی کوردستان"ی لە ١٩٢٣/٦/٨دا بە تەنیا دەرکرد (کرد وترك وعرب، ص ٢٨٥" بانگی کوردستان، ل ١١٥).

و هاتۆتە بەغداد. وە لەوسەردەمەدا ئینگلیزەکان دەستیان کردووە بە بۆمباردمانی سلێمانی و گەلێ شوێنیان وێران کردووە[215].

مصطەفاپاشا لە بەغداد لە ۹ای کانوونی دووەمی ۹۲٦دا دیسان ئیمتیازی دەرهێنانی ڕۆژنامەی بانگی کوردستانی لە وەزارەتی ناوخۆ وەرگرتووە، وە بە عەرەبی و کوردی ڕۆژنامەی دەرهێناوە[216].

---

[215] مستەفاپاشا لە "ڕۆیشتنە عموومیەکە"ی ۱۹۲۳/٦/۱۷دا، لەگەڵ هێزەکانی ئینگلیزدا سلێمانیی بەجێ‌هێشت و چووە کەرکووك و پاشان بەغدا و تاسەر نیشتەجێی بوو (بڕوانە: حاجی مصگهفاپاشا، "ژیان"(ڕۆژنامە)، سلێمانی، ژ ۱۸، ۲۷ مایس ۱۹۲٦).
جێی باسە، مستەفاپاشا کە گومان لە دڵسۆزی و خەمخۆریی بۆ کورد ناکرێت، ئاسایی بیرکردنەوەیەکی جیاوازی لە هی شێخی گەورە هەبوە. ئەم ناوێکی دیاری ئەو توێژە ڕۆشنبیرە بە مونەووەر ناسراوەی کورد بووە کە ئەودەمە هێشتا پایەیەکی کۆمەڵایەتیی پتەوی لەناو کۆمەڵگای خێڵەکیی کورددا نەبوە. پەروەردەبوون و ژیانی لە ئەستەمووڵ و شاران و وڵاتانی تر ئەوەندەی تر بیر و زەینیان گۆڕیوە. ساڵانێکیش سەرسەختانە بەربەرەکانیی تورکە توندڕەوە نەتەوەپەرستەکانی کردووە و، ڕق و کینەیەکی زۆری بەرامبەریان لەلا پەیدا بووە و بە کردەوە نواندوویە. ئەوەیش چارەی تاڵ کردووە لەلایان و بە نەمروودیان ناو بردووە و، تەنانەت هەوڵی لەناوبردنیشیان داوە. بۆیە هەر نزیك کەوتنەوە و هاوکارییەکی دووقۆڵیی لەگەڵ تورکدا ڕەت کردووەتەوە و، دوور نییە ئەوە خاڵی سەرەکیی ناکۆکیی بووبێ لەگەڵ شێخدا. جگە لەوە، تا دوادواییەکانی ژیانی و، هیچ نەبێ ئەوکاتە کە بە یەکجاری سلێمانیی بەجێ هێشتووە، سەر بەو باڵەی خەڵکی کورد بووە کە ئەو ڕۆژانە ئینگلیزی بە ڕزگارکەری گەلی کورد داناوە و، هەر بەرهەڵستی و لە ڕوودا ڕاوەستانێکیشی، بە هەر هۆیەکەوە بووبێ, پێ قبووڵ نەبوە و بە ڕاستی نەزانیوە. لەبەر ئەوانە, دواجار لەگەڵ شێخدا یەکی نەگرتووەتەوە. خوێندنەوەیەکی بە تایبەت (ژ ۱٤)ی "بانگی کوردستان" بە ڕوونی ئەوە ئەخاتە ڕوو. ئەمە لەلایەکەوە، لەلایەکی ترەوە عەبدولعەزیز یامولکی بەهەڵەدا چووە کە کۆتاوڕۆتای سەرنەگرتنی ئەو حوکمە کوردییەی بە ملی شێخدا داوە. ئەم خاڵە هەروا سەرپێیی بڕیاری ناڕەوای لێ نادرێ و، پێویستیی بە ڕەچاوکردنی سەرجەمی هۆکارە ناوەکی و دەرەکیەکانە, تا سەرەنجام حوکمێکی بەدادانەی لەسەر بدرێ.

[216] مستەفاپاشا دواتر لە بەغدا سێ ژمارەی تری "بانگی کوردستان"ی تەنیا بە کوردی دەرکردەوە: ژمارە (۱٤-۱) ۲۸ی کانوونی دووەم و (۱٤-۲) ۱٥ی شوبات و (۱٤-۳) ۱ی

لەپاشا ماوەیەك لە فڕوفێڵی ئینگلیزەکان کە دەربارەی لیواکانی کوردستان بەکاریان هێناوە، خوالێخۆشبوو پەست بووە و لەخەفەتا نەخۆش کەوتووە. دواجار لە ۲٥ی کانوونی دووەمی ۱۹۳٦دا لە بەغداد لە گەڕەکی عیواضییە وەفاتی کردووە، وە لەسەر وەصیێتی خۆی لە سلێمانی لە گردی سەیوان نزیك بە گۆڕستانی بابانەکان نێژراوە، وە لەسەر بەردی گومەزی قەبرەکەی لەسەر وەصیێتی خۆی ئەم نووسینە نووسراوە:

"فاتیحە بۆ ڕۆحی مصطەفاپاشا یامولکی"
ئەترسم ئەی وەطەن بمرم نەبینم بەختیاریی تۆ
بنووسن با لەسەر قەبرم، وەطەن غەمگین و من غەمگین -۱۹۳٦

پاشا لە ژیانیا وەصیێتی کردووە کە دوا تەڵقینی بە کوردی بدرێت, وە تەڵقینەکەشی بەو جۆرە بووە.

بنکەی ژین
www.zheen.org

نیسانی ۱۹۲٦. دوو ژمارەی دواییەیان بەشێکی تورکییان هەبوە. کەریم مەحموود ڕۆستەم "شالووم" لە یەکەمیاندا بەڕێوەبەری ئیدارەخانە و مستەفا شەوقی لە یەکەم و دووەمیدا نووسەر "محرر" بووە (بانگی کوردستان، ل ۱۱۹-۱۳۰).

میژووی خیزانی یاملکی
و
ژیان مصطفی پاشا یاملکی

لە عەشیرەتی پلپاس لە تیرەی ((کاپاشیزی)) حیدەر ئاغا لە سەر مسئلەی کچێك لە عەشیرەتەکەی جیابوتەوە لە سالی (١١١١) هجری (١٦٩٨) ی زاینی دا هاتوتە شاری سیوەیل کە ئەکەوتە ژووری شاری سلیمانی لە سەردەمی حکومەتی بابانە کانا کە سەروکی حکومەتی بابان (تەیمورخان) بووە لە عەشیرەتی جوانرو کچێکی خواستوە کە ناوی (گولچین) خان بووە وە لە وسەردەمە دا کە لە دێی سیوەیل ژیاوە پیاوانی ئازاو سلاحشوری لە دەور کوبوتەوە و لە هەرلایەك هەراو شەرو شیر رووی دابیت ئازایەتی و سوارچاکی خوی نوواندوە و سەرکەوتووە ٠

حیدەر ئاغا (پیغمبری ـ ص) لە خەوا بینیوە پیی وتووە بە کەم نەتەوەی کە هاتوتە دنیا ناوی ناوە مصطفی وە ئەم کورەی نارد وتە حجرە لە انجاما بووە بە مەلا لە پاشانا ملا مصطفی هاتوتە خورمال لە گەل جافەکانا دوستایەتی کردووە و لە تیرەی سەدانی کچی حسن خانی مارە کردوە و همیشە خەریکی نیزوعبادت و کردن بووە وە بەو جورە ژیانی خوی بردوتە سەر ٠ ملا مصطفی تەنیا کوریکی بووە ناوی ناوە ((حیدەر)) بیی ی خوێندووە و بووە بە مەلا ٠

ملا حیدەر لە دوای مردنی باوکی لە سەر خواستی دایکی جوتە بیارە لە بیارە خەریکی مەلایەتی بووە ناوی ناوە (عەزیز)) لە دوای مردنی باوکی بووە بە جی نشینی وە جیگەی باوکی گرتوتەوە ٠

ملا عزیز لە عەشیرەتی سەدانی جاف کە خزمی دایکی بووە کچێکی خواستووە لە و کچە تەنیا کوریکی بووە ناوی ناوە (مصطفی) لە دیسان ملا عزیز دەرسی مەلایەتی بە مصطفی خوێندوە و کردوتی بە مەلا مصطفی دووەم لە بیارە خەریکی مەلایەتی بووە وە ناوبانگی زیرەکی و بلیمەتی لە و ناوە دا بلاو بوتەوە و لە سەروکی هەورامی ٠

کچی سەردار محمدی هیناوە کە خالوزای خوی بووە ئەم کچە ناوی ((یاملکی)) بووە ئەم کچە سوارچاك و نیشانچی بەکی بی هاوتابووە لە بەرئەمە بە شەرتیك شووی کردووە کە لە سوارچاکیتی و تفەنگ جێتی دا سەربەست بیت ولەم ژنە کوریکی بووە ناوی ناوە (عزیز) ٠

یاملکی خانم زورجار لە مجلسی پیاوانا لە راوو شکارا لە تفەنگ جیتی و ئازایەتی دا بەشدار بووە و ناوبانگی رویشتووە ٠

لە سالی ١٨٢١ زاینی دا سپای ایران لە ژیر سەروکایەتی برنس محمدعلی میرزادا کە هاتبوونە تە سەر حکومەتی بابان ناوجەی گول عنبرو ـ خورمالیان

ـ ١٥ ـ

جووە بولای سمکو کە نایی بە هیچ جوریک لە گەل ایران دوژمنایەتی بکریت لە پاشا کە گەراوەتەوە بو سلیمانی لە ١٦/١٧/١٩٢٦ دا بە ناوی بانگی کوردوستانەوە روزنامەی دەرهیناوە لە پاشا زانیوە بەتی بە رامبەر بە کردەوەی شیخ محمود و نەزانی کاروباری سیاست ناتوانی خزمەت بکات وازی هیناوە و هاتوتە بغداد وە لە وسەردەمە دا انگلیزەکان دەستیان کردووە بە بومبارد مانی سلیمانی و گەلی شوینیان ویران کردووە ٠

مصطفی پاشا لە بغداد لە ٩ کانونی دووەمی ٩٢٦ دا دیسان امتیازی دەرهینانی روژنامەی بانگی کوردستانی لە وزارەتی ناوخو وەرگرتوە وە بە عرەبی وکوردی روزنامەی دەرهیناوە ٠

لە پاشا ماوەیەك لە فروفیلی انگلیزەکان کە دەربارەی لواکانی کوردستان بە کاریان هیناوە خوالی خوشبو بە ست بووە و لە خەفەتا نە خوش کەوتووە دواجار لە ٢٥ کانونی دووەمی ١٩٣٦ دا لە بغداد لە گەرەکی عیواضیە وە فاتی کردووە وە لە سەر وصیتی خوی لە سلیمانی لە گردی سیوان نزیك بە گورستانی بابانە کان نیژراوە وە لە سەر بەردی کیلە ی قبرەکەی لە سەر وصیتی خوی ئەم نووسینە نووسراوە ٠

((فاتحە بو روحی مصطفی پاشا یاملکی))

ئەترسم ئەی وەطن بمرم لە بینم بە ختیاری تو بنووسن پالە سەر قبرم وطن غمگین و من غمگین ـ ١٩٣٦ ـ

پاشا لە ژیانیا وصیتی کردووە کە دواتە لقینی بە کوردی بدریت وە تەلقینە کە شی بەو جورە بووە ٠

بنکەی ژین
www.zheen.org

له مێژووی کوردەوە:

خانەدانی بابان*

ئەو ناوچەیە کە لەدێرزەمانەوە شارەزووری پێ ئەوترا، دواجار لە ئیدارەی عوسمانیدا ناوی سنجاقی (سلێمانییە)ی لێ نرا و سەر بە ویلایەتی مووسڵ بوو. ئەم بنەماڵەیە ماوەیەکی دوورودرێژ لەوناوەدا حوکمیان ئەکرد. سەرکردەیەکی "میرمحەمەد" ناو، بەپێی ئەو زانیاریانە کە لەبارەی ئەم بنەماڵەیەوە زانراون، سەدەی شەشەمی کۆچی بە خۆی و دووهەزار سوارەوە لە ناوچەی (ئەردەڵان)ی کوردستانی ئێرانەوە بەرەو (بیتوێن) پەڕیوەتەوە و، ئەو دەوروبەرەی داگیرکردووە و خێڵاتی ئەو ئاقارەیشی پێبەندی خۆی کردووە و بنکەی کاروبار بەڕێوەبردنی لە (پشدەر) داناوە. ئەم زانیاریانە لە هێندێ نووسراوی کۆنی کوردی و فارسیدا هەن.

سەبارەت بە ناوبانگ دەرکردنی ئەم بنەماڵەیەیش بە (بابان)، میرمحەمەد کوڕێکی "فەقێ ئەحمەد" ناوی هەبوە. ئەم کوڕە لەگەڵ سوارەکانی (دارەشمانە)دا بەشداریی شەڕێکی کردووە کە حکوومەتی ئێران هەڵیگیرساندووە و، لەوشەڕەدا ئازایەتیەکی زۆری نواندووە، بۆیە حوکمداری ئێران دەستی بە شانیدا هێناوە و وتوویە (بابا، بابا) و بەوە ناوبانگی (بابان) بەسەر بنەماڵەکەدا بڕاوە. ئەم زانیارییەیش لەو نووسراوە دەستخەتانەدا هاتووە کە لە کتێبخانەی مزگەوتی گەورەی سلێمانیدا هەن.

فەقێ ئەحمەد، بەپێی باسێکی تر، بەشداری شەڕێکی نێوان ڕووسەکان و ئێرانیەکان بووە و، شازادە (پرنس)یەکی ڕووسی لە شەڕەکەدا بە دیل گرتووە و داوای لە باوکی کردووە لێی مارە بکات. باوکیشی لە وەڵامدا وشەی (بابا)ی بەکارهێناوە. کوردان ئەڵێن: بنەماڵەکە لەبەرئەوە ناوی

سەرجەمی بەرهەمی عەبدولعەزیز یامولکی

(بابان)ی لێ نراوە. لە نووسراوی یەکێك لە سەرۆکانی عەشیرەتەکەی "سەلاحەدینی ئەییووبی"دا بە ناوی "نوورەدین"ەوەو وتراوە: حوکمدارانی (موکری) لەگەڵ حوکمدارانی (بابان)دا بە ژن و ژنخوازی خزمن. من لێرەدا و بۆ ئەوە کە ئەم ناو و خزمایەتیە چۆن و لەکوێوە هاتووە، لەم ڕووەوە چوومە سەر نووسراوێکی بەڕێوەبەرێتیی گشتیی خێڵەکان و کۆچەران بە ناوی (کەلەپووری کورد)ەوە کە وتوویە: وشە (بەبە) تورکییە و، مانای منداڵ ئەگەیەنێ. بەوهۆیەوە وا دیارە ئەم بنەماڵەیە تورکە.

پاش دواکۆچی "میرمحەمەد"، لەبەرئەوەی فەقێ ئەحمەدی کوڕی لە زانست و (فیقهـ)دا شارەزا بوو، کرایە سەرۆك و، هەوڵی دا خێڵەکانی دەوروپشت بخاتە ژێر ڕکێفی خۆی و، ساڵانێکی زۆر بەم کارەوە خەریك بوو. بەڵام پاشان لە تەمەنێکی زۆر پیردا دنیای بەجێهێشت. دوای فەقێ ئەحمەد، کوڕەکەی کە ناوی "عیسا" بوو، جڵەوی سەرۆکایەتیی بەدەستەوە گرت. میرعیسا ئەو سەروبەندە بەهۆی ئازایەتی و شەڕکەرییەوە ناوبانگی بڵاوبووەوە. بۆیە گەلێك لە خێڵەکان بە خوایشتی خۆیان بەرفرمان بوون. "میرمەحموود"ی کوڕی "میرعیسا"، دوای مردنی باوکی، کاروباری لە ئەستۆ گرت. بەڵام لەبەرئەوەی کە بە تەمەن پچووك بوو، خێڵی (زەند) یاخی بوو و لە سەرانەدان پاشگەز بووەوە. میرمەحموودیش بە هێزێکی سوارەوە پەلاماری دا و، وەختێ ئەوەندەی نەمابوو سەرکەوتن بەدەست بهێنێ، شەهید کرا.

هەر دوابەدوای شەهیدکردنی میرمەحموود، برا پچووکە "میرئیبراهیم" ناوەکەی سەرۆکایەتیی هێزەکەی وەرگرت و، ناحیەی (سووورداش)ی لە خێڵی (زەند) پاك کردەوە و بنکەی بەڕێوەبەرێتیەکەی بردە ئەوێ. میرئیبراهیم پاش ئەوەی کە هێندێ یاسا و بەرنامەی بۆ هەڵسووڕاندنی کاروباری

بنکەی ژین
www.zheen.org

سەرجەمی بەرهەمی عەبدولعەزیز یامولکی

حکوومەت و سەرانەسەندن لە سووڕداش دانا، کۆچی دوایی کرد. شوێنەکەیی دوای خۆی بۆ "میرعومەر"ی کوڕی بەجێهێشت.

دەورووبەری (گوڵعەنبەر)ی شارەزوور لە حوکمداریی "میرعومەر"دا داگیرکرا و، بەمە موڵکی بابان بەربڵاوتر بوو. پاش "میرعومەر"، "میر حەسەن"ی برای بووە جێنشین و، لەگەڵ زۆربەی هۆز و خێڵەکاندا کەوتە شەڕکردن و، لە ئەنجامی ئەو شەڕانەدا خۆیشی شەهید بوو. پاش ئەو، "میرمستەفا"ی کوڕی بوو بە سەرۆك. "میرمستەفا" درێژەی بەو شەڕانەدا تا کە باوکی بەرپای کردبوون و، نزیکەی سێ ساڵ خەریك بوو. تا سەرەنجام دوژمنەکانی ناچاری خۆبەدەستەوەدان بوون. ئەوە بوو لای (پێنجوێن)ی خستە ژێر دەسەڵاتی خۆی و، دنیای بەجێهێشت.

"میرعوسمان" دوای "میرمستەفا"ی باوکی بوو بە دەسەڵاتدار و، (ماهووتی)ی داگیر کرد و کردی بە بنکەی خۆی. ئەم میرە، کاتی حوکمداریی، شاری (بانە) و (سەردەشت) و ناوچەکانیی لە بنەماڵەی ئەردەڵان سەند و خستنیە نێو قەڵەمڕەوی دەسەڵاتی خۆی. بەوشێوەیە پەلی بە سنووری خۆی هاوێشت و، دەستی بە دانانی زۆر بەرنامە و ڕێوشوێن و دروستکردنی خانووبەرە و کۆشك و مزگەوتێکی زۆر کرد بۆ دابینکردنی پاشەڕۆژی حوکمی خۆی. خەڵکێکی زۆریش لەبەر کاری بەدادانە و عادیلانەی، چوونە ژێر ئالای حکوومەتەکەی. بەمە ڕۆژبەڕۆژ زیاتر بەهێز و دەسترۆ دەبوو.

"میرحسێن" پاش مردنی "میرعوسمان"ی باوکی هاتە سەرکار و، قەڵایەکی لەنێوان چیا بەرزەکانی شوێنێکی شەش تا حەوت سەعاتەڕێ لە باکووری شاری سلێمانیی ئێستاوە دووردا بەناوی (قەڵاچوالان یا قەرەچوالان)ـەوە "چوالان بە کوردی واتە بادامی کێوی" دروست کرد و،

سەرجەمی بەرهەمی عەبدولعەزیز یامولکی

بنکەی کاروباری گواستەوە بۆ ئەوێ. هەرچەندە ناوچەی قەڵاچوالان، وەك لەخوارەوە باسی ئەکەین، ئێستا وەکوو دێیەکی پچووك ماوەتەوە. بەڵام ئەوکاتانە شێوەی شارێکی ئاوەدانی هەبوو و، قەڵاکەیشی نزیکەی سەد ساڵێك بوو بە جێگای دڵنیایی بۆ کوردانی بابان و نەخشێکی بەرچاوی لە شەڕوشۆڕەکاندا هەبوو. "میرحسێن" ساڵانێکی درێژخایان ژیا و، ماوەی ژیانیی بە ئاوەدانکردنەوەی قەڵاچوالانەوە بەسەربرد و، چەند ڕووبەڕووبوونەوەیەکی چەکداریشی کرد. "میرئەحمەد"ی کوڕی، پاش مردنی، هاتە سەر تەخت.

میرئەحمەد ویستی سیاسەتی خۆشگوزەرانیی خەڵکی وڵاتەکەی پێڕەو بکات و، هیچ ڕقەبەرایەتی و کینەیەك لەگەڵ ئەردەڵانیەکاندا نەهێڵێ. بۆ ئەم مەبەستە چووە (سنە) و، گفتوگۆی لەگەڵدا کردن بۆ ئاساییکردنەوەی بارودۆخی نێوانیان. پاشان کەوتە خۆسازکردن بۆ یاخیبوون لەدژی حکوومەتی ئێران. ئەودەمە شاعەباسی دووەمی سەفەوی کە ناوی بە کوشتوبڕی گەلێك شازادە و گەورەپیاوی ئێران دەرکردبوو و جموجووڵ و فەرمانی ستەمکارانەی لە کوردستانیشدا جێبەجێ ئەکران، لەسەر تەختی حوکم بوو. میرئەحمەد کاتێ خەریکی ئامادەکاری بوو، نەخۆش کەوت و، پاش گەیاندنی ڕاسپاردەکانی بە کوڕەکەی، کۆچی دوایی کرد.

"میرسلێمان"ی کوڕی پاش خۆی کاروباری گرتە ئەستۆ. هەر کە دەست بەکار بوو، لێبڕا بۆ بەدیهێنانی ڕاسپاردەکانی باوکی. ئەوکاتە ئێران گۆڕانکاریی تێدا کرا و "شا سلێمان" چووە سەر تەخت و، سنووری ئەم حوکمداریەیش وای لێ هات: لە باکوورەوە (سەردەشت) و لە ڕۆژهەڵاتەوە نزیك بە (سنە) و لە باشوورەوە (زەهاو)ی ڕۆژاوای کرماشان. خاکی (کەرکووك)یش لە هەمان کاتدا سەرزەمینی حکوومەتی عوسمانی بوو.

بنکەی ژین www.zheen.org

میرسلێمان، پێشەکی هێندێ لە خێڵەکانی خستە ژێر دەستی خۆی و سەرۆکەکانیانی گۆڕی. هەروەها دەستی بە زیادکردنی ژمارەی هێزەکەی کرد و، سەرانی ئەردەڵانیەکان لەم کارەدا یاریدەیەکی پڕ بایەخیان دا. پاشان قەڵایەکی تری لەنێوان شاری سلێمانیی ئێستا و قەڵاچوالاندا دروست کرد، ناوی (سلێمان ئاوا– سلیمان ئاباد)ی لێنا. دوای ئەوە "شا سلێمان" بۆ نواندنی تاکڕەویی خۆی لە ناوچەکەدا، هێرشی بردە سەر (کرماشان) بۆ نەهێشتن و دامرکاندنەوەی هەر یاخیبوونێکی چاوەڕوانکراو. لەلایەکیترەوە، عوسمانیەکان چونکە هاومەزهەبی ئێرانیەکان بوون، لەم ڕووە دەریانخست کە لایەنگریانن.

دەسەڵاتی شاسلێمان خان لە کوردستاندا تا ئەهات بەرفراوان ئەبوو و، "ڕۆستەم خان"ی سوپاسالاری ئێرانی بە هێزێکی سوارەی ٥٠٠٠ کەسییەوە ناردە سەر "میرسلێمان" کە بووبووە مایەی ورووژاندنی هەموو ویلایەتەکانی ڕۆژاوا تا تەمێی بکات. ڕۆستەم خان وەختێ گەیشتە سنووری شارەزوور، یەکەمجار لەگەڵ کەسانی قسەزان و ژیری ناوچەکەدا کۆبووەوە و ناردنی بۆ لای "میرسلێمان" تا پێی ڕابگەیەنن کە "سلێمان خان" دەستی لێ ناوەشێنێ و با دۆستایەتیی حکوومەتی ئێران بکات و نەبێتە هۆی خوێن ڕشتنێکی زۆر. "میرسلێمان" بەتوندی ئەم داوایەی ڕەتکردەوە و، پێکدادان لەنێوان هەردوولادا دەستی پێکرد. ئەوشەڕە کە بە هەزاران سوارە بەشدارییان تێدا کردبوو، بابانەکانی تێدا کەوتنە بەر شیر و تیری ئێرانیەکان و هەموو لایەکیان بوو بە ئاگر.

"میرسلێمان" لەم کەین و بەینەدا شەهید بوو و، سوارەکانیشی بە شەهیدبوونی ئەو پەرەوازە بوون و، دواجار ئەمە کێشایەوە بۆ وەربوونی سوارەی ئێرانی بەنێو خاکی شارەزووردا. سوپاسالار بە سەرکەوتوویی

گەڕایەوە و، شا سلێمان خەڵاتی کرد و، تەنانەت لە دووریی سێ قۆناغەوە لە پایتەخت پێشوازیی لێکرد. شا سلێمان لەبەرئەوەی کە ئەیزانی ناتوانێ شارەزوور بخاتە سەر موڵکەکانی خۆی، سەرلەنوێ "میرئەحمەد"ی کوڕی خوالێخۆشبوو "میرسلێمان"ی کردە حوکمداری شارەزوور.

"میرئەحمەد" سلێمان ئاوا"ی کردە پێتەختی خۆی و، کەوتە ڕاپەڕاندنی کاروباری حکوومەتەکەی. سەرەڕای ئەوە، پێوەندییەکی دۆستانەی لەگەڵ حکوومەی ئێران و عوسمانیەکاندا دامەزراند. کە میرئەحمەد مرد، "میرسلێمان"ی کوڕی هاتە سەرکار. میرسلێمان مرۆڤێکی زۆر توندڕەو و مەردێکی بێوێنە بوو. شێوەی شەهیدبوونی باپیری زۆر کاری تێکردبوو. بۆیە بڕیاری دا تۆڵەی ئەو کارە لە ئێرانیەکان بکاتەوە. سەرەتای هەوڵەکانی بۆ ئەو مەبەستە ئەوە بوو کە خێڵەکانی دەوری (زەهاو)ی خستنە ژێر دەستی خۆی و، زەهاو و هەموو ئەو ناوچانەی کە پێوەندییان پێوەی هەیە داگیری کردن و، پێوەندیشی بە حکوومەتی عوسمانییەوە کرد.

ئەوسەردەمە "شاحسێن"ی کوڕی "شاسلێمان" حوکمداری ئێران بوو. سوپاکەی بەهۆی ئەو شەڕەوە کە دژی ئەفغانیەکان کردی، شکا و (ئەسفەهان) گەمارۆ دراو، لە ئەنجامدا تەسلیمی ئەفغانیەکان بوو و خۆیشی کوژرا. بۆیە وڵاتەکەی ئاژاوەی تێکەوت و تووشی پەڕاگەندەیی بوو. "میرسلێمان" بە سوودوەرگرتن لەو بارودۆخە و بەوهێزەوە کە کۆیکردبوەوە و بە یارمەتیی عوسمانیەکان پەلاماری هێزی ئێرانی دا و، سەرەنجام ئێران ژێرکەوت.

حوکمداری بابان دراوسێی ئەو ویلایەتانە بوو کە کەوتبوونە ژێر چنگی عوسمانیەکان. بۆیە عوسمانیەکان نەیانئەویست ئەم حوکمدارییە لەوە زیاتر بەهێز بێ و، بڕیاریان دا هێرشی بۆ ببەن و داگیری بکەن. بەڵام "میرسلێمان"

بنکەی ژین
www.zheen.org

سەرجەمی بەرهەمی عەبدولعەزیز یامولکی

پێش دەستپێکردنی ئەو هێرشە، ویستی بە شێوەیەکی بەویژدانانە ئەم مەسەلەیە چارەسەر بکرێت و، بە ڕێگای کەرکووکدا هاتە (کانی شەیتان)ی نزیك بە (چەمچەماڵ)ی نێو سنووری حوکمداریی خۆی. هەر کە گەیشتە ئەو شوێنە، داوای کرد گفتوگۆ لەگەڵ پاشای مووسڵی یەکێك لە پاشایانی عوسمانیدا بکات. هەرچەندە لەو گفتوگۆیەدا واز لە هێرش هێنرا، بەڵام "میرسلێمان" بەناوی سەفەرەوە برایە (ئالیقوورنەق) و، دوایش دوورخرایەوە بۆ (ئەدرنە).

بە بێسەروشوێن بوونی "میرسلێمان خان" بەوشێوەیە کە باسمان کرد، "میربەکر"ی کوڕی جێی گرتەوە. "میربەکر" هەر کە لەسەر کورسیی حوکم دانیشت، بەڵێنی خۆشگوزەرانکردنی ناوچەکە و دۆستایەتیی دا بە عوسمانیەکان. بۆیە ئەوانیش هێزەکانی دەورووپشتی (کەرکوك) یان کشاندەوە بۆ جێگاکانی خۆیان. میربەکر دەستی بە چاککردنی جۆگە و چەمەکانی (بەکرەجۆ)ی نزیکی شاری سلێمانی کرد و، ناوچەکانی شارەزووریشی ئاوەدان کردەوە. موڵکەکانی بەکرەجۆ لە زەمانی ئێمەدا وا ناسرا بوون کە بە پیتترین موڵکن. پێم وایە ئەگەر کەمە دەستکارییەکیان بکرێ، داهاتیان هەزارەها جار زیاد ئەکات.

"میرسلێمان" پاش دووخرانەوەی بۆ (ئەدرنە)، ساڵی (١١١٥) دنیای بەجێ هێشت. میربەکر مردنی باوکی لە غەریبایەتیدا زۆر کاری تێکرد. لەبەرئەوە, ئەویش لە ماوەیەکی کورتدا کۆچی دوایی کرد. دوای خۆی، "میرمحەمەد"ی کوڕی چووە سەر تەختی حوکمداریی بابان و، حکوومەتی عوسمانیش سەرباری پلەی وەزیری، ناونیشانی "محەمەدخان پاشا"ی پێ بەخشی. ئەوەتا هەر ئەم کار پێسپاردن و دۆستایەتیەی نێوانیان بووە هۆی بەستنەوەی حوکمداریی بابان بە حکوومەتی عوسمانییەوە.

سەرجەمی بەرهەمی عەبدولعەزیز یامولکی

بابانەکان لەبەر هاومەزهەبییان لەگەڵ عوسمانیەکاندا، لەو شەڕەیشدا بەشدارییان کرد کە دژی ئێران کرا. سەرەتای شەڕ زۆر سەرکەوتوو بوون، بەڵام ئەنجامی لەوەبەدوای ناخۆش بوو. "شاحسێن" کە دواین کەسی بنەماڵەی سەفەویەکان بوو، زۆر توندڕەو بوو و، ستەم و زوڵمێکی زۆری لە سوننی مەزهەبەکانی ژێردەستی خۆی کرد. ئەوانیش هانایان بردە لای دەسەڵاتی سوننیی عوسمانی کە لە ناوچەکەدا بوون و، داوایان کرد لە خراپەکاریی دەسەڵاتدارانی ئێران بیانپارێزێ. عوسمانیەکان بەوهۆیەوە ساڵی ١١٤٣ شەڕیان دژی ئێران ڕاگەیاند و سوپاکەیان بەرەو کرماشان و ئازربایجان کشا. بەڵام شەڕەکە دوای ماوەیەك بە داوای ئێران وەستێنرا و ئاگربەست ڕاگەیەنرا.

ساڵی دوایی "شاتەهماسب" بەهۆی کوژرانی باوکیەوە، توانیی لە (ئەسفەهان) ڕابکات و لە (قەزوێن) بچێتە سەر تەختی ئێران و، داوای کۆمەکی لە "نوواب فەتحعەلیخان"ی حوکمداری (ئەستراباد) و "قوتیلو شاقولیخان"ی قاجاری باپیرانی قاجاریەکان کرد بۆ سەرکەوتن بەسەر ئەفغانیەکاندا یاریدەی بدەن. ئەوە بوو بە یارمەتیی ئەوان، نەك هەر بەسەر ئەفغانیەکاندا زاڵ بوو، بەڵکە دووبارە ئێرانیشی ژیاندەوە و هەوڵ و تەقەلای دا بۆ سەندنەوەی ئەوشوێنانە کە لە دەستی عوسمانیەکاندا بوون.

شا لەم کاتەدا, لەبەر چەند دەستدرێژییەکی ڕووسەکان, ئازربایجانی چۆڵ کرد و ڕوویکردە (گەیلان). چەند شەڕێك لەگەڵ عوسمانیەکاندا کران و، "تەیموورپاشا" و چەند پاشایەکی تری عوسمانی و "خان پاشا"ی حوکمداری شارەزوور بە پێنج هەزار چەکدارەوە بە (سنە)دا تێپەڕین و ئابلووقەی قەڵای (مەلایر)یان دا و بەشێکی هێزەکەیش بەرەو (هەمەدان) جوولا.

بنکەی ژین
www.zheen.org

شاتەهماسب کە ئەم هەواڵەی بیست، نواب فەتحعەلی و شاقولیخانی بەجێهێشت و، خۆی لەگەڵ بەشێکی هێزەکەیدا بەرەو هەمەدان ڕۆیی و لە یەکەم پەلامارردا شکاندنی" لە هەڵکوتانە سەر ئەو سوپایەدا کە لە (مەلایر) بوو، بەسەریدا سەرکەوت و سوارەکانی عوسمانی و بابانەکانی ناچاری هەڵاتن کرد و زۆریشی لێ بەدیل گرتن. تەهماسب لە خۆشیی ئەم سەرکەوتنانە گەڕایەوە بۆ ئازربایجان. ئەو هێزانەی عوسمانییەکان کە لەنزیکی (میاندواو) کۆبووبوونەوە، ئەم لە شەڕێکی قەراغ ئاوی (قزل ئووزوی) بەزاندنی و، چی چەك و چۆڵێکیان پێ بوو زەوتی کردن. پاشان کە بەرەو قەڵای (مەراغە) ملی نا، هێزەکانی عوسمانی لە دەوروبەری (تەورێز) ئەوناوەیان چۆڵ کرد. ئەو دیلانەیش کە گرتبوونی، بۆ ئەشکەنجەدانیان، تۆپە گیراوەکانی عوسمانیی تا خۆراسان پێ ڕاکێشان.

پاشای نوێ پاش دابینکردنی ئارامیی ناوخۆی ئێران، چاوی بە ڕووداوەکانی وڵاتدا خشاندەوە. ئەحمەدپاشای والیی بەغدا دای بەسەر (خانەقین)دا و "حەکیم ئۆغڵی عەلیپاشا"یشی لە باکوورەوە بەرەو ئێران بەڕێ کرد. چەند دەسەڵاتدارێکی نێو قەڵەمڕەوی حوکمداریی (بابان) هەبوون، پاش تەمێکردنەکەی شاتەهماسب ئەیانویست هاوکاری لە هێرشبردنە سەر ئێراندا بکەن. پاشا بۆ بەجێهێنانی ئەم مەرامە، بڕیاری کوشتنی "خان پاشا"ی دا کە دۆستی حکوومەتی عوسمانی بوو. برا و بە دەستێکی نەفرەت لێکراو کوژرا و، "خالیدپاشا" حوکمداریی کەوتە دەست.

خالیدپاشا بە ئومێدی ژیانێکی دۆستانە لەگەڵ ئێراندا، نوێنەرێکی خۆیی نادرە حزووری پاشا و، سەبارەت بە ڕابردوویش داوای لێبوردنی لێکرا. شا ئەم هەواڵەی پەسند کرد، یا بۆی بووە دەرفەتێك تا لە دەوروبەری (ئێرەوان)ەوە بێتە سەر "یورین عەلیپاشا". هەرچەندە هێزەکەی عەلیپاشا

نەیتوانی بەرامبەر بە هێزی تەهماسب ڕابوەستێ، بەڵام ئەوەبوو ئەحمەدپاشا لەبەغداوە و بابانەکانیش لەلای (هەمەدان)ەوە بە سوارەکانیانەوە پەیدا بوون و، وای پێویست کرد بچنە ئەو ناوچەیە.

ئەحمەدپاشا بەپێی فەرمانێکی ئەستەموول کەوتە جووڵە تا باش تۆڵە لە ئێرانیەکان بسێنێتەوە و، داوای لە بابانەکانیش کرد بۆ ئەو مەبەستە پێکەوە دەستبەکار بن. شا تەهماسب بەو گفتوگۆیانە خافڵگیر بوو. وەك (روچە الصفا) باسی کردووە: کاتێك ئەمان لەنێو خێوەتەکانیاندا بوون، سوارەکانی بابان و عوسمانی بۆ هەل گەڕاون و لەناکاودا هەڵیانکوتاوەتە سەریان. ئەگەرچی سوارەکانی قزڵباش لەم پەلامارەدا بەرهەڵستییان کردوون، بەڵام لەبەر توندیی پەلامارەکە و هەڵاتنی محەمەدخانی بلووج کە لایەکی گرنگی سوپاکە بووە، سوپاکەی شا بە تەواوی ناچاری هەڵاتن بووە و، هەموو چەك و جبەخانەیەکیی بەجێ هێشتووە. سوارەکانی بابان، کاتی کۆکردنەوەی تالانی، چوار تۆپی گەورەیان چنگ کەوت کە تا ئەم دواییەیش لە تۆپخانەی بابانەکاندا بوون لە سلێمانی.

ئەو دەستەیە کە بۆ پیرۆزبایی‌لێکردنی سوڵتان مەحموودخان بەبۆنەی چوونە سەر تەختیەوە چووبوونە ئەستەموول، وەختێ هەواڵی شکانی ئێرانیان بیست، دەستبەجێ ڕێککەوتنی ئاشتییان مۆرکرد. "تەهماسب قولیخان" بەم شکانەی ئێرانیەکان و هەڵاتنی شا لەگەڵ چەند شیربەدەستێکدا، فەرمانی دا بە دەرکردنی شاو، خۆیشی لە ساڵی ١١٤٥دا بە ناوی "شاعەباسی سێیەم"ەوە چووە سەر تەختی ئێران.

"شا عەباسی سێیەم" دوایی بۆ دڵخۆشکردنی خەڵك و لەبیربردنەوەی شکانەکەیان، بە هێزێکی فرەژمارەی سوارەکانی (لوڕ)ەوە بە (خانەقین)دا بەرەو بەغدا ڕۆیشت. لەوشەڕەدا سەرکەوتنی بەدەست هێنا و، لە ئەنجامدا

بنکەی ژین
www.zheen.org

سەرجەمی بەرهەمی عەبدولعەزیز یامولکی

قەلای بەغدای گرت و، محەمەدپاشای یەکێك لە پاشایانی عوسمانیی دیل کرد. دوای ئەوەیش کە بەشێکی هێزەکەیی لە بەغدا بەجێهێشت، لە ڕووباری دیجلە پەڕییەوە و، سوپای "محافڤ ئەحمەدپاشا"ی لە دەوروبەری (نەهرەوان) ناچاری پاشەکشە کرد. ئەم سەرکەوتنانەی شاعەباس بوونە هۆی لەدەستدانی سامەڕڕا و حللە و نەجەف و کەربەلا و لەنێوچوونی پێنج هەزار سەربازی عوسمانی.

ئەم چوونەپێشەوەیەی سوپاکانی قزڵباش لە بەغدا و دەوروپشتیدا، بە ئومێدی کردن کە لە گەڕانەوەدا شارەزوور بە هەمان دەرد ببەن و حوکمداریی (بابان)یش تێك بشکێنن. لەبەرئەوە دەستیان بە دروستکردنی گەلێك قەلا و شوورا کرد لەلای (عومەر قەلعە) و سەر ڕێگای کەرکووك. بەڵام هێزی عوسمانی بە سەرکردەیی عوسمان پاشا هاتە کەرکووك بۆ ڕزگارکردنی بەغدا و، سلێمان پاشای حوکمداری بابانیش بە هەشت هەزار سوارەوە لەگەڵیدا یەکی گرت و، هەردوو هێز لە وەرچەرخانێکدا ئێرانیەکانیان دووچاری زیانێکی قورس کرد و تۆپەکانیان پێ بەجێهێشتن و بەرەو هەمەدان کشانەوە.

پاش ماوەیەك لە هەمەدان کەوتنەوە ڕێکخستنەوەی سوپاکەیان و لە (کرماشان)ەوە دەستیان بە پێشڕەوی کرد و بە قەراغی ڕووباری دیالە (ئاق سیروان)دا هاتن. یەکەم پێکدادان لەگەڵ هێزی عوسمانیدا لە هەشت فرسەخی نزیکی (زەهاو) ڕووی دا و، ئێرانیەکان بە جووڵانەوەیەکی شارەزایانە ئەو هێزانەیان پەرێشان کرد و ڕێگای ڕووە و بەغدایان کردەوە و ئازادانە بەرەو پێشەوە چوون. هەرچەندە لەلای (قەرەتەپە) یەخەگیری هەزار و دوو سەد سوارەی عوسمانی بوون کە سەرعەسکەر تۆپاڵ عوسمان پاشا سەرکردەیان بوو، بەڵام ناچاریان کردن هەڵبێن و، فەرماندە "مەمەش پاشا"

سەرجەمی بەرهەمی عەبدولعەزیز یامولکی

ناوەکەیان لە لایەن "ئەڵڵایار"ەوە سەربڕدرا و بە تەختەڕەوانێك نێردرایەوە بۆ سەرعەسکەر.

تەهماسب خان کە بە سەرکەوتوویی چووە نێو قەرەتەپە، لەگەڵ سەرکردەیەکی "باباخان" ناودا دیسان حللە و نەجەف و کەربەلای داگیرکردنەوە. دوای ئەوەی لە داگیرکردنی بەغدا بووەوە، لەلای (ئیرەوان)ەوە چووەوە نێو ئێران تا بەرەنگاری ئەو سوپایەی عوسمانیەکان ببێتەوە کە بووە هۆی تێکدانی ولاتەکە. هەر کە گەیشتە تەورێز، هێزی عوسمانی ئەو ناوەی چۆڵ کرد. بۆیە سوپای ئێران ماوەیەك سەرقاڵی شەڕی ئەفغان و ڕووسەکان بوو. ئەوکاتە هەواڵی پێ گەیشت کە وا عوسمانیەکان دووبارە لە شوێنێکی (موراد تەپە) ناوی نزیکی دوو فرەسەخی (ئیرەوان) بە گشت سوارە تۆپەکانیانەوە خۆکۆئەکەنەوە. سوپای ئێران بەم هەواڵە کەوتە خۆ بۆ ڕووبەڕووبوونەوە. بێگومان شایەکانی ئێران کاروباری ئەو سوپایەیان بە باشی بەڕێوە ئەبرد، بۆیە سوپای عوسمانی بەپێی مێژووی ئێران ئەم زیانانەی لێ کەوت: ١٢٠٠ کوژراو و بە دیل و ساغی گیرانی سێ پاشا و ٥٠٠ دیل و لەدەستدانی ژمارەیەکی زۆری تۆپ. هەردوو حکوومەت پاش ئەم شەڕە پەیماننامەی ئاشتییان مۆرکرد. شا لەئەنجامی ئەم ئاشتییەدا سەعاتێکی زێڕ و دوانزە فیلی بەدیاری نارد بۆ حەزرەتی سوڵتان ئەحمەدخان.

ئەگەرچی سلێمان پاشای حوکمداری بابان توانیبووی لەکاتی هێرشی ئەو دوو سوپایەدا ولاتەکەی لە داگیرکردن بپارێزێ، بەڵام بەهۆی شۆڕشی گەورەی نێو حوکمداریەکەیەوە، ساڵی ١١٥٩ لە شەوێکی باوبۆراندا لەنێو ئەو خانوە گەورەیەیدا کە تائێستایش پاشماوەی کەلاوەکانی لە قەلاچوالان ماون، بە دەستی خوێڕییەکی "فەقێ ئیبراهیم" ناو کە بە دارتووی پەنا

بنکەی ژین
www.zheen.org

سەرجەمی بەرهەمی عەبدولعەزیز یامولکی

دیواری حەوشەی خانوەکەیدا چووبووە خوارێ، بە خەنجەر شەهید کرا. ئەو خانوە کە بارەگای حکوومەت بوو، لە کەلاوەیەك و بناغەکەی بەولاوە هیچی تری نەماوە. بەڵام دارتووەکە لە دۆخێکی پڕنهێنیدا تائێستایش هەر ماوە. کاتێ فەقێ ئیبراهیم دەستگیر کرا، هەر بەو خەنجەرە خوێناویەی دەستی خۆی سەربڕدرا. جێگای تێدا سەربڕینەکەیشی پێشانی ئەوانە ئەدرێ کە سەر لەو ناوچەیە ئەدەن.

گەلێك داروپەردووی خانوە ڕووخاوەکان و زۆر بەردی زل و گۆڕستان و داری گەورەی ڕۆژگار دیو و ئەو کانیاوانە کە لەنێو چیاکانی دەوروبەرەوە دێنە خوار و هەڵئەڕژێن و بە ئاوی قەڵاچوالان ناوئەبرێن، تێکڕا لە یادگارە کۆنەکانی قەڵاچوالانن و دیارن. مزگەوتێك لەسەر گردەکانی قەراغی لای ڕاستی ئاوەکە هەیە و حەوزێکی تێدایە و گۆڕی حوکمدارەکانی لە باوەش گرتووە. وەك ئەڵێن: چاڵێکی قووڵ و گەورە وا بەسەر گردێکی بەرزەوە، گۆڕی حوکمداران و گەورەپیاوان و ئاغا و تیرەکانیانی بەدەورەوەن. ئەو پردە گەورەیە کە لەسەر ئاوەکە هەڵبەسترابوو و گەڕەکی (چاوەشی فەوج) و گۆڕەپانی لای مزگەوتەکەی پێکەوە ئەبەست، شایەتی پێشکەوتنی ئەوسەردەمەیە و، شوێنی قاچ (پایە)ـەکانی تائێستایش ماون. کەلاوەکانی قەڵای ئەسڵیی چوالان بەسەر شاخێکی بەرزی باکووری ڕۆژهەڵاتی ئەو دێیە بچووکەوەن کە (قەڵاچوالان)ی ناوە. ئەو گەڕەکە کە حاڵیحازر لە سلێمانی بە گەڕەکی چاوەشی فەوج (ئاڵا) ناسراوە، هەر ئەو چاوەشی فەوجەیە کە لە قەڵاچوالانەوە هاتووە و ئەو گەڕەکەی بنیات ناوە. کاری چاوەشی فەوج ئەوە بووە لەکاتی شەڕدا دوابەدوای حوکمدار ڕۆیشتووە و فەرمانی داوە. ئەو جووتە گومەزە بچووکە کە لەو جێیەدا دروست کراون، گۆڕی حوکمدارانی تێدان و لە دیوارەکانیان بەدەر هیچ لایەکی تریان نەپارێزراوە. گۆڕی سلێمان

سەرجەمی بەرهەمی عەبدولعەزیز یامولکی

پاشا کە بە دەستی فەقێ ئیبراهیم شەهید کرا، لەنێو ئەوگۆڕانەدا تا ڕادەیەکی باشتر پارێزراوە و، بەردەکانی لەنێو گڵدا شاردرابوونەوە، هێندەی کرا دەرهێنران و جیاکرانەوە. توانرا نووسینەکانی ژێری بخوێنرێنەوە. بەڵام بەداخەوە مێژوەکەی بە شێوەیەك هەڵوەشابوو، نەمتوانی بیخوێنمەوە. نووسینەکان وەکوو خۆیان ڕوونووس کراونەتەوە و، ئەوانەیان کە نەخوێنرانەوە بە خاڵ نیشانە کراون.

لە کێلەکەی لای سەری گۆڕەکە نووسراوە:

هو الحي الباقي

هذه المشهد الشهيد السعيد و مرقد المأجور

بالآخرة السيد يد الوالى العالى البادل الحمد و

لمصالح الانام باني الحسنات الحد الآثار عليه في

هذه الامر بالخروج...................................

مروى.............................. وهو سليمان باشا

ابن المرحوم خالد باشا غفر الله

....

لە کێلەکەی لای ژێر (قاچ)ی گۆڕەکە:

والى عصر و سليمان زمان	ێنكه كردستم از دهر بروفت
وانكه تا چرخ بكامش كرديد	كام خويش از همه اعدا بكرفت
آشكار از چه بشغل دنيا	بود مشغول وليكن بتهفت
اهتمامش همه دين دينداری بود	نه به كام دل خود خورد نه خفت
بود در عدل درين عالم طاق	با كفش تيغ سياست هم چفت
چند سالى كه بدين قانون زيست	يافت تشريف شهادت را مفت
مفسدی هم مشتى با خنجر	كوهر جسم كراميش بسفت

هد.............. چنان...

بنکەی ژین
www.zheen.org

سەرجەمی بەرهەمی عەبدولعەزیز یامولکی

دوو بەردەڵان لەپشت گۆڕەکانی دەوری ئەم مزگەوتە هەن کە گۆڕی حوکمدارانی تێدایە، ئەڵێن یەکێکیان قوتابخانە و ئەوی تریان سەرشۆرك (حەمام) بوو. ئەو گردەیش کە گۆڕی ئاغاکانی بە سەرەوەن، بە ڕادەیەکی باشتر ماوەتەوە. گۆڕی محەمەدئاغای جەعفەرئاغا لە سەری سەرەوەی گردەکەدایە و لە هەموویان چاکتر پارێزراوە. بەشەکانی تری گردەکەیش گشتیان پڕ لە گۆڕی ئەندامان و وەچەی ئەو بنەماڵەیەن کە بە (خەندان) ناوئەبرێ. هەرچەندە نووسینەکانی سەر کێلی گۆڕەکەی محەمەدئاغا ناخوێنرێنەوە، لەگەڵ ئەوەیشدا مێژووی (١١١٨)ی بە باشی پێوە دیارە.

پاش ئەم زانیاریانە کە لەبارەی (قەڵاچوالان)ـەوە بەرچاوم خستن، بەوپەڕی ئێش و ئازار و خەمبارییەوە ئەوەتان بیرئەخەمەوە کە وەچە بەرێزەکانی بابان هیچ هەوڵێکیان نەداوە تا ئەم شوێنە بکەنە موڵکی خۆیان و بیژیێننەوە و پەیکەرە مێژووییەکانی بپارێزن. دێمەوە سەر باسەکە، هەرچەندە کە سلێمان پاشا شەهید بوو، ئیبراهیم پاشای کوڕی لەسەر کورسیی حوکم دانیشت" بەڵام بەهۆی ئەو شۆڕشەوە کە هەڵایسا لەسەر حوکم لابرا و، محەمەدپاشای خانەپاشا لەجێی ئەو چووە سەر تەختی حوکمداری.

* * *

* لە گۆڤاری "پەیڤین"، ژ ٤، دیسەمبەری ١٩٩٨دا بڵاوبووەتەوە.

سەرچاوە: ئەم بابەتە بە تورکیی عوسمانی بە پێنج ئەڵقە لە ژمارەکانی ٩ی ١٦ی کانوونی دووەم و ١١ی ١٥ی شوبات و ١٣ی ١٠ی مارت و ١٥ی ٣٠ی مارت و ١٨ی ٨ی مایسی ١٣٣٥ی ڕۆمی (١٩١٩)ی گۆڤاری (ژین)ی ئەستەموڵدا بڵاوبووەتەوە. بڕوانە: م. ئەمین بۆزئەرسلان، ژین کۆڤارا

سەرجەمی بەرهەمی عەبدولعەزیز یامولکی

کوردی- ترکی ١٩١٨-١٩١٩، ئۆپسالا، جلد ٢، ١٩٨٥ و، جلد ٣، ١٩٨٦ و، جلد ٤، ١٩٨٧.

بنکەی ژین
www.zheen.org

هەندێ لە مەترووکاتی مصطەفاپاشا یامولکی

پێشکەش بۆ هاووڵاتیە کوردەکان

ئەی هاووڵاتیە کوردەکان

لەسەر ئارەزووی هەندێ لە ڕۆڵە نیشتمانپەروەرەکان لەم جارەی ڕابوردوو کە چوومە سلێمانی ئەو شیعرانەی کە مەڕحوومی باوکم بەجێی هێشتبوو– کە هەندێکی لە کتێبەکەم (کوردستان) تیابوو – وا لەم لاپەڕانە کۆی ئەکەمەوەو بڵاوی ئەکەمەوە.

مەڕحووم شاعیر نەبوو.... بەڵام ئەم نووسراوانەی هاواری دڵی پڕ لە غەمو جگەری سووتاو بوو. هەروەکوو لە لاپەڕە ئایندەکان ئەبینن هەمووی پڕ لە هیواو تەمێکردنە , پێویستە مامۆستا نیشتمانپەروەرەکان بە چاوێکی گەورە تەماشای بکەنو دیسان ئەوانەی بە ڕووناکیی چراکانیان پێئەگەن لێی وردبنەوەو تێی بگەن. کوردستانو کورد بە ڕۆحێکی وەك ئەو ڕۆحە زیندوویەی بژین !

ئادرەس: بەغداد – وەزیرییە   عەبدولعەزیز یامولکی

بنکەی ژین
www.zheen.org

سەرجەمی بەرهەمی عەبدولعەزیز یامولکی

فەریاد*

ئەستانبووڵ ١٩١٤

دەترسم ئەی وەگهن بمرم لە داغی هیجری دەردی تۆ
بە ئاواتم لە باوەشتا نەکەم ڕۆحم سپەردەی تۆ
لەوەقتی غەرغەرە توخودا دوو قەگرە ئاوی کانێسکان
فەقەگ تابووتەکەم دانێن لە بەرزیی گردەکەی سەیوان
خودا چەند نیعمەتی داوە, لە شوکری عاجزم, ئەمما
بە دایم دیدە گریانـــم لەبۆ سەیرانی (کانی با)
ئەگەر مردم, لەسەر قەبرم بنێن سنگێ کە نووسرابێ
لە مەحشەردا قەرینی من حەفیدی شێخی نۆدێ بێ
لە هەنگامی شەبابی تا نیهایەت, عومری ئەو کاکە
خەریکی دەرسو تەعلیم بوو, نە بۆ چشتێ, لەبۆ چاکە
موبارەك مەڕقەدی کاکە موقەددەس گردی سەیوانە
مەقامی خالیدی نەقشی خەزێنەی عیلمو عیرفانە
لەگەڵ هەمشەهرییانی خۆم بم لەبن "گردی گولان"یشدا
لەکن من خۆشترە بەخوا لەگەڵ سـولطان لە ییڵدزدا
لە داخی شیوی زێڕینۆك, دوو چاوم بەکرەجۆ ئاسا
دەڕێژێ ئەشکی حەسرەت دڵ بەدایم سەرچنار ئاسا
چە خۆشە گردەکەی یارە, لە دەوری بۆنی شەوبۆ دێ
لەطیفە چیمەن بەر تەکیە هەموو شەو دەنگی تەسبیح دێ
لەسەر کارێزی دارۆغا هەتا "تووی قۆجە" بەولاوە
بەهاری عەینی فیردەوسە, گوڵاڵەی سووری زۆر لاوە

سەرجەمی بەرهەمی عەبدولعەزیز یامولکی

بڵێ پێم مصطەفا توخوا چلۆنە سـا سلێمانی
بڵێ پاشایەتیو ڕۆحیش فیدای خاکــی سلێمانی

ئاگاداری: ئـەم ناوانـەی لـە " فـەریاد "دایـە هـەمووی لـە سـلێمانیو دەوروپشتیەتی.

نەصیحەت بۆ ڕێگای خەڵاص

سلێمانی ١٩٢١

بزانن ئەی مەلاو شێخانو ئاغاو تاجیرو ئەصناف
بەجارێ مولکی ڕۆم ڕۆیی پڕبوو لە ڤوڵمی مولحیدو ئەجلاف
لەگەڵ یەك ئیتتیفاقێ کەن خەریکی عیلمو عیرفان بن
هەتاکەی وا بە مسکێنی ئەسیری قەومی دیگەر بن
هەموو قەومێ تەرەقیی کردو کوردان هەر لەگەڵ یەکتر
خەریکی شۆڕشن یاڕەب وەکوو گورگان لەگەڵ یەکتر
لە عیلمو پهروەتو سامان هەموو بێ بەهرە سەرگەردان
کە بۆیە عارەبیش ئێستا دەڵێن بۆ ئێمە کەر کوردان
ئەگەر جوولەکان دەولەتی بۆ بوو, مەڵێن بۆی بوو بە خۆڕایی
لەسایەی عیلمو صەنعەت بوو لەگەڵ یەکتر بە هەمرهی
برا کوردان وەرن یەك بن خەریکی عیلمو عیرفان بن
هەتاکەی وا بە مسـکێنی لەدنیادا بەبێ ناوین
لەژێر شەق گەورە بوو حیزەو بە بوونی کوردی حەز ناکا
ئەوی طـەبعی بڵندی بێت لە مسکێنی حەز ناکا
دەسا ئەی کوردی بێکارە نــەماوە غەیری ئەمجارە
عیلم بەرپاکەنو هەڵسن لەبۆ ڕستگاری ئەهەم چارە

بنکەی ژین
www.zheen.org

دەسا ئەی بەختیاری‌و لوڕو کرمانج‌و کرمانشاه
لەگەڵ ناو میدیایەتی‌ی سینە یەك بن بە مەرکەزی کرمەنشاه
عەزیزم موکـریان توخودا لەگەڵ بڵباس‌و زەرزا بن
دەکا ئەندێشە ئەوروپا کە کوردو پەهلەوی یەك بن
سوارچالاکی چارداوەڕوو بنووسن بۆ هەموو بیجاڕ
نەماوە تەخت‌و بەختی شاه , تورکانیش تڕی ئەمجار
برا ئەی کوردی خیمانە لە ئەنگوری قەضای باڵا
چە ئاغاوو چە بـەگزادە, چە صـۆفی‌و حاجی‌و مەلا
سیوەیلی, بانەیی, شونگوڵ, هەموو یەك بن عیلم بەرپا
کە ئێوە پەهلەوی ئەصڵن, بزانن ئەهلی ئەوروپا
شکاکان یەك لەگەڵ یەك بن لەگەڵ (مەلا موزیانی؟)
کە ئەم دەعوایە بۆ قەومییەتە نە بۆ (سپەردیت؟) بەو عورووسانی
هەموو شێخان‌و سەیید بێن, لەگەڵ جافان‌و کوردان بن
شوان‌و شێخ بزەینی وەرن, بەیات‌و طاڵەبانی بن
صەلاحەددینی ئەییووبی لە پشدەر هات‌و گرتی شام‌و میصر
بۆ قەومییەت هەڵسن بۆ غەزای سەرکەوتن فەرضە لەم عەصر
نزیکی بیلان‌و مەنگوڕی شکان‌و شێخ بزەینی زۆر
"کلیس"یش دەوری پڕ کوردە سرووج‌و ئەطرافی دێرزوور
لە بتلیسدا وەها کارێکی کرد ڕۆمی بە ئەو قەومە ئەمثالی نابێ
بە زەیدو شەممەرو شەیطانیش دەڵێن لەعنەت بە ئەو قەومە کە
ضددی کوردان بێ

هاوار...هاوار

لە جوو کەمتر نەبوو قەومێ, ئەوانیش گەینە ئازادی
تفوو لەو کوردە بڵێ کە حەز ناکەن لە ئازادی
لەبۆ قەومێ کە ئازا بێ, نییە خۆشتر لە ئازادی
ئەوەی نامـــەردە حەزناکا لە ئازایە لە ئازادی

ببەستێ کەللەچی‌ی بەغدا بە بەرزی‌ی گۆیژەو کاژاو
لەوانە جائیزەی لەعنەت کە دەبنە حیزی حیزانگاو
گوناهی حیزی با بشوا حەج‌و مەولوودو دەروێش
دڵی چی بێت کە بشواتن گوناهی حیزی حیزانگاو

بە ئازادی دەخوێنی کەو, لەژێر دەستا دەجووکێنێ
لەمە عیبرەت گرن خەڵقە, بەس بێ یاری‌ی بووکێنی
عەبای شانسوورو نافەکسەوز چاکەن, بەسیە ملشۆڕی
وەرن دەس هەڵگرن سادەی لە خۆکوشتن لە خۆیی
مەڵێن ئەوان خراپی کرد, خراپی هەر لە خۆمانە
نەمامی ڕاحەتی کوردان لە دەست پیاوی شێخان‌و ئاغانە
خورافاتی مەلای جاهیل, کەراماتی کەری شێخان
وەکوو طەوقی عزرائیلن کە ئاڵاون لە ملی کوردان

بنکەی ژین
www.zheen.org

سەرگوزەشتی سلێمانی

١٩٢٤

سلێمانی تۆ جای شەهسواران و جریدی ئەهلی بابانی
ئەوا.. گردی سەیوانی
تفوو لەم چـەرخی گەردوونە بە حیز و دیز دەدا مەیدان
دەکاتە مەسکەنی جەڕبووع کولانەی باز و جێی شێران
لەباتی باز و دارستان و جێی شێران جرێدیی داری خورما هات
لەباتی ناوی کوردان نابێ..................کیسەڵ پێی ئەوا هات
مشکخۆرانی شۆرستان کە گەینە ئەزمڕو گۆیژە
لەبۆ کێوانی تر ئەڵبەت لە ئەستۆی کورد ئەکەن پەیژە
عەجەب دەورێکە ئەم دەورە کە (....؟....) بێ‌نەوای ئالان
سەگ و گورگ و چەقەڵ هەرسێ (....؟.......) دەچن بۆتان
لەبەرچی وا پەرێشان بن بە شاخ و داغەوە شێران
لەبەرچی....................................شێران

موناجات

من لە تۆ پاڕامەوە بمهێنە دنیا ئەی خودا
وا کە هێنامت لەبەرچی تێناگەم تۆ چیی خودا
قووەتی جوزئی مـنم, تۆی قووەتی کوللی, کەچی
پێم دەڵێن بۆچی وەهات کرد, بۆچی وات کرد ئەی خودا

منی بێچارە چیم و چیم لەدەست دێت
تۆیی باڵاترین هەرچییەکی هەر بیت
من دەزانم دەزانی هەرچی بێت
ئەوی نییە نەکردووت بێت
گەر ببەخشی و نەبەخشی لەلای تۆ دەبم
ئاگرو گوڵ خۆشە لەلای تۆ بێت
کافرو موسلیم و کەرو دانا چۆن بێت

موفرەدات

خوداو پێغەمبەرو قورئان ئەساسی دین و ئیمانە
ئەوانی تر کە نووسراوە قسەی ڕەممال و عەرەبانە
لە کەو عیبرەت گرین باوکم لەژێر دەستا دەجووکێنێ
کە بەربوو هەڵفڕی ئیتر بە ئازانە دەقاسپێنێ
ئێمە کوردین و وتمان دۆستی ئینگلیزین ئەگەر گوێ لێمە کا
ئیدیعای ئێمە ئەمەش بوو تا کە مەحکوومی دیگەرمان نەکا
ئەگەر عیلمی نەبوو قەومێ, پەرێشانە وەکوو ئێمە
لە ئاوی مەعریفەت یەك کە مەحرووم بێ, ئەوی دێمە
ئەی گەنجی کوردان صەبر کەن هەرشتێ وەقتی هەیە
کێوی کوردان سـەخت و بەرزە, تەرەقیش هەیە
لە کاتی مۆرکردنی پەیمان
١٩٢٤

بنکەی ژین
www.zheen.org

مەندووبەکانی کورد لە هەلاتن بلێم لەپڕ بوو
بێ تێگەیشتن ئیمضاکارانی هەر کورد بوو
ئەم ترس و جرت وفرتە چییە وەرگرن چوار چەهار
ئازادیی کورد ئەمەیەتی پـڕی دەنگا هاوار
پارەت لە باخەڵا کە بوو قەیدی چییە کۆنت ببی چوار

بۆ کەسێکی نەناسراو

١٩٢٤

لە جێی سەگێکیش بابێ............ن
لەجێی حەڵوای گەزۆ گوو بێتە مەیدان
عەباو مێزەر, کەشیدەو نافەکی شۆڕ
لە مەجلیسدا کەرو گاجووت و زەنبوور

بۆ هەندێ کەسان

١٩٢٤

پێم دەڵێن مەندووب و نازانم بلێم چی و چی بکەم
توخوا سا پێم ببێژن وەقتی مەجلیس چی بکەم
تۆ لە مەجلیسدا کە بووی عەرضی صەداقەت بەدەس
وەك سەگێکی فێرکراوی سا نەوێستاوی بەدەس
دووفلیچقانەت لەسەر بێ, رووپیەوو بێزەت ببێ
چی دەکەی ئیتر لە نامووس و شەرەف بتبێ, نەبێ
قسەی حەق گەر نەکا مەندووب و مەئموور
لەوە نامووس و غیرەت دوورە زۆر دوور

ئەگەر پێت ناکرێ دەس هەڵگری و بەس
نەوەك کاری نیابەت هەر ترەو تەس
لە جێیەك سەربەخۆیی بۆ نەبێتن
بە مەندووبی فەخرکردن چە بێتن
بۆ چەند کەسێك کە خۆیان ئەناسنەوە
١٩٢٥

کەللەچیی لوزی لووا سەرسەر س...پێ ئەڵێن
مێزەری ک...گران ئێستا کەشیدەی پێ ئەڵێن
دووفلیچقانەی......ئێستا س......پێ ئەڵێن
پێچی مل ک....گران ئێستا عق.......پێ ئەڵێن
تۆ حیزی بەوانەی حیزی حیزانگاو ئەڵێن
لیباسی گۆڕاوە ناوی................ئەڵێن

ئاه بۆ سلێمانی

بەغداد ١٩٣٥

هەزاران پارس و لەندەن فیدای تۆ بێ سلێمانی
لە خاکت بۆنی جەننەت دێ حەقیقەت شاری مەردانی
مەبە عاجز لە فەلەکان, دەڵێن چاکترە ژێر حوکمی دیگەران
ئەوانە کەللەچی زادەن, دەکەونە ژێری کەرانی مەیدان

بنکەی ژین
www.zheen.org